

Diedut 5/2014

Diedut 5/2014

“Go ealáska,
de lea váttis dápmat”

Davvisámegiela etnolingvistalaš
ceavzinnávccaid guorahallan
guovtti gránnjágieiddas Deanus ja
Ohcejogas 2000-logu álggus

Torkel Rasmussen

Sámi allaskuvla

Norgga dutkanráđđi

Čujuhus/Adresse/Address: Hännoluohkká 45, NO-9520 Guovdageaidnu
Telefuvdna/Telefon/Telephone: +47 78 44 84 00
Šleađgaboasta/E-post/E-mail: postmottak@samiskhs.no
Ruovttusiidu/Hjemmeside/Website: www.samas.no

DIEĐUT lea mánggadiedalaš čálaráidu mas dutkanbohtosat leat almmuhuvvon 1974 rájes. DIEĐUT-ráiddus leat monografijat ja artihkalčoakkáldagat servodatdutkanis, gielladutkanis ja láhkadiehtagis. Almmuheamit leat sáme-, dáro-, ruota-, suoma-, engelas- ja ruoššagillii. DIEĐUT-čálaráidu ásahuvvui Sámi Instituhta dutkanbohtosiid almmuheami várás. Sámi Instituhta laktovuvvui Sámi allaskuvlii 2005:s. Sámi allaskuvla vuodđuduvvui 1989:s, ja dat lea oahpahus- ja dutkanásahus man ulbmil lea seailuhit ja ovdđidit sámi giela, kultuvrra ja servodateallima buotsámi perspektiivvas. Davviriikkaid ministtarráđđi (NORDEN) ja Máhttodepartemeanttat Suomas, Ruotas ja Norggas leat mielde ruhtadeamen Sámi allaskuvlla dutkama.

DIEĐUT er en skriftserie som omfatter utgivelser innenfor flere fag og har blitt publisert siden 1974. DIEĐUT skriftserie publiserer både artikkelsamlinger og monografier innenfor samfunnsvitenskap, språkvitenskap og juss. Publiseringsspråkene er samisk, norsk, svensk, finsk, engelsk og russisk. DIEĐUT skriftserie ble etablert for å formidle Nordisk Samisk Institutt (NSI) forskningsresultater. NSI ble tilknyttet Sámi allaskuvla / Sámi University College (SA/SUC) i 2005. SA/SUC ble etablert 1989. SA/SUC er en institusjon for høyere utdanning og har som formål å styrke og utvikle samisk språk, kultur og samfunnsliv sett i et allsamisk perspektiv. Nordisk Ministerråd (NORDEN) og Kunnskapsdepartementene i Finland, Sverige og Norge bidrar til finansiering av forskningen ved SA/SUC.

DIEĐUT is a multi-disciplinary research series, in which research findings have been published since 1974. The series publishes collections of articles and monographs in the social sciences, linguistics and law. DIEĐUT publishes in Sámi, Norwegian, Swedish, Finnish, English and Russian languages. DIEĐUT research series was established in order to publish research findings of the Nordic Sámi Institute (NSI). NSI was affiliated with Sámi allaskuvla in 2005. Sámi allaskuvla / Sámi University College (SA/SUC) was established in 1989. SA/SUC is an institution of high education and research. SA/SUC's purpose is to strengthen and develop the Sámi language, society and culture. SA/SUC's research is partly funded by the Nordic Council of Ministers (NORDEN) and the Ministries of Education and Research in Finland, Sweden and Norway.

DIEĐUT 5/2014

Čállli/Forfatter/Author: Torkel Rasmussen.

Namma/Tittel/Title: "Go ealáska, de lea váttis dápmat " Davvisámegiela etnolingvisttalaš.

ceavzinnávccaid guorahallan guovvtti gránnjágielddas Deanus ja Ohcejogas 2000-logu álggus.

DIEĐUT-ráiddu doaimmaheadji: Nils Johan Päiviö.

Giella/Språk/Language: Sámeigiella/samisk/Sámi.

Ovdasiidogovva/Forsidebilde/Cover picture: Kati Eriksen.

Bordin/Layout: Gunnlaug Ballovarre, Sámi allaskuvla.

Deaddileapmi/Trykk/Print: Fagtrykk Idé, Alta.

ISBN: 978-82-7367-039-7

ISSN: 0332-7779

© Sámi allaskuvla & Torkel Rasmussen 2014

Ovdasátni

Dát girji mii dál almmuhuvvo Dieđut-ráiddus lea hábmejuvvon mu nákkosgirjji vuodul mii dohkkehuvvui juovlamánu 13. beaivve 2013. Dán girjji lean veaháš buoridan vuostenákkáhalliid kommeanttaid vuodul. Girji lea ovddimusat boadus Sámi allaskuvlla prošeavttas ”Sámegiela sirdáseapmi muhtin konteavsttain”, maid Norgga dutkanráđđi lea ruhtadan. Seammás sámi prošeakta lea oassin riikkaidgaskasaš polára jagi prošeavttas *Glokaliseren (globaliseren lokaliserema vuostá) – giella, girjjálašvuohta ja media inuihtaid ja sámiid gaskkas*. Sámi giellasosiologaid lassin dasa serve inuihtagielaide njunuš giellasosiologat. Munnje lea leamaš stuorra hástalus ja illu beassat bargat fáttáiguin main lean duođalaččat beroštuvvan ja velá lassin lean beassan geavahit buot bargoáiggi dasa. Mun lean maid ožžon vejolašvuođa johtit ja oahpásmuvvat olbmuide geat barget seammasullasaš áššiiguin Eurohpás ja sirkumpolára guovllus. Lean duođaid loaktán áiggi hirbmat bures ja deaividan fágalaš hástalusaiguin.

Lean ožžon erenoamáš buori fágalaš doarjaga iežan bagadalli guoktás – professor Mikael Svonnis ja professor Anna-Riitta Lindgrenis Romssa Universitehtas. Sudnos lea nana fágalaš áššedovdámuš giellasosiologiijas. Lean olles áigge dovdan ahte soai berošteaba duođalaččat mu fáttás ja danne bagadallamatge leat leamaš movttiidahttit ja suohttasat. Mun giittán sudno go leaba veahkehan mu ahtanuššat dutkin.

Giittán maid prošeaktajođiheaddji professor Jon Todala Sámi allaskuvllas. Son lea leamaš sihke hoavda guhte čovddii geavatlaš áššiid, fágalaš ovddasvástideaddji guhte čehpet neavvui dutkamis ja buorre skibir guhte movttiidahttii mu joatkit go ledjen cohkkon.

Mus lea leamaš masá beaivválaš oktavuolta Erika Sarivaarain ja Pigga Keskitaloin geat leigga doavttirgrádahasat oktanaga muinna. Mii leat eanemusat digaštallan Skype ja e-poasttaid bokte ja min oktasaš movttiidahttin-deaivvadeamitge leat bidjan fártta guđet guimmiideamet dutkanbargui ja nákkosgirjjiid čállimii.

Bearrašii erenoamáš giitu nana doarjagis sihke eamidii Katii, gándda guoktái Erke Ovllái ja Ánot Rástii ja niidii Mággá Biret Ánnii ja váhkarii Áigin Áslakii.

Dán dutkamuša livččii lean áibbas veadjemeahttun čállit informánttaid veahki haga. Giittán Deanuleagi skuvllaid jođiheaddjiid, oahpaheaddjiid ja oahppiid, geat leat váldán mu vuostá ja vástidan buot mu gažaldagaide.

Seamma váimmolaččat giittán dan 12 bearraša mat válde mu vuostá ja serve dárkilis jearahallamiidda. Dávjá jearahallamiin čielggai ahte áššit eai lean aiddo nu go mun gádden. Olbmui ledje mávssolaš dieđut, mat dahket mu dutkamusa miellagiddevaččabun. Mun lean lohpidan doallat dáid olbmuid anonymitehta ja danne in namut sin namaiguin, muhto geavahan liibba giitit sin.

Veahčak guovvamánu 25. beaivve 2014
Torkel Rasmussen

“Go ealáska, de lea váttis dápmat” Davvisámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallan guovtti gránnjágielddas Deanus ja Ohcejogas 2000-logu álggus

Torkel Rasmussen: Romssa Universitehta Humaniora, servodatdiehtaga ja oahpaheaddjeoahpu fakultehta

Čoahkkáigeassu

Dán giellasosiologalaš dutkamušas guorahalan davvisámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guovtti gránnjágielddas; Deanus Norgga bealde ja Ohcejogas Suoma bealde. Mákrodásis, mesodásis, sámi servodatdásis ja mikrodásis dutkojuvvojit áššáigullelaš bealit mat ovttas hábmejit sámegiela ceavzinnávccaid dán guovtti gielddas. Erenoamáš fuopmášumi bijan dasa, mo mákrodási nuppástusat váikkuhit mikrodási sámegiela geavaheapmái sámegiela ealáskahttináigodagas mii álggii 1990-logu álggus. Dutkamušas geavahan dokumeantaanaliissa, jearahallanskovi, áiccademiid, áššejearahallamiid ja kvalitatiiva dutkanjearahallamiid.

Dokumeantaanaliisa ja áššejearahallamat leat dehálamos metodat mákrodási, sámi servodatdási ja mesodási dutkamis. Gažadanskovi lean geavahan guorahallat 10–16-jahkásaččaid giellamáhtu, giellageavaheami, gielalaš historjjá, gielalaš doaladumiid ja etnikkalaš identitehta. Dát dutkamuš lea veahkkadatguorahallan, mas leat fárus gaskacehkiid ja nuoraidcehkiid/gaska- ja badjedási oahppit gávccii skuvllas Deanu ja Ohcejoga gielddas. Oktiibuot 193 oahppi dahjege 71 proseantta gielddaidda skuvllaidda oahppiin oassálastet dán veahkkadatguorahallamiid. Bohtosiid geavahan analyseret sámegiela ceavzinnávccaid mesodásis ja mikrodásis. 12 bearraša leat fas fárus kvalitatiiva dutkanjearahallamiid. Das guorahalan váhnemiid sámegiela očcodeami, sámegiela lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádagaid ja dáid fierpmádagaid rolla sámegiela sirdáseamis mánáide. Guovddáš gažaldat

1 Mu bargoskibir Sámi allaskuvllas Mikkel Nils Sara dajai dán cealkaga ovdamearkan mo sátni *ealáska* geavahuvvo árbevirolaš sámegielas. Dálá áiggis sátni geavahuvvo maid giela oktavuodas ja bajilčála govvida dan ahte lea váttis diehtit man guvlui ealáskahttinproseassa manná go lea álggahuvvon.

lea maid, mo váhneamat árvvoštallet sámegiela ceavzinnávccaid ja mo sin mielas ođđa sámepolitihkka lea čađahuvvon ruovttugielddas.

Dutkamušas bohtá ovdan ahte sámegiela giellamolsun dárogillii ja suomagillii lea dáhpáhuvvan dutkanguovllus, muhto giellamolsun lea dál measta bisánan dan láhkai, ahte eanaš sámegielat váhneamat sámástit mánáideasetguin. Sámegiela giellamolsuma jorgaleapmi dáhpáhuvvá maid dan láhkai, ahte muhtimat giellamolsuma vásihan sápmelaččain leat oahppan sámegiela ja/dahje sin mánát máhttet sámástit. Eanaš sámemánát eai dattetge oahpa sámegiela nu bures ahte šaddet aktiiva hállin, jos ii leat sámegielat váhnen guhte sámasta singuin ruovttus. Váhneamat geat ieža eai sámás, vásihit ahte mánáidgárddit ja skuvllat eai nagat oahpahit sámegiela sin mánáide. Váhneamat geat leat nagadan bajásgeassit mánáid sámegiela- gin, atnet fas mánáidgárddiid, fulkkiid ja ustibiid nana doarjjan mánáid sámegiela očcodeamis. Skuvllaid rollas mánáid sámegiela očcodeamis lea gielddaidgaskasaš erohus. Deanu gieldda váhneamat atnet skuvlla dehálaš sámegiela doarjjan. Ohcejoga gieldda váhneamat fas atnet skuvlla hehttehus- san mánáid sosialisereamis sámegiela gin.

Dán dutkamuša analiissas bohtá ovdan ahte hehttehusat, maid váhne- mat vásihit, bohtet sihke mákrodásis ja mesodásis. Dáro- ja suomagielat sámemánáin ii leat mákrodási láhkavuogádagas vuoigatvuohta oahppat sámegiela beaktilis oahpahusmálle mielde dego giellabesiin ja vuoddoskuvlla giellalávgunluohkáin. Mákrodási addá vejolašvuođa dákkár beaktilis oahpahusmálleide, muhto mesodási gielddat eai lágit oahpahusa mánáide beaktilis oahpahusmálle mielde. Mákrodási addá maid vejolašvuođa ásaht sámegielat skuvllaid, muhto dákkár skuvlabálggis ii leat sámegielat mánáid vuoigatvuohta. Deanu gielda lea dattetge välljen lágidity sámegielat oahpahusa sierra sámegielat skuvllain. Ohcejoga gielda lea välljen lágidity sámegielat oahpahusa sámegielat luohkáin suomagielat skuvllain. Dát välljemat váikkuhit čielgasit mánáid ja nuoraid giellaválljemii ja joatkagis mesodási välljemat váikkuhit dáid mánáid sámegiela máhttui.

Vai sámegiela ealáskahttin lihkostuvašii buorebut dutkanguovllus, de dárbašuvvojit nuppástusat sihke mákro- ja mesodásis. Mákrodási sáhtta mearridit ahte lea mánáid vuoigatvuohta beassat vázzit sámegielat skuvlla ja oazžut sámegielat beaivedivššu ja oahpahusa beaktilis oahpahusmálle mielde. Mesodási gielddat sáhttet dál juo dálá mákrodási rámmaid sisk- kobealde rievdadit iežaset mánáidgárde- ja oahpahusvuogádagaid nu ahte dat vástidivčče buorebut giellaealáskahttima dárbbuid.

“Go ealáska, de lea váttis dápmat” The ethno-linguistic vitality of North Sámi in two neighbouring municipality Deatnu/Tana and Ohcejohka/Utsjoki in the beginning of the 21st century

Torkel Rasmussen: University of Tromsø, Faculty of Humanities, Social Sciences and Education

Abstract

In this sociolinguistic dissertation I examine the ethno-linguistic vitality of North Sámi in the two neighbouring municipalities of Deatnu/Tana in Norway and Ohcejohka/Utsjoki in Finland.

Different factors on macro, meso, Sámi society and micro level together shape the ethno-linguistic vitality of the Sámi language in these two municipalities. The Sámi language revitalization era began throughout Sápmi in the early 1990s but manifested differently in different areas. I argue this is based on the larger socio-political conditions – thus the macro society influences language on a micro level. My research focuses on how these differences influenced local level revitalization processes. I utilized a variety of qualitative research methods including: document analysis, participant observation and interviews in addition to creating and analyzing questionnaires. Although document analysis and case study analysis proved most informative to locate larger socio-political trends, I used questionnaires to focus on the actual practice of language and language revitalization. Specifically the questionnaires solicited information on the ethnic identities, linguistic history and language skills as well as actual language use of my informants: children and youth age 10-16 years in the primary schools and upper secondary schools in Deatnu/Tana and Ohcejohka/Utsjoki. All together 193 pupils or 71 percents of the pupils took part in the research. The results

-
- 2 The title of this dissertation is nearly untranslatable. It is playing on the traditional and the modern meaning of the Sámi word for revitalization “ealáskahttit”. A modern meaning of the title is that it is difficult to know the direction of a revitalization movement. A traditional meaning is that it’s difficult to tame a reindeer when it gets wild. The latter explanation was given by my colleague at the Sámi University Collage Mikkel Nils Sara.

of the questionnaires have been used to analyse the ethno-linguistic vitality of Sámi language on meso and micro level.

I interviewed 12 families focusing on their roles in language revitalization. The interviews focused on their process in learning Sámi language and their network of linguistic contacts and specifically the role of these networks in the transmitting of Sámi language to the children. The underlying question in most of these interviews is *how* parents evaluate the vitality of Sámi language and the role of the new Sámi policy in their home community.

One result of my research is that although there was a language shift in the past away from Sámi to Norwegian and Finnish among some of the Sámi people this language shift has nearly stopped because most of the Sámi speakers now are speaking Sámi to their children. In fact one can argue there is a reverse language shift occurring where some of the Sámis that had lost their ancestors' language as children have chosen to learn Sámi as adults and are now speaking it with their own children. There are even cases where the parents haven't learned the language themselves but encourage their children to do so thus ensuring the Sámi language is alive and developing for the next generation.

The findings of my research indicate that children involved in the Sámi language revitalization processes most often come from homes with at least one, and sometimes two, Sámi speaking parents. Although formal education in Sámi language is important so are larger extended linguistic networks. For the parents that have raised their children as Sámi speakers, kindergarten, extended family and friends are the most important supporters for the language learning of the children.

When it comes to the role of the school, there is a clear difference between the municipalities. The parents in Deatnu/Tana municipality consider the school to play a significant role in the promotion of Sámi language. In Ohcejohka/Utsjoki most of the parents consider the school as an obstacle for the children's socialisation as Sámi speakers.

In parents opinion the obstacles have roots both on the macro and meso levels. Linguistically assimilated Sámi children lack legal rights to learn Sámi language through strong forms of bilingual education such as language nest or immersion classes in the formal school setting. Although the state provides provisions for intensive language learning methods, the municipalities don't implement these possibilities for those children who are not already speaking Sámi in the home. And although the state does provide for the possibility of separate Sámi language schools these are also

implemented very differently in the two different municipalities. Deatnu/Tana municipality organizes education in Sámi language for the Sámi speakers in separate Sámi schools whereas Ohcejohka/Utsjoki municipality organizes education with Sámi and Finnish as the languages of instruction in the same Finnish schools. My data from questionnaires with children and youths shows that these ways of organisation Sámi language education influences clearly the use of Sámi language among children. The children on the Finnish side use Sámi language considerably less than the children on the Norwegian side. As a consequence of these meso level decisions, the children on the Finnish side also feel that they master Sámi language less fluently than the children on the Norwegian side.

In conclusion I argue there is a need for changes both on the macro and meso levels in order to enhance revitalization of Sámi language in the researched area. The macro level should decide that education in Sámi language shall be given in separate Sámi language schools and furthermore, Sámi children should have a legal right to get strong forms of bilingual education in kindergarten and elementary school. And in addition, the municipalities as the meso level should change their kindergarten and school structure in order to better meet the requirements of the revitalization of Sámi language.

DIEÐUT 5/2014

Sisdoallu

Ovdasátni		I
Čoahkkáiigeassu		III
Abstract		V
1	LÁIDEHUS	1
1.1	Dulvebárru	1
1.2	Dutkanguovllu nuppástusat	2
1.3	Máilmmiviidosáš proseassat	3
1.4	Riikkadási nuppástusat	4
1.5	Dutkančuolmma ásaheapmi	6
1.6	Teorehtalaš lahkoneapmi	7
1.7	Dutkamuša sajádat	9
1.8	Dutkanfáttá váljen	11
1.9	Nákkosgirjji huksehus	11
2	GIELLASOSIOLOGALAŠ DUTKANTEORIJA	15
2.1	Dutkamuša teorehtalaš vuolggasadji ja doahpagat	15
2.2	Guovddáš doahpagat	16
2.2.1	Etnolingvisttalaš ceavzinnávccat	16
2.2.2	Giellaekologiiija	18
2.2.3	Giellamolsun ja giellamolsuma jorgalahttin	18
2.2.4	Gielalaš ealáskahttin	20
2.2.5	Emansipašuvdna ealáskahttima vuodđun	21
2.3	Dutkamuša guovddáš teorijjat	22
2.3.1	Fishman gávcci ceahki	23
2.3.2	Sámegielaide etnolingvisttalaš ceavzinnávccat	24
2.3.3	UNESCO áššedovdiid joavku	26
2.3.4	Teorijjaváili	27
2.3.5	Ođđa teorijja	28
2.4	Dutkanguovllu etnolingvisttalaš ceavzinnávccat	29
2.4.1	Mákrodási	30
2.4.2	Vehádatgiela servodaga klassifiseren	33
2.4.3	Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi	35
2.4.4	Oppalaš giellamáhttu	37
2.4.5	Sámegiela ásašusat ja sámegiella bargoeallimis	38
2.4.6	Oahpahusvuogádat	39

2.4.7	Etnisitehta šlájat	44
2.4.8	Ođđa giellašiljuid ja media vuostáiváldán	45
2.4.9	Dálá giellašiljuid trenda	46
2.4.10	Eará gielaide hállit ja sáme giella	49
2.4.11	Mikrodási	51
2.4.12	Servodaga lahtuid doaladumit iežaset giela hárrái	52
2.4.13	Subjektiiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat	53
2.5	Teorijaid árvvoštallan	55
3	METODA	57
3.1	Metodaválljen	58
3.2	Dokumeantaanaliisa	58
3.3	Kvantitatiiva dutkan	59
3.3.1	Gažadanskovi gažaldagat	60
3.3.2	Kategoriijaide juohkin	62
3.3.3	Guorahallama čađaheapmi	64
3.3.4	Dieđuid giedahallan	66
3.3.5	Skuvllat, oahpahušgiella ja oassálastin	66
3.4	Kvalitatiiva dutkan	71
3.4.1	Informánttaid välljen	72
3.4.2	Nuorrainformánttaid jearahallamat	73
3.4.3	Váhnenjearahallamat	73
3.5	Gieddebargu ja giellageavaheapmi	78
3.6	Ehtalaš árvvoštallamat	80
3.7	Iežan sajádat	83
4	SÁMEGIELA CEAVZINNÁVCCAT DUTKANGUOVLLUS	85
4.1	Ceavzinnávccaid guorahallan dokumeantaanaliissain	85
4.2	Mákkrodási rámmaeavttut	86
4.2.1	Riikkaidgaskasaš soahpamušat	86
4.2.2	Geahčastat sáme giela ovddeš sajádahkii	88
4.2.3	Sápmelaččaid juridihkalaš stáhtus	90
4.2.4	Oahppoplánat	94
4.3	Sámi servodatdási rámmaeavttut	97
4.3.1	Demografijja	98
4.3.2	Sáme giela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi	99
4.3.3	Sámi infrastruktuorra	100

4.4	Dutkanguovllu rámmaeavttut	103
4.4.1	Dutkanguovllu sajádat	103
4.4.2	Ássamat ja fárren dutkanguovllus	105
4.4.3	Dutkanguovllu sámegiella ja -etnistehta	106
4.4.4	Giellamolsun ja dan jorgalahttin Deanu gielddas	107
4.4.5	Giellamolsun ja dan jorgalahttin Ohcejoga gielddas	108
4.4.6	Álbmoga ahkeráhkadusat	110
4.4.7	Beaiveruovttut ja skuvllat	111
4.4.8	Sámegielat ásašusat	116
4.4.9	Guovllu bargoeallin ja giellageavaheapmi	118
4.4.10	Sámegielat asttuáiggefálaldagat	119
4.5	Konklusuvdna	119
5	MÁNÁID JA NUORAIÐ SÁMEGIELA CEAVZINNÁVCCAT	123
5.1	Gielalaš repertuára	125
5.1.1	Sámegiela máhttu ja oahppu	125
5.1.2	Riikkagiela máhttu ja oahppu	126
5.1.3	Gránnjáriikka giela máhttu ja oahppu	127
5.1.4	Eangalsgiela máhttu ja oahppu	127
5.1.5	Eará gielaid máhttu ja oahppu	128
5.1.6	Buoremus giella dahje gielat	129
5.1.7	Gallis leat golmmagiela?	131
5.1.8	Vajálduvvan giella	131
5.2	Gielalaš historjá	132
5.2.1	Áhkuid ja ádjáid giellamáhttu	133
5.2.2	Váhnemiid giellamáhttu	135
5.2.3	Áhku guokta ja váhnemiid sámegiela máhttu gaskavuolta	136
5.2.4	Váhnemiid ja mánáid sámegiela máhttu gaskavuolta	139
5.3	Muhtin fáktorat mat čilgejit sámegiela joavkkuid máhttu	142
5.3.1	Goas oahppan sámegiela	142
5.3.2	Mánáidgárddi giella	143
5.3.3	Sámegiella skuvllas	144
5.3.4	Ássanbáiki	147
5.3.5	Etnihkalaš identitehta	147
5.4	Bearraša sámegiela geavaheapmi	152
5.4.1	Njálmmálaš giella áhkuiguin ja ádjáiguin	153
5.4.2	Njálmmálaš sámegiella áhčiin	157

5.4.3	Njálmmálaš giella etniin	159
5.4.4	Oarbiniid mearri ja sámegiela geavaheapmi oarbiniiguin	162
5.5	Sámegiela geavaheapmi skuvllas	166
5.5.1	Oahppiiguin	166
5.5.2	Oahpaheaddjiiguin	167
5.5.3	Gielddaidgaskasaš erohusa sivat	169
5.6	Sámegiela geavaheapmi eará giellašiljuin	170
5.6.1	Skiháriiguin skuvlla olggobealde	171
5.6.2	Fulkkiiguin	173
5.6.3	Eará ollesolbmiguin	175
5.7	Mediagiella	176
5.7.1	Musihkkateavsttat	177
5.7.2	Dihtorspealut	179
5.7.3	TV-prográmmat	181
5.7.4	DVD- ja videofilmmat	184
5.7.5	Ráđio	186
5.7.6	Interneahtta	190
5.7.7	Teakstadieđuid gielat	193
5.8	Doaladumit ja boahhteáigge jáhkku	196
5.8.1	Doaladumit gielaide	197
5.8.2	Giellageavaheapmi boahhteáiggis	200
5.8.3	Bilkideapmi	204
5.9	Konklusuvdna	206
6	VÁHNEMAT MUITALIT	209
6.1	Váhnemiid sámegiela máhttu	209
6.2	Váhnemiid sámegiela očcodeapmi	211
6.2.1	Sámegiella ruovttus eatnigiellan	211
6.2.2	Sámegiella bálddalas giellan ruovttus	212
6.2.3	Sámegiela oahppan skuvllas ja ollesolmmožin	213
6.2.4	Váhnemat geat eai máhte sámegiela	216
6.3	Sámegielat váhnemiid sámegielat fierpmádagat	217
6.3.1	Giellageavaheapmi skuvllaáigge	218
6.3.2	Giellageavaheapmi nuorra ollesolmmožin	220
6.3.3	Giellageavaheapmi váhnemin	220
6.3.4	Giellaválljen mánáide	222
6.4	Cuovkanan giellafierpmádagat ja daid váikkuhusat	227
6.5	Manne sámegiela mánáide?	232

6.6	Sámegiela 1 ja 2 mánáid giela ovddideapmi	237
6.7	Sámegiela 3 mánáid sámegiela ovddideaddji	243
6.8	Sámegiela 3 nuorrainformánttaid mitalus	248
6.9	Sámegiela ja sápmelaččaid fuonášeapmi	249
6.10	Konklusuvdna	257
6.10.1	Guoimmi doarjja	257
6.10.2	Servodaga doarjja	258
6.10.3	Ruovttu váikkuhus sámegiela 1 ja 2 nuorrainformánttaide	259
6.10.4	Fuonášeapmi ja doaladumit	260
7	BOHTOSAT: SÁMEGIELA CEAVZINNÁVCCAT OHCEJOGAS JA DEANUS	261
7.1	Álgui	261
7.2	Mákrodássi	262
7.3	Sámi servodatdássi	264
7.4	Mesodássi	265
7.4.1	Sámegiela a- ja b-skuvllat	266
7.4.2	Sámegiella bargoeallimis	267
7.4.3	Demografija ja giellamolsun	267
7.4.4	Nuoraid giellamáhttu	268
7.4.5	Fáktorat mat čilgejit informánttaid giellamáhtu	270
7.5	Sámegiela oččodeapmi ja geavaheapmi	272
7.5.1	Ruovttu rolla sámegiela oahppamis	272
7.5.2	Bearaš sámegiela giellašilljun	272
7.5.3	Skuvla sámegiela giellašilljun	273
7.5.4	Sámegiella eará giellašilljun	274
7.5.5	Mediagiella	275
7.6	Váhnemiid rolla ja oainnut sámegiela sirdimis	276
7.6.1	Váhnemiid giellamáhttu	276
7.6.2	Gielalaš fierpmádagaid rolla	276
7.6.3	Váhnemiid motiivvat oahpahit sámegiela mánáide	277
7.6.4	Doaladumit ja boahhteáiggi jáhkku	278
7.6.5	Guoimmi doarjja	279
7.6.6	Servodaga doarjja	280
7.7	Deanu ja Ohcejoga erohusat	281
7.8	Lohppii	283

8	JURDDABOHTOSAT	285
8.1	Sámegiela ceavzinnávccat	285
8.2	Ovddidandoaimmat	287
8.3	Joatkkadutkamušat	290
8.4	Dutkamuša čađaheapmi ja váikkuhus	291
	GÁLDUT	293
	LÁHKALISTU	309
	MILDOSAT	311

1 Láidehus

1.1 Dulvebárru

Guorahalan dán nákkosdutkanmušas sáme giela ceavzima, giellamolsuma³ ja giellamolsuma jorgalahttima. Mun dutkagohten dáid fáttáid dannego giellamolsun ja giellamolsuma jorgalahttin leat mearkkašahtti proseassat sámi servodagas ja dat vedjet mearridit sáme giela boahhteáiggi. Giellamolsun lea proseassa goas olbmot heitet geavaheames iežaset árbegiela ja geavahišgohtet odđa giela, ovddimusat fámolut giela gielaid hierarkiijas (Huss ja Lindgren 2011: 2). Go olbmot geavahišgohtet árbegiela odđasis, de sii leat jorgalahttimin giellamolsuma (Fishman 1991: 1).

Sápmelaččat hárvve geavahit sáni *giellamolsun*, muhto gohčodit dán proseassa dáruiduhttimin dahje suomaiduhttimin ássanriikka váldogiela mielde. Dáid doahpágiid duogážiis lea assimilerema albmanepmi, masa laktása historjjálaš proseassa giela ja kultuvrra jávkadahttimis ja dađe mielde maiddá eahpesymmetralaš váldeoktavuođat. Giellamolsun sáhttá leat okta assimilerema albmanemiin. Norgga bealde govviditge dávjá giellamolsunproseassa *dáruiduhttinbárrun*, dárogillii “fornorskningsbølgen”. Dát bárru deaivvai Sámi máttariddui áigá dolin. Dasto bárru jođii davás rittu mielde. Álggus dat jávkadii giela rittus, maŋŋá bahkkii vuonaide ja hávkadii sáme giela eanaš mearrasámi báikkiin. Loahpas dáruiduhttinbárru govččai johkasápmelaččaid legiid ja ollii duoddarii. Dat duššadii ollu mátkkistis, muhto alla eatnamat gohce gielalaš ja kultuvrralaš duššadanbáru leavttu ja go dulvi lei joavdan alimus dássái, dat coahkugođii njozet. Guovllut mat gárte maŋimužžan čáze vuollái, ledje maid guovllut mat ovddimusat ihtigohte čáhcegierragii, ja leat dan dihte guovllut mat leat vásihan unnimus vahágiid. (Borgos 1999: 28–29; Rasmussen ja Nolan 2011: 35–36.)

Norgga dáruiduhttinpolitihkka šattai almmolaš politihkkan 150 jagi dassái. Dalle sápmelaččaid giellamolsun dáiddii lean juo álgán (Borgos 1999: 28–29). Suomas lei sáme giella dalle muhtin guovlluin jo jávkan ja muhtin guovlluin jávkamin (Sammallahti 1998: 26; Tegengren 1952).

3 Geavahan tearpma giellamolsun dán dutkamušas dannego sátni lea sajáiduvvan beaivválaš sáme gillii. Das lea dattetge dakkár konnotašuvdna ahte giellamolsun lea eaktodáhtolaš albmanepmi sámi servodagas. Buoret sátni livččii giellamolsašupmi mii čujuhivččii dasa ahte olgobeale návccat leat váikkuhan giellageavaheapmái.

Dulvebáru lundui gullá ahte dat ahcá alimus muddui ja loahpas jorggiha. Giellamolsuma luondu lea nuppelágan. Dat joatkašuvvá gitta dassáži go giella lea molsašuvvan, ja álgogielas ii leat šat oktage hálli. Almmatge sápmelaččaid giellamolsum ii leat buot sámegeielaid dáfus ollásit čađahuvvon. Vaikko giellamolsum álggii maiddái alimus duoddariin 50 jagi áigi, de dat váidugođii 30–40 jagi dás ovdal. Dat dáidá ain joatkašuvvat eanaš daid sohka buolvvaid mánáid ja mánáidmánáid gaskkas geaid váhnemat leat manahan gielaset 1950-logus ja dan maŋŋá. Giellamolsuma bisáneapmi dáhpáhuvai oktanaga riikkadási politihkalaš nuppástusaiguin mat doarjugohte sámegeiela. Gululdaga dulvebárru geassádišgođii ruovttoluotta merrii. Eatnamat ihtigohte. Doppe gosa dulvebárru joavddai maŋimuš ja dagai maid uhcimusat vahágiid, doppe álge maid ealáskahttinbarggut ovddimusat.

1.2 Dutkanguovllu nuppástusat

Mu dutkanguovllun leat guokte gieldda Deanuleagis: Deanu giella Norgga bealde ja Ohcejoga giella Suoma bealde. Dán dutkamušas lea sáhka davvisámegeiela birra, mii veadjá buot buoremusat sámegeielaid gaskkas. Dutkit almmuhedje dattetge 1970-logu álggus, ahte giellamolsum lei joavdan guhkás sihke Deanus ja Ohcejogas. Dat mearkaša ahte sámegeiella molsašuvai dárogiellan Norgga bealde ja suomagiellan Suoma bealde. Wilhelm Aubert (1978) čilgii ahte vuolled 30-jahkásaš sápmelaččain njiedjá sámegeiela eatnigiellan hálliid oassi johtilit. Sullii goalmmasas vuolled logijahkásaš sámemánáin lei sámegeiella vuosttašgiellan Deanu gielddas 1970:

Fra 30-årene og nedover synker frekvensen av samisk morsmål nokså bratt og jevnt, skjønt mer enn tredjeparten av barn under 10 år har samisk som førstespråk. (Aubert 1978: 45)

Anna-Riitta Lindgren guovttos Marjut Aikioin almmuheigga seammasullasaš váruhusa Ohcejoga gielddas seamma áigge, namalassii ahte sámegeiela dilli lei hedjoneamen. Soai čálliba ahte dasa ledje guokte váldosiva: suomagielat skuvla ja ásodat ja guvlui fárren suomelaččat. Suomagiela stáhtus lei sakka loktanen, nu ahte olbmot ledje suomastišgoahtán čavlláivuodain gaskaneaset ja iežaset mánáiguin:

Saamenkielen asema on kuitenkin viime aikoina alkanut heikentyä. Tähän on kaksi pääsyytä: suomenkielen koulu ja asuntola sekä alueelle muuttaneet suomalaiset (...) Utsjoen kirkonkylässä ja osittain Nuorgamissa ja Karigasniemellä on suomen kielestä alkanut tulla ylpeiden aihe, eräänlainen statussymboli, niin että itseään parempina pitävät saamelaiset ovat alkaneet puhua keskenään ja lapsilleenkin suomea. (Aikio ja Lindgren 1973: 290)

Dilli lea goittotge nuppástuvvan 1970-logu rájes 2000-logu rádjai. Mun čállen iežan váldofága bargočájánasa “*Jávohuvvá ja ealáska. Davvisápmelaččaid demografija ja buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi Norggas ja Suomas*” jagi 2005. Dalle gávnnahin ahte eanet skuvlamánát Deanu gielddas máhtte sáme giela go 18–30-jahkásaš nuorat. Dan mun atnen mearkan das, ahte giellamolsun lei jorgalahttojuvvon. Maiddái Ohcejogas eanaš sámi mánát máhtte sáme giela ja árvalin, ahte giellamolsun várra lei jorgalahttojuvvon maid Ohcejoga gielddas 2000-logu álggus. (Rasmussen 2005: 73; 154.)

1.3 Máilmmiviidosáš proseassat

Sápmelaččaid giellamolsun Deanus ja Ohcejogas mas dutkit váruhedje juo 1970-logus, lea oassin máilmmiviidosáš giellamolsunproseassas. Álgoálbmotgielat ja gielalaš vehádagaid gielat leat áitojuvvon. Muhtimat árvalit ahte badjel bealli, muhtimat ahte olles 90 proseantta máilmmi 6 909 gielas leat áitojuvvon (Kraus 1992; 1997; Ethnologue 2009; UNESCO 2009). Giellamolsun dáhpáhuvvá dávjjimusat dakkár dilis, mas vehádatgielas lea vuollegis stáhtus ja geavahuvvo uhccán almmolaš giellašiljuin. Giela hállit atnigohtet áiggi mielde buorebun oahpahit mánáide dušše fámolut giela ja heitet sirdimis vehádatgielaid odđa buolvvaide. Hálliid lohku geahppána dađistaga, ja loahpaloahpas gielaid hállit leat vuoras olbmot. Áiggi mielde gielat jávket go mañimuš hállit vádjolit eret. (Huss ja Lindgren 2011: 2; Todal 2002: 37—40.)

Seammás dáhpáhuvvá nubbi eará proseassa dadjat juo miehtá máilmmi - giellaealáskahttin. Olbmot vigget nannet ja doalahit álgoálbmot- ja eará vehádatgielaid. Muhtimin lea sáhka giellamolsuna jorgalahttimis. Muhtin vehádatgielaid hállit vigget fas dahkat eallasabbon gielaid maid olbmot ain hállet, muhto geavahit uhccán. Sii dávjá vigget lasihit hálliide geavahanvejolašvuodaid ja váldet gielaideaset atnui odđa giellašiljuin. (Hinton

ja Hale 2001; Huss ja Lindgren 2011, Fishman 1991; 1992; 2001; King 2009.) Huss ja Lindgren fállaba *emansipašuvdna*-doahpaga reaidun áddet vehádatgielaid ealáskahttima ja giellamolsuma jorgalahttima. Soai lohkaba ahte emansipašuvdna lea giellaealáskahttima ja giellamolsuma jorgalahttima ideologalaš bealli. Sudno ipmárdusa mielde lea emansipašuvdna proseassa, mas politihkalaš doaibmabijuiguin ja giellaplánemiin buoridit vuollegis stáhtusa giela dili. Dat lea proseassa mas giella ja olbmuid gielalaš biras nuppástuvvá nu ahte dásseárvvohis struktuvrrat cuvkejuvvojit ja ráhkaduvvo dilli mii ovddida dásseárvosašvuoda:

... (it is) improving the position of an underprivileged language through political efforts and language planning. It is a process where the language and the linguistic environment of the people are changing so that the structures of inequality are broken down and circumstances favorable to equality are created. (Huss ja Lindgren 2011: 2)

Emansipašuvdna mearkkaša beassat mas nu friddjan. Individuála dásis emansipašuvdna lea vuohki beassat errui ovddešáigge funášeemiin ja stigmas. Go ealáskahtta giela ja jorgalahtta giellamolsuma, de olmmoš beassá eret vealaheami ja šaddá friddjan. (Huss ja Lindgren 2011: 7–8.)

1.4 Riikkadási nuppástusat

Dávjá álgoálbmot ja gielalaš vehádagat leat vuostálastán gielalaš ja kultuvrralaš funášeami ja vealaheami. Gáibádusat stáhta eiseválddiide ja stáhtaid fáldadagat álgoálbmogiidda ja gielalaš vehádagaide bohtet ovdan earret eará riikkaidgaskasaš soahpamušain dego ILO-konvenšuvnnas 169 Eamiálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid hárrái, Ovtastuvvan Našuvnnaid Álgoálbmotjulggaštusas ja Eurohpá Ráđi Eurohpá vuoddogirjjiis guovlodahje unnitlogu gielaid várás. Álgoálbmogat ja gielalaš vehádagat háliidit dávjá: Dohkkeheami álbmogin, álgoálbmogin ja/dahje gielalaš vehádahkan, muhtinlágan autonomiija dahjege iešstivrejumi ja giellalágaid mat nannejit dáid gielaid árvvu ja addet vejolašvuoda geavahit daid almmolaš oktavuodain, goittotge báikkálaš dásis dahje viidasut guovllus, vaikko vel riikkadási almmolašvuodas. Dávjá háliidit iežaset gielaid maid mánáidgárddiide ja skuvllaide ja mediafáldadagaid iežaset gielaide.

Bajábeale gáibádusat eai lean ollašuvvan sápmelaččaid guovdu Norggas ja Suomas 1970-logu álggus. Sámegeiella ii lean almmolaš giella dutkanguovllus, sámegeielas ii lean láhkasuodjalus, sápmelaččat eai lean dohkkehuvvon sierra álbmogin eaige álgoálbmogin. Sámegeiella ii geavahuvvon mánáidgárddiin iige eanaš skuvllain lean oahpahuš sámegeilli. Mediafálaldat lei moatte diimmu rádiosáddagat vahkus (Lehtola 2001: 142). Nuppelot jagi maŋŋá fuopmášahtá David Corson (1997: 80) ahte Norgga giellapolitihkka ovdiduvvon riikkadásis sámi álbmoga várás, lea máilmmi dási viidámusaid ja beaktilamosiid gaskkas:

Norway's language policies. Developed at national level for the Sámi people, are among the most comprehensive and the most effective in the world. (Corson 1997: 80)

Suomasge leamašan sullii seammalágan ovdáneapmi. Politihkka sápmelaččaid guovdu lea ođasmahtton ja nuppástuvvan (Aikio-Puoskari ja Pentikäinen 2001). Dalle go čohkkejin dieđuid dán nákkosgirjji várás jagiid 2008–09, ledje sápmelaččat máinnašuvvon Suoma vuodđolágas álgoálbmogin ja Norgga vuodđolágas sierra álbmogin, Norga lei dohkkehan sápmelaččaid álgoálbmogin go ratifiserii ILO-konvenšuvnna 169, Sámedikkít ledje áshuvvon, sámi giellalágat ledje boahán fápmui ja dutkanguovllu guokte gieldda ledje guovttegielagat: sáme- ja dárogielat ja sáme- ja suomagielat. Sámegeielagiin lei giellalágaid mielde vuoigatvuohta geavahit sámegeiela guovllu ja regionála eiseválddiiguin. Sámegeiella lei nappo almmolaš giella ja maŋŋga virgáibidjamis lei sámegeiela máhttu juogo gáibádussan dahje adnojuvvui ánsun. Daid lassin lei sámegeiella váldogiellan muhtin mánáidgárddiin ja dat geavahuvvui oahpahušgiellan muhtin skuvllain. (Rasmussen 2005.)

Nuppástusat maida Corson (1997) ja Aikio-Puoskari ja Pentikäinen (2001) čujuhit, leat dáhpáhuvvan mákrodásis riikka láhkaaddi orgánain, Suoma Riikkabeivviin ja Norgga Stuorradikkis. Sáhtá dadjat ahte sápmelaččaid ja erenoamážit sámegeielagiid dilli lei álfárot nuppástuvvan. Dieđalaš máilmmis čilgejuvvojit dákkár dáhpáhusat dainna, ahte lea dáhpáhuvvan paradigmamolsun Norgga ja Suoma sámeapolitihkas.

1.5 Dutkančuolmma ásaheapmi

Sámepolitiikkaš paradigmamolsun lea servodatlaš nuppástusat mat dáidet váikkuhit olbmuid gielalaš geavadiidda. Mu dutkanáigumuššan lea gávdat ođđa dieđuid das, mo politiikka váikkuha olbmuid giellaválljemii ja erenoamážit mánáid sámegiela očcodeapmái. Guovddážiis lea dáikko bokte guorahallat, mo ođđa politiikka lea ollašuvvan dutkanguovllus, bearrašiid giellageavaheamis ja váhnemiid oainnuin dálá gielladilis. Nákkosgirjji váldodutkančuolbman lean välljen gažaldagaid main guorahalan mákrodási gielladili váikkuhusa mikrodásái:

1. Leatgo mákrodási nuppástusat sápmelaččaid ja sámegiela hárrái váikkuhan sámegiela geavaheapmái olbmuid gaskkas?
2. Bohtetgo mákrodási nuppástusat ovdan dutkanguovllus ja erenoamážit mikrodásiis mánáid bajásgeassimis?

Lean välljen lahkoniit dáid namuhuvvon gažaldagaid golmma vuolggasajis. Daid bokte gidde fuopmášumi sámegiela mákrodási rámmaeavttuide ja čađaheapmái, mánáide ja váhnemiidda. Daid vuolggasajiid bokte geahččalan gávnnaht:

1. Mat leat mákrodási rámmaeavttut ja mo leat eavttut ollašuhhton? Lean välljen ovttahttit muhtin vuogáiduvvan teoriijaid mat árvvoštallet veahádatgielaid ceavzinnávccaid. Mun lean maid lasihan muhtin ođđa ákkaid daid teoriijaide (gč. kapihtala 2). Teoriijaid bokte árvvoštalan sámegiela ceavzinnávccaid Norggas ja Suomas mákrodási rámmaeavttuid ektui. Mun guorahalan sámegiela infrastruktuurra sámi servodatdásiis ja geahčadan man muddui mesodási, dutkanguovllu guovtti gieldda, báikkálaš hálddahuovuogádagat leat ásahan sámegiela ovddidandoaimmaid mákrodási rámmaeavttuid mielde.
2. Mii lea dutkanguovllu mánáid gielladili? Dán dutkamušas guorahalan kvantitatiiva metodaiguin mánáid gielladili. Guorahallamis geavahan gažadanskovi. Dutkanguovllus leat 271 máná ja nuora gieldda skuvllaid gaska- ja nuoraideahkis. 71 proseantta dahjege 193 máná ja nuora leat searvan guorahallamii informántan. Sin gažadeamis lean čielggadan golmma buolvva giellamáhtu: informánttaid giellamáhttu, sin váhnemiid ja sin áhkuid/ádjáid giellamáhttu. Daid lassin lean jearran dieđuid informánttaid giellaoahpahusas ja giellageavaheamis iešguđege giellašiljus, sin doaladumiin

giela hárrái ja etnikkalaš identitehtas. Analiisaoasis lean gidden fuopmášumi dasa ahte mii erohusaid lea informánttain sin sámegiela máhtu ektui: Manne máhttet muhtimat sámegiela bures ja nuppit viehka bures, nuppit veaháš ja muhtimat eai veahášge? Kvalitatiiva dutkanjearahallamiin lean jearran muhtin gažaldagaid kvantitatiiva dutkamušas dárkilabbot ja geahččalan oažžut vástádusa muhtin áššiide mat báhce eahpečielggasin kvantitatiiva dutkamis. Jerren ovdamearka dihtii, mii mearrida informánttaid hállangiela válljema ja mánáid ja nuoraid mediagiela válljema.

3. Mo váhnemat vásihit guovllu gielladili? Kvalitatiiva dutkanjearahallamiin lean jearahan 13 máná váhnemiid duogáža ja ruovttuid giellageavaheami. Lean gidden erenoamáš fuopmášumi váhnemiid gielalaš fierpmádagaide ja guorahallan oktavuoda gielalaš fierpmádagain ja sámegiela sirdáseamis mánáide. Lean guorahallan maid makkár vugiiguin váhnemat nannejit mánáideaset sámegiela máhtu. Seammás lean viggan váldit čielgasa das, man duđavaččat váhnemat leat sámegiela sirdáseami rámmaeavttuide nugo sii vásihit daid báikkálaš dásis. Mun lean beroštuvvan gávnnahit, mo ja manne váhnemat sámastit mánáiguin dahje mo leat fuolahan ahte mánát ohppet sámegiela eará vugiid mielde dahje manne eai sámás mánáiguin. Dasa lassin lean háliidan diehtit, mo sii ieža vásihit sámegiela dili dutkanguovllus.

1.6 Teorehtalaš lahkoneapmi

Nákkosgirji bajimus teorehtalaš lahkonanvuohki lea giellasosiologalaš. Dutkamušas duogášulbmilin lea čielggadit dan, mo sáhtta árvvoštallat etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Dutkit leatge earuhišgohtán objektiiva ja subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat meroštallon etnikkalaš joavkku duohta ceavzinnávccaid joavkun. Dat leat deskriptiiva čielgehusat gielladilis nugo gielladilli objektiivvalaččat lea. Subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat čujuhit dasa, mo vehádatgiela hállit ieža áddejit daid objektiiva ceavzinnávccaid dahje mo muhtin eará joavkku lahtut geaiguin vehádatálbmot lea oktavuodas, áddejit vehádatgiela objektiiva ceavzinnávccaid. (Ehala 2009: 124–25.)

Etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid árvvoštallan lea giellaplánema oassi ja danne árvvoštallama ulbmilin lea váldit čielgasa, mo duohtadilli lea ja dan vuodul hábmet odđa giellapolitihka ja doaimmaid mat sáhtášedje nannet vehádaga giela. Professor Jon Todal guhte lea dutkan sámegiela

vitaliserema Norggas 1990-logus, lea gávnahan ahte giellasosiologiija dehálaš hástalussan lea ovddidit suorggi teoriijavuodu: *Teoriutvikling er ei av dei store utfordringane i faget* (2002: 21). Teoriijaovddideapmi ii leat giellasosiologiijalaš hástalussan dušše Sámis. Todal (2002: 21) čujuha dán oktavuodas Miquel Strubellii (2001: 260) guhte dadjá, ahte teoriijaovdáneapmi lea bisánan. Dán dutkamuša hástalussan lea ain dat, ahte ii leamašan nu viiddes teoriijaovddideapmi Todal ja Strubell čuoččuhusaid maŋŋáge, ja teorehtalaš modeallat leat ain váilevaččat. Mun čoaoddán oasi dán čuolmmas dainna, ahte čujuhan eará giellasosiologalaš dutkamušaide mat válddahallet sullii seammalágan dutkančuolmmaid.

Mu dutkamuša teorehtalaš lahkonaovuoddu doarjala Joshua A. Fishman (1991; 2001) teoriijas dan, mo sáhtta jorgalahttit giellamolsuma. Guovddázis lea maid Hyltenstam et al. (1991; 1999) taksonomiija oktan daid fáktoriiguin mat váikkuhit vehádat- ja majoritehtagielaid gaskavuodaide. Dehálaš osiid mun vieččan maid UNESCO (2003) dokumeanttas *Language Vitality and Endangerment*, mas UNESCO áitojuvvon gielaid áššedovdiid joavku lea suokkardallan vehádatgielaid vejolašvuodaide ceavzit. Dokumeanttas leat evttohuvvon ovcci fáktora man mielde sáhtta mihtidit giela ceavzinnávccaid. Mun guorahalan maid Martin Ehala ja Katrin Niglas (2007) ja Ehala (2009) bargguid maid áigumuš lea gárggiidahttit ođđa modealla, mainna sáhtta árvoštallat vehádatgielaid ceavzinnávccaid nu ahte váldá vuhtii vehádatgiela subjektiiiva ceavzinnávccaid. Ođas dán modeallas lea ahte soai deattuheaba ovddimusat subjektiiiva ceavzinnávccaid.

Mun árvoštalan skuvllaid ja mánáidgárddiid giellaoahpamusmálliid Colin Baker (2001) kategoriijaid mielde. Baker lea kategoriseren oahpamusmálliid mat geavahuvvojit vehádatgielaid oahpahas: láivves oahpamusmálliid maid boadus ii leat guovttegielatvuolta ja beaktilis oahpamusmálliid maid boadus lea guovttegielatvuolta.

Váhnenjearahallamiid analiissas geavahan ovddimusat teoriijaid maid lean viežžan sosiologiijas. Mu vuolggasadji lea postmodernisttalaš konstruktivisttalaš lahkoneapmi mas mun vikkán áddet informánttaid oaiviliid, lebbet oaiviliid olbmuid vásáhusain ja almmustahttit sin eallimáilmmi (Kvale 2002: 17). Guorahalan dan, maid olbmot oaivvildit sáme giela seailumis. Anán dan guovddáš gažaldahkan mii mearrida mo sii láhttejit giellaválljendilálašvuodain. Dáid vástádusaid dulkomis vieččan maid doarjaga giellasosiologaid emansipašuvnna teoriijas go geahččalan áddet, manne olbmot doalahit ja ealáskahttet vehádatgiela, sáme giela. Muhtimin in nagat analyseret informánttaid postmodernisttalaš konstruktivisttalaš

lahkonanvuogi mielde, dannego sin vástádusat eai heiveše postmodernisttaid jurddamáilbmái. Dalle geavahan eará lohkanvuogi, kompleksasensitiverema, maid sosiála interakšunisttat leat ovddidan. Mun vikkan Dorte Staunæs (2007: 262) ávžžuhusa mielde leahkkut vejolašvuoda movttegite ja doavagiin guorahallat eanet siskkobealde doaibmi návccaid, eanet ruossalasvuodaid ja eanet lihkestagaid. Dasa lassin anán muhtimin informánttaid mitalusaid ja mitalanvuogi ákkastallamin ”*accounting*” dahje iežasgádjaleapmin ”*face working*”. Dat leat tendenssat maid sosiála dahkkite geavahite legitimeret, čilget ja vuoiggalažžan dahkat láhttemiid ja mearrádusaid. Olbmot geahččalit gádjalit iežaset ja čájehite ahte sii leat morálalaš olbmot geat máhttet láhttet riehta. Jos olbmot eai leat čuvvon dohkkehuvvon geainnu, de lea láhttemiid buorre sivva. (Järvinen 2001: 268; 2003: 4.)

Mun lean geahččalan čohkket olles teoriija nuppi kapihttalii, muhto moatti dáhpáhusas lean välljen bukte ovdan oanehis teorehtalaš gurgadasaid dakko gokko analyseren dutkanmateriála vai šaddá álkit teoriijaid vehkiin lohkat analiissa.

1.7 Dutkamuša sajádat

Mu nákkosgirji lea oassin Sámi allaskuvlla dutkanprošeavttas “Sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi muhtin konteavsttain” maid professor Jon Todal jodiha. Todal dutká máttasápmelaččaid gielalaš ealáskahttima. Prošeavttas lea maid nubbi eará doavttirgráda stipendiáhta, Erika Sarivaara, guhte dutká stáhtusmeahtun sápmelaččaid sajáiduhttima sápmelašvuoda rájás (Sarivaara 2012).

Sámi prošeavtta ulbmilin lea geahčadit dárkilabbot muhtin báikkálaš sámi servodagaid ja dutkat makkár doaibma sámegielas lea olbmuide daid servodagain. Prošeakta gidde fuopmášumi giellamolsumii ja giellamolsuma jorgalahttimii. Válđočuolbman namahuvvo ahte lea uhccán diehtu das, makkár doaladumite leat ja makkár vejolaš nuppastusat leat giellageavaheamis mikrodásis sámi servodagain dan manná go sámegiela almmolaš árvu buoriduvvui 1990-logu álggus. Prošeakta lokte njeallje gažaldaga:

- Manin atnet giellaservodaga lahtut báikkálaš giela boahhteáiggi?
- Mo sii vásihite iežaset báikkálaš giela dehálašvuoda?
- Man rolla sii háliidite báikkálaš gielas leat?
- Man rolla sii atnet realisttalažžan?

Mun lean vuhtiiváldán vuosttaš gažaldaga, go hábmejin kvantitatiiva guorahallama gažadanskovi ja buot gažaldagaid váhnenjearahallamiid jearahallanláidesteadđi ráhkadeamis (mildosat 1 ja 6).

Riikkaidgaskasaš polárajagi prošeakta

Dát Sámi allaskuvlla prošeakta lea oasseprošeakta Riikkaidgaskasaš Polárajagi (IPY) dutkanprošeavttas nr 123 *Glokaliseren (globaliseren lokaliserema vuostá)* – *giella, girjjálašvuohta ja media inuihtaid ja sámiid gaskkas*, mii vuodju 1. giellaplánemii, 2. dihtorteknologiija gielalaš čovdosiidda, 3. njálmmálaš árbevieu sirdimis dálá rapáigodahkii, 4. stáhtalahttovuhtii, konsumerismii ja mediai.

Glocalization – Language, Literature and Media among Inuit and Sami people 1. Language Planning, 2. Computer Assisted Linguistics, 3. From Oral Tradition to Rap, 4. Citizenship, Consumerism and Media. (IPY prošeakta 123 2006)

Prošeakta dutká arktalaš guovlluid álgoálbmotgielaid njealji vuolggasajis, ja Sámi allaskuvlla lassin leat fárus USA:s *Fairbanks Universitehta Alaskan Native Language Centre* ja Kanádas *Université Laval, Isummasaqvik School, Uivvamiut Committee* ja *Nunavut Literacy Council*. Daid lassin leat fárus Ruonáeatnama universitehta ja Københámmana universitehta. Sámi allaskuvlla prošeakta gullá vuosttaš oasseprošektii – giellaplánemiidda. Dán oasseprošeavttas leat dutkanprošeavttat Sámis ja inuihtaguovlluin Ruonáeatnamis, Kanádas, Alaskas ja Ruoššas. Oasseprošeavtta ulbmilin lea dutkat báikegottiid oainnuid/áigumušaid arktalaš gielaid ja daid boahhteáiggi hárrái ja buohtastaddat dutkamušain ovdanbohtán vuodđodieđuid miehtá arktalaš guovllu - Ruonáeatnamis, Kanádas, Alaskas, Ruoššas ja Sámis. (IPY prošeakta 123 2006.)

IPY-prošeavtta oassálastit leat deaivvadan golmma háve dieđalaš lági-demiid oktavuodas: Inuit Study konfereanssas 2006 Parisas Frankriikkas, bargobájis Fairbanksas Alaskas 2007 man fáddá lei *Ulbmilat ja hástalusat arktalaš gielaid seailumis ja ealáskahttimis* ja konfereanssas *The Sixth International Congress of Arctic Social Sciences* 2008 Nuukas Ruonáeatnamis. Mun lean oassálastán buot lágidemiide ja buktán ovdan iežan ja Sámi allaskuvlla dutkanplánaid dán prošeavtta olis. Mun lean maid hábmen iežan dutkamuša muhtin muddui eará dutkiid plánaid ektui nu ahte livččii vejolaš buohtastaddat bohtosiid. Geavatlaš sivaidda geažil in leat vuhtiiváldán dákkár

buohtastaddi perspektiivva dán dutkamuša bohtosiid ovdanbuktimis, muhto anán vejolažžan ja miellagiddevažžan buohtastaddat iežan bohtosiid eará arktalaš guovllu bohtosiiguin boahhteáiggis.

1.8 Dutkanfáttá välljen

Mun lean välljen dutkat Deanu ja Ohcejoga gielddaid, dannego boarásut dutkamušat ja čielggadusat čájehit ahte giellamolsun lei álgán doppe 1970-logus (Aikio ja Lindgren 1973; Aubert 1978; Partanen 1994). Seammás mu váldofága bargočájánas (Rasmussen 2005) čájeha ahte giellamolsun sáhtá leat bisánan dutkanguovllu sámeagielaš gaskkas ja muhtin muddui jorgalahttojuvvon daid gaskkas guđet leat massán giela. Mun dihten fáttá välljedettiin ahte dat attášii munnje vejolašvuoda dutkat dakkár dili mii máilmmis ii leat dábaláš - álgoálbmotgiela giellamolsuna jorgalahttin. Dan anán erenoamáš beroštahti albmanepmin.

Dutkančuolmma ásaheamis bajábealde boahá ovdan, ahte háliidan dutkat sámeagiela rámmaeavttuid dihto guovllus. Mun gidden erenoamáš fuopmášumi mánáid giellamáhttui ja sin vejolašvuhtii ja beroštupmái leat giellaguoddit boahhteáiggis ja váhnemiid giellageavadiidda ja áššiide mat leat daidda váikkuhan.

Dáinna fáddáválljemiin čielgá maiddái mu sajádat dutkin. Mun lean daid gielladutkiid gaskkas geat háliidit leat ovddideamen máilmmi áitojuvvon gielaid ja sihkarastimin ahte dát sáhttet eallit boahhteáiggis gulahallan-gaskaoapmin olbmuid gaskkas. Lean välljen fáttá, teoriijavuoduštusa ja dutkanmetodaid nu ahte oaččun ovdan dieđuid mat mu mielas leat dehálaččat giellaplánemis ja doaivvun, ahte mu dutkan váikkuha giellapolitiikkalaš mearrádusaide.

1.9 Nákkosgirjji huksehus

Nákkosgirjjis leat guokte oasis ja das leat oktiibuot gávccii kapihttala. Vuosttaš oasis lea láidesteapmi dutkamuššii ja mun buvttán ovdan teoriijaid ja metodaid maid geavahan nákkosgirjjis. Nuppi oasis válddahalan dutkanmateriála ja buvttán ovdan bohtosiid.

Vuosttaš kapihttala álggus čilgen dutkamuša áigumuša. Mun muitalan muhtin giellasosiologalaš nuppástusaid birra dutkanguovllus ja riikkadá-

sis, ja maid ahte dát lea oassi máilmmiviidosas proseassain. Mun ásahan dutkančuolmma, čilgen iežan teorehtalaš lahkoneami, dutkamušsa sajádaga ja manne mun lean välljen dán dutkanfátta.

Nuppi kapihttalis lea teorehtalaš čielggadeapmi. Mun válddahalan giellasosiologalaš teoriijaid maiguin sáhttá analyseret vehádatgiela ceavzinnávccaid ja giellamolsuma jorgalahttima. Rámmaeavttut mákrodásis, sámi servodaga dásis, mesodási guovtti gielddas ja mikrodásis leat guovddázis. Mun dutkkan erenoamážit vehádatgiela buolvvaidgaskasaš sirdáseami ja dákkár sirdáseami eavttuid. Mun geahčadan maid sosiologalaš teoriijaid maiguin sáhttá čilget olbmuid láhttema ja emansipašuvnna rolla vehádatgiela ealáskahttimis.

Goalmmát kapihttalis čilgen daid metodaid maid lean välljen geavahit dutkamušas. Kapihtal lea juhkkjuvvon golmma lunddolaš oassái: Doku-meantaanaliisa, kvantitatiiva metoda ja kvalitatiiva metoda. Mun čilgen mo mun lean čohkken dutkanmateriála, mitalan iežan giellageavaheami birra ja loahpas ságaškušan muhtin ehtalaš beliid.

Buvttán ovdan dutkanmateriála bohtosiid 4.–6. kapihttaliin. Dáid kapihttaliid loahpas lea lunddolaš geardduhit bohtosiid ja árvvoštallat daid oanehaččat nu ahte lea álkit oažžut áddejumi dutkamušsa ovdáneamis. Dainna geahččalan láidet lohkki čállosa lohppii, dahkat lohkama álkibun ja čatnat nákkosgirjji kapihttaliid ja osiid oktii.

Njealját kapihttalis govvidan sámegiela dili Norggas ja Suomas. Lavttán dasa oasáziid riikkaidgaskasaš ovdáneamis vehádatgielaid ja álgoálbmotgielaid suodjaleamis. Dasa lassin čilgen Sámi servodatdási ovdáneami ja dutkanguovllu demografija, giellahistorijá, sámegiela dálá stáhtusa, almmolaš giellageavaheami ja man muddui dutkanguovllus leat giellaovdidoaimmat sámegillii.

Vidát kapihttalis “Mánáid ja nuoraid sámegiela ceavzinnávccat” buvttán ovdan kvantitatiiva dutkanmateriála skuvlaguorahallamis ja analyseren daid bohtosiid. Mun dievasmahtán dán kapihttala dieđuiguin maid oahppit leat addán munnje kvalitatiiva jearahallamiin. Dán kapihttalis čájehan oahppiid gielalaš repertuára – mii mearkkaša maid gielaid sii máhttet ja man bures sii máhttet: dárogiela, eaŋgalsgiela, sámegiela ja suomagiela. Analyseren sin sámegiela máhttu čuovvovaš dieđuid vuodul: goas sii leat oahppan giela, mat gielat geavahuvvojedje mánáidgárddis, maid gielaid sii ohppet skuvllas ja mii gielaid lea oahpahusgiellan. Kapihttalis bohtá maid ovdan oahppiid gielalaš historjá váhnemiid ja áhkuid/ádjáid giellamáhtu bokte. Čájehan sihke giellamolsuma ja giellamolsuma jorgalahttima golmma buolvva áigge,

ja maid giellaseailuma mas buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi joatkašuvvá almmá boatkaneari haga. Informánttaid giellageavaheapmi analyserejuvvo giellašiljuid mielde. Das bohtá ovdan man muddui informánttat geavahit sámegeala ja eará gielaid: ruovttus váhnemiiguin, oarbiniiguin⁴ ja áhkuiguin ja ádjáiguin, skuvllas oahpaheadjiiguin ja eará oahppiiguin, asttuáig-gis fulkkiiguin, eará ollesolbmuiguin ja skihpáriiguin, ja informánttaid giellaválljen mediageavaheamis. Kapihttala loahpas válddahalán informánttaid gielladoaladumiid: Man ollu jáhkket iežaset šaddat geavahit iešguđege giela boahhteáiggis ja man bures liikojit gullat iešguđege giela. Informánttaid etnikkalaš identitehta ovdanbuktojuvvo maid. Informánttain lea leamaš vejolašvuotta merket mánggabealat etnikkalaš identitehta, ja sámi etnisitehta nanusvuotta analyserejuvvo informánttaid sámegeala máhtu ektui.

Guđát kapihttalis “Váhnemat muitalit” buvttán ovdan ja analyseren kvantitatiiva jearahallamiid bohtosiid. Mun gidde fuopmášumi váhnemiid gielalaš fierpmádagaide, mo ja manne váhnemat leat válljen hállat dahje manne eai leat válljen hállat sámegeala mánáide ja mo sii bajásgeassimis leat viggan ja vigget nannet ja ovddidit mánáid sámegeala. Dán kapihttalis bohtá maid ovdan, mo sii árvvoštallet sámegeala dili ja rámmaeavttuid sámegeala buolvvaidgaskasaš sirdáseamis báikkálaš dásis. Dán oasi analiissas guovddáš doaban lea subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat.

Čihččet kapihttalis ságaškušan bohtosiid oppalaš ságastallamis ja geahččalan čujuhit tendeansaide maid lean gávdnan. Guovddáš gažaldagat maidda geahččalan vástidit leat: nagadango addit dárkilis ja deaivilis gova dutkanguovllu gielladilis - dáháhuvvágo sihke giellamolsun ja giellamolsuma jorgalahttin dutkanguovllus - mat leat daid proseassaide sivvan? Gávccát kapihttalis analyseren nákkosgirjji bohtosiid ja evttohan, mo sáhtta čuovvulahttit bohtosiid: Mat doaimabijut livčče dárbbaslaččat nannet sámegeala dili dutkanguovllus ja makkár joatkkadutkamušaide livččii dárbu.

4 Oarbinat leat oappát ja vieljat.

2 Giellasosiologalaš dutkanteoriija

2.1 Dutkamuša teorehtalaš vuolggasadji ja doahpagat

Dát dutkamuš gullá giellasosiologiija suorgái. Giellasosiologiija dutkansuorgi guorahallá earret eará guovtte- ja mánggagielatvuoda, giellamolsuma ja giellamolsuma jorgalahttima. Giellasosiologat dutket manne olbmot doalahit giela, molsot giela dahje vigget jorgalahttit giellamolsuma. (Todal 2002: 17.) Dán dutkamušas guorahalan sáme giela dili servodagas, ja dutkamuš guoskkaha máŋga beali bajábealde namuhuvvon fáttáin. Dát dutkamuš lea mánggabealat, mun guorahalan sáme giela servodatlaš dili iešguđege dásis servodagas: majoritehta servodaga bajit dásis, sámi servodagas, dutkanguovllu guovtti gielddas ja ovttaskas olbmui.

Dán kapihttalis meroštalan iežan dutkamuša guovddáš doahpa-giid. Guorahalan maiddái teoriijaid maiguin sáhtá dutkat vehádatgiela ceavzinvejolašvuodaid. Dán nákkosgirjji guovddášteoriijat leat Fishman (1991; 2001), Hyltenstam et al. (1991; 1999), UNESCO (2003) ja Ehala (2009) dutkamušat. Dát teoriijat doibmet veahkkin teorehtalaš lahkoneamis dasgo mu dutkamuša áigumuššan lea teorehtalaččat vuoduštit vehádatgiela giellamolsuma, seailuma ja giellamolsuma jorgalahttima.

Amerihkálaš professor Joshua A. Fishman adnojuvvo giellasosiologiija árbevieru vuodđudeaddjin (Carcia et al. 2006: 4). Fishman meroštalai 1971, ahte giellasosiologiija áigumuššan lea guorahallat buotlágan fáttáid mat čatnasit gielalaš láhttema sosiála organisašuvdnii. Ii galgga beroštit dušše gielas, muhto maiddái gielladoaladumiin ja oaidninvuogis giela ja giellageavaheaddjiid ektui.

... focus upon the entire gamut of topics related to the social organization of language behavior, including not only language per se but also language attitudes and overt behaviors towards the language and the language users. (Fishman 1971: 217)

Fishman lea ovddidan giellasosiologiija dutkansuorggi dan guvlui, ahte dat čiekŋu erenoamážit giellamolsuma jorgalahttima dutkamii. Su dutkanbarggu boadusin leat šaddan maiddái geavtlaš rávvagat das, mo sáhtá jorgalahttit vehádatgiela giellamolsuma. Fishman girji *Reversing Language Shift* (1991)

lea giellasosiologalaš dutkansuorggi geađgejuolgi. Son oamasta olles girjji dasa, ahte fállá teorehtalaš ja geavatlaš veahki giellaservodagaide maid árbe-gielat leat áitojuvvon, danne go gielaide buolvvaidgaskasaš joatkevašvuohta sotná nu ahte leat uhcit ahte uhcit geavaheaddjit (hállit, lohkkat, čállit ja velá áddejeaddjit) ja geavaheapmi juohke ođđa buolvvas. (1991:1.)

Nuppit eará dutkit vihkkedallet vehádatgiela vejolašvuođa ceavzit etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid taksonomijaid bokte (Giles et al. 1977; Hyltenstam et al. 1991; 1999; UNESCO 2003). Dutkit árvvoštallet iešgudetlágan áššiid mat čájehit vehádatgiela dili. Ovdamearkan leago riikkas giellaláhka mii suddje vehádatgiela? Gállis hállit vehádatgiela ja ohppetgo mánat vehádatgiela ruovttus? Eará áššit mat čájehit vehádatgiela dili leat, man muddui giella geavahuvvo iešgudege giellašiljus ja makkár doaladumit leat vehádagas iežaset giela hárrái. Ehala ja Niglas (2007) earuheaba fas objektiivá ja subjektiivá etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid ja Ehala (2009) lea gárggiidahtán vuogi mainna sáhtá mihtidit vehádatgiela subjektiivá etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

Ii leat dušše akademalaš sáhkkivuotta mii lea hásttuhán dutkiid ovddidit giellasosiologalaš dutkanárbevieru ja dasa gullelaš teoriija ja metodologiija. Dutkit lohket dávjá iežaset beroštuvvan suodjalit buorebut máilmmi gielalaš mánggabealatvuoda. Kendall A. King (2009:10–12) oaidná guoktin áššin dan maid mii diehtit giellamassima ja -ealáskahttima birra, namalassii ahte giellamassin ja giellajápmiin leat viiddes ja máilmmiviidosaš albmaneamit, ja giellamassin mielddisbuktá mearkašahtti persovnnalaš váikkuhusaidda ovttaskas olbmuide. Ehala (2009:123) fas julggašta ahte máilmmi gielalaš mánggabealatvuoda suodjaleami dihte lea dárbu etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid oppalaš mállii.

2.2 Guovddáš doahpagat

2.2.1 Etnolingvisttalaš ceavzinnávccat

Dutkit leat badjel 40 jagi viggan ovddidit teorehtalaš vuoduid ja geavatlaš málliid maiguin sáhtá čilget, manne muhtin gielat seilot ja muhtin gielat jávket. Howard Giles, Richard Yvon Bourhis ja Donald M. Taylor ovddidedje juo 1970-logus doahpaga *Ethnolinguistic Vitality* – man sámegillii sáhtá gohčodit *etnolingvisttalaš ceavzinnávccan*. Gillii čadnojuvvon stáhtusfáktorat,

demográfalaš ovddasteamit ja ášahuslaš doarjaga struktuvrralaš iešvuodát dahket vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. (Giles et al. 1977: 307.) Heajos etnolingvisttalaš ceavzinnávccat sáhttet dagahit fámolut gillii molsuma go fas nana etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid boadusin vehádatgiella veadjá seailut.

Dárkilamos ja viidámus viggamušat mihtidit sámegeielaid⁵ etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dahkkojuvvojedje Ruota bealde 1990-logu álggus ja loahpas. Ruottelaš dutki guovttos Hyltenstam ja Strauss (1991) ovddideigga ja heiveheigga sámi diliide earret earet bajábealde čilgejuvvon Giles et al. taksonomiija. Soai juohkiba etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid fáktoriid dakkáriidda mat váikkuhit vehádatgiela ceavzinnávccaide servodaga dásis, joavkku dásis ja ovttaskas olbmuid dásis (gč. govvosa 2.1). Hyltenstam ja Strauss dutkkaiga vuos sámegeielaid ceavzinnávccaid Ruotas 1990-logu álggus dán taksonomiija mielde. Ovttas sápmelaš gielladutkiin professor Mikael Svonniin (Hyltenstam et al. 1999) sii árvvoštalle sámegeiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid Ruotas ođđasis 1990-logu loahpas. Hyltenstam et al. (1999: 50) ákkastallet, ahte man muddui ovttaskas vehádatlahtut geavahit vehádatgiela, ii leat dušše gažaldat ovttaskas olmui, gulahallamii dahje doaladumiide huksejuvvon välljemis. Giellaválljen baicce speadjalastá dan stáhtusa mii gielas lea joavkkus ja servodagas oppalaččat.

Mu beroštupmi dutkat davvisámegeiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid vuolgá das, ahte jos nagadivččii mihtidit davvisámegeiela áittadási, de sáhtášii maid evttohit doaimmaid maiguin sáhtášii nannet davvisámegeiela ceavzinnávccaid. Dáinna lágiin sáhtášii geahpedit davvisámegeiela áittadási nu ahte giella seillošii. Mun anán maid vejolažžan ahte dán vuogi sáhtášii geavahit maid sámegeielaid dili mihtideamis eará sámi servodagain ja sámi servodagas oppalaččat. Dákkár guorahallama vuodul sáhtášii fas evttohit doaimmaid mat geahpedivčče sámegeiela áittadási earáge sámeaguovlluin. Geavatraš sivaidd geažil geavahan dás duohko tearpma sámegeiella go oaivvildan davvisámegeiela ja namuhan sámegeiela dárkilabbot dalle go dasa lea dárbbu.

5 Čálii guovttos geavaheaba ovttaidlogu, muhto mun välljen geavahit mánggaidlogu, dannego soai árvvoštallaba buot Ruotas hállojuvvon sámegeielaid dili.

2.2.2 Giellaekologija

Mu giellasosiologalaš oidnui leat váikkuhan maid giellaekologat, dannego fáallet holisttalaš lahknanvuogi ja atnet giellageavaheaddjiid ja giellabirrasa seamma ášši guoktin beallin. Einar Haugen lea juo 1972 meroštallan doahpaga giellaekologija dakkár áššin mii dutká giellageavaheami ja giellabirrasa vuorrováikkuhusa. Giela duodalaš biras lea servodat mii geavaha giela. Giella eallá dušše giellageavaheaddjiid oaivvis, ja giela áidna doaibma lea čatnat giellageavaheaddjiid guhtet guimmiidasaset ja lundui mii dás mearkkaša giellageavaheaddjiid sosiála ja lunddolaš birrasa. Danne giellaekologija lea belohakkii psykologalaš albmanepmi: Giella doaibmá ovttas eará gielaiguin guovtte- ja mánggagielat olbmuid oaivvis. Belohakkii giellaekologija lea sosiologalaš albmanepmi. Giella doaibmá ovttas servodagain mas dat geavahuvvo gulahallanreaidun. Giela ekologija mearridit olbmot geat oččodit dan, geavahit dan ja sirdet dan eará olbmuide. (Haugen 1972: 325.) Lunddolaš čuovvumuš das lea ahte giela ii sáhte seailuhit, muhto giela ekologija sáhtta seailuhit nu ahte giella sáhtta seailut (Peter Mühlhäusler 1996: 2). Go dutká sáme giela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid, de dutká seammás mánga albmanepmi maid giellaekologat atnet dehálažžan giela seailuma dáfus, ja sii bidjet fuopmášumi giellageavaheaddjiide ja giellabirrasii. Giellaekologalaš vuolggasadji stivre mu dutkanfuopmášumi dihto guvlui, namalassii dasa ahte guorahaladettiin ozan doaimmaid mat buoridivčče sáme giela dili.

The ecological metaphor in my view is action oriented. It shifts the attention from linguists being players of academic language games to becoming shop stewards for linguistic diversity, and to addressing moral, economic and other 'non-linguistic' issues. (Mühlhäusler 1996: 2)

Dutki rolla ii leat dušše buktit oidnosii deskriptiiva dieđuid. Dutki guorahallá maid eará áššiid mat eai gula lingvistihkkii, muhto hábmejit dutkanguovllu sáme giela ekologija.

2.2.3 Giellamolsun ja giellamolsuma jorgalahttin

Giellamolsun-doaba geavahuvvo dán dutkamušas čilget dakkár dili, ahte olbmot heitet geavaheames ovttá giela, ovdamearkka dihte eai hála giela mánáidasaset. Lunddolaš čuovvumuš lea ahte giela hálliid lohku geahppána

buolvvas bulvii. Dákkár albmanepmi lea leamaš oidnosis mángga sámi servodagas ja ovdamearkka dihte Marjut Aikio giedahallá iežas nákkosgirjjis *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä* (1988) dan, mo sápmelaččat molso giela sámegielas suomagillii. *Giellamolsuma jorgalahttin* govvida dakkár dili, go olbmot iešguđetlágan doaimmaiguin geahččalit lasihit giela hálliid logu. Sihke Leena Huss (1999), Mikael Svonni (1993) ja Annika Jansson (2005) dutkamušain leat ovdamearkkat das, ahte sápmelaččat vigget jorgalahttit giellamolsuma. Einar Haugen fas čájeha, mo dáža sisafárreaddjiid servodagat Davvi-Amerihkás dávjá ledje guovttegielagat goalmát buolvva rádjai ja molso giela ollásit njealját buolvvas, vaikko giellamolsum sáhtta dáhpáhuvvat maid johtilabbot (Haugen 1953: kap. 10–11). Su málle čájehit giellamolsuma lea šaddan viehka dovddusin (1953: 370–371).

$A \rightarrow Ab \rightarrow AB \rightarrow aB \rightarrow B$

Govdagas bajábealde oaidnit ahte ovttageielat buolva máhtii dušše A-giela. Vuosttaš guovttegielat buolva oahpai dohkálaččat B-giela fárrema maŋŋá. Nubbi guovttegielat buolva máhtta sihke A-giela ja B-giela bures. Goalmát guovttegielat buolva ii hálddaš A-giela bures, muhto baicce B-giela bures. Čuovvovaš buolva ii máhte šat eará go B-giela. Vaikko Haugen dás čállá sisafárreaddjiid birra, de dainna málliin sáhtta čilget dutkanguovllu giellamolsuma sámegielas suomagillii dahje dárogillii.

Mun lean gárgedan Haugena málle vai sáhtán čájehit gielalaš seailuma ja giellamolsuma jorgalahttima (Rasmussen 2005). Čájehan njeļjiin govadagain vulobealde, mo giellamolsuma jorgalahttin sáhtta dáhpáhuvvat:

Juogo: $A \rightarrow Ab \rightarrow aB \rightarrow B \rightarrow aB \rightarrow AB$

Dahje: $A \rightarrow Ab \rightarrow aB \rightarrow B \rightarrow AB$

Dahje: $A \rightarrow Ab \rightarrow aB \rightarrow AB$

Dahje: $A \rightarrow Ab \rightarrow AB$

Guokte bajit málle čájehit, mo A-olmmoš – vehádahkii gullelaš olmmoš – lea massán giela ja ealáskahtta dan moatti buolvvas nu ahte boadus loahpaloahas lea ollásit guovttegielat A- ja B-gielas. Guokte vuolit málle čájehit, mo A-olmmoš seailuha A-giela ja šaddá ollásit guovttegielagin. Buot golbma bajimus málle čájehit álggahuvvon dahje čaduhuvvon giellamolsumiid, main goitge okta buolva máhtta A-giela heajubut go B-giela. Áitojuvvon vehádatgielaid ealáskahttima vuodđojurdda lea ásahtit dakkár

dili mas AB-guovttegielatvuohta bissu buolvvas bulvii iige sirdás ovttá giela ovttagielatvuođas nuppi giela ovttagielatvuhtii. Mu gárgedan mállat eai atte dattetge dievaslaš gova dutkanguovllu gielladilis, dannego muhtin olbmot leat golmma- ja njealjegielađat ja buot nuorat máhttet maid muhtin muddui eaŋgalsgiela. Dáid málliiguin geahččalan ovddimusat čájehit, mo giellamolsuma jorgalahttin sáhtá dáhpáhuvat.

2.2.4 Gielalaš ealáskahttin

Sátne *ealáskahttin* lea sađaiduvvan beaivválaš hállangielaš eaŋgalsgiela sáni *revitalisation* (the act of giving new live) sadjái. Dattetge lea sáme giela sánis veahá eará mearkkašupmi go eaŋgalsgiela sánis. Ealáskahttin ii mearkkaš dušše ođđa heakka addima jápmán sivdnádussii, muhto ovdamearkka dihte jiellut galmmastuvvan olbmo (Nielsen 1979: Vol 3–862). Gielalaš ealáskahttin geavahuvvoge dálá sáme gielaš maid buot viggamušain dahkat sáme giela eanet ealli giellan – sihke bossut heakka sáme giellii daid guovlluin gos lea jávkan dahje jávkamin, oahpahit sáme giela daidda geat eai máhte ja váldit sáme giela atnui ođđa giellašiljuin dego mánáidgárddis, skuvllas, almmolaš oktavuodain dego čoahkkimiin, mediain ja báikkálaš ja regionála hálddahušain. Huss lea dutkan sáme gielaš, kveanagiela ja meänkieli ealáskahttima Norggas, Suomas ja Ruotas. Son geavaha Christina Bratt Paulston et al. (1993) ealáskahttinmeroštallama ja čilge ealáskahttima dihtomielaš viggamuššán eastadit suddamis oktii nuppi giellii dan giela man geavaheapmi lea dađistaga geahppánan ja addit dasa ođđa eallima ja návccaid. Čuovvumuššán das lea ahte gielalaš ealáskahttima sáhtá čilget “positiiva giellamolsumin” dahje gielalaš oktiisuddamin mii dáhpáhuvá nuppegežiid. Dat albmanepmi lea šaddan dábálaččabun maŋimus logemat jagi áigge. (Huss 1999 :24.) Kendall A. King (2009: 18) fuopmášahtá fas ahte gielalaš ealáskahttin lea viiddes doaba mii sáhtá sisttisdoallat maŋga áddejumi ja dákkár ealáskahttimis leat iešguđetlágan meroštallamat. Dávjá atnet giella ealáskahttima eahpelihkostuvvan, jos áitatvuloš giella ii leat ođđasis šaddan ruovttuid ja lagašservodaga váldogiellan. Muhto King váruha geavaheames dan lihkostuvvama mearkan. Son atná dehálažžan gávnnahit vuogas meroštallama das mii lea lihkostuvvan ealáskahttin, ja nanne ahte áitatvuloš giela oamasteaddjit, álbmot, galgá mearridit lihkostuvvama mearkkaid.

Guovtti dási ealáskahttin

Huss earuha ealáskahttimis ovttaskas olbmuid dási ja servodaga dási. Ovttaskas olbmuid dásis gielalaš ealáskahttin sáhtta leat juogo dat ahte giellamolsuma vásihan olbmot oahppagohtet árbegiela odđasis dahje dat ahte olbmot, geat ovdal geavahedje iežaset árbegiela dušše hállangielan, oahppagohtet dál lohkat ja čállit dan giela. Servodaga dásis gielalaš ealáskahttin sáhtta mearkkašit, ahte áitatvuloš vehádatgiella oččoda saji odđa giellašiljuide dego oahpahussii ja mediaide, gos majoritehtagiella lea rádden ovdal. Huss fuopmášahtta maid ahte gielalaš ealáskahttinproseassat ovttaskas olbmuid dásis ja servodaga dásis leat nannosit gitta nubbi nuppis ja váikkuhit goabbat guoibmásis. Go geavahišgoahtha áitatvuloš giela odđa giellašiljuin, main lea eanet prestiša dahjege árvofápmu, de eanet ahte eanet olbmot geat ovdal leat mahkaluššan geavaheames giela, geavahišgohtet dan. Aktiiva hállit fas nannejit giela geavaheami aiddo olahuvvon giellašiljuin. (Huss 1999: 24.)

Dávjá giellamolsun- ja ealáskahttinproseassa johtiba rattát seamma guovllus. Huss govvida dáid proseassaid viehkangilvun. Go sihke gielalaš ealáskahttin ja giellamolsun dáhpáhuvvet oktanaga servodagas, de lea váttis ávaštit goabbá vuoitá.

Nevertheless, it is typical of the revitalization process that it is not unidirectional, but that both assimilation and conscious revitalization within the minority group occur side by side and the whole process can be viewed as a race between these two tendencies. (Huss 1999: 24)

Sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi ii leat dattetge goassege álfárot bisánan miehtá mu dutkanguovllu. Sáhtta leat nu ahte visot sámegiela geavaheapmi ii leat dihtomielaš ealáskahttin. Muhtin olbmot sáhttet leat sámástan dannego álo leat sámástan dihto olbmuiguin, ja de leat atnán lunddolažžan sámástit mánáideasetguin.

2.2.5 Emansipašuvdna ealáskahttima vuodđun

Dutkanguovllus dáhpáhuvai giellamolsun goit 1990 rádjai (Partanen 1994; Ravna 2000; Rasmussen 2005). Fágagirjjálašvuodas gávdnáge ollu teoriijaid maid vuodul sáhtta čilget, manne olbmot válljejit molsut giela dakkár dilis mas sámegiella badjelgehččojuvvo ja gielas váilu árvu lingvisttalaš

márkanis. Ii leat seamma álki gávdnat fágagirjjálašvuodas čilgehusaid das, manne olbmot válljejit oahppat vehádatgiela ja šaddet guovttegielagin majoritehtagielas ja vehádatgielas. Danne geavahan emansipašuvdna-doahpaga veahkkin áddet olbmuid geat molsot “boastto” guvlui lingvisttalaš hierarkiijas. Emansipašuvnna sáhttá čilget sámegillii “friddjan dahkkin” ja ealáskahttin lea prošeakta dahje proseassa, mas olbmot besset friddjavuođa guvlui eret fápmovuogádagas mii deaddá sin. Vehádatgielain lea dávjá uhccán prestiša, ja seammás vehádatgiela hállit leat badjelgehččojuvvon. Ealáskahttinproseassas vehádatgiella olaha stuorát árvvu ja eanet geavahusa. Danne giellajovkui gullelaš olbmuid árvu maid lassána ja olbmot besset eret ovddeš áiggi fuonáseamis. Giella fállá olbmuide reaiddu cuvket fápmogaskavuodaid servodagas. Go vuoigatmeahttun fápmostruktuvrrat cuvkejuvvojit, de gielat ja giellašiljut sáhttet leat giettít gos nuppástusat dáhpáhuvvet. (Huss ja Lindgren 2011: 2.)

Huss ja Lindgren (2011: 3) čujuheaba dasa ahte emansipašuvdnaproseassa dábálaččat čuovvu vissis minstara. Giella mas lea uhccán árvu, emansiperejuvvo dainna ahte dat oazžu almmolaš stáhtusa lánkaaddima bokte. Dat váldojuvvo atnui njálmmálaččat ja čálalaččat almmolaš eallimis ovttá dahje eanet giellašiljuin gos ii leat ovdal geavahuvvon. Vuollegis stáhtusa giella árvu árvvoštallojuvvo odđasis ja giella adnojuvvogoahá árvvus sihke giella hálliid joavkku siskkobealde ja olggobealde. Emansipašuvnna čuovvovaš lánki lea dávjá korpusplánen mas ovddiduvvo čálalaš standárda ja iešguđege giellašilju sátnevuorká. Dasto čállojuvvojit giellaoahpat ja sátnegirjjit, ja dainna lágiin áshuvvo odđááigásaš infrastruktuorra gillii. Dasto giellamolsun mii dáhpáhuvvá vuollegis stáhtusa gielas alla stáhtusa gillii priváhta eallimis, bisána ja jorgala. Servodaga dásis giellamolsun álggahuvvo alla stáhtusa gielas vuollegis stáhtusa gillii dainna ulbmiliin, ahte dat buoridivččii vuollegis stáhtusa sajádaga servodagas.

2.3 Dutkamuša guovddáš teorijjat

Kendall K. King (2009: 9) gohčoda oasi giellasosiologiijas *The field of endangered languages* ja árvvoštallá, ahte dat lea johtilit ovdánan mañimuš 20–30 jagi áigge. Álggus dutkansuorggi ovddideaddjit váruhedje vehádatgielaid massiiva jápmimis. Dasto šattai hirkmat mediaberoštupmi vehádatgielaid mañimuš hálliide, ja de dutkit leat ovddidan ja buoridan vugiid mihtidit lingvisttalaš dearvvasvuoda ja áittadási. Fishman (1991), Hyltenstam et al. (1991; 1999), UNESCO áššedovdiid joavku (2003) ja Ehala

(2009) leat ovdamearkkat dain geat leat geahččalan ovddidit vugiid maiguin sáhttá mihtidit vehádatgielaid “dearvvasvuoda ja áittadási”. Dáid dutkiid teoriijaiguin áiggun guorahallat sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dutkanguovllus. Eanaš teoriijaid oktasaš áššin lea, ahte sáhttá árvvoštallat vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid vuđolaš analiissain mas váldá vuhtii fáktoriid iešgudege dásis servodagas. Analiissa vuodul sáhttá evttohit doaimmaid mat nannejit vehádatgiela ceavzinnávccaid.

2.3.1 Fishman gávcci ceahki

Fishman (1991: 81–114) čilge giellamolsuma proseassan mas giella massá doaimmaidis, hálliidis ja gaskaomiidis cehkiid mielde. Son juohká ealli áitojuvvon gielaid dili gávcci ceahkkái. Dat lea dego ráidallas maid ferte goargnut, jos áigu olahit buoret gielladili. Son gohčoda dán ráidalasa *Graded Intergenerational Disruption Scale for Threatened Languages (GIDS)*. Ealáskahttin lea su mielas vuohki jorgalit proseassa dan láhkai, ahte gizzu fas daid massojuvvon cehkiid ja dainna jorgalahttá giellamolsuma. Fishman gávcci ceahki sáhttá juohkit guovtti oassái. 5.–8. ceahkis leat ealáskahttin-doaimmat ovttaskas olbmuid dásis ja vehádaga joavkodásis ja ulbmilin lea diglossiija olaheapmi. Bajit cehkiin lea rahčamuš vuoitit odđa giellašiljuid vehádatgielat olbmuide, ja dainna lágiin mannat diglosiija meaddil alit dássái mii muhtin muddui lea dássalaga majoritehtagielain. Dalle viidasut ovdáneapmi lea servodatásahusaid duohken ja vehádatálbmot ferte ovttsbargat lagašservodagain ja oážžut sis doarjaga ealáskahttimii. (Hyltenstam et al. 1999: 91.)

Tom Moring ja Francois Grin (2002) leaba geavahan Fishman taksonomiija klassifiseret Eurohpá Uniovnna vehádatgielaid. Sihke Ole Henrik Magga (2002) ja Leena Huss (1999) leaba geavahan Fishman taksonomiija sámegielaid dili árvvoštallamis. Fishman teoriija orru dattetge veaháš boarás-muvvan iige heive ollásit árvvoštallat giellaealáskahttima dakkár guovllus gos dat lea dáhphuvvan 20–30 jagi. Huss (1999: 186) fuopmášahttá ahte sámegiela ealáskahttin ii dáhphuva álo Fishman cehkiid mielde. Sámegiella ii leat álo álggus ožžon coavcci bearrašiin ja lagašguovllus, ja dasto čáhkkehan saji almmolaš giellašiljuid geavaheamis, muhto dilli lea baicce ovdánan nuppe láhkai. Sámegiela ealáskahttit leat álggus nannen sámegiela sajádaga almmolaš oktavuodaín ja dasto odđasis geavahišgohtán sámegiela ruovttuin. Richard Benton ja Nena Eslao Benton (2001: 426–429) čujuheabages, ahte

seammalágan albmanepmi lea maoriin Aotearoas, gos eanaš maorigielat mánát ohppet maorigiela giellabesiin ja giellalávgunskuvllain, vaikko váhnemat eai hála maori mánáide. Maiddái King (2009: 18) fuopmášahtta ahte lihkostuvvan giellaealáskahttin meroštallojuvvo iešguđetláhkai iešguđege giellaservodagas. Su mielas ii sáhte čuočuhit, ahte giellaealáskahttin lea eahpelihkostuvvan, jos vehádatgiella ii šatta dehálamos ruovttu- ja servodatgiellan nugo Fishman vikkaha. Mun geavahan liikká Fishman teoriija dannego dat addá buori vuođu árvoštallat sámezielat skuvlavuogádaga, sámeziela geavaheami bargoeallimis ja sámeziela sajádaga almmolaš hálddahasain ja medias.

2.3.2 Sámezielaid etnolingvisttalaš ceavzinnávccat

Hyltenstam et al. (1991; 1999) guorahallet sámeziela ceavzinnávccaid golmma dásis: servodaga dásis, joavkku dásis ja ovttaskas olbmo dásis. Dutkit leat ovddidan Giles et al. teoriijaid (1977) ja heivehan taksonomiija davviriikkalaš ja sámi diliide (gč. govvosa 2.1). Mun gieđahalán iežan dutkamušas davvisámeziela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guovtti giełddas guovtti Davviriikkas ja danne Hyltenstam et al. taksonomiija lea buorre vuolggasadji dán dutkamušá teorehtalaš lahkoneapmái.

Hyltenstam et al. (1991; 1999) leat iežaset taksonomiija (govvosa⁶ 2.1) ovddideamis geavahan Marika Tandefelt (1988) dutkamušaid giellamolsumis ja giellaseailumis Davviriikkain. Tandefeldt analiisareaidduš leat golbma dimenšuvnna: giellamolsunfáktorat, dásit (servodat, joavku ja ovttaskas olbmot) ja áigi. Áigedimenšuvnnaš leat golbma komponantta: ovddešáigi, dálááigi ja boahhteáigi. Tandefeldt deattuha ahte namahuvvon fáktorat váikkuhit giellamolsunprosessii iešguđetláhkai iešguđet áiggis. Dan váldiba vuhtii maid Hyltenstam ja Strauss (1991: 63). Mun anán earenoamáš dehálažžan Hyltenstam et al. (1999: 50) ákka das, man muddui ovttaskas vehádatlahtut geavahit vehádatziela. Ii leat dušše gažaldat ovttaskas olbmui, gulahallamii dahje doaladumiide huksejuvvon válljemis. Giellaválljen baicce speadja-lastá stáhtusa mii gielas lea joavkkus ja servodagas oppalaččat. Lea maid lunddolaš vuhtiiváldit áigeperspektiivva. Vássán áiggi dáhpáhusat dego sođa

6 Mun gohčodan nákkosgirjjis buot tabeallaid ja govvosiid govusin. Danne visot tabealla- ja govustevasttat tabeallaid ja govvosiid vuolábealde leat gohčoduvvon govusin.

Fáktorat servodaga dásis	a) politihkalaš-lágalaš dilit	
	b) majoritehtaservodaga ideologiiija	
	c) giellaláhkaásahus	
	d) vehádatpolitihka čađaheapmi	
	e) ekonomalaš dilit	
	f) sosiokultuvrralaš norpmat	
	g) oahppu	
Fáktorat joavkku dásis	h) demografiija	Sturrodát
		Guovddášguovlu
		Fárremat
		Ahkejuohku
		Sohkabealjuohku
		Náitalanvierut
	i) gielladilli	Almmolaš giella
		Almmolaš giella nuppi riikkas
		Hállojuvvo eambo go ovttá riikkas
		Suopman- dahje giellahádjáneapmi
		Standardiseren ja moderniseren
		Hállan- ja čállingiela oktavuohhta
		Guovttegielatvuohhta
		Giellamáhttu
		Giellaoaidnu
	j) heterogenitehta/homogenitehta	
	k) ealáhusat	
	l) etnisitehta šládja	
	m) siskkáldas organiseren	
	n) ásahusat	Oahpahus
Girku		
Giellaplánen ja giellaválljen		
Dutkan ja kultuvra		
o) mediat		
p) kulturčalmmusteamit		
Fáktorat ovttas-kas olbmo dásis	q) giellaválljen	
	r) sosialisašuvdna	

Govus 2.1. Etnolingvisttalaš ceavzinnávccat: Fáktorat mat váikkuhit vehádat- ja majoritehtagielaid gaskavuhtii. Gáldu: Hyltenstam et al. 1999: 51

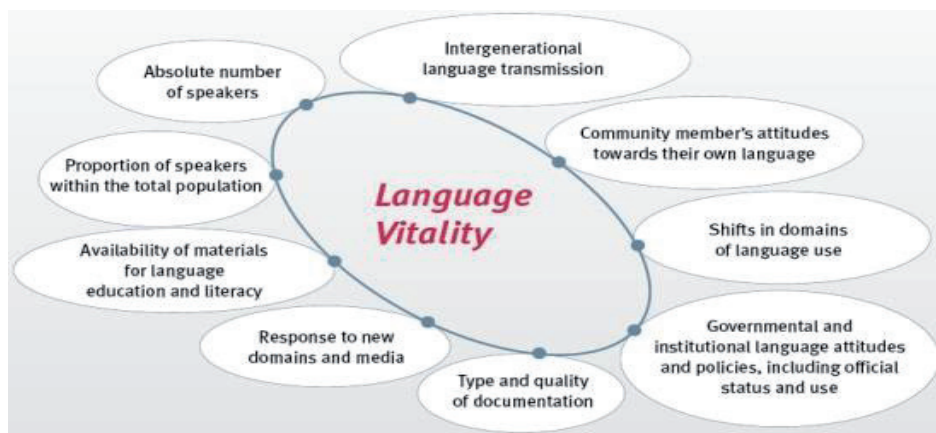
ja bearraša giellamolsun, váikkuhit maid dálá dillái. Boahhteáiggi jáhkku sáhtta maid váikkuhit dálááiggi giellageavaheapmái.

Hyltenstam et al. guovtti dutkamuša boadus lea, ahte sámezielaid ceavzinnávccat buorranedje veaháš 1990-logus. Sámeigiela professor Ole

Henrik Magga (2002) lea geavahan dán taksonomiija árvvoštallat sámi gielaide dili Norggas. Taksonomiija lea geavahuvvon maid Todal (2002) nákkosgirjjis ja guovtti vuolit dási dutkosis: Elisabeth Scheller (2004) dutkkai Guoládaga sápmelaččaid etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid, ja mun dutken davvisápmelaččaid demográfalaš nuppástusaid Norggas ja Suomas (Rasmussen 2005).

2.3.3 UNESCO áššedovdiid joavku

UNESCO áitojuvvon gielaide áššedovdiid joavkku dokumeanta *Language Vitality and Endangerment* (2003) fállá vuogi mainna sáhtá árvvoštallat vehádatgiela áittadási. Dokumeanttas leat ovcci fáktora (gč. govvosa 2.2): 1. buolvvaidgaskasaš giellasirdáseapmi, 2. servodaga lahtuid doaladumit iežaset giela hárrái, 3. treanddat dálá giellašiljuid giellageavaheamis, 4. ráđdehuslaš ja ásašuslaš doaladumit ja politihkka, 5. dokumentašuvnna šlájat ja dárbbut, 6. ođđa giellašiljuid ja media vuostáiváldin, 7. hálliid joavkku sturrodat iežas álbmoga gaskkas, 8. giellaoahpu ja lohkan- ja čállinoahpu materiála ja 9. giela hálliidjoavkku oppalaš sturrodat.

Govus 2.2. UNESCO vehádatgielaid etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mihtárat. Ovcciin fáktoriin sáhtá guorahallat vehádatgielaid áittadási. Gáldu: UNESCO 2009

UNESCO áššedovdiid joavku deattuha, ahte ii ovttage fáktora mielde sáhte mearridit giellaservodaga stáhtusa, muhto go árvvoštallá buot ovcci fáktora ovttas, de sáhtta mearridit giela ceavzinnávccaid, giela doaimma servodagas ja daid doaibmajuid mat leat dárbbaslaččat seailuhit dahje ealáskahttit giela. UNESCO áššedovdiid joavku ii árvvoštala lahkage nu ollu fáktoriid go Hyltenstam et al. Mun anán dattetge buorin vuohkin, ahte áittadási čielggadeamis UNESCO áššedovdiid joavku addá nummira eanaš fáktoriin 0–5 skálas. Nummir 5 čájeha ahte giella lea dorvvolaš dilis, 4 ahte lea dorvvuhis dilis, 3 mearkkaša ahte lea čielgasit áitojuvvon, 2 ahte lea hirbmadit áitojuvvon, 1 ahte lea ollásit áitojuvvon ja 0 ahte giella lea jávkan. UNESCO lea ieš geavahan dán málle eanaš vehádatgielaid gielalaš ceavzinnávccaid árvvoštallamis ja lea almmuhan bohtosiid interneahhtasiiddus “UNESCO Atlas of the World’s Languages in Danger” (UNESCO 2011). Helssega universitehta dutki Tapani Salminen (2011) lea árvvoštallan áittadási sámezielaid dáfus ja gávnahan, ahte davvisámegeiella lei čielgasit áitojuvvon sihke Norggas, Suomas ja Ruotas.

2.3.4 Teorijaváili

Mánngat dutkit leat vásihan ahte dutkansuorggi teorehtalaš ovddideapmi lea leamaš váilevaš, vaikko giellasosiologiija lea ovdánan 1970-logu rájes. Sii cuigot vuogáiduvvan teorijaid earret eará dannego eai atte buori vejolašvuoda ávaštit giellamolsuma ja giellamolsuma jorgalahttima. Collin Williams váruha ahte mis eai leat rivttes dieđut ja danne eat ádde dynamihka gielain mat leat oktavuodas:

...data inadequacies are a major stumbling block to the understanding of the dynamics of languages in contact. (Williams 2009: 16)

Todal čálii nákkosgirjji sámegeiela ealáskahttima birra Norggas 1990-logus. Son čuoččuha ahte teorijaovddideapmi dán fáttás lea váilevaš ja njulgestaga bisánan (2002: 21). Son čujuha Strubellii guhte atná earenoamážin, ahte dakkár álkit áicojuvvon ja álkit báddejuvvon fenomena – ovttaskas olbmuid giellaválljen – ii leat vel šaddan teorehtalaš innovašuvnna dutkansuorggi mihtilmas áššin.

...it is extraordinary that such an easily observed and recorded phenomenon – language choice among individuals – has not yet become the benchmark for theoretical innovation in these fields. (Strubell 2001: 260)

Maiddái Ruošša njunuš giellasosiologa, professor Nikolai Vakhtin fuopmášahtta man váttis lea áddet giellamolsuma ja giellaseailuma dynamihka. Son deattuha ahte guokte giellaservodaga mat orrot leamen juste seamma dilis buot vejolaš fáktoriid dáfus, sáhttet ovdánit ollásit goappat guvlui.

Language communities might be in what appear to be exact the same situations, but as one of them shifts language rapidly to a dominant language, the latter remain their ancestors' language. And we can't explain why. (Vakhtin 2009)

Vakhtin dadjá vel álkit ja oktageardánit ahte orru leamen nu, ahte jos hállit ieža jáhkket giela seailut, de dat seailu. Jos eai jáhke, de giella jávká.

2.3.5 Odda teoriija

Esttelaš lingvistihka professor Martin Ehala lea ovttas Katrin Niglasiiin (2007: 428) árvvoštallan vuogáiduvvan teoriijaid ja ákkastallá ahte eanaš modeallain, maiguin guorahallá etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid, lea beroštupmi ovddimusat objektiivva etnolingvisttalaš ceavzinnávccain, muhto jos háliida váldit čielgasa vehádatgiela duođalaš dilis, de leat subjektiivva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat dehálaččabut. Ehala meroštallá ahte objektiivva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat deskriptiiva čilgehusat gielladilis nugo gielladilli objektiivvalaččat lea. Subjektiivva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leatge dat, mo etnolingvisttalaš joavkku lahtut áddejit daid objektiivva ceavzinnávccaid dahje mo muhtin eará joavkku lahtut, geaiguin vehádat álbmot lea oktavuodas, áddejit objektiivva ceavzinnávccaid. Subjektiivva ceavzinnávccat leat nappo dakkár dilli, mo vehádat ieš ádde iežas gielladili ja mo majoritehta álbmot ádde vehádaga gielladili. Ehala (2009: 124) fuopmášahtta ahte muhtin dutkit, dego Richard Yvon Bourhis, Howard Giles ja Doreen Rosenthal (Bourhis et al. 1981), leat juo 1980-logu álggus earuhišgohtán objektiivva ja subjektiivva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Dattetge ođđasut áiggi bargguin leat beroštan uhcit dán erohusas. Ehala

ovddida ieš málle mainna son árvvoštallá subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid, ja mun válddánge Ehala teorijja ovddideami fuopmášupmái dán dutkamušas. Ehala (2009:131) geassá ovdan ahte subjektiiva kultuvrralaš mássáerohus vehádatjoavkku ja majoritehta joavkku gaskkas lea dehálamos mihttár etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mihtideamis. Su metoda lea dutkat dán mássáerohusa gažadanskoviin ja su hypotesa lea, ahte olbmot mearridit iežaset gielalaš láhttema dan vuodul maid sii dihtet ja dovdet iežaset giela dillin. Vehádatgiela objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat dieđusge váikkuhit olbmuid jáhkuide ja dovdduide, muhto objektiiva ceavzinnávccat eai sáhte leat áidna fámut mat váikkuhit gielalaš láhttemii. Subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccain lea maid dehálaš rolla. Ehala teorijja ja metoda lea uhccán geavahuvvon dutkamis ja danne lea mendo árrat diehtit, leago son fuobmán buoret vuogi árvvoštallat etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

2.4 Dutkanguovllu etnolingvisttalaš ceavzinnávccat

Sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallamis dutkanguovllus bijan fuopmášumi dan njealji albmanepmái maid bajábealde namahuvvon teorijjat atnet dehálažžan: 1. servodaga dási fáktorat, 2. joavkodási fáktorat, 3. ovttaskas olbmo fáktorat ja 4. subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat.

Mun geavahan iežan analiissas doahpágiid maid lean viežžan sosiologijjas ja sosioantropologijjas, mákro-, meso- ja mikrodássi, čilget iešguđet servodatproseassa dási (Andresen et al. 2011 kap. 1; Barth 1994: 183–191; Korsnes et al. 2001: 189; Schiefloe 2011: 13). Dasa lassin geavahan doahpaga sámii servodatdássi. Mákrodássi gullet ovddimusat stáhta, muhto maiddáii riikkaidgaskasaš orgánat. Dat váikkuhit stáhta vehádatpolitihkkii iežaset konvenšuvnnaiguin ja julggaštusaiguin. Riikkaidgaskasaš soahpamušat fas bidjet unnimus meriid stáhtaid vehádatpolitihkkii. Sámi ovddasteaddjithan vigget váikkuhit riikkadási politihkkii ja álgoálbmogiid riikkaidgaskasaš lihkadussii oassálastimis vigget maid váikkuhit riikkaidgaskasaš politihkkii. Mesodássi lea sosiologijja áddejumis omd. muhtun gielda dahje gilli, ja mun gohčodan dán dutkamušas dutkanguovllu mesodássiin. Mikrodássi leat uhcit ovttagat dego skuvlaluohkká, bearaš dahje sohka ja dáid ovttagaid ovttaskas olbmot. Go dutkkan bearrašiid ja ovttaskas olbmuid giellaválljema ja giellageavaheami, de dat lea čielga mikrodási dutkan.

Sámi servodat vástida Hyltenstam et al. (1991; 1999) joavkodási. Sámi servodat lea geográfalaččat viidát go dutkanguovllu gielddat iige gula čielgasit mesodássái iige mákrodássái. Sámi servodat ja sámepolitiikalaš vuogádat oktan iežas áhahusaiguin leat riikkaviidosas ja riikkaidgaskasaš albmaneamit. Dehálaš oasit stáhta vehádatpolitiikka čađaheamis dáhpáhuvvet dál sámi servodaga áhahusain. Muhtimin sámi orgánat mearridit maid áššiin mat váikkuhit dán dutkamusa mesodássái. Danne sámi servodat lea muhtinlágan sámi mákrodási. Seammás sápmelaččain ii leat autonomiija, ja sápmelaččat leat dábalaš ássin iežaset ássanriikkain. Stáhta mearrida mealgadit sápmelaččaid siskkáldas áššiid rámmaeavttuid, ja dat čujuha dasa ahte sámi servodat gullá mesodássái.

Mesodási gielddain ja eará almmolaš dahkkiin dutkanguovllus lea ovdasvástádus mángga áššis mat gullet stáhta vehádatpolitiikka ollašuttimii. Sihke meso- ja mikrodásis lea etniikalaš dimenšuvdna: sápmelaččat ja earát. Dutkanguovllus ássat sihke sápmelaččat ja eará olbmot, ja gielddat ollašuttet iežaset stivrenorgánaiguin mákrodási mearrádusaid mat gustojit sihke sápmelaččaide ja earáide. Maiddái mikrodási bearrásiin ja sogain sáhttá leat dákkár etniikalaš juohkáseapmi ja loahpaloahpas sáhttet individuála dásis leat ovttaskas olbmot geain lea sihke etniikalaš sápmelaš identitehta ja majoritehta identitehta. Mun in áiggo eambbo vuodjut dáid teorehtalaš váttisvuodaide. Mun fuopmášahtán, ahte etniikalaš dimenšuvdna lea dehálaš dán dutkamusa ja dutkkan stáhta sámepolitiikka ollašuttinma guovtti dásis: sámi servodatdásis ja mesodásis.

2.4.1 Mákrodási

Sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallan sáhttá álggahuvvot mákrodásis. Servodatproseassat mat dáhpáhuvvet stáhta ja riikkaidgaskasaš orgánaid dásis, váikkuhit sámegiela dillái servodagas. Dát proseassat hábmejit sihke sámegiela ekologii ja dutkanguovllus ja sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. UNESCO áššedovdiid joavku čilge ahte ráđđehusain ja almmolaš áhahusain lea čielga politiikka ja/dahje implisihtta doaladumit fámoláš ja fámohis gielaide (2003: 13). Vehádatgiela stáhtus sáhttá oazžut fámoláš gielain ovtadássásaš suoji dahje dat sáhttá leat vaikko gildojuvvon. Áššedovdiid joavku juohká almmolaš doaladumiid giela ektui guđa dássái (gč. govvosa 2.3).

Doarjaga dássi	Gráda	Almmolaš doaladumit giela ektui
Ovttadássásaš doarjja	5	Buot gielat leat suodjaluvvon
Earuhuvvon doarjja	4	Vehádatgiella lea suodjaluvvon ovddimusat priváhta giellašiljuid giellan. Dan geavaheamis lea alla árvu (prestíša).
Passiiva assimilašuvdna	3	Ii leat čielga politihkka vehádatgiela guovdu. Fámolaš giella vuoitá almmolaš giellašiljuin.
Aktiiva assimilašuvdna	2	Eiseválddit ovddidit assimilašuvdna fámolaš gillii. Vehádatgielas ii leat suodjaleapmi.
Bákkolaš assimilašuvdna	1	Fámolaš giella lea áidna almmolaš giella, seammás go fámohis gielat eai leat dovddastuvvon eaige suodjaluvvon.
Gielddus	0	Vehádatgiella lea gildojuvvon.

Govus 2.3. Ráđdehuslaš ja ásašuslaš doaladumit ja politihkka. Gáldu: UNESCO 2003: 14

Sámegiela stáhtus Norgga ja Suoma lága mielde lea bajimus dásis UNESCO mihttáris maid dat gohčoda *ovttadássásaš doarjjan*. Stáhtaid láhkavuogádaga mielde sámegiela lea ovttadássásaš árvu riikkagielaid ektui vissis guovllus ja dutkanguovllu gielddat gullet dákkár guvlui. Sámegiella ja dárogiella leat ovttadássásaš gielat Deanu gielddas, ja suomagiella ja sámegiella Ohcejoga gielddas. Sáhtta goit dadjat ahte mákrodásis guktot gielat leat suodjaluvvon lága bokte, ja eiseválddiin lea čielga politihkka guktuid gielaid seailluheami várás. Mu giedde bargu ja guorahallamat leat čájehan ahte UNESCO meroštallamat eai dattetge heive dan dili govvádussan mii lea dutkanguovllus. Sámegiella ii sáhte geavahit buot giellašiljuin nugo riikkagiela, vaikko sámegiella lea suodjaluvvon lága mielde. *Earuhuvvon doarjja* livččii heivvolut doaba. UNESCO meroštallama mielde dat govvida dili mas eiseválddit suodjalit fámohis gielaid, ja lea čielga erohus das, goas geavaha fámolaš giela ja goas fámohis giela. UNESCO (2003: 13) ovdamearka dákkár earuhuvvon doarjagis lea, ahte eiseválddit ávžžuhit etnolingvisttalaš joavkkuid seailluhit ja geavahit iežaset gielaid ovddimusat priváhta giellašiljuin. Ii dákkár meroštallange govvit dili dutkanguovllus, gos sihke stáhta ja gielddat galget lámhčit dili sámegiela geavaheapmái almmolaš giellašiljuin ovdamearkka dihte vuodđoskuvllas ja báikkálaš politihkas.

Giellaláhka ii leat áidna láhka mii mearrida sápmelaččaid ja sámegiela árvvu ja geavaheami servodagas. Sámegiela ceavzinnávccaid árvvoštallamis ferte maid guorahallat politihka ja doaladumiid mat bohtet ovdan eará lágain ja njuolggadusain ja maiddá riikkaidgaskasaš soahpamušain maid riikkat leat dohkkehan. Danne giddden fuopmášumi riikkaidgaskasaš soahpamušaide ja mo dat leat duohtandahkkojuvvon láhkavuogádagas.

Mun bijan maid erenoamáš fuopmášumi sámeoahpahusa sajádahkii skuvllain nugo boahtá ovdan láhkavuogádagas. Dasa lassin guorahalan sámi sisdoalu vuoddooahpahusa oahppoplánain. Dáid fáktoriid lassin anán dehálažžan fátmastit áigeperspektiivva dutkamuššii, dannego sihke Norgga ja Suoma sámeapolitihka lea sakka nuppástuvvan, ja mun lean dutkamin ođđa sáme-politihka váikkuhusaid mikrodásis. Danne lea maid dehálaš váldit čielgasa, makkár lei sáme giela dilli dalle go ođđa sámeapolitihkalaš áigodat álggii 1980-logu loahpas.

Ekonomalaš fáktorat

Sáme giela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid árvvoštallamis lea ekonomii ja dehálaš fáktor. Dákkár analiissa galggašii dahkat vuos servodaga bajit dásis. Hyltenstam et al. (1991: 83–85) áddejumi mielde lea dávjá nu ahte daid guovlluin, gos vehádat lihkestuvvá bures doalahit iežas giela, ii leat ekonomalaš eahpedásedeaddu vehádaga ja majoritehta gaskkas. Ovdamearkka dihte katalána- ja báskagiela giela Spánias leat gievrras ekonomalaš joavkkut iežaset ássanrikkas. Dákkár dilli ii leat dábálaš. Dávjjit lea majoritehtas sihke ekonomalaš ja politihkalaš fápmu, ja vehádat giela ovttaskas hálliid ekonomalaš lihkestuvvan lea majoritehtagiela máhtus gitta. Vehádatgielat álbmoga ássanguovlu lea maid dávjá boaitto beale guovlu mii lea uhccán ovdánan riikka eará osiid ektui. Dákkár dilis lea ovdamunni, jos vehádagas leat erenoamáš ealáhusat main sii birgejit buorebut go earát. Dattetge giellamolsun ii vealtameahtumit dáhpáhuva ekonomalaš dili geažil, muhto ekonomii ja váikkuha bargovejolašvuodaide ja vehádatguovllu demografijai. Okta vejolašvuhta lea ahte vehádat giela hállit ferjet fárrat barggu manjis majoritehtaguovlui (gč. omd. King 2009: 15). Vehádatgiela geat báhcet vehádat giela guvlui, šaddáges bonju ahke- ja sohka beallejuohku, dannego nissoniid ja albmáid birgenláhki dávjá ii leat seamma buorre vehádat giela guovllus. Dannego guovllus leat uhccán nuorra olbmot, de dat váikkuha riegeádanloguide, ja sosiála fierpmádagat mat geavahit vehádat giela geahpánit. Nubbi vejolašvuhta lea ahte majoritehta, mas lea politihkalaš ja ekonomalaš fápmu, ása bargosajiid vehádat giela guvlui mat geasuhit majoritehtagielat bargiid (gč. omd. Landweer 2008). Vehádat giela guvlui ása huvvojit urbána guovddážit gos majoritehta lea eanetlogus, oktavuhta majoritehta ja vehádaga gaskkas lassána ja vehádat giela guovlu gáržu dahje hádjána.

2.4.2 Vehádatgiela servodaga klassifiseren

Fágagirjjálašvuodas leat mánga viggamuša klassifiseret, man muttus gielaservodat lea giellamolsunproseassas. Ovddit dutkamušain (Aikio ja Lindgren 1973; Aubert 1978; Partanen 1994; Ravna 2000; Rasmussen 2005) bohtet ovdan stuorra erohusat dutkanguovllu siskkobealde sáme-giela giellamolsunproseassas ja sáme-giela ealáskahttimis. Muhtin osiin mu dutkanguovllus giellamolsun ii álgán ovdalگو 1980-logus. Muhtun osiin lei giellamolsun álgán juo 1900-logu álggus. Fishman (1991: 88–95) čilge golmmain ceškiin iežas gávccii ceahki skálas, gokko giella sáhtta leat giellamolsunproseassas. Gávccát ceahkki lea eanemus áitojuvvon dilli mas ealli giella sáhtta leat. Giella ii geavahuvvo albma giellaservodagas. Dušše muhtin boares olbmot máhttet giela. Sii leat sosiálalaččat isolerejuvvon eaige leat oktavuodas gaskaneaset. Čihččet ceahkis leat eanaš giellageavaheaddjit sosiálalaččat integrerejuvvon ja etnolingvisttalaččat aktiiva olbmot, muhto riegádahttinagi boarrásabbot. Stuurámus erohus čihččet ja gávccát ceahki gaskkas lea, ahte čihččet ceahki giellageavaheaddjit háppet ain áitatvuloš giela eará vuoras olbmuiguin. Guđát ceahkis giella sirdašuvvá mánáide, ja dán ceahkkái mihtilmas ášši leage ahte giellaservodaga lahtut nagadit doalahit buolvvaidgaskasaš giellasirdáseami. Fishman ákkastallá ahte vehádatgiella sáhtta seailut vaikko ii olat alit ceškiide, jos buot ahkásaččat geavahit giela lunddolaš ja eahpeformála vuogi mielde ruovttuin ja báikegottiin. Jos álbmot ássá čeahkis, de stuorra servodaga vehádatgiella sáhtta šaddat báikkálaš majoritehtagiellan. Fishman mielas lea dán ceahki olaheapmi dehálamos ášši giellamolsuma jorgalahttimis.

Hálliid joavkku sturrodas iežas álbmoga gaskkas

UNESCO áššedovdit (2003: 9) atnet vehádatgiela hálliid joavkku sturrodaga dehálaš čujuheaddjin dasa, man buorit ceavzinnávccat gielas leat. Hálliid joavku leat dán dutkamušas davvisáme-giela hállit oktiibuot ja dutkanguovllus. Galle olbmo háppet giela, ii leat dutkiid mielas dattetge dehálamos ášši. Dat atnet dehálat áššin dan, man stuorra oassi vehádagas hállá iežas giela (gč. govvosa 2.4).

Áittadássi	Gráda	Hálliid joavkku sturrodát iežas álbmoga gaskkas
Dorvvolaš	5	Buohkat háppet giela
Dorvvuheapmi	4	Measta buohkat háppet giela
Čielgasit áitojuvvon	3	Eanetlohku hállá giela
Hirbmadit áitojuvvon	2	Unnitlohku hállá giela
Ollásit áitojuvvon	1	Dušše muhtimat háppet giela
Jávkan	0	Ii leat oktage hálli

Govus 2.4. Hálliid joavkku sturrodát iežas álbmoga gaskkas. Gáldu: UNESCO 2003: 9

UNESCO áššedovdiid joavku árvvoštallá áittadási aiddo dan mielde, man stuorra oassi vehádaga álbmogis hállá iežas giela. Govvosis 2.4 oaidná ahte giella lea *dorvvolaš* dilis, jos olles álbmot hállá dan. Dilli lea *dorvvuheapmi*, jos measta buohkat háppet dan. Giella lea *čielgasit áitojuvvon*, jos eanetlohku hállá dan ja *hirbmadit áitojuvvon*, jos unnitlohku álbmogis hállá dan. Jos dušše muhtimat háppet giela, de lea giella *ollásit áitojuvvon* ja dat lea *jávkan*, jos ii oktage hála dan. Sihke Fishman ja UNESCO mihttáriin bajábealde leat viehka galjes fierbmečalmmit ja danne lea váttis árvvoštallat gielladili dušše daid mielde. Eará dutkit, dego Fishman (1991), eai oba giedahalage dakkár gažaldaga go man stuorra oassi vehádatgielat váhnemiin hállá giela mánáidasaset ovdalgiella lea *dorvvolaš*.

Michael Krauss (1992; 1997: 25–26) leage dutkamušaid vuodul USA:s ja Kanádas klassifiseren álgoálbmogiid giellaservodagaid giellasirdáseami mielde (gč. govvosa 2.5), ja Trond Trosterud (2008) lea geavahan dán málle árvvoštallat sámegeleaid ja Davvi-Ruošša álgoálbmotgielaid etnolingvistalaš ceavzinnávccaid.

Krauss addá servodagaide árvosániid bustávaiguin dan mielde, man nuorat nuoramus hállit leat ja earuha servodagaid dan mielde, man dábalaš lea ahte mánát háppet giela. Eai dán árvvoštallamisge leat nu baskkes fierbmečalmmit ahte heive buot diliide, muhto son addá veaháš buoret reaiddu go earát. Krauss reaidduin sáhtta árvvoštallat sámegelele dili mu dutkanguovllus ja dutkanguovllu osiin. Krauss ii váldde dattetge vuhtii, ahte gielalaš ealáskahttin ja giellamolsuma jorgalahttin sáhtta dáhpáhuvvat. Danne ii ane vejolažžan ahte mánáid ja boarrásut olbmuid gaskii báhcá okta dahje guokte buolvva geat eai máhte giela. Dakkár dilli lea Sámis omd. anáraččain (Jansson 2005: 124–127). Hyltenstam et al. (1991: 85) mielas lea fas dehálaš, makkár ahkejuohku vehádatgielagiin leat. Dat rahpá vejolašvuoda guorahallat juste dakkár dili, ahte giellasirdáseapmi lea bisánan

ja fas álgán. Krauss fállá liikká dárkilut mihttára go earát. Das leat njeallje vejolašvuoda mánáid giellaočcodeami mearis: 1. buot dahje eanaš mánát máhttet giela, 2. uhccán mánát oččodit giela, 3. mánát eai dáidde oččodit giela ja 4. mánát eai máhte giela.

Giellaservodaga klassifiseren	Giellaservodaga klassifiserema čilgehus
“a” servodagat	“a” servodagain buot buolvvaide gulli olbmot hállet giela ja buot dahje meastá buot mánát hállet álgoálbmotgiela.
“b” servodagat	“b” servodagain hállet buot ollesolbmot váhnenbuolvva rájes giela, muhto uhccán dahje ii oktage mánná hála giela.
“b-” servodagat	“b-” servodagain hállet ollesolbmot geat leat badjel 30 jagi giela, muhto nuorra váhneamat eai hála giela eaige dáidde mánátge hállat.
“c” servodagat	“c” servodagain hállet gaskaahkásaččat ja boarrásabbot giela, muhto nuorabut eai.
“c-” servodagat	“c-” servodagain leat hállit badjel 50 jagi
“-d” servodagat	“-d” servodagain leat hállit badjel 60 jagi
“d” servodagat	“d” servodagain leat hállit badjel 70 jagi
“d-” servodagat	“d-” servodagain leat hállit badjel 70 jagi ja sin lohku lea uhcit go logi
“e” servodagat	“e” servodagain giella lea jávkan

Govus 2.5. Álgoálbmot giellaservodagaid klassifiseren buolvvaidegaskasaš sirdáseami ja nuoramus hálliid mielde. Gáldu: Krauss 1997: 25–26

2.4.3 Buolvvaidegaskasaš sirdáseapmi

Buot teorehtalaš lahkoniin adnojuvvo vehádatgiela buolvvaidegaskasaš sirdáseapmi dehálažžan giela ceavzinnávccaide. Hyltenstam et al. (1999: 92) oainnu mielde giellaseailluheami váibmosis lea dat ahte ovttaskas olbmot duođaid geavahit giela, ja buot dehálamus ahte mánáid šaddadeamis giella sirdása čuovvovaš bulvii lunddolaš vuogi mielde. Fishman (1991: 95) atná buolvvaidegaskasaš sirdáseami nu dehálažžan, ahte ii ane dárbbaslažžan gáibidišgoahtit vehádatgillii almmolaš fálddagaid, giela oahpaheami skuvllas dahje mediafálddagaid vehádatgillii ovdalgo buolvvaidegaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvá ruovttuin. UNESCO áššedovdiid joavku fuopmášahtá, ahte buolvvaidegaskasaš sirdáseapmi lea eanemusat geavahuvvon fáktor etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid árvvoštallamis ja atná dan dehálažžan.

Áttadássi	Gráda	Giellaservodat
Dorvvolaš	5	Buot ahkásaččat geavahit giela, mánáid rájes.
Dorvvuheapmi	4	Muhtin mánát hállet giela buot giellašiljuin. Buot mánát hállet giela muhtin giellašiljuin.
Čielgasit áitojuvvon	3	Giela hállet ovddimusat ollesolbmot váhnenbuolvva rájes.
Hirbmadit áitojuvvon	2	Giela hállet ovddimusat vuoras olbmot ádjá-/áhkku buolvva rájes
Ollásit áitojuvvon	1	Giela hállá muhtun boares olmmoš máttarváhnenbuolvva rájes
Jávkan	0	li leat oktage hálli

Govus 2.6. Buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi. Gáldu: UNESCO 2003: 8

UNESCO áššedovdiid joavku váldá vuhtii sihke ahkejuogu ja man dávjá mánát hállet vehádatgiela go árvvoštallá vehádatgiela áttadási (gč. govus 2.6). Muđuige sii juhket áttadási dan mielde, man boarrásat nuoramus hállit leat. UNESCO áššedovdiid joavku lea juohkán *dorvvolaš* dili guovtti sadjái 5-žii ja 5--i (2003: 7). Juohkimis árvvoštallá leago eará giella rivven vehádatgielas saji dehálaš giellašiljuin vai ii. Giella lea *dorvvolaš* dilis, jos buot buolvvat hállet giela, eará gielat eai áitte moktege, ja buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi orru leamen lávgat. Gielladilli lea *stádis* muhto áitatvuloš, jos buot buolvvat hállet giela eanaš oktavuodain ja buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi ii leat boatkanan. Áitatvuložin adnojuvvo dannego mánggagielatvuohtha vehádatgielas ja ovttá dominántagielas dahje vehádatgielas ja moatti dominántagielas lea rievidan saji dehálaš gulahallanoktavuodain. UNESCO áššedovdiid joavku dattetge fuopmášahtta, ahte mánggagielatvuohtha ieš ii leat vealtameahttumit miige áitagiid gillii.

UNESCO áššedovdiid joavku atná gielladili *dorvvuheapmin*, jos eanaš muhto eai buot mánát dahje bearrašat servodagas hála giela vuosttaš giellan. Giellageavaheapmi sáhtta leat ráddjejuvvon dihto sosiála giellašiljuide dego ruktui, gos mánát hállet váhnemiiguin, áhkuin ja ádjáin. UNESCO áššedovdiid joavku atná giela čielgasit áitojuvvon, jos mánát eai oahpa šat giela eatnigiellan ruovttus ja nuoramus hállit leat váhnemiid agis. Dán dásis váhneamat sáhttet hállat giela mánáidasaset, muhto dábálaččat mánát eai vástit dán gillii. Giella lea *hirbmadit áitojuvvon*, jos giela hállá dušše vuorrasut buolva, áhku, ádját ja vel boarrásabbot. Váhnenbuolva sáhtta ain áddet giela, muhto dábálaččat váhneamat eai hála giela mánáidasaset. *Ollásit áitojuvvon* lea giella go nuoramus hállit leat máttarváhnenbuolvvas, iige giella geavahuvvo šat beaivválaš gulahallamis. Dát boarrásat

dávjá muitet dušše oasážiid gielas, muhto eai geavat dan, dannego eai leat háleštallanskihpárat. Giella lea *jávkan* go ii oktage máhte šat hállat giela dahje muitte dan.

Mu dutkanguovllus lea mánggabealat gielladilli ja doppe sáhttá deaividit gielladili mii vástida eanaš cehkiid UNESCO buolvvaidgaskasaš sirdáseami mihttáris. Oddasut áiggis lea maiddá buolvvaidgaskasaš sirdáseami dehálašvuodas ságastallon. King (2009: 13–15) guhte atná buolvvaidgaskasaš sirdáseami kritihkalaš áššin vehádatgiela seailuma dáfus, ákkastallá dutkamušaid vuodul ahte buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi ii leat visot. Son čujuha dasa ahte odđaaigásaš ja globála máilbmi buktá odđa oainnuid ja áddejumi das, goas ja gos mánát ohppet vehádaga giela, ja son jerrá maid gii galgá oahpahit, mo ja manin? Dutkit atnet dávjá čielga áššin, ahte buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi galgá dáhpáhuvvat ruovttuin ovddimusat eatnis mánnái, muhto maiddá áhčis ja áhku guoktáin. Duohta dilis mánát geavahit olu áiggi ruovttu olggobealde juo árramánávuoda rájes ja uhcit áiggi ruovttus váhnemiiguin. Sámisge lea sáme giela oččodeapmi muhtin muddui institutionaliserejuvnon nu ahte dat sáhttá dáhpáhuvvat mánáidgárddis, giellabesiin ja skuvllas, vaikko mánát eai oahpa sáme giela ruovttus. Etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallamis ferte váldit vuhtii dákkár áššiid ja guorahallat, mo mánát leat oahppan sáme giela ja man bures sii máhttet giela.

2.4.4 Oppalaš giellamáhttu

Man dábalaš lea hálliid guovttegielatvuolta ja mii giellamáhtuid lea joavkkus? Dát leat guokte fáktora Hyltenstam et al. taksonomiijas, mainna árvoštallet etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Sihke ovddeš dutkamušat ja mu vásáhusat čájehit, ahte dutkanguovllu sáme giela hállit leat unnimusat guovttegielagat. Olbmot máhttet muhtimin golbma, njeallje dahje vihtta giela. Dán dilis ii leat beroštahtti dutkat sáme giela geavaheami dušše riikkagiela geavaheami ektui. Orru leamen lunddolabbo dutkat veahkadaga oppalaš giellamáhtu – álbmoga nu gohčoduvvon gielalaš repertuára. Ehala (2009: 127–128) ákkastallá ahte galgá guorahallat vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid buot gielaid ektui maiguin álbmogis lea oktavuolta. Sivvan dasa lea ahte gielalaš prestišaguovddážit leat sirdásan. Ovdal ledje dehálamos prestišaguovddážit nátionálastáhtat. Dát dilli lei 2000-logu álggus nuppástuvvan nu ahte máilmmiviidosas kultuvra ja máilmmi fámolamos gielat ledje

šaddan prestišaguovddázin maiddáí vehádatgielat olbmuide. Ođđa dilli ii leat vealtameahttumit heajosmahttán vehádatgiela ceavzinnávccaid. Go nátionálastáhtaid gielat eai leat šat nu dehálaččat, de lea erohus vehádaga ja majoritehta gaskkas geahppánan. Mu dutkanguovllus leat eaŋgalsgiella ja amerihkálaš kultuvra eahpitkeahttá dákkár prestišaguovddážit maid galgá váldit vuhtii etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid árvvoštallamis. Danne galggašii sáme giela ja riikkagiela máhtu ja geavaheami lassin guorahallat maid gránnjáriikka gielaide ja eaŋgalsgiela máhtu ja geavaheami, go dutká sáme giela ceavzinnávccaid. Riikkagiella mearkkaša dárogiela Deanu gielddas ja suomagiela Ohcejoga gielddas. Gránnjáriikka giella lea suomagiella Deanu gielddas ja dárogiella Ohcejoga gielddas.

Eará dutkamušat leat čájehan ahte buot sáme giela hállit eai máhte sáme giela buorebut dahje seamma bures go nuppi giela (Svonni 1993; Ravna 2000: 6). Dákkár dilli orru leamen dábálaš eará vehádatgielat servodagainge. Sally Boyd ja Karl Erland Gadeli (1999: 301) čilgeba dábálaš dili vehádatgiela hálliin leat, ahte muhtimat hállit vehádatgiela bures ja njuovžilit, muhtin hállit eai hála vehádatgiela seamma bures go nuppi eará giela, muhtin olbmot áddejit vehádatgiela, muhto eai máhte hállat dan. Muhtimat fas máhttet dušše veaháš vehádatgiela. Mii sáhttitge vuordit ahte dutkanguovllu sáme gielagat leat heterogena joavku, mii sihke giellageavaheami ja giellagelbbolašvuoda dáfus lea oalle iešguđetlágan. Danne dutkamuš ferte sisttisoallat guorahalama sáme giela máhtu dásis.

2.4.5 Sáme giela ásausat ja sáme giella bargoeallimis

Dehálaš oassin riikka vehádatpolitihka čađaheamis sáhtta leat cegget ásausaidd mat fuolahit vehádatgielat oahpahusaššiid, oskkuáššiid, giellaplánema, dutkama ja kultuvrra. Iežasgielat mediat ja kulturčalmmusteamit adnojuvvojit maid dehálažžan etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dáfus. (Hyltenstam et al. 1991: 101–103.) Dán dutkamušas ferte árvvoštallat dáid fáktoriid guovtti dásis. Leatgo sápmelaččain dákkár ásausat ja leatgo dákkár ásausat dutkanguovllus? Guorahaladettiin sáme giela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid analyseren guktuid dásiid, danne ođđa sáme politihka ollašuhttin viehka muddui lea dán guovtti dási ovddasvástádus. Ovda-mearkka dihte sámi ásausaidd ovddasvástádus lea ráhkadit oahppomateriála ja mediafálaldaga sáme giellii. Báikkálaš ásausaidd fas lea ovttasvástádus

sosiála- ja dearvvasvuohtafálaldagain, dábálaš skuvllain ja mánáidgárddiin ja eanaš eará almmolaš bálvalusain.

Hyltenstam et al. taksonomiijas adnojuvvo buorrin, jos vehádatgielat joavkkus leat dákkár ásausat ja dađe buoret lea, mađe nannosabbot ásausat leat vehádaga hálddašeamis ja ieštivremis. Iešalddis lea sáhka, man stuorra autonomiija vehádatgielat joavkkus lea iežas áššiin. Fishman lea bidjan oahpahasáššiid iežas GRID-skála njealját ja viđát ceahkkái (gč. kapihttala 2.4.6) ja vehádatgielat mediafálaldagaid ja almmolaš ásausaidd fálaldagaid sihke vuosttaš, nuppi ja goalmmát ceahkkái. Su jurdda lea ahte vehádatgiella háhká alces vuos saji vehádatgielat báikegottis, dasto dat viggá olahit goalmmát ceahki. Dán ceahki mihtilmas áššit leat ahte vehádatgielagat besset hállat iežaset giela gaskaneaset bargoeallimis lagašservodaga olggobealde, vehádatgiella geavahuvvo maid vehádatgielagiid ja majoritehtagielagiid gulahallamis, ja majoritehtagielagat fertejit geavahit vehádatgiela go fáallet bálvalusaid ja gálvvuid vehádatálbmogii. Sáhka lea sihke priváhta, beallái almmolaš ja ollásit almmolaš bálvalusain ja gálvvuin dego gávppiin, bänkku, poasttas ja dearvvasvuohtaguovddáži. Nuppi ceahkis báikkálaš hálldahasat ja mediat geavahit giela, muhto ii goabbáge bajit dásis, ja vuosttaš ceahkis giella geavahuvvo buot doaimmain, maiddái alitoahpahasat, stáhta hálldahasat ja riikka mediain. Fishman mielas dát lea alimus dássi maid vehádatgiella sáhtta olahit. Sáhka lea muhtinlágan kultuvrralaš ieštivrema olaheamis, muhto vehádatgiella ain gilvala nannosit majoritehtagielain. Vehádatgiela sajádat ii leat sihkkarastojuvvon go majoritehtagielas leat ain eanet resurssat. (Fishman 1991: 108.)

Vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid vuđolaš guorahallamis lea nappo bargoeallin okta dehálaš giellašillju. Das sáhtta guorahallat, man muddui vehádatgiella geavahuvvo sihke priváhta ja almmolaš suorggis bálvalusaid fállamis ja gálvvuid vuovdimis.

2.4.6 Oahpahasvuogádat

Dutkit atnet oahpahasgiela ja vejolašvuoda oazžut oahpahasat vehádatgillii dahje vehádatgielas skuvlafágan dehálažžan etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dáfus. Fishman njealját ceahkki giedahallá oahpahasat vehádatgillii. Son bidjá eaktun ahte dákkár oahpahasat dáhphuvvá skuvllain mat devdet geatnegahtton oahpahasat gáibádusaid. Fishman earuha dán ceahkis a- ja b-skuvllaid. 4a-skuvllat leat oalle muddui vehádatgielagiid hálldus ja

máksojuvvojit vehádatgielagiid ruhtarájuiguin. 4b-skuvllat leat majori-tehtaálbmoga hálddus ja máksojuvvojit dán álbmoga doarjagiin, muhto oahpahas čađahuvvo goitge muhtin muddui vehádatálbmoga gillii. Fishman árvvoštallama mielde lea váddásabbo ealáskahttit vehádatgiela 4b-skuvllain go 4a-skuvllain. (Fishman 1991: 100.) Mu dutkanguovllus lea gielddaid ovddasvástádus lágideit mánáidgárdefálaldaga ja vuodđooahpahas. Dattetge leat guovllus maid priváhta mánáidgárde- ja vuodđoskuvlálágideaddjit ja sáme giela ceavzinnávccaid dutkanguovllus galgá guorahallat sihke priváhta ja almmolaš oahppofálaldagain. Colin Baker (2001) fállá reaiddu, mainna sáhtta árvvoštallat oahpahasprográmmaid ja daid giellageavaheami. Baker vuodđuda iežas dutkama guovttegielat oahpahasmálliin mat geavahuvvojit máilmmis (2001: 184). Son earuha das beaktilis ja láivves málliid. Anán miellagiddevažžan guorahallat dáid málliid erohusa.

Láivves guovttegielat hállan- ja čállinoahpahas mállet

Láivves guovttegielat hállan- ja čállinoahpahas málliin deattuhit dušše ovttá giela, dábálaččat majoritehtagiela, muhto muhtin málliin maid dušše vehádatgiela (gč. govvosa nr 2.7). Boađus lea ovttagielatvuohta dahje ráddjejuvvon guovttegielatvuohta. Baker čájeha mo servodaga oahpahasulbmil váikkuha oahpahas málliid válljemii ja gielalaš bohtosiidda. Servodaga ulbmil sáhtta leat assimileren, apartheid, muhtin muddui gielalaš riggodat ja stuorát friddjavuohta dahje ieštivren. Baker namuha guokte prográmmaid maid gohčoda giellahávkadanmállen. Dain majoritehtagiella geavahuvvo oahpahasgiellan vehádatgielat mánáide. Vuosttas málles ii geavahuvvo álggage vehádatgiella. Nuppi málles oahpahasvuohpahas vehádatgiella veaháš nubbigiellan. Ulbmil lea dattetge assimileren ja boađus lea ovttagielatvuohta. Čuoldin ja sirren leat guokte oahpahas málle main vehádatgielat mánáid oahpahasgiellan lea dušše vehádatgiella eaige oahppit sáhte válljet majoritehtagiela. Čuoldimis lea apartheid servodaga ulbmil oahpahasain. Sirremis lea ulbmil stuorát friddjavuohta dahje ieštivren. Oahpahasu boađus lea čuoldimis ovttagielatvuohta ja sirremis ráddjejuvvon guovttegielatvuohta.

Prográmmamále	Mánná-kategoriija	Luohkkálanja giella	Servodaga oahpahasulbmil	Gielalaš bohtosa ulbmil
GIELLAHÁVKADAN	Gielalaš minoritehta	Majoritehtagiella	Assimileren	Ovttagielašvuoha
GIELLAHÁVKADAN	Gielalaš minoritehta	Majoritehtagiella mii oahpahuvo veaháš 2. giellan	Assimileren	Ovttagielašvuoha
ČUOLDIN	Gielalaš minoritehta	Minoritehtagiella (ii leat vejolaš válljet)	Apartheid	Ovttagielašvuoha
GASKABODDASAŠ MODEALLA	Gielalaš minoritehta	Minoritehtagiella álggos, ja maŋŋil majoritehtagiella	Assimileren	Buoremuddui ovttagielašvuoha
DÁBÁLAŠ MAJORITEHTA-OAHPAHUS JA VIERROGIELLA	Gielalaš majoritehta	Majoritehtagiella, muhto minoritehtagiella fágan	Muhtun muddui gielalaš riggodat	Ráddjejuvnon guovttegielašvuoha
SIRREN	Gielalaš minoritehta	Minoritehtagiella (ii leat vejolaš válljet eret)	Stuorát friddjavuoha/ lešstivrejupmi	Ráddjejuvnon guovttegielašvuoha

Govus 2.7. Láivves guovttegielat oahpahasuámmálet: Láivves guovttegielat hállan- ja čállin-oahpahasuámmáliid prográmmamále, mánnákategoriija, luohkkálanja giella, servodaga oahpahasulbmil ja gielalaš bohtosiid ulbmil. Gáldu: Baker 2001:194 Sámás: Ánne Ristiinna Hætta

Baker terminologiija mielde gaskaboddasaš mále lea oahpahasvuohki mas geavahuvo vehádatgiella álggus, muhto maŋŋá oahpahasgiella nuppástuvvá majoritehtagiellan. Servodaga oahpahasulbmil lea assimileren ja boadus lea buoremuddui ovttagielatvuoha. *Dábálaš majoritehtaoahpahus ja vierrogiella* -málles lea oahpahasuámmále mii geavahuvo majoritehtagielat mánaide. Dalle majoritehtagiella geavahuvo oahpahasgiellan ja vehádatgiella oahpahuvo fágan. Servodaga ulbmil lea muhtin muddui gielalaš riggodat ja boadus lea ráddjejuvnon guovttegielatvuoha.

Beaktilis guovttegielat hállan- ja čállinoahpahasuámmálet

Beaktilis guovttegielat hállan- ja čállinoahpahasuámmále deattuha oahpahas eanemusat vehádatgiela dahje vehádatgiela ja majoritehtagiela seamma ollu (gč. govvosa nr 2.8). Boadus lea guovttegielatvuoha sihke čállimis ja hállamis. Dásge mearrida servodaga oahpahasulbmil sihke oahpahasgiela ja gielalaš bohtosiid. Dáid málliin eai leat ovddimusat erohusat ulbmiliin ja gielalaš bohtosiin, muhto mánnákategoriijain. Mánát geat ožžot oahpahasu

beaktilis guovttegielat hállan- ja čállinoahpahusmálliid mielde, sáhttet leat sihke gielalaš majoritehta ja gielalaš vehádaga mánát.

Prográmmamále	Mánná-kategoriija	Luohkkálanja giella	Servodaga oahpahusulbmil	Gielalaš bohtosa ulbmil
GIELLALÁVGUN	Gielalaš majoritehta	Guokte giela ja deaddu lea nubbigielas	Pluralisma ja gielalaš rigggodat	Guovttegielalašvuohta hupmamis ja čállimis
BISUHANMODEALLA	Gielalaš minoritehta	Guokte giela ja deaddu lea vuosttaš gielas	Bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš rigggodat	Guovttegielalašvuohta hupmamis ja čállimis
GUOVTTTEGUVLLOT MODEALLA	Gielalaš minoritehta ja majoritehta seahkálaga	Sihke majoritehtagiella ja minoritehtagiella.	Bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš rigggodat	Guovttegielalašvuohta hupmamis ja čállimis
GUOVTTTEGIELALAŠ MAJORITEHTA-MODELLA	Gielalaš majoritehta	Guokte majoritehtagiela	Bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš rigggodat	Guovttegielalašvuohta hupmamis ja čállimis

Govus 2.8. Beaktilis guovttegielat hupman- ja čállinoahpahusmáallet: Beaktilis guovttegielat hállan- ja čállin-oahpahusmálliid prográmmamále, mánnákategoriija, luohkkálanja giella, servodaga oahpahusulbmil ja gielalaš bohtosiid ulbmil. Gáldu: Baker 2001: 194, sámás: Ánne Ristiinna Hætta

Giellalávgun lea oaivvilduvvon majoritehtagielat mánáide. Oahpahusgiellan lea sihke majoritehtagiella ja vehádatgiella ja deaddu lea nubbigielas, vehádatgielas. Ulbmil lea pluralisma ja gielalaš rigggodat ja dego buot eará beaktilis oahpahusmálliin lea gielalaš bohtosa ulbmil guovttegielatvuohta hállamis ja čállimis. Bisuhanmáalle fas lea oaivvilduvvon vehádatgielat mánáide. Oahpahusgiella lea sihke majoritehtagiella ja vehádatgiella ja deaddu lea vuosttašgielas namalassii vehádatgielas. Ulbmil lea vehádatgiela bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš rigggodat. Guovtteguvllot mále lea oaivvilduvvon sihke majoritehtagielat ja vehádatgielat mánáide. Oahpahusgiellan lea sihke majoritehtagiella ja vehádatgiella. Buot oahppit galget oahppat guktuid gielaide. Ulbmil lea bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš rigggodat. Guovttegielat majoritehtagiellamále lea oaivvilduvvon majoritehtagielat mánáide. Sii ožžot oahpaha guovtti majoritehtagillii ja ohppet guktuid gielaide. Oahpaha boadus lea bisuheapmi, pluralisma ja gielalaš rigggodat. Dát mále ii leat áigequovdil mu dutkanguovllus, muhto livččii vejolaš

smiehttat, ahte guovllus livččii dáro-suomagielat skuvla mii geavaha guovtti majoritehtagielat oahpahusmálla.

Dutkanguovllu oahpahusmálla

Dutkanguovllu oahpahusmálliid árvvoštallamis Baker juogut láivves ja beaktilis guovttegielat oahpahusmálliide leat ávkkálaš reaiddut, dannego sáme giela seailumis ja ealáskahttimis lea oahpahusa boadus dehálaš. Guovddáš gažaldagat leat: Leatgo dutkanguovllus oahpahusmálla mat ovddidit sáme gielat mánáid sáme giela, ja ohppetgo mánát ja nuorat geain ii leat sáme giella eatnigiellan, sáme giela nu bures skuvllas ahte šaddet sáme giela hállin?

Giellamolsun lea dáhpáhuvván dalle go mákrodási sáme politihkka ii dorjon sáme giela nugo dál. Dan dilis muhtin dutkanguovllu sápmelaččat molso giela. Go dutkkan ođđa politihkka mearkkašumi, de dutkkan maid ođđa politihkka mearkkašumi olbmuide geat leat massán gielaset. Geavatraččat dat máksá ahte dutkkan, man muddui ođđa politihkka addá sidjiide ja sin mánáide vejolašvuoda oahppat sáme giela. Sámis leat maid sakka deattuhan mánáidgárddiid rolla sáme giela sirdimis mánáide ja giela ealáskahttimis, ja mángga báikkis leat ásahan sáme gielat mánáidgárddiid vai sámemánáid gielladáidu nanosmuvvá ja ovdána (gč. Storjord 2000 ja 2008). Maiddái mánáidgárddiid sáhtá juohkit Baker oahpahusmodeallaid mielde láivves ja beaktilis oahpahusmálliide. Sáme gielat mánáidgárddit sáme giela hálli mánáide livččii okta dakkár beaktilis oahpahusmálla. Muhto eará beaktilis oahpahusmálla geavahuvvojit maid vuollelskuvlaahkásaš mánáide. Dásge sáhtá čujuhit anáraččaid lihkestuvvan ealáskahttimii anárašgielat giellabesiin. Doppe suomagielat mánát ožžot beaivedivššu anárašgielat birasis gos bargit hállat dušše anárašgiela sidjiide. (Jansson 2005: 124–127.) Nuppe dáfus láivves oahpahusmálla sáhtá atnit dan go fálla sáme gielat mánáide saji riikkagielat mánáidgárddiin gos eai gula sáme giela, ja láivves oahpahusmálla sáhtáii maid atnit dan, go sáme gielat mánát ožžot moadde diimmu eatnigielat divššu vahkus riikkagielat mánáidgárddiin. Láivves oahpahusmálla mánáidgárddis livččii maid sáme giela oahpahus moadde diimmu vahkus riikkagielat mánáide.

Eará guovlluin máilmmis dego Aotearoa ja Hawaiiis leat oaidnán ahte skuvlla ja mánáidgárddi giellafálaldagat leat dehálamos vuohki oahpahit álgoálbmotgiela mánáide. Eandalit lea šaddan nu dalle go giellamolsun lea joavdan nu guhkás, ahte váhnemat eai máhte hállat álgoálbmotgiela mánáiguin. (Ođasmahttin-, hálddahu- ja girkodepartemeanta 2011: 22–23.)

2.4.7 Etnisitehta šlájat

Hyltenstam et al. (1999: 76) mielas vehádaga etnikkalaš nanusvuohta lea dehálaš giela seailuma dáfus. Joavkkut mat etnikkalaš vuođu alde vigget áсахit sierra sosiála ja kultuvrralaš áсаһusaid ja áңgirusšet háhkat alcceset vissis autonomiija, lihkostuvvet dábálaččat sealluhit iežaset giela. Dannego sápmelaš lihkadus barggai áңgirit dákkár figgamušaiguin Ruotas 1990-logus, atnet dutkit ahte sámegiela ceavzinnávccat buorránedje dan áigodagas. Sii bidjet dattetge gažaldatmearkka dasa, ahte leibat dát dakkár elihtalihkadus mii ii olus váikkuhan dábálaš olbmuide, iige sápmelaš etnisitehta oppalaččat nanosmuvvan. Seammás atnet vejolažžan ahte elihta láhtten váikkuha nu ahte etnikkalaš dihtomielašvuohta lassána áiggi mielde ja dat buoridivččii sámegiela seailuma. Sáhttá váldit vuhtii dákkár vuolggasaji sihke dalle go guorahallá sámi áсаһusaid áсаһemiid ja álbmoga etnisitehta.

Etnisitehta sáhttá maid guorahallat veaháš eará vuolggasajis go ovdalis bajábealde lea čilgejuvvon. Eandalit go guorahallá dutkanguovllu mánáid ja nuoraid identitehta, de ii dáidde govva leat nu čielggas ahte leago sápmelaš vai ii. Ođđasut dutkamušat sápmelaš etnisitehtas leat čájehan, ahte máңggabealat identitehta lea dábálaš muhtin sámequovlluin. Ollu olbmot atnet iežaset uhcit ahte eanet sihke sápmelažžan, dážan ja juoga nu earán. (Hovland 1996: 85; Sollid 2009: 49; Johansen et al. 2003; Johansen 2009.) Mun čuovun Clyne et al. (2002: 134. Dás Solli mielde 2009: 48) etnisitehta áddejumi, man mielde etnikkalaš identifikašuvdna lea dakkár kontinuumas muhtin olbmot identifiserejit iežaset nannosit etnikkalaš joavkkuin ja muhtumiin lea geahnohut identifikašuvdna etnikkalaš joavkkuin. Anán maid vejolažžan ahte olbmui leat eanet go okta etnikkalaš identitehta.

Dan dihte jearan kvantitatiiva jearahallamis informánttain etnikkalaš identitehta birra ja hábmen gažadanskovi dakkárin ahte lea vejolaš merket máңggabealat etnisitehta. Informánttat sáhttet válljet sihke dáža, sápmelaš, suomelaš ja eará etnisitehta, jos ieža dovdet alddiset leat eanet go ovttá etnisitehta ja merket man nanus iešgudege etnisitehta lea. Válljenvejolašvuođat leat juohke etnisitehta buohta: “dušše”, “ollu”, “veaháš” ja “in leat”.

Analiissas lea dasto vejolaš dutkat etnisitehta šlájaid ja mo dát albmaneamit váikkuhit sámegeielagiid giellageavaheapmái ja moki oahppat sámástit dain geat eai máhte sámegiela. Lea maid vejolaš guorahallat, leago oktavuoha informánttaid etnisitehta ja informánttaid, váhnemiid ja áhku guoktá giellamáhtu gaskkas.

2.4.8 Ođđa giellašiljuid ja media vuostáiváldán

UNESCO áššedovdit (2003: 11) fuopmášahttet ahte ii sáhte guorahallat vehádatgiela ceavzinnávccaid dušše árbevirolaš giellašiljuin dego ruovttus ja lagašservodagas. Ođđa áigi buktá maid ođđa giellašiljuid. Ovdamearkkat das leat TV, giehtatelefovnnat ja mánáidgárddit. Go servodat ja olbmuid eallindilli nuppástuvvá, de sáhttet maid ođđa giellašiljut ihtit. Muhtin giellaservodagat lihkostuvvet viiddidit iežaset gielaid geavaheami ođđa giellašiljuide, muhto eanaš áitojuvvon gielaid servodagat eai nagat dahkat dan. Dábálamos dilli lea ahte skuvllat, ođđa bargobirrasat, ođđa mediat oktan áibmomeadiaiguin ja interneahhta dušše lasihit fámolaš gielaid fámu ja geavaheami. Vehádatgielaid geavaheapmi geahppána ja vuoitahallá gilvvus.

Although no existing domains of the endangered language may be lost, the use of the dominant language in the new domain has mesmerizing power, as with television. (UNESCO 2003: 11)

Jos giellaservodagas ii duostto modernitehta hástalusaid iežas gielain, de giella šaddá eanet ahte eanet berošmeahttumin ja dat stigmatisejjuvvo. Sáme giela ceavzinnávccaid mihtideamis anán sáme giela geavaheami ođđa giellašiljuin ja mediain áige guovdilín. Dán dutkamušas geahčadange erenoamážit, mo nuorra informánttat – 10–16-jahkásaččat – geavahit sáme giela ja eará gielaid ođđaáigásaš mediain. Dat addá gova das, man bures sáme giella lea nagadan ráhkadit sáji nuorra olbmuid eallimis dehálaš giellašiljuide.

Áittadássi	Gráda	Áitatvuloš giela geavaheapmi ođđa giellašiljuin ja mediain
Dynámalaš	5	Giella geavahuvo buot ođđa giellašiljuin
Nanus/aktiiva	4	Giella geavahuvo eanaš ođđa giellašiljuin
Vuostáiváldi	3	Giella geavahuvo ollu ođđa giellašiljuin
Njoahci	2	Giella geavahuvo muhtin ođđa giellašiljuin
Uhcimus	1	Giella geavahuvo dušše muhtin hárvanaš ođđa giellašiljuin
Ii mihkkege	0	Giella ii geavahuvo álgage ođđa giellašiljuin

Govus 2.9. Ođđa giellašiljuid ja media vuostáiváldin. Gáldu: UNESCO 2003: 11

UNESCO áššedovdiid joavku atná giellaservodaga *dynámalažžan*, jos vehádatgiella geavahuvvo buot odđa giellašiljuin ja *nanusin*, jos giella geavahuvvo eanaš odđa giellašiljuin (gč. govvosa 2.9). Giellaservodat lea *vuostáiváldi*, jos giella geavahuvvo eanaš odđa giellašiljuin ja *njoahci*, jos giella geavahuvvo muhtin odđa giellašiljuin. UNESCO atná vejolažžan dili mii Sámis lea dábálaš, namalassii ahte skuvla ja odđaáigásaš bargoeallin sáhttet leat odđa giellašiljut, gos vehádatgielas sáhttá leat sajádat (2003: 11). Dattetge lea dárbu problematiseret UNESCO vuogi klassifiseret giellaservodagaid. Ovdamearkka dihte skuvla ii leat odđa albmanepmi mu dutkanguovllus, muhto moderniserenproseassas, mii dáhpáhuvai nuppi máilmmesoadi maŋŋá, šattai skuvla dehálabbon go ovdal. Ovdal mánát geavahedje uhcit áiggi skuvllas ja eanaš mánát ohppe fidnu váhnemiin ruovttus. Danne ii lean skuvlla giellageavaheapmi nu dehálaš sámeziela seailuma dáfus dolin go nuppi máilmmesoadi maŋŋá lea leamaš. Dán áigodagas lea skuvla ja internáhtat leamaš riikkagielat giellašiljut main sámezielas lei uhccán sadji. (Lindgren 2010: 85–86.) Lea baicce odđa áiggi dáhpáhus, ahte sámeziella geavahuvvo vuodđoskuvllas oahpahušgiellan ja oahpahuvvo nubbi-/vierrogiellan. Dan dáfus skuvla lea odđa sámezielat giellašillju ja sáhttáge guorahallat sámeziela ceavzinnávccaid skuvlla giellageavaheamis ja oahppiid giellageavaheamis skuvllas. Sámeziela nannosut sajádat almmolašvuodas dáidá leat maid lasihan sámeziela geavaheami muhtin bargosajiin. Sámezielat almmolaš bargosajit dáidet leat odđa giellašiljut dutkanguovllus. Man muddui sámeziella geavahuvvo odđa priváhta bargosajiin, livččii fas goalmmát giellašillju. Dihtor, giehtatelefovnnat ja elektrovnnalaš spealut livčče fas nuppit odđa giellašiljut main sáhttá dutkat sámeziela sajádaga.

2.4.9 Dálá giellašiljuid trenda

UNESCO (2003: 10) áššedovdiid joavkku árvvoštallama mielde bohtet etnolingvisttalaš ceavzinnávccat ovdan, go dutká treanddaid vehádatziela geavaheamis iešguđege giellašiljus. Áššedovdiid mielas lea čielga okta-vuohta buolvvaidgaskasaš sirdáseamis ja dálá giellašiljuid treanddain. Gos, geaiguin ja maid fáttáin giella geavahuvvo, váikkuha dasa sirdášuvvágo giella čuovvovaš bulvii vai ii. Sii leat juohkán dálá giellašiljuid guđa dássái (gč. govus 2.10) ja árvvoštallet áittadási dan mielde, man ollu vehádatziella geavahuvvo iešguđege giellašiljus ja doaimmas ja man ollu eará gielat geavahuvvojit. UNESCO áššedovdiid joavku deattuha, ahte maŋggagielatvuohta

lea dábálaš dilli eanaš guovlluin máilmmis. Giela hállit eai dárbbas leat ovttagielagat vai gielas livčče buorit ceavzinnávccat. Muhto giela ceavzinnávccaide lea mearrideaddji, ahte vehádatgielas lea mihtilmas doaibma kultuvrralaččat dehálaš giellašiljuin. (2003: 11.)

Áittadássi	Gráda	Giellašiljut ja doaimmat
Dievaslaš geavaheapmi	5	Giella geavahuvvo buot giellašiljuin ja buot doaimmain
Mánngagielat ovtadássásašvuohta	4	Guokte dahje eanet gielat geavahuvvojit eanaš sosiála giellašiljuin ja eanaš doaimmain
Sodni giellašiljut	3	Giella geavahuvvo ruovttu giellašiljus ja olu doaimmain, muhto váldoálbmoga giella lea čáhkegoahtán alcces saji maiddái ruovttuin
Ráddjejuvvon dahje formála giellašiljut	2	Giella geavahuvvo ráddjejuvvon sosiála giellašiljuin ja olu doaimmain
Garrasit ráddjejuvvon doaimmain	1	Giella geavahuvvo dušše muhtin ráddjejuvvon giellašiljuin ja uhccán doaimmain
Jápmán	0	Giella ii geavahuvvo mange giellašiljus iige guđege doaimmas

Govus 2.10. Dálá giellašiljuid treanda. Gáldu: UNESCO 2003: 10

Anán váttisin dutkat treanddaid dálá giellašiljuin UNESCO čilgehusaid mielde. Doahpagat maiguin sii árvvoštallet áittadási leat vuohkkasat, muhto čilgehusat eai heive dan duohtadillái mii lea mu dutkanguovllus. Treanddat sámegiela giellašiljuin leat maid iešguđetláganat dutkanguovllus ja molsašuddet gilázis gilázii. UNESCO áššedovdiid joavkku árvvoštallama mielde lea vehádatgielas *dievaslaš geavaheapmi*, jos giella geavahuvvo buot giellašiljuin ja buot doaimmain. Áššedovdiid joavku gohčoda dili mas guokte dahje eanet gielat geavahuvvojit eanaš sosiála giellašiljuin ja eanaš doaimmain *mánngagielat ovtadássásašvuohtan*. Áššedovdiid joavkku čilgehusas bohtá ovdan ahte dat leat ovddimusat smiehttan diglossiija birra: Fámolut giella geavahuvvo eanaš almmolaš oktavuodain earret eará skuvllas. Vehádatgiella fas geavahuvvo árbevirolaš ášahusain, báikkálaš gávppiin ja eará sajiin gos báikegotti olbmot deaivvadit.

One or more dominant languages, rather than the language of the ethno-linguistic group, is/are the primary language(s) in most official domains: government, public offices, and educational institutions. The language in question, however, may well continue to be integral to a number of public domains, especially in traditional religious institutions, local stores, and those places where members of the community socialize. (UNESCO 2003: 9)

Dákkár gielladili boadusin lea ahte vehádatgiela hállit geavahit iešguđege giela iešguđetlágan doaimmain. Vehádatgiella geavahuvvo eahpeformála dilálašvuodain ja ruovttuin, majoritehtagiella almmolaš oktavuodain, hálddahas, almmolaš kantuvrrain, skuvllain ja nu ain. Dutkanguovllus ii leat álo sáhka *dákkár* mánggagielat ovtadássásašvuodas. Oidnen iežan gieddebargguin, oassálasti observašuvnnain, informánttaid jearahallamiin ja dokumeanttaid guorahallamis, ahte mángga báikkis sihke sámegeiella ja riikkagielat geavahuvvojedje sihke almmolaš ja eahpealmmolaš giellašiljuin. Sámegeielat olbmot geavahedje sámegeiela maiddái formála giellašiljuin dego skuvllas, politihkalaš čoahkkimiin, almmolaš kantuvrrain ja priváhta fitnodagain. Dattetge ii lean sáhka dievaslaš geavaheamis, dannego sii molsoat giela riikkagiellan go dihtet ahte nubbi olmmoš ii máhte sámegeiela.

UNESCO (2003: 10) áššedovdiid joavkku meroštallama mielde *sodni giellašiljut* lea dilli mas vehádatgiella manaha sajádaga, ja ruovttuin váhnemat geavahišgohtet majoritehtagiela mánáiguin árgabeaivvi eallimis. Mánát fas sáddet beallegielagin (semi speakers) iežaset gielas. Váhnemat ja boarrásut olbmot leat dávjá guovttegielagat. Sii áddejit ja hállet guktuid gielaid. Guovttegielat mánát sáhtáshedje leat dakkár bearrašiin main aktiivvalaččat geavahit vehádaga giela. UNESCO áššedovdiid joavkku atná dás čielga áittan dan, ahte majoritehtagiella beassá ruovttuide. Dát ii leat áibbas vuogas čilgehus dilis mii lei mu dutkanguovllus 2007–09 go dutkamuš dahkkojuvvui. Áššedovdiid joavkku čilgehus heive buorebut dillái mii lei muhtin gilážiin dutkanguovllus gitta dassáži, go ealáskahttináigodat álggii 1990-logu álggus. Dalle eai hállan sámegeiela mánáide mángga ruovttus, vaikko ollesolbmot sámastedje gaskaneaset. Dan maŋŋá lea šaddan vierrun, ahte sámegeielat olbmot hállet sámegeiela mánáiguin sihke dalle go guktot váhnemat máhttet sámástit ja maiddái dalle go nubbi váhnen ii máhte. Dat ahte mánát ohppet sámegeiela dušše nuppi váhnemis ja riikkagiela (dahje eará giela) nuppis, ii oro leamen ovdamearka das, ahte riikkagiella lea bahkken ođđa giellašilljui namalassii ruovttuide, muhto ovdamearka das ahte sámegeiella lea lávken ođđa giellašilljui go sirdašuvvá mánáide seahkálasgielat ruovttuin.

UNESCO (2003: 10) áššedovdiid joavkku gohčoda dili mas vehádatgiella geavahuvvo ovddimusat formála giellašiljuin, dego rituálain ja hálddahas, *ráddjejuvvon dahje formála giellašilljun*. Giella sáhtta geavahuvvot servodatguovddážiin, festiválain ja meanuin, gos servodaga boaresolbmot deaivvadit. Ráddjejuvvon giellašiljuide sáhttet maid gullat ruovttut, gos áhku guokta buolvva ahkásaččat ja boarrásut olbmot ássat, ja boaresolbmuid eará árbevirolaš deaivvadanbáikkit. Ollu olbmot áddejit giela, muhto eai

máhte hállat dan. Dannego giellamolsun lea dáhpáhuvván dutkanguovllu ollu bearrašiin, de leat olbmot geat mánnávuoda rájes leat gullan sámegiela ja áddejit dan, muhto eai sámás ieža. Nancy Dorian (1981) ákkastallá ahte olbmot geat leat dákkár dilis, sáhttet gullat giellaservodahkii vaikko ieža eai hála vehádatgiela. Mu dutkanguovllus dákkár olbmot deaivvadit sámegielain formála giellašiljuin maid dego almmolaš čoahkkimiin, ipmilbálvalusain ja Davviriikkalaš Sámi TV-odđasiin. Dattetge dát ovdamearkkat eai dáidde leat symbolalaš giellageavaheami ovdamearkkat, nugo UNESCO áššedovdiid joavku lea dan oaivvildan, muhto baicce ovdamearkan das ahte individuála dásis besset sii geat dušše áddejit sámegiela, gullat sámegiela almmolaš giellašiljuin main lea alla árvu. Čuovvumuš das sáhttáge leat ahte olbmot geain lea passiiva máhttu sámegielas, hállagohtet sámegiela aktiivvalaččat.

UNESCO (2003: 10) áššedovdiid joavkku mielas vehádatgielas leat heajos ceavzinnávccat, jos dat geavahuvvo *dušše garrasit ráddjejuv- von giellašiljuin*. Dákkár giellašiljut sáhttet leat erenoamáš dáhpáhusat. Dábálaččat leat servodagas duodaid uhccán maiddái giellageavaheaddjit, ovdamearkka dihte rituálaid jodiheaddjit geat hállat giela dušše dihto meanuid lágideamis. Muhtin eará olbmot sáhttet muitit oasáziid gielas. Muhtin osiin dutkanguovllus – eandalit davit oasis leat gilážit, gos dušše muhtin olbmot muitet oasáziid sámegielas. Giela hállit leat uhccán ja sii leat boarrásat. Eará olbmuid sámegiela geavaheapmi lea fas ráddjejuvvon dearvvahemiide. Sáhtášii dearvvaheami maid gohčodit rituála geavaheapmin, vaikko UNESCO áššedovdit orrot atnimin vehádatgiela geavaheami oskku meanuin rituála geavaheapmin.

2.4.10 Eará gielaid hállit ja sámegiella

Guovddáš gažaldat etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid árvvoštallamis lea, makkár vejolašvuodát vehádatgielat olbmui lea geavahit giela. Dehálaš ášši dán oktavuodas lea, ohppetgo eará olbmot go vehádatlahtut ieža vehádatgiela. Lynn Landweer (2008) árvvoštallá Papua Odđa Guinea mánggagielatvuoda seailuma gávccii etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mihttára ektui maid *Summer School of Linguistics* lea ovddidan lagabui 300 giellaservodaga dutkamis Papua Odđa Guineas. Landweer buktá ovtta odđa mihttára digaštallamii, namalassii sisafárrejeaddjiid giellageavaheami. Son maid geavaha doahpaga *core of fluent speakers* dahjege nana giellahálddašeaddjiid joavku. Landweer ákkastallá ahte giellaservodahkii fárren olbmuid giellageavaheapmi váikkuha

dasa, man nana giellahálddašeaddjiid joavku dorjojuvvo dahje billistuvvo. Giellaservodahkii fárrema sivvan sáhttet leat bargu, gávpeoktavuođat ja náitaleamit.

One of the ways that core of fluent speakers is either supported or undermined is through the language use characteristics of those who immigrate to a speech community (whether through employment, trade alliances, or marriage patterns). (Landweer 2008)

Landweer mielas fertejit leat doarvái nana giellahálddašeaddjit vai etnolingvisttalaš joavku nagadivččii doalahit vehádatgiela. Báhcetgo doarvái nana giellahálddašeaddjit, lea gitta das maid sisafárreaddjit muhtin gielaservodahkii dahket. Papua Ođđa Guineas fárrejit dávjá oahpaheaddjit, báhpát, dearvvašvuohtabargit ja eanadoallospesialisttat iežaset giellaguovllus eará guovlluide. Nuorra olbmot gávdnetge dávjá earágielat guimmiid ásodatskuvllain dahje bargoeallimis eará giellaguovlluin. Landweer atná dáid olbmuid giellaválljema kritihkalažžan vehádatgielaid seailuma dáfus, ja son fuopmášahtá njeallje giellaválljema: 1. Sisafárreaddjit leat aktiiva guovttegielagat. Sii hállet iežaset ođđa ruovttuguovllu árbegiela. 2. Sisafárreaddjit leat passiiva guovttegielagat. Sii áddejit iežaset ođđa ruovttuguovllu árbegiela, muhto geavahit muhtin *lingua franca* dahje iežaset eatnigiela. 3. Sisafárreaddjit eai máhte ođđa ruovttu árbegiela ja gulahallet dušše muhtin *lingua franca* dahje gávppašangiela (trade language) bokte. 4. Sisafárreaddjit doalahit iežaset eatnigiela ja gáibidit, ahte nuppit olbmot dán ođđa ruovttuguovllus galget dan hállat singuin.

Man muddui eará olbmot ohppet vehádatgiela, váikkuhit nappo etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide, dannego dat váikkuha vehádatálbmoga vejolašvuhtii geavahit iežaset giela. Eanemus vaháguhttin muhtin guovllu árbegillii atná Landweer njealját molssaeavttu, mas sisafárreaddjit eai oahpa giela ja oččodit guovllu árbegiela hálliid baicce geavahit sisafárreaddjiid giela. Giellamolsundilis ja eandalit giellamolsuma jorgalahttimis ii leat dehálaš dušše, ohppetgo olggobeale álbmogii gulli olbmot vehádatgiela. Lea maid dehálaš ohppetgo vehádatálbmogii gulli olbmot, geat leat vásihan giellamolsuma, vehádatgiela. Landweer ieš juohká sisafárreaddjiid guovtti jovkui: allastáhtusa bargguide gullevaš olbmot dego oahpaheaddjit, báhpát, dearvvašvuohtabargit ja spesialisttat ja eará giellajovkui gullevaš náittosguoimmit. Dákkár juohku ii oro leamen ávkkálaš mu dutkanguovllus. Ovttaskas olbmot sáhttet ja dávjá gulletge goappašiid joavkkuide, degomat

suopmelaš doavttir guhte lea náitalan sápmelaččain. Muhto dannego giel- lamolsun lea dáhpáhuvvan dutkanguovllus, de sáhtášii leat ávkkálaš dutkat dan, maid dakkár sápmelaččat dahket geat leat massán giela. Ohppetgo sii sámegiela ieža? Hálletgo mánáide, jos leat oahppan giela? Atnetgo fuola das ahte iežaset mánát ohppet sámegiela, jos ieža eai hála/eai máhte hállat sámegiela mánáideasetguin?

2.4.11 Mikrodássi

Ovttaskas olbmo dásis leat guokte fáktora Hyltenstam et al. taksonomiijas: giellaválljen ja sosialisašuvdna. Giellaválljemis lea sáhka das, gooppá giela guovttegielat olbmot välljejit hállat eará guovttegielagiiguin. Sosialiseremis lea sáhka das, gooppá giela váhnemat välljejit hállat iežaset mánáide šaddadeamis? Mis lea uhccán diehtu das, mo sámi váhnemat dahket giellaválljema mánáide ja välljejit bajásgeassit mánáid sámegielagin dahje guovttegielagin. Eanaš dutkamušat leat dahkkojuvvon giellamolsundilis ja giedáhallet, manne sápmelaččat eai sirdde sámegiela mánáide (Aikio ja Lindgren 1973; Aikio 1988; Johansen 2009).

Huss (1999) ja Jansson (2005) leaba fas guorahallan, manne olbmot välljejit sámástit mánáiguin. Huss čilge ahte sámegiela sirdáseapmi mánáide sáhtá leat gielalaš emansipašuvdna. Todal (2002) fas lea dutkan, manne olbmot välljejit skuvlafága *sámegiella nubbigiellan* mánáide ja gávnna- hii, ahte kulturseailuheapmi lea dehálaš motiiva, muhto maiddá mánáid integrašuvdna sámegielat servodahkii lea dehálaš daid olbmuide. Leat vel uhcit dutkamušat mat guorahallet, manne guovtte- ja mánggagielat sápmelaččat välljejit hállat sámegiela eará guovtte- ja mánggagielat ol- bmuiguin. Elina Helander-Renvall (1984) dutkamuš Badje-Sohpparis Ruota bealde čájeha, ahte olbmot doalahit giellavieruid mat leat árrat sajáiduv- van. Sámegielagat sámástit daiguin geat máhttet sámegiela, dannego leat hárvánan sámástit dihto olbmuiguin. Landry, Allard ja Henry (Landry et al. 1996: 447) fas geavaheaba doahpaga *Individual network of linguistic contacts* – dás duohko sámegillii: *lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádat*. Mun anán dán doahpaga miellagiddevažžan, dannego das gávdno čilgehus, mo olbmot doalahit dahje masset vehádatgiela. Lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádat lea guovddáš biras, gos olmmoš oččoda gielalaš máhtu ja maiddá doaladumi giela hárrái. Dát psykologalaš fáktorat váikkuhišgohtet olbmo gielalaš láhttemiidna mat iešalddes váikkuhišgohtet

olbmo *lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádahkii*. Fierpmádat lea oassin stuorát giellaservodagas ja nuppástusat ovttaskas olbmuid lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádahkii šaddet loahpaloahpas váikkuhit olles joavkku etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide, mii dasto addá dieđu ruovttoluotta sosiopsykologalaš dássái. Jos ollugat geavahit giela, de lea buorre váikkuhus sosiopsykologalaš dássái. Jos ollugat heitet geavaheames giela, goitge dehálaš giellašiljuin dego mánáiguin, de dat dilli váikkuha heittogit sosiopsykologalaš dássái.

Maiddá sáme giela seailumis ja ealáskahttimis ferte olbmuid individuála lingvisttalaš oktavuodain leat dehálaš rolla. Jos olbmot doalahit ja viiddidit sáme giela fierpmádaga, de dat dáidá leat nana etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mearka. Nuppe lágan albmanepmi, ahte olbmot heitet hállamis giela ja lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádagat uhccot dahje cuovkanit, dáidá čájehit heajos etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

2.4.12 Servodaga lahtuid doaladumit iežaset giela hárrái

UNESCO (2003: 14) áššedovdiid joavku lea gieđahallan giellaservodaga lahtuid doaladumiid iežaset giela hárrái ja fuopmášahtta, ahte dain leat dávjá individuála erohusat (gč. govvosa 2.11).

Gráda	Servodaga lahtuid doaladumit iežaset giela hárrái
5	Buot lahtut atnet iežaset giela árvvus ja dorjot dan ovddideami
4	Eanaš lahtut dorjot iežaset giela seailuheami
3	Ollu lahtut dorjot iežaset giela seailuheami, nuppit mahkaluššet dahje sáhttet vel doarjut giellajávkama
2	Muhtin lahtut dorjot iežaset giela seailuheami, nuppit mahkaluššet dahje sáhttet vel doarjut giela jávkama
1	Dušše muhtin hárvanaš lahtut dorjot iežaset giela seailuheami, nuppit mahkaluššet dahje sáhttet vel doarjut giellajávkama
0	li oktage beroš das, jos giella jávká. Buohkat millosamosit geavahit fámolut giela.

Govvosa 2.11. Servodaga lahtuid doaladumit iežaset giela hárrái. Gáldu: UNESCO 2003: 15

Giellaservodaga lahtut eai leat dábálaččat bealátmeahttumat iežaset giela hárrái. Dat sáhttet atnit dan mihtilmas áššin iežaset servodahkii ja identitehtii ja doarjut dan ovddideami. Dat sáhttet geavahit giela almmá doarjjokeahtta

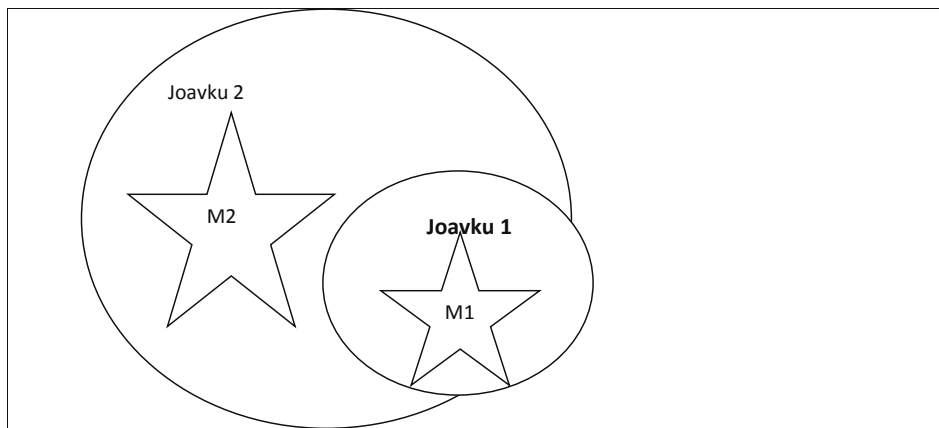
dan ovddideami, dat sáhttet heahpanit iežaset giela dihte ja danin eai doarjjo dan ovddideami, dahje dat sáhttet atnit iežaset giela giksin ja danin dat aktiivvalaččat garvet dan geavaheami. UNESCO áššedovdiid joavku atná buoremussan vehádatgiela ceavzinnávccaide dan, ahte buot lahtut atnet iežaset giela árvvus ja dorjot dan ovddideami. Nubbin buoremussan atná ahte eanaš lahtut dorjot dan ovddideami. Vearrámus dilli lea ahte ii oktage beroš jos giella jávká ja buot hállit geavahit millosamosit eará, fámolut giela. Vaikko UNESCO atná joavkku lahtuid doaladumiid dehálaččabun go eará olbmuid doaladumiid, de orru leamen čielggas ahte guovllus gos áppet sihke vehádatgielagat ja eará olbmot, de eará olbmuid doaladumit váikkuhit maid vehádatgiela ceavzinnávccaide. Danne anán dehálažžan sámegeiela ceavzinnávccaid guorahallamis dutkat maid doaladumiid vehádatgielagat vásihit sihke iežaset joavkku lahtuin ja eará olbmuin.

2.4.13 Subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat

Vehádatgielaid giellamolsun, giellaseailun ja giellamolsuma jorgalahttin leat mánggabealat albmaneamit maid dutkit eai ádde dievaslaččat. Mikrodásis sáhtta háhkat lasi dieđuid ja áddejumi dutkanjearahallamiiguin (gč. maid kapihttala 3.4.3). Lea vejolaš jearrat váhnemiin, manne sii leat válljen hállat dahje manne eai leat válljen hállat sámegeiela mánáiguin. Válljema vuoddu soaitá leat, makkárin sii subjektiivvalaččat atnet sámegeiela dili ja dehálašvuoda. Mun gávnnan doarjaga dákkár jurddašeapmái Ehala guoktá Niglasiiin (2007) ja Ehala (2009) čállosiin subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid birra. Subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat ovdimusat dilli nugo vehádat ieš ádde iežas gielladili ja mo majoritehta álbmot ádde vehádaga gielladili. Vehádaga ja majoritehta vuorováikkuhusas ovdánit dahje hedjonit vehádaga subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat. Doaba lea čuožžilan juo 1980-logus go Bourhis et al. (1981) fuopmášedje, ahte etnolingvisttalaš ceavzinnávccain lea maddái psykologalaš bealli ja joavkku áddejupmi iežas ceavzinnávccain ii álo čuovo objektiiva ceavzinnávccaid fáktoriid (Ehala ja Niglas 2007: 248).

Ehala (2009: 128) ákkastallá ahte subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat dehálabbot go objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat, danne go buotlágan gielalaš infrastruktuvra, ásašusat ja eará fáktorat eai sáhte dáhkidit giellaservodaga joatkevašvuoda, jos dan lahtuide lea cieggan dakkár jurdda, ahte sin giella lea hehttehussan mobiila ja gilvaleaddji

birrasis. Danne ideologalaš ja symbolalaš fáktorat, regionála solidaritehta, alla dahje vuollegis kultuvrralaš iešdovdu, medias ráhkaduvvon ja viidát mitaluvvon boahhteáiggi višuvnnat, sáhttet šaddat mealgat dehálabbo fáktoran giellaseailuma dáfus go ledje ovdal. Čuovvumuššan das lea ahte mii dárbbášit eanet gárggiidahtton mihttáriid etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mihtideapmái, erenoamážit daid gielaid dáfus mat objektiiva eavttuid mielde orrot ceavzimin vuohkkasit ja bures. Sáhtášiige leat nu ahte sámeziela objektiiva ceavzinnávccat leat buorit dutkanguovllus, muhto liikká leat subjektiiva ceavzinnávccat heajut. Danne anán dehálažžan dutkat, mo sámeziela geavaheaddjit ieža árvvoštallat iežaset dili. Vuosttamužžan danne go giellamolsun lea váikkuhus moanaid olbmuid persovnnalaš mearrádusas ja dát olbmot eai dáidde mearridit daid objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid vuodul. Sii mearridit iežaset subjektiivvalaš árvvoštallama vuodul dan, mo sii atnet sámezielagiid birgemin gilvvus eará joavkkuiguin.

Govus 2.12. Kultuvrralaš mássá erohus. Kultuvrralaš mássá erohusa gávdná go árvvoštallá vehádaga, joavku 1, ja majoritehta, joavku 2, kultuvrralaš mássáid M1 ja M2. Gáldu: Ehala 2009: 133

Diedalaš čilgehus objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccain ii dáidde šaddat dievaslaš čilgehus duohta dilis. Jos boahotá ovdan ahte giellamolsuma jorgalahttin dáhpáhuvá, de dákkár albmanepmi sáhtá leat maid moanaid ovttaskas olbmuid dihtomielalaš válljen. Sii sáhttet leat maid válljen iežaset gielalaš láhttema dan vuodul maid atnet buoremussan alcesseaset ja iežaset mánáide. Ehala ja Niglas (2007) leaba dutkan Estteeatnama vehádatgiela

võrugiela subjektiivna etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dan málle mielde maid Ehala ovddida čállošis: *An Evaluation Matrix for Ethnolinguistic Vitality* (Ehala 2009). Dehálamos mihttár Ehala matrikssas lea kultuvrralaš mássáerohus vehádaga ja majoritehta gaskkas. Jos vehádatálbmot atná iežas kultuvrralaš mássá fuonibun go majoritehtaálbmoga kultuvrralaš mássá, de leat etnolingvisttalaš ceavzinnávccat negatiivvalaččat ja giellamolsun sáhttá dáhpáhuvvat.

Etnokultuvrralaš mássá mihtideamis lea vuodđun dat, ahte olbmot árvvoštallet iežaset siskkáldas joavkku (Joavku 1) fámolut olggobeale joavkku (Joavku 2) ektui (gč. govvosa 2.12). Dát árvvoštallan dahkkojuvvo sihke kultuvrralaš, politihkalaš, ekonomalaš ja demográfalaš givrodaga ja stáhtusa dáfus. Dán árvvoštallama boadus lea joavkku iežas kultuvrralaš mássá M2 ja fámolut joavkku kultuvrralaš mássá M1. (2009: 131.) Mun anán doahpaga *etnokultuvrralaš mássá* beroštahttin dán dutkamušas, muhto geavatlaš sivaidd geažil in dutkka etnokultuvrralaš mássá buot gažaldagaiguin maid Ehala lea gárggiidahttan dákkár dutkama várás. Dattetge galggašii sámeigiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallama oktavuodas guorahallat maid beliid main kultuvrralaš mássáerohus boadášii ovdan. Oainnut ja jáhkut mat čájehit kultuvrralaš mássáerohusa, sáhttet boahit ovdan go jearrá olbmui sin ovddeš ja dálá giellageavaheamis, mo sii leat válljen giela(id) mánáide, man duđavaččat sii leat sámeგიelat fáldadagaide ja mo sii vásihit eará olbmuid doaladumi sámeigiela hárrái. Subjektiivna etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mearkkat sáhttet maid boahit ovdan go jearrá mánáin ja nuorain, makkár doaladumit sis leat sámeigiela hárrái ja man ollu sii jáhkket iežaset šaddat geavahit sámeigiela boahhteáiggis.

2.5 Teorijaid árvvoštallan

Dán kapihttala ulbmil lea gávdnat teorehtalaš vuodu árvvoštallat sámeigiela etnolingvisttalaš návccaid dutkanguovllus. Vuogáiduvvan teorijaid giedahallamis leat boahán ovdan erohusat. Hyltenstam et al. (1991; 1999) deattuhit čielgasit mákrodási dili mearkkašumi etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide. Sin mielas servodaga bajit dássi váikkuha sápmelaččaid joavkodássái ja mikrodássái ja sii ákkastallet, ahte lea dehálu rievdadit fáktoriid servodaga dásis vai váfistivččii sámeigiela seailuma (1999: 90). Man muddui ovttaskas vehádatlahtut geavahit vehádatgiela, ii leat dušše gažaldat ovttaskas olbmui, gulahallamii dahje doaladumiide huksejuvvon válljemis. Sin giellaválljen

baicce speadjalastá stáhtusa mii gielas lea joavkkus ja servodagas oppalaččat (Hyltenstam et al. 1999: 50). Giellaseailuma váibmosis lea dattetge dat, ahte ovttaskas olbmot duođaid geavahit giela, ja buot dehálamos ahte mánáid šaddadeamis sirdása giella čuovvovaš bulvii lunddolaš vuogi mielde (1999: 92). Sihke Fishman (1991) ja UNESCO (2003) leat muhtin muddui Hyltenstam vuostebealit, go deattuhit ovddimusat mikrodási fáktoriid vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid árvvoštallamis (gč. maddái Todal 2002:36). Sámis leat dattetge muhtin ealáskahttindoaimmat leamašan 30–40 jagi, ja danne sáme giela dilli dutkanguovllus ii heive álo árvvoštallat buot UNESCO ja Fishman fáktoriid mielde. Mun anán Fishman gávcci ceahki ja UNESCO ovcci mihttára ávkkálaš instrumeantan, maiguin sáhtán árvvoštallat dehálaš beliid vehádatgiela dilis, muhto daid vugiid lassin dárbbášan teorehtalaš lahkoneami áddet mii dáhpáhuvvá mákrodásis nugo Hyltenstam et al. fáallet.

Ehala ja Niglas (2007) ja Ehala (2009) cuigejit ahte eanaš viggamušain árvvoštallat etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid lea giddejuvvon fuopmášupmi objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide. Dutkit eai leat viggan árvvoštallat, mo giela hállit ieža árvvoštallet subjektiivvalaččat iežaset giela ceavzinnávccaid. Danne dutkit eai nagat áddet vehádatgiela duohta dili eaige deaivva go vigget árvvoštallat giela boahteáiggi: Molsotgo giela hállit giela vai eai? Ehala teorijja ja vuohki dutkat subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid lea uhccán geavahuvvon ja danne lea menddo árrat diehtit leago su vuohki buoret go earáid vuogit. Anán dattetge Ehala jurdaga miellagiddevažžan, dannego su ákkastallan orru leamen lunddolaš: Olbmot mearridit iežaset gielalaš láhttema dan vuodul, makkárin sii dovdet iežaset giela dili leat. Vehádatgiela objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat diedusge váikkuhit olbmuid jáhkuide ja dovdduide, muhto objektiiva ceavzinnávccat eai sáhte leat áidna fámut mat váikkuhit gielalaš láhttemii.

Etnolingvisttalaš ceavzinnávccat ja giellaekologijja fas leat doahpagat mat leat lahkálaga. Guktuin lea lingvisttalaš ja psykologalaš bealit. Guktot leat čadnon politihkalaš ja ekonomalaš fápmostruktuvrraide ja guktuin lea váibmosis dat, ahte gielas leat hállit geat máhttet ja háliidit geavahit giela. Danne orru lunddolaš guorahallat daid albmanemiid mángga dásis: mákrodásis, sámi servodatdásis, mesodásis ja mikrodásis.

3 Metoda

Giellasosiologiija lea fágaidrasttildeaddji dutkansuorgi mii lea luoikkahan olu dutkanmetodaid servodatdieđalaš dutkamis. Sámisge giellasosiologat geavahit dávjá servodatdieđalaš dutkamis oahpes metodaid dego gažadanskovi (Helander-Renvall 1984; Todal 2002; Scheller 2004), áiccademiid (Huss 1999; Lindgren 2000; Jansson 2005), dokumeantaanaliissa (Todal 2002; Scheller 2004; Rasmussen 2005) ja dutkanjearahallama iešgudege vuogi mielde, strukturerejuvvon, beallestrukturerejuvvon dahje rabas ságastallama (Helander-Renvall 1984; Aikio 1988; Partanen 1994; Lakomäki 1997; Lindgren 2000). Okta vuohki meroštallat dutkama ulbmila lea dadjat, ahte dutkan lea dihtomielalaš ja systemáhtalaš doaibma mainna gávdná ođđa dieđuid. Dáid dieđuid háhkamis ja giedahallamis sáhtá geavahit mánggaid vugiid. Danne lea bággu válljet ja mearridit, makkár metodat heivejit dutkančuolmma lahkoneapmái ja čoavdimii. Metodaválljen mearrida mo dutki bargá ođđa dieđuid háhkamiin. Mun čuovun dás Halvorsena guhte dadjá, ahte metoda lea gáržžit meroštallojuvvon dieđalaš doaimmaid giehtaduodji dahje dárkilabbot čilgejuvvon oahppu bargoneavvuid birra maid geavaha go čoaggá dieđuid:

Metode er snevert definert den håndverksmessige siden av vitenskapelig virksomhet, eller mer presist læreren om de verktøy en kan benytte for å samle inn informasjon. (Halvorsen 2003: 12)

Čilgen ja árvvoštalan dán kapihttalis daid válljemiid maid lean dahkan dutkanproseassas, namalassii mo mun lean čoaggán dieđuid ja mo giedahalan daid. Mun lean sihke dieđuid háhkamis dutkamuššii ja dieđuid juohkimis dutkamuša birra geavahan golbma giela: dáro-, sáme- ja suomagiela. Dán kapihttalis buvttán ovdan dutkanbarggu giellageavaheami. Guorahalan loahpas daid ehtalaš árvvoštallamiid maid lean dahkan dutkkadettiin.

3.1 Metodaválljen

Metodologalaš válljen dán dutkamušas lea giellasosiologalaš gieddebargu mii sisdoallá sihke áiccademiid, dokumeantaguorahallama, áššejarahallamiid, gažadanskoviin kvantitatiiva jearahallamiid ja kvalitatiiva dutkanjearahallamiid. Dát dutkan čuovvu dan árbevieru mii álggahuvvui 1970-logus Sámis (Aikio ja Lindgren 1973). Metodat leat ovddiduvvon Sámis mángga giellasosiologalaš dutkanprošeavttas (ee. Jernsletten 1982; Helander-Renvall 1984; Aikio 1988; Partanen 1994; Lakomäki 1997; Todal 1998; 2002; Huss 1999; Svonni 1999; Lindgren 2000; Scheller 2004; Jansson 2005; Rasmussen 2005). Gieddebargu lea juhkkjuvvon golmma oassái. Lahkonan golmma iešgudetlágan vuogi mielde dutkanulbmila, ja danne geavahan golbma dutkanmetodage. Dutkkan sápmelaččaid ja sáme giela sajádaga mákrodásis, sámi servodagas ja dutkanguovllu guovtti gielddas ovddimusat dokumeantaanaliissain ja áššejarahallamiiguin. Mánáid ja nuoraid giellaguorahallamis geavahan kvantitatiiva guorahallanvuogi mas mun gažadanskoviin čohkken dieđu ja giedáhalan daid SPSS-statistihkkaprográmmain dihtoris. Váhnemiid jearahallamis geavahan kvalitatiiva metoda mas čohkken dieđuid dutkanjearahallamiiguin. Mun lean maid jearahallan 13 nuora kvalitatiiva jearahallanmetodaiguin.

3.2 Dokumeantaanaliisa

Dokumeantaanaliisa lea dehálamos dutkanmetoda dutkamuša njealját kapihttalis, gos árvvoštalan sápmelaččaid ja sáme giela sajádaga mákrodásis Norggas ja Suomas. Dat metoda lea maid guovddázis go árvvoštalan sáme giela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid sámi servodaga dásis ja dutkanguovllu guovtti gielddas, Ohcejogas ja Deanus. Čálalaš dokumeantat addet vejolašvuoda hermeneutihkalaš lahknanvuohkáid man ulbmil lea dulkot teavsttaid. Dulkodettiin čájehan sáme giela oppalaš dili sihke Norggas, Suomas ja dutkanguovllus. Dáinna bohtet ovdan rámmaeavttut mat leat sáme giela sirdáseamis mánáide dán guovllus, ja dát rámmaeavttut čilgejit mánga beali sáme giela objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccain. Deskriptiiva dieđut mat bohtet ovdan skuvlaguorahallamis, dievasmahttet objektiiva ceavzinnávccaid gova, dasgo dáid dieđuin bohtet ovdan man ollu mánát ja nuorat máhttet sáme giela ja man bures nuorat geardi máhttá giela. Mun geavahan maid muhtin bohtosiid kvantitatiiva ja kvalitatiiva guorahallamiin kártet sáme giela subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid, maid veardi-

dan objektiivva ceavzinnávccaiguin mat bohtet ovdan dokumeantaanaliissas ja áššejarahallamiin (gč. maiddái kapihttaliid 5 ja 6).

Dokumeanttaid maid geavahan, sáhtta juohkit guovtti oassái. Vuosttaš jovkui gullet formála dokumeanttat dego riikkaidgaskasaš soahpamušat, almmolaš čielggadusat, vuodđoláгат ja eará láгат, Sámedikkiid čielggadusat ja mearrádusat, gielddaid politihkalaš mearrádusat ja statistihkkaguovddážiid veahkadatdieđut. Nuppi jovkui gullet juridihkka- ja servodatdutkiid dutkamušat oktan ovddeš giellasosiologalaš dutkamušaiгуin. Muhtimin ii leat leamaš vejolaš gávdnat vástádusaid dihto gažaldagaide čálalaš gálduin, ja dalle lean áššejarahallamiin háhkan dárbbalaš dieđuid. Áššejarahallamiin lean dáhtton fáktadieđuid dihto áššiid birra olbmuin geain lea buorre diehtu juste dáid áššiin. Sivvan dasa sáhtta leat ahte sin bargui gullá diehtit daid áššiid birra. Ovdamearkka dihte lean dihtoštan Deanu ráđđealbmás Jørn Aslaksenis (2008) sámeгиela geavaheami birra Deanu gieldda politihkalaš čoačkimiin ja áššebáhpáriin. Lean maiddái gažadan Ohcejoga beaiveruovttu jodiheaddji Sari Inkisa (2009) gieldda sámeгиelat beaiveruovttuid ovddideamis.

3.3 Kvantitatiiva dutkan

Dutkamuša kvantitatiiva oassi lea guorahallan, maid lean dahkan Ohcejoga ja Deanu gielddaid gávccii vuodđoskuvllas. Danne gohčodan dutkamuša skuvlaguorahallamin. Dán gávccii skuvllas golbma leat Ohcejoga gielddas: Gáregasnjárgga skuvla, Ohcejohnjálmmi skuvla ja Njuorggáma skuvla. Vihtta skuvlla fas leat Deanu gielddas: Sirpmá skuvla, Deanu Sámeskuvla, Sieiddá skuvla, Bovccá skuvla ja Juovlavuona skuvla. Montessori skuvla Deanu gielddas ii leat fárus skuvlaguorahallamis (gč. maiddái kapihttala 3.3.5). Skuvlaguorahallamii oassálaste 193 informántta. Sii vázze 4.–9 luohkáid Ohcejoga gielddas ja 5.–10. luohkáid Deanu gielddas. Oahppit ledje dattetge seamma agis, 10–16 jagi, dannego Norggas mánat álget vuosttaš luohkkái guđajahkásažžan ja Suomas čiežajahkásažžan. Informánttat dahke 71 proseantta dan gávccii skuvlla oahppiin geat ledje ulbmiljoavkkus. (Skuvllaid luohkkálisttut 2007–08.) Hellevik (1999: 110) mielas leat kvantitatiiva dutkanvuogi iešvuodát juste dat, ahte dutki háhká stuorát ovttagain dieđuid maid sáhtta buohtastahttit, son buktá dáid dieđuid ovdan nummiriiguin ja čadaha statistihkalaš analiissa diehtomatriissa loguiguin. Mun lean viežžan dieđuid dutkanguovllu 10–16-jahkásaččain. Daid dieđuid lean bidjan SPSS-

statistihkkaprográmmii dihtoris, ja mun geavahan dan prográmma materiála analyseremis.

Skuvlaguorahallan lea veahkadatguorahallan mii lea čielgasit ráddjejuv- von dihto veahkadahkii. Dán veahkadagas leat 271 olbmo ja 193 dahjege 71 proseantta sis leat mielde guorahallamis. Danne ii sáhte rehkenastit guorahallama vástádusain signifikánttaid ja generaliseret bohtosiid stuorát veahkadahkii. Bohtosat mat bohtet ovdan, leat informánttaid vástádusat ja analiisa lea dahkkojuvvo informánttaid vástádusaid vuodul.

3.3.1 Gažadanskovi gažaldagat

Skuvlaguorahallamis lean geavahan 13-siidosaš gažadanskovi (mielddus 1) man gažaldagaiguin lean váldán čielgasa informánttaid giellamáhtus ja giellageavaheamis. Lean jearahallan sihke njálmmálaš giellageavaheamis ja maid gielaid informánttat válljejit go geavahit iešguđetlágan mediaid. Muhtin gažaldagaiguin lean dutkan informánttaid doaladumiid daid gielaid hárrái maid olbmot hállet Deanuleagis: dárogiella, sámegiella ja suomagiella. Daid gielaid lassin lea maid eaŋgalsgiella fárus, dannege lea oidnosis máŋgga sajis mánáid ja nuoraid eallimis (gč. maiddái kapihttala 2.4.4). Loahpas lei gažaldat informánttaid etnikkalaš identitehta birra.

Gielalaš historjá

Gažadanskovi gažaldagaiguin lean guorahallan informánttaid bearrašiid gielalaš historjjá golmma buolvvas. Maid gielaid sii ieža máhttet ja sin oarbinat, maid gielaid váhnemat ja áhkut ja ádját máhttet. Analiissas guorahalan leago giellamolsun ja giellamolsuma jorgalahttin dáhpáhuvvan. Mun lean guorahallan informánttaid historjjás sivaid, manne sis lea iešguđetlágan máhttu sámegielas, ja lean geavahan dasa gažaldagaid dego gos sii leat ássan, maid gielaid geavahedje mánáidgárddis, leatgo máhttán giela uhccin maid eai šat máhte hállat, mii lea oahpahusgiellan skuvllas ja maid gielaid ohppet skuvllas fágan.

Njálmmálaš giellageavaheapmi

Muhtin gažaldagat ledje hábmejuvvon nu ahte dat čájehit mánáid árgebeivvi njálmmálaš giellageavaheami iešguđet giellašiljus dego bearrašis

váhnemiiguin, áhkuiguin ja ádjáiiguin, oarbiniiguin ja eará fulkkiiguin. Mun lean jearran maid gielaid sii hálllet skuvllas oahpaheaddjiiguin ja skuvla-skihpáriiguin, ja asttuáiggis skihpáriiguin ja ollesolbmuiguin. Ulbmilin lei guorahallat treanddaid njálmmálaš giellageavaheamis ja dutkat informánttaid lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádagaid (gč. maiddái kapihttala 2.4.11).

Media geavaheapmi

Čieža gažaldaga ledje informánttaid elektrovnnalaš mediaid geavaheami birra ja makkár gielaid sii válljejit dákkár mediaid geavaheamis. Das lei sáhka rádio guldaleamis, dihtorspealuid speallamis, TV geahččamis, DVD- ja videofilmmaid geahččamis, interneahhtasiidduid lohkamis ja telefovnnaid teakstadieđuid čállimis. Jurddan lei guorahallat informánttaid sáme giela geavaheami mediain ja ođđa giellašiljuin, dannego vehádatgiela geavaheapmi medias ja ođđa giellašiljuid vuostáiváldin adnojuvvo dehálažžan vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid árvvoštallamis (gč. maiddái kapihttala 2.4.8).

Doaladumit gielaid ektui

Guvttiin gažaldagain guorahallen informánttaid doaladumid dárogiela, eangalsgiela, sáme giela ja suomagiela hárrái. Nuppiin gažaldagain guorahallen man ollu sii jáhkket iežaset šaddat geavahit iešgudege giela boahteáiggis. Nuppiin gažaldagain guorahallen fas man bures sii likojit gullat iešgudege giela. Dainna gažaldagain guorahallen doaladumiid mat sáhttet váikkuhit sáme giela geavaheapmái, ja mainna sáhtášii ávaštit sihke ealáskahttima ja giellamolsuma (gč. maiddái kapihttala 2.4.12).

Etnihkalaš identitehta

Gažadanskovi loahpas lei okta gažaldat informánttaid etnihkalaš identitehta birra ja dasa lei vejolaš merket mánggabealat etnisitehta. Jurddan lei ahte informánttat eai dárbbas válljet ovttá váldoetnisitehta. Sii sáhtte baicce merket man nanus iešgudege etnisitehta lei ja válljet sihke dáža, sápmelaš, suomelaš ja eará etnisitehta, jos ieža dovde alldiset lean eanet go ovttá etnisitehta. Dat gažaldat rabai maid vejolašvuoda guorahallat oktavuoda informánttaid etnisitehta ja iežas, váhnemiid ja áhku guoktá giellamáhtu

gaskkas ja oktavuoda informánta giellamáhtu, etnikkalaš identitehta ja giellageavaheami gaskkas (gč. maiddá i kapihttala 2.4.7).

3.3.2 Kategoriijaide juohkin

Etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallamis adnojuvvo mánáid sáme-giela máhttu miellagiddevažžan. Mun anán beroštahttin gávnnaht, man bures dutkanguovllu nuorat geardi máhtta sáme-giela ja analiissas guorahalan, manne sin sáme-giela máhttu lea iešgudege dásis. Danne lean válljen geavahit skuvlaguorahallama informánttaid sáme-giela máhttu siskkimus sadjin rieggás man birra analiisa jorrá. Gažadanskovis ledje golbma gažaldaga mat čájehit informánttaid sáme-giela máhttu:

1. Man bures hálat sáme-giela? Lei vejolaš vástidit: “Mun hálan bures”, “Mun hálan viehka bures”, “Mun hálan veaháš” ja “Mun in máhte hállat”. (Gč. gažadanskovi s, 2. Mielddus 1.)

2. Man bures áddet sáme-giela? Lei vejolaš vástidit: : “Mun ádden bures”, “Mun ádden viehka bures”, “Mun ádden veaháš” ja “Mun in ádde”. (Gč. gažadanskovi s, 2. Mielddus 1.)

3. Čuoččuhusat iežas giellamáhtu birra. Molssaeavttut ledje: “Mun hálan muhtin gielaid seamma bures. Namut daid gielaid:”, “Mun hálan dárogiela buoremusat”, “Mun hálan sáme-giela buoremusat”, “Mun hálan suomagiela buoremusat” ja “Mun hálan buoremusat eará giela go dárogiela, sáme-giela dahje suomagiela. Makkár giellabat dat lea?” (Gč. gažadanskovi s, 7. Mielddus 1.)

Lean válljen ráhkadit informántakategoriijaid dán golmma gažaldaga vuodul, dannego dáid gažaldagaid ovttastahttin dahká vejolažžan kategoriseret informánttaid buorebut ja riektásut go dušše ovttá bajábeale namahuvvon gažaldaga vuodul.

Kategoriijamerostallamat

Mun geavahan njeallje kategoriija ja gohčodan informánttaid Sáme-giela 1 -joavkun, Sáme-giela 2 -joavkun, Sáme-giela 3 -joavkun ja Sáme-giela

4 -joavkun. Sáme giela 1 -joavkku informánttat leat vástidan, ahte sii áddejit ja hállet sáme giela bures dahje viehka bures ja leat merken, ahte hállet sáme giela buorebut dahje seamma bures go eará giela. Dán joavkku informánttain lea sáme giela dominánta dahje dássedis guovttegielatvuohta. Sáme giela 2 -joavkku informánttat hállet ja áddejit sáme giela bures ja viehka bures, muhto oaivvildit iežaset hállat eará giela(id) buorebut go sáme giela. Sis lea riikkagiela dominánta guovttegielatvuohta. Sáme giela 3 -joavkku informánttat hállet ja/dahje áddejit veaháš sáme giela. Dahje sii leat merken ahte hállet veaháš sáme giela ja áddejit giela viehka bures. Dahje sii leat merken ahte eai sámás, muhto áddejit sáme giela viehka bures dahje veaháš. Sii leat buohkat merken, ahte hállet eará giela(id) buorebut go sáme giela. Sin guovttegielatvuohta sáme gielas ja riikkagielas lea uhccán ovdánan. Sáme giela 4 -joavkku informánttat eai hála eaige ádde sáme giela.

Kategoriijaid subjektiiiva bealli

Informánttaid juohkin njealji kategoriijai dahká vejolažžan sirret informánttaid vuohkkasit dan analiissa várás mas dutkkan, manne informánttain lea iešguđetlágan máhttu sáme gielas. Deattuhan ahte juohkin kategoriijaide lea dahkkojuvvon informánttaid vástádusaid vuodul, ja dainna lágiin boahotá ovdan informánttaid subjektiiiva ádejuvumi giellamáhtus. Jos livččen dutkan informánttaid hállanmáhtu sáme gielas ja nuppi gielas lingvisttalaš dutkanmetodaiguin, de dat soaittäšii addán eará bohtosiid. Nubbi eará dutkamuš (Svonni 1993) čájeha dattetge, ahte mánát leat čeahpit árvvoštallat iežaset sáme giela ja riikkagiela máhtu. Mun anáŋge informánttaid subjektiiiva árvvoštallama giellamáhtus dehálaččabun go olggobeale olbmo árvvoštallama informánttaid giellamáhtus. Dán dutkamušas guorahalan informánttaid giellageavaheami iešguđetlágan giellašiljuin sáme giela kategoriijaid mielde. Dáid giellašiljuin subjektiiiva dovdu dáidá leat mearrideamen informánttaid giellageavaheami iige objektiiiva árvvoštallan giellamáhtus. Mun gidde erenoamáš fuopmášumi Sáme giela 1 ja 2 -joavkkuid erohusaide giellageavaheamis ja dutkkan erohusaid dán guovtti joavkku lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádagain.

3.3.3 Guorahallama čađaheapmi

Ovdalgo čađahin kvantitatiiva guorahallama skuvllain, ásahin uhca refereansa-joavkku. Joavkkus ledje golbma máná/nuora dutkanguovllu gránnjágielddain. Joavkkus ledje 11-jahkásaš gánda, 13-jahkásaš gánda ja 15-jahkásaš nieida. Sin giellamáhttu vástidii dutkamuša kategoriijaid Sámegeiela 1, Sámegeiela 2 ja Sámegeiela 3. Guokte informántta ásaiga Norgga bealde ja okta Suoma bealde. Sii devde gaskaboddasaš gažadanskovi iehčanassii, muhto sáhtte mus dáhttut veahki. Dat lei seamma metoda maid mun maŋŋá geavahin skuvllain. Mii árvoštalaimet refereansajoavkku lahtuiguin ovttaid mielde skovi hámi (layout), eaŋkil gažaldagaid sisdoaluid ja informántta iežas vástádusaid. Sin cuiggodusaid ja evttohusaid vuodul buoridin gažadanskovi.

Mun čađahin guorahallama Deanu ja Ohcejoga gielddaid skuvllain 2008 giđđadálvve. Ohcejoga gieldda *rektor ja čuvgehusdoaimma jodiheaddji* Arja Alaraudanjoki ja Deanu gieldda *bajásšaddanhoavda* Geir Tvare leigga addán lobi čađahit skuvlagoorahallama gielddaid skuvllain. Soai leigga maid addán dieđu skuvllaid jodiheaddjiide, ahte dutkanlohpi lei mieđihuvvon. Moadde vahku ovdalgo čađahin guorahallama dihto skuvllas, fitnen doppe hálešteamen oahpaheaddjiiguin ja jodiheaddjiiguin. Dalle sohppojuvvui maid, ahte oahpaheaddjit sáddejedje diehtoreivve skuvlagoorahallama birra váhnemiidda ja ahte sii čogge miehtancealkámušaid go mánát máhcahedje daid. Mus lei álo telefovnna oktavuoha sihke skuvllaid jodiheaddjiiguin ja oahpaheaddjiiguin ovdalgo bohten skuvlii čađahit guorahallama. Juohke báikkis diehtujuohkin váhnemiidda manai bures. Skuvlla bargit čuvvo njálmmálaš soahpamuša dárkilit ja fuolalaččat. Sii muittuhedje oahppiid guorahallama birra ja čogge munnje miehtancealkámušaid. Vásihin ovttasbarggu skuvllaiguin erenomáš buorin.

Diehtujuohkin váhnemiidda ja lobi mieđiheapmi

Dušše oahppit geat ledje ožžon lobi ruovttus searvat dutkamušsii, besse fárrui skuvlagoorahallamii. Dát lei eaktun sihke Norgga ja Suoma dutkanlobi mieđiheamis. Váhnemat ožžo diehtoreive “Deanu nuoraid giellagoorahallan” (mielddus 2), mas miehtancealkámuš lei oassin. Reivves ledjen čilgen mas mun jearan skuvlagoorahallamis ja masa mun áiggun geavahit dieđuid. Mun deattuhin ahte guorahallamii searvan lei eaktodáhtolaš, ja ahte mánná sáhtii goas beare geassádit guorahallamis iige dárbbášan čilget manne geassádi. Váhnen/fuolaheaddji oaččui mus gažadanskovi ovddalgihtii jos háliidii. Diehtoreivves bođii maid ovdan ahte ii lean mihkkege váikkuhusaid mánnái

jos ii searvan guorahallamii. Lohpidin maid anonymiseret ovttaskas oahppi dainna lágiin, ahte in čále dutkamuššii dieđuid inge earáláhkai juogat dieđuid, maid sáhtta guorrat ruovttoluotta dihto ovttaskas olbmui. Muitalin maid ahte in atte dieđu ovttaskas oahppi birra eará olbmuide dego ovdamearkka dihte oahpaheaddjiide dahje skuvlla jodiheaddjiide. Čilgejin maid ahte diehtomateriála, dego skovit maida oahppit leat vástidan, duššaduvvo dutkanprošeavtta loahpas. Okta váhnen háliidii oaidnit gažadanskovi ja dan son oaččui mus. Nuppi eará váhnemis bohte gažaldagat guorahallama birra e-poasttas ja mun vástidin daidda. Guktot váhnemat attiiga mánnái lobi searvat guorahallamii.

Guorahallama čadaheapmi skuvllain

Skuvlaguorahallan čadahuvvui skuvllas oahpahusdiimmu áigge. Mun ledjen fárus juohke luohkás ja jodihiin guorahallama ieš. Eanaš luohkáin lei oahpaheaddji maid fárus ja muitalii álggus, ahte dál lea dutki bohtán. Dasto mun dearvvahin oahppiid. Mun čilgejin álo guorahallama ulbmila ja muhtin eará geavattaš ášši dego ahte ii oktage oaččo diehtit juste maid eaŋkil oahppi lea vástidan ja maiddái ahte lei lohpi geassádit, jos man nu siva geažil ii háliidan deavdit skovi dahje deavdedettiin háliidii heaitit vástideames. Okta oahppi geassádii, vaikko sus lei lohpi oassálastit. Buot eará oahppit vástidedje gažaldagaide, sii ledje maid ožžon lobi ruovttus. Mun muitalin maid oahppiide ahte sáhtta mus dáhttu veahki, jos ii ádde gažaldagaid dahje jos imaštallá maid nu. Okta čuolbma lei ahte jerren dakkár áššiid birra maid vástádusaid oahppit eai álo diehtán. Dat šattai čuolbman, ovdamearkka dihte go jerren áhkuid ja ádjáid giellamáhtuid birra. Muhtimat dadje juo luohkkálanjas ahte eai diehtán, ja muhtimat leat čállán skovváii kommentáran ahte eai dieđe maid gielaid áhku ja ádját máhte. Dákkár váttisvuodaide čujuhan go buvttán ovdan skuvlaguorahallama bohtosiid. Bajit luohkáid oahppit devde skovi sullii 15–20 minuhtas, vuolit luohkáid oahppit geavahedje dávjá olles diimmu, ja uhcit mánáin ledje maid eanet gažaldagat skovi birra go bajit luohkáid nuorain. Njealji skuvllas: Ohcejohnjálmmi skuvllas, Deanu Sámeskuvllas, Sieiddá skuvllas ja Juovlavuona skuvllas, fitnen guktii čadaheamen guorahallama, danne go muhtin oahppit ledje ruovttus ožžon lobi searvat, muhto eai lean skuvllas dalle go mun čadahin guorahallama vuosttaš háve. Eará skuvllain eai livčče eanebut searvan, vaikko livččen nuppes fitnan.

3.3.4 Dieðuid giedahallan

Gažadanskoviid dieðuid lean bidjan SPSS-statistihkkaprográmmii veršuvdna 18:ai Windows várás, ja lean dainna huksen diehtomatriissa maid lean analyseren SPSS-prográmmain. Mun lean diehtomatriissas viežžan deskriptiiva dieðuid mat earret eará čájehit informánttaid, sin oarbiniid, váhnemiid ja áhku guoktá ádjáin oppalaš gielalaš repertuára. Cross tab -funkšuvnnain lean ohcan oktavuoda mánáid sámegiela máhtu ja eará fáktoriid gaskkas, ovdamearkka dihte áhku guoktá ja váhnemiid giellamáhtus, oahpahusgielas ja mánáidgárddi gielas. Seammaláhkai lea informánttaid sámegiela kategoriija leamaš guovddážis, go lean guorahallan sin sámegiela geavaheami sihke njálmálaš giellašiljuin ja mediagiela válljemis. Maiddá gažaldagat mat guorahallet informánttaid doaladumiid gielaid ektui ja informánttaid etnikkalaš identitehta, leat analyserejuvvon mánáid sámegiela máhtu hárrái. Juohke háve go lean guorahallan informánttaid sámegiela máhtu eará fáktora ektui, lean maid ohcan kausálaoktavuoda informántta sohkabeali, ruovttugieldda ja skuvladási (gaskacehkiid ja nuoraidcehkiid dahje gaska- ja badjedási) hárrái. Dakkár oktavuodát namuhuvvojit ovdanbuktimis dalle go leat gávdnon.

Gažadanskovváii lei vejolaš merket lasi dieðuid mángga gažaldaga olis. Informánttat leat viššalit geavahan dan vejolašvuoda ja leat ovdamearkka dihte merken maid eará gielaid váhnemat máhttet, mat giellavierut sis leat iežaset oarbiniiguin dahje makkár mánggabealat etnikkalaš identitehta sis lea. Gažadanskovi loahpas lea sierra kommentáráoassi masa mángasat leat čállán oanehis kommentáraid. Buot kommentáraid lean čohkken sierra dokumentii ja buvtán osiid dain ovdan daid vuollekapihtaliin gosa gullet.

3.3.5 Skuvllat, oahpahusgiella ja oassálastin

Dutkanguovllus leat gávccii gielddaskuvlla ja okta priváhta skuvla. Buot gávccii gielddaskuvllas oassálaste oahppit guorahallamii. Okta priváhta skuvla Norga bealde, Montesori skuvla Luovttejogas, ii leat fárus guorahallamis (gč. *Montesori skuvla* – vuollekapihtala vuolábealde). Go joatkagis geavahan doahpaga dutkanguovllu skuvllat, de oaivvildan gielddaskuvllaid mat leat fárus guorahallamis, in leat dalle váldimin Montesori skuvlla fárrui ovdamearkka dihte oassálastinproseantta árvvoštallamis. Dan árvvoštallamis geavahin luohkkálisttuid main ledje buot oahppiid namat luohkáid mielde. Mun ožžon skuvllain luohkkálisttuid maid geavahin go čadahin guora-

hallama skuvllain ja geavahan luohkkálisttuid das maid go rehkenasttán oassálastinproseantta oppalaččat ja eará fáktoriid ektui dego oahpahušgiela, sohka beali ja agi. (Skuvllaid luohkkálisttut 2007–08.)

Oahppit ja oahpahušgiella

Dutkanguovllu skuvllain lea dárogiella áidna oahpahušgiella Bovccá, Juovlavuona ja Sieiddá skuvllas. Deanu Sámeskuvllas ja Sirpmá skuvllas lea fas sámegiella áidna oahpahušgiella. Buot Suoma beale skuvllain: Gáregasnjárgga, Ohcejohnjálmmi ja Njuorggáma skuvllain, lea sihke sámegiella ja suomagiella oahpahušgiellan ja oahppit leat sirrejuvvon oahpahušgiela mielde nu ahte sámegielat oahpahuš ja suomagielat oahpahuš leat sierra luohkáin. Dutkanguovllus 80 oahppi ožžo oahpahuš sámegillii viđa skuvllas. Suoma beale golmma skuvllas ledje 30 oahppi sámegielat oahpahušas: Gáregasnjárggas 14, Ohcejohnjálmmis 14 ja Njuorggámis guokte. Norgga bealde ledje 50 oahppi sámegielat oahpahušas guovtti skuvllas, namalassii Sirpmá skuvllas ja Deanu Sámeskuvllas Deanušalddis. Sirpmás ledje 15 oahppi ja Deanu Sámeskuvllas 35 oahppi. Norgga bealde ožžo 157 oahppi oahpahuš dárogillii golmma skuvllas: 81 Sieiddás, 44 Bovccás ja 32 Juovlavuonas. Suomagielat oahpahušas ledje 34 oahppi golmma Suoma beale skuvllas: 12 Gáregasnjárggas, 15 Ohcejohnjálmmi skuvllas ja čieža Njuorggáma skuvllas.

Skuvllat ja guorahallama oassálastin

Dutkanguovllu gávccii skuvllas ledje oktiibuot 271 oahppi guorahallon luohkáin. Suoma bealde Ohcejoga gieldda skuvllain ledje 64 oahppi ja Norgga bealde Deanu gieldda skuvllain 207 oahppi (Skuvllaid luohkkálisttut 2007–08).

Govvosis 3.1 oidno ahte 193 oahppi oassálaste guorahallamii, mii dahká 71 proseanta olles oahppiidmearis. Ohcejoga gieldda skuvllain oassálaste 54 oahppi 64 oahppis, mii dahká 84 proseantta. Deanu gieldda skuvllain 207 oahppis oassálaste 139, mii dahká 67 proseantta. Oassálastinproseanta lea stuorámuš Njuorggáma skuvllas gos buot ovcci oahppi dahjege 100 proseantta oahppiin oassálaste. Suoma bealde Ohcejohnjálmmi skuvllas oassálaste 28 oahppi 29 oahppis dahjege 97 proseantta, ja Gáregasnjárgga skuvllas oassálaste 17 oahppi 26 oahppis, mii dahká 65 proseantta.

Norgga bealde Deanu gieldda skuvllain lea oassálastinproseanta alimus Sirpmá skuvllas, gos 14 oahppi 15 oahppis dahjege 93 proseantta oassálaste.

Deanu Sámeskuvlla 35 oahppis 32 oassálaste guorahallamii, mii dahká 91 proseantta. Sieiddá skuvla lea dutkanguovllu stuorámus skuvla. Das 49 oahppi 81 oahppis serve guorahallamii, mii dahká oassálastinproseantta 60. Bovccá skuvlla 44 oahppis 30:s oassálaste guorahallamii, mii dahká 68 proseantta. Juovlavuona skuvllas lei oassálastinproseanta unnimus. Skuvlla 32 oahppis 14:s serve guorahallamii, mii dahká 44 proseantta. In leat ožžon dieđuid, manne lea nu vuollegis proseanta eará skuvllaid ektui.

Gielda	Skuvlla namma	Oahppiid mearri	Oassálastit	Oassálastinproseanta
Ohcejoga gielda	Gáregasnjárga	26	17	65
	Ohcejohnjálbmi	29	28	97
	Njuorggán	9	9	100
	Ohcejoga gielddas oktiibuot	64	54	84
Deanu gielda	Sirbmá	15	14	93
	Deanu Sámeskuvla	35	32	91
	Sieiddá	81	49	60
	Bovccá	44	30	68
	Juovlavuotna	32	14	44
	Deanu gielddas oktiibuot	207	139	67
Dutkanguovllus oktiibuot		271	193	71

Govus 3.1. Skuvllat, oahppiidmearri ja oassálastin: Ohcejoga gielda ja Deanu gielda skuvllaid oahppiidmearri, oassálastinlohku ja oassálastinproseanta. Dutkanguovllu oahppiidmearri oktiibuot, oassálastinlohku ja oassálastinproseanta. Gáldu: Skuvllaid luohkkálisttut 2007–08 ja skuvlaguorahallama diehtomatriisa

Sohkabeale erohus, oahpahusgiella ja oassálastin

Dutkanguovllu skuvllain ledje 141 gándda ja 130 nieidda guorahallojuvvon luohkáin. Guorahallamis leat fárus 96 gándda ja 97 nieidda. Nieiddain oassálaste 75 proseantta ja gánddain 68 proseantta. In leat guorahallan dán erohusa sivaid.

Govvosis 3.2 boahtá ovdan ahte oahpahusgielaid gaskkas leat čielga erohusat informánttaid oassálastimis. Sámeielat oahpahusa 80 oahppis serve 72:s informántan, mii dahká 90 proseantta. Suomagielat oahpahusa 34 oahppis serve 28:s informántan, mii dahká 82 proseantta. Dárogielat oahpahusa 157 oahppis serve 93:s informántan, mii dahká 59 proseantta. Suoma ja Norgga beale sámeielat luohkáin lea uhca erohus oassálastimis. Suoma bealde sámeielat oahpahusa 30 oahppis 26:s serve guorahallamii, ja Norgga bealde sámeielat oahpahusa 50 oahppis 46:s serve. Sámeielat

oahpahusa oahppiid oassálastin lei Norgga bealde 92 proseantta ja Suoma bealde 87 proseantta.

Oahpahusgiella	Oahppiid mearri	Oassálastiid mearri	Oassálastinproseanta
Dárogiella	157	93	59
Sámegiella	80	72	90
Suomagiella	34	28	82
Oktiibuot	271	193	71

Govus 3.2. Oahpahusgiella ja oassálastin. Govvosis boahdá ovdan galle oahppi leat dárogielat, sámegielat ja suomagielat oahpahas, gallis serve guorahallamii oahpahusgiela mielde ja oassálastinproseanta iešguđege gielat oahpahas. Gáldu: Skuvllaid luohkkálisttut 2007–08 ja skuvlaguorahallama diehtomatriisa

Oassálastin badjedásis ja vuolledásis

Norgga ja Suoma bealde geavahit iešguđetlágan namahusa skuvlla dásiin dahjege cehkiin. Mun geavahan dás dohko doahpágiid “gaskadássi” ja “badjedási”. Dat doahpagat geavahuvvojit Suoma bealde ja vástidit doahpágiidda “gaskaceahkit” ja “nuoraidceahkit” Norgga bealde. Gaskadássi leat 4.–6. luohkát Suoma bealde ja 5.–7. luohkát Norgga bealde. Badjedási fáttmasta 7.–9. luohkáid Suoma bealde ja 8.–10. luohkáid Norgga bealde.

Oahpahusgiella	Gaskadássi	Gaskadássi oassálastinproseanta	Badjedási	Badjedási oassálastinproseanta
Dárogiella	50 (61)	82	43 (96)	45
Sámegiella	42 (43)	98	30 (37)	81
Suomagiella	14 (14)	100	14 (20)	70
Oktiibuot	106 (118)	90	87 (153)	57

Govus 3.3. Gaskadássi ja badjedási oahppiid oassálastin. Gaskadássi ja badjedási oahppiid oassálastinmearri guorahallamis oahpahusgielaid mielde, ja guorahallamii oassálastinproseanttat. Ruođuid siste oahppiid ollislaš mearri. Gáldu: Skuvllaid luohkkálisttut 2007–08

Govvosis 3.3 boahdá ovdan ahte oassálastimis lea čielgga erohus gaska- ja badjedási gaskkas. Dutkanguovllus ledje 118 oahppi gaskadássi ja 153 oahppi badjedási. Gaskadássi oahppiin oassálaste 106 oahppi dahjege 90 proseantta guorahallamii. Badjedási oassálaste 87 oahppi dahjege 57 proseantta guorahallamii. Oahpahusgielainge ledje stuorát erohusat gaska- ja badjedási gaskkas. Badjedási dárogielat oahpahusa oahppit oassálaste buot

uhcimusat guorahallamii, ja dannego ledje eanemus oahppit dán joavkkus, de dat váikkuha maid dasa, ahte sihke oppalaš oassálastinproseanta šaddá uhcit go eará oahpahusgiela ja skuvladaši joavkkuin. Gaskadásis oassálaste guorahallamii 82 proseantta oahppiin geain lei oahpahus dárogillii, 98 proseantta oahppiin geain lei oahpahus sámegillii ja 100 proseantta oahppiin geain lei oahpahus suomagillii. Badjedásis oassálaste 43 proseantta oahppiin geain lei oahpahus dárogillii, 87 proseantta oahppiin geain lei oahpahus sámegillii ja 70 proseantta oahppiin geain lei oahpahus suomagillii.

Oassálastima bohtosiid guorahallan

Leat muhtin čielga erohusat oahppiid oassálastimis. Nieiddat serve viššalabbot go gánddat dán guorahallamii. Nieiddaid oassálastinproseanta lea 75 proseantta ja gánddain 68 proseantta. Dávjá nieiddat beroštitge eanet giellafágain skuvllas ja gánddatges luonddufágain ja matematihkas. Dat sáhtá leat sivvan dasa, ahte stuorát proseanta nieiddain leat searvan guorahallamii go gánddat.

Dárogielat oahpahusa oahppit eai searvan proseanttaid mielde informántan seamma viššalit go sámegielat ja suomagielat oahpahusa oahppit. Maiddái gaskadási oahppit serve viššalabbot guorahallamii go badjedási oahppit. Stuorámus erohus bohtá dattetge ovdan, go sirre gaskadási ja badjedási oahppiid oahpahusgiela mielde. Dalle čielgá ahte erenoamážit badjedási dárogielat oahpahusa oahppit eai leat searvan nu viššalit guorahallamii go sámegiela ja suomagiela oahpahusa oahppit. Muhto sámegielat ja suomagielat oahpahasas maid lea seamma tendensa, badjedásis eai oassálastán seamma ollu oahppit go gaskadásis. Sámegielat oahpahusa oahppiid oassálastinproseanta gahččá 98 proseanttas 81 prosentii gaskadásis badjedássái ja suomagielat oahpahusa oahppiid oassálastin gahččá 100 proseanttas 70 prosentii gaskadásis badjedássái. Ii leat vejolaš čujuhit čielga sivaiddat mat čilgešedje dáid erohusaid. Sáhtá leat nu ahte oahppit geat ožžo oahpahusa vehádatgillii, sámegillii, millosamosit oassálaste guorahallamii gielaide ja daidda geavaheami birra go oahppit geat ožžo oahpahusa majoritehtagielaide, suomagillii ja dárogillii. Dutkanguovllu geografija soaitá leat váikkuhan oassálastimii. Dárogielat oahpahas addojuvvu golmma skuvllas Vuolle-Deanus, gos sámegiella ii geavahuvvo nu ollu servodagas go Badje-Deanus, gos skuvllat fáallet oahpahusa sihke sámegillii ja suomagillii dahje dušše sámegillii. Dát sáhtášii mielddisbuktit ahte mánggagielat problematihkka lei oahppásabbo ja miellagiddevaččat Badje-Deanu oahppiide go Vuolle-

Deanu oahppiide. Muđuige ii leat vejolaš dadjat, ahte leat erohusat daid oahppiin geat serve guorahallamii ja dain geat eai searvan.

Montesori skuvla

Montessori skuvla Deanu gielddas lea priváhta skuvla mii ásahuvvui 1999 Sámi oahppoplánaid vuostálastima boađusin (Lund 2007: 286–295). Dán skuvlla oahppiid váhnemat ožžo maid gažaldaga mánáid searvamis skuvlaguorahallamii. Dušše guokte oahppi oáččuiga lobi ruovttus searvat, ja danin skuvla guđđojuvvui guorahalakeahtta. Vaikko skuvla ásahuvvui juste dannego váhnemat eai háliidan oahpahusa Sámi oahppoplána mielde iežaset mánáide, de eai leat sivat jáhkkit ahte dán skuvlla oahppit earránit eará dárogielat skuvllaid oahppiin Deanu gielddas etnisitehta ja giellamáhtu dáfus.

Dávjá lea Montessori skuvlla oahppiin mánggabealat etnikkalaš duogáš, sogas sáhttet leat sihke sápmelaččat, dážat ja suomelaččat. Muhtin oahppiin lea sámegielat váhnen dahje sámegielat/suomagielat ádját ja áhkut. (Johnsen 2008.) Montesori skuvlla stivrajodiheaddji Svein Kolstrøma dieđuid mielde oahppiin lea dávjá seahkálas etnikkalaš duogáš ja skuvla fállá sihke sámegiela ja suomagiela nubbigiellan. Oahppit válljejit dávjá suomagiela dahje sámegiela nubbigiela oahpahusa iežaset etnikkalaš duogáša mielde. Skuvlla 69 oahppis 15 oahppi lohket sámegiela ja 30 oahppi lohket suomagiela nubbigiellan. (Lund 2007: 295.)

3.4 Kvalitatiiva dutkan

Dutkamuša kvalitatiiva oasi dieđut bohtet 12 bearraša jearahallamiin. Jearahallamiidda serve 21 váhnema ja 13 máná ja nuora. Ovtta bearrašis ledje guokte máná fárus, muđui okta. Mun gohčodan dás duohko daid mánáid ja nuoraid nuorainformántan ja váhnemiid váhneninformántan. Mun lean jearahallan informánttaid dálvit ja giđđadálvve 2009. Bearrašat áset iešgudege báikkis dutkanguovllus juogo gielddaid guovddážiin Deanušalddis dahje Ohcejohnjálmmis, dahje gilážiin miehtá dutkanguovllu. Dutkamuššii leat laktásan anonymitehtagáibádušat ja dan dihte in buvttet ovdan dárkilabbot dakkár áššiid go bearrašlahtuid agi, virggi, oahpu ja ássangili dahje mánáid luohkkáceaški. Mun muitalan maid dušše sulaid mielde, man guhká mánát leat ássan dálá ássangielddas, jos leat ássan eará sajis ovdal. Váhnemat leat ožžon dieđu dutkamuša birra reivves “Dieđut giellaguorahallamis Deanus”

(mielddus 3) ja leat čállán vuollái miehtancealkámuša (mielddus 4) mas addet munnje lobi geavahit dutkanjearahallamiid iežan doavttirgráda nákkosgirjjis ja eará dutkanovdanbuktimiin dego raporttain, artihkkaliin ja logaldallamiin.

3.4.1 Informánttaid välljen

Kvalitatiiva jearahallamiidda lean välljen bearrašiid nuorrainformánttaid gaskkas daid geat skuvlaguorahallamis leat merken, ahte sii háliidit eará háve leat fárus vuđolut jearahallamis. Lean välljen nuorrainformántan sullii seamma ollu nieiddaid ja gánddaid, sullii seamma ollu gaska- ja badjedási oahppiid ja sullii seamma ollu Sámegeiela 1, Sámegeiela 2 ja Sámegeiela 3 informánttaid (gč. govvosa 3.4).

	Nieiddat	Gánddat
Gaskadássi	D (Fin) Sámegeiela 3 Đ (No) Sámegeiela 3 E (No) Sámegeiela 3	B (Fin) Sámegeiela 2 Č (No) Sámegeiela 2 H (No) Sámegeiela 3
Badjedási	Á (No) Sámegeiela 3 C (Fin) Sámegeiela 1 I (No) Sámegeiela 3	A (Fin) Sámegeiela 1 G (No) Sámegeiela 1 F (No) Sámegeiela 1 E (No) Sámegeiela 3

Govus 3.4. Kvalitatiiva jearahallamiid nuorrainformánttat. Nuorrainformánttat sohka beali ja skuvlacehkiid mielde. Ruođuid sisa lea merkejuvvon ássanriika, mas Fin lea Suopma ja No lea Norgga. Juohke informántta buohta lea merkejuvvon nuorrainformántta sámegeiella.

Lean skuvlaguorahallama oassálastiid gorrelogu mielde välljen nu ahte sullii goalmmás informánttain leat Ohcejoga gieldda ássit ja guokte goalmmás Deanu gieldda ássit. Nuorrainformánttat leat guhtta nieidda ja čieža gándda. Guhtta informántta leat vuolledási ja čieža badjedási oahppit. Njeallje nuorrainformántta ássat Suoma bealde ja ovcci Norgga bealde. Njeallje nuorrainformántta gullet Sámegeiela 1 -jovkui, njeallje nuorrainformántta gullet Sámegeiela 2 -jovkui ja vihtta nuorrainformántta gullet Sámegeiela 3 -jovkui. Ii oktage gula Sámegeiela 4 -jovkui.

Sámegeiela 1 ja Sámegeiela 2 nuorrainformánttain ii lean eaktun, ahte váhnemat máhttet sámegeiela. Mun anán baicce miellagiddevažžan dutkat,

mo nuorrainformánttat sáhttet máhttit sámegiela nu bures, jos váhnemat eai máhte. Sámegiela 3 ja 4 nuorrainformánttaid válljemis lei eaktun, ahte uhcimustá nubbi váhnen dahje okta áhkku dahje áddjá máhtta sámegiela. Mun lean válljen dákkár eavttu dannego háliidan dutkat sámegielat sogaid giellamolsuma, ja danne háliidan fárrui mánáid geain lea sámegiella iežaset persovnnalaš historjjás. Mus lei áigumuš jearahallat maiddá Sámegiela 4 nuorrainformánttaid ja sin váhnemiid, muhto in ožžon Sámegiela 4 nuorrainformánttaid váhnemiid searvat jearahallamii. Mun válden oktavuoda njeljiin Sámegiela 4 bearrašiin, ja vuhtten ahte váhnemat eai háliidan searvat dutkamuššii. Eai lean eará Sámegiela 4 informánttat geat ledje merken, ahte háliidedje leat fárus vuđolot jearahallamis ja muđui devde eavttuid leat fárus dákkár jearahallamis. Čoavddusin lea leamaš jearahallat eanet eará kategoriijaide gulli nuorrainformánttaid ja sin váhnemiid.

3.4.2 Nuorrainformánttaid jearahallamat

Nuorrainformánttaid jearahallamat galget trianguleret skuvlaguorahallama dainna lágiin, ahte dat dievasmahtta daid dieđuid mat leat bohtán ovdan skuvlaguorahallamis. Ovdamearkka dihte geavahan nuorrainformánttaid kvalitatiiva jearahallamiid diđoštallat, manne muhtin nuorrainformánttat eai sámás eará sámegielat nuoraiguin, man bures dovdet sámegielat mediafálaldagaid dego sámegielat interneahhtasiidduid, ja mo sii árvoštalle ášši go vástidedje gažaldahkii man ollu sii jáhkket iežaset geavahit sámegiela boahteáiggis. Dáid jearahallamiid várás lean ráhkadan jearahallanofelačča (mielddus 5), muhto in geavahan goassege buot gažaldagaid ofelaččas. Ovdal jearahallamiid lohken dárkilit, maid nuorrainformántta lei vástidan skuvlaguorahallamis, ja mearridin juste maid mun deattuhan jearahallamis. Mun válljejin ofelaččas dušše muhtin gažaldagaid nuorrainformánttaid skuvlaguorahallama vástádusaid vuodul. Eará sániiguin válljejin gažaldagaid mat sáhtásedje addit lasi dieđuid fáttáide maid ledjen lokten skuvlaguorahallamis.

3.4.3 Váhnenjearahallamat

Váhneninformánttat leat válljejuvvon mánáid sámegiela máhtu ektui, ja váhnenjoavku lea maid giela dáfus mánggabealat. Buot bearrašiin lea uhcimustá nubbi sápmelaš váhnen. Muhto buot bearrašiin ii leat sámegiela eatnigiellan

hálli, ja guovddáš gažaldat dáid jearahallamiin lei, makkár gielalaš historjá sápmelaš váhnemiin lea. Leago giellamolsun sámeგიelas eará gillii dáhpáhuvvan bearrašis vai leatgo sohka buolvvat doalahan sámeგიela boatkankeahtá? Jearahallamiin dáhtton váhnemiid mitalit iežaset gielladuogáža birra sihke iežaset giellageavaheami miehtá eallima ja sin váhnemiid giellamáhtu ja giellageavaheami birra. Muhtin váhneninformánttat, sihke sápmelaččat ja earát, leat oahppan sámeგიela nuorran dahje ollesolmmožin. Sin dáfus lean guorahallan, mo ja manne sii ohppe sámeგიela ja mo sii geavahit giela árgabeaieallimis. Dutkamušas leat maid fárus váhneamat, sihke sápmelaččat ja earát, geat eai sámás. Sin buohta atnen miellagiddevažžan guorahallat vásáhusaid sámeგიelain dahje deaivvadeami sámeგიelain. Lei maid beroštahtti dutkat sin rolla sámeგიela sirdáseamis mánáide, ja daid ruovttuin gos váhneamat geavahit guokte giela, sin vásáhusaid dákkár dilis.

Jearahallanvuogit

Váhnenjearahallamiidda lean ráhkadan jearahallanofelačča (mielddus 6) ja geavahan semistrukturerejuvvon dutkanjearahallanvuogi. Jearahallamat leat seammás eallingearddi jearahallamat mat leat čatnasan gielaide. Semistrukturerejuvvon dutkanjearahallama ulbmil lea viežžat čilgehusaid jearahallon olbmo eallinmáilmmis, dainna ulbmiliin ahte galgá dulkot daid čilgejuvvon albmanemiid.

Det halvstrukturete livsverdenssintervjuet er et intervju som har som mål å innhente beskrivelser av den intervjuedes livsverden, med henblikk på fortolkning av de beskrevne fenomenene. (Kvale 2002: 21)

Semistrukturerejuvvon dutkanjearahallan earuha dábálaš ovtadássásaš oassálastiid ságastallamis dainna, ahte dutki meroštallá ja hálddaša dilálašvuoda go čađaha dutkanjearahallama. Dutki mearrida jearahallama fáttáid ja čuovvu kritihkalaččat jearahallon olbmo vástádušaid. Dutki ferte jearahaladettiin jearrat ja guldalit. (Kvale 2002: 21.) Maiddái dat dilli váikkuha mu sátnegeavaheapmái, go gohčodan jearahallon olbmuid informántan. Mun anán váhnemiid ovddimusat informántan geat addet munnje dieđuid iežaset eallima birra, mun fas dutkin stivren hálešteami. Dutkin šattan mun ieš dutkaninstrumeantan, go dutkanjearahallamiiguin hágan dieđuid olbmui. Man muddui dutkanjearahallan lihkostuvvá, lea maid gažaldat das man čeahppi dutki lea jearahallat. Okta eaktu lihkostuvvamii lea, man

áicil dutki lea informánttaid dieđuid guldaleamis, ja man bures son máhtta čuovvulit dieđuid ođđa gažaldagaiguin. (Kvale 2002: 91–93.) Mun čállen logga sihke ovdal jearahallamiid ja dalán maŋŋá. Loggas čilgejin maid mun deattuhin jearahallamis, ja árvvoštallen informánttaid ja iežan oassálastima jearahallamii.

Jearahallamiid čadaheapmi

Mun jearahallen sihke váhnen- ja nuorrainformánttaid ruovttus, báddejin buot jearahallamiid digitála báddenrusttegiin ja littererejin daid maŋŋá. Dáinna lágiin sáhtánge raporttas čájehit juste maid olbmot leat jearahallamis dadjan. Mun lean guorahallan littererejuvvon jearahallamiid ja kategoriseren vástádušaid nu ahte sáhtán ovdanbuktit dutkanraporttas dieđuid fáttáin dego informánttaid lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádagain, mo giellaválljen dáhpáhuvai ja manin váhneninformánttat árvvoštallet sámegeiela dálá dili ja boahtteáiggi.

Buot galledeamit informánttaid ruovttuin čuvvo vissis minstara. Dávjá ledje báikkis maiddái bearraša eará mánát, ja mun dearvvahin buohkaid. Dasto muitalin dutkama birra ja dárkkistin, ahte ledjen ožžon lobi jearahallat sihke váhneimiid ja máná. Muhtimin fertejin gulaskuddat váhneimiin jearahallama giellageavaheamis. Guktii soabaimet dárustit dannego náittosguoibmi ii ádden sámegeiela. Golbmii geavahin dáro- ja sámegeiela seamma jearahallamis. Dan dahken dannego váhnen guhte ii máhtán sámástit, logai iežas áddet sámegeiela nu bures ahte sáhtiime sámástit sámegeielat guimmiin. Muhtimin jearahallen nuorrainformántta ovdal váhneimiid, muhtimin maŋŋá. Váhnenjearahallamat biste 40–75 minuhta. Nuoraidjearahallamat biste fas 15–30 minuhta. Go ledjen gorgan jearahallamis, lávejin vel jearrat: Leago juoidá maid háliidat/háliideahppi lasihit? Go ledjen gullan vástáduš, jáddadin báddenmášiinna ja mii hálešteimmet veaháš jearahallama birra. Muhtimin álggiimet juhkat káfe juo jearahallanbottu áigge, muhtimin jugaimet káfe easka jearahallamiid maŋŋá. Ságat jorre dávjá ain sámegeiela dili birra ja golbmii dáhtton lobi báddegoahtit lasi, dannego informánttat ledje buktán miellagiddevaš lassidieđuid. Mun ožžon álo lobi, ja informánta geardduhii maid lei dadjan. Muđui in leat dutkanraporttas geavahan dakkár dieđuid maid gullen iežamet luovosságastallamiin káffebeavvdi guoras.

Joavko- ja individuálajearahallamat

Guđa bearrašis serve guktot váhneimat joavkojearahallamii nu ahte jearahallen sudno oktanaga. Golmma eará bearrašis lean jearahallan guktuid

váhnemiid, muhto sierralaga. Sivvan dasa lei guovtti bearrasis dat, ahte váhnenguovttos eaba háliidan searvat jearahallamii ovttas. Goalmmát bearrašis ii heiven guktuide oktanaga barggu dihte, ja danin jearahallen eatni ja áhči sierra. Golmma bearrašis lean jearahallan dušše nuppi váhnema. Dutkamuša anonymitehtagáibádusa dihte in almmut dárkilabbot sivaidda dasa ahte in jearahallan guktuid váhnemiid. Dát váhnemat almmatge eai ássan ovttas nuorrainformánttaiguin, ja mun lean nappo álo jearahallan váhnema gean luhtte nuorrainformánta orru. Nuorrainformánttain ledje álo individuála jearahallamat.

Sihke joavko- ja individuálajearahallamiin leat buorit ja heajut bealit. Halvorsen (2003: 88) čilgehusa mielde lea joavkojearahallan vuohki mii geavahuvvo go háliida oažžut ovdan lateanta doaladumiid, kollektiiva oaiviliid dahje háliida čuvgehit konteavstta mas oaivilat leat čuožžilan. Dehálaš ovdamunni lea ahte oassálastit sáhttet ákkastallat guhtet guimmiideasetguin, lasihit guhtet guimmiideaset ságaid ja ovdamearkka dihte ovttas muittašit muhtin dáhpáhusa. Nuppe dáfus sáhtta jearahallon olmmoš individuála jearahallamis hállat rahpasabbot go ii dárbbas váldit vuhtii maid nuppid dadjet dáhpáhusa birra, muhto seammás informánttat sáhttet addit ruossalas dieđuid almmá dárbbaskeahhtá ákkastallat nuppiin olbmui das.

Okta vuohki analyseret dákkár ruossalas muitalusaid lea bidjat fuopmášumi doahpagii ákkastallan (*accounting*). Järvinen (2003: 4) čállá ahte ákkastallan geavahuvvo servodatdutkanis duođaštit dan, ahte olbmo láhtten ii leat nu dohkketmeahtun go álggus orru leamen, ja/dahje ahte olbmos ii leat ovddasvástádus dáid láhttemiin. Ákkastallan čájeha generealla tendeansa sosiála dahkkiin legitimeret, čilget ja bealuštit láhttemiid ja mearádusaid. Järvinen (2001: 268) gávnna ahte ákkastallan muittuha dan maid Goffman (1972) lea gohčodan namain iežasgádjaleapmi (*Face-working*) mii oktageardánit lea ahte olmmoš geahččala gádjalit iežas ákkastallama bokte. Olmmoš čájeha ahte son lea morálalaš olmmoš guhte máhtta láhttet riehta, ja jos ii čuovo dohkkehuvvon vuogi, de dasa lea buorre sivva.

Gielalaš fierpmádagaid guorahallan

Jearahallamiin guorahallen sámeielat váhnemiid *lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádaga*. Mo dat leat huksejuvvon, doalahuvvon, viiddiduvvon vai cuovkanan? Mun jerren gažaldagaid nu ahte bođii ovdan goas ja geainna sii leat sámástan eallinagiset áigge. Ledjen juohkán eallingearddi áigodagaide nu ahte sii muitaledje giellageavaheamis árramánávuodas,

skuvllaáigge, nuorravuodas ja ollesolmmožin. Earenoamáš deattu bidjen dasa, mo sámegiela giellafierpmádat lea nuppástuvvan. Leatgo váhneninformánttat: 1. Doalahan ovddeš sámegiela fierpmádaga? 2. Doalahan ja viiddidan ovddeš sámegiela fierpmádaga? 3. Massán sámegiela fierpmádaga? dahje 4. Massán ovddeš ja huksen odđa sámegiela fierpmádaga?

Sámegiela sirdáseapmi mánáide

Kritihkalaš eaktu vehádatgiela seailuheamis lea mánáid sosialiseren giellabirrasii. Jos vehádatgiela hállit hállet dan giela mánáideasetguin, de dat lea buorre giela ceavzinnávccaide. Adnojuvvo maid buorrin jos sihke vehádatálbmogis ja majoritehtaálbmogis leat positiiva doaladumit vehádatgiela ektui. Danin ledjen ráhkkanan jearrat váhnemiin gažaldagaid mat bukte dáid áššiid oidnosii.

Jos váhneninformántta lei sirdán sámegiela mánáide, de lei gažaldat mo dát sirdin dáhpáhuvai ja manne váhneamat ledje válljen sámástišgoahtit mánáide. Mun lahkoniin dán gažaldaga jearahallama gaskamuttus ja máhccen dasa vel jearahallama loahppaoasis. Sámegielat váhnemiidda geat ieža eai lean hállan sámegiela mánáide, ledje gažaldagat mas guorahallen, manne eai dahkan dan ja mo dát váhneamat ledje dan válljema dahkan. Mun háliidin gullat guktuid váhnenjoavkkuin, ledjeho válljen dihtomielalaččat hállat sámegiela mánáide vai válljejedjeho dihtomielalaččat, ahte mánát eai galgan oahppat sámegiela. Ságastedjeho váhnenbárat dán válljemis vai dáhpáhuvaigo giellaválljen ságastallama ja gulahallama haga? Åse Mette Johansen (2009: 97) čilge dárogiela válljema mánáide muhtin mearrasámi guovllus dego “det tause valg” (jávohis válljen). Sámegielat váhneamat eai hállan giellaválljema birra geainnage. Sii dušše dárustišgohte mánáide dalán riegeamei maŋŋá. Atnen miellagiddevažžan guorahallat, ledjeho seamma mekanismmat anus iežan dutkanguovllus dalle go dán dutkamuša váhneninformánttat dahke giellaválljema.

Dán dutkamuša jearahallamiin lea maid goalmát joavku fárus, váhneamat geat eai hála sámegiela dahje hállet uhccán sámegiela. Dán joavkkus leat sihke sápmelaččat ja earát. Sin mánát gullet sihke Sámegiela 1, Sámegiela 2 ja Sámegiela 3 -jovkui. Atnen miellagiddevažžan guorahallat dáid váhneamiid oainnu ja rolla sámegiela sirdáseamis mánáide. Mun lean daid váhneamiid guovdu guorahallan deaivvadeami sámegielain ja -kultuvrrain, ja mo sidjiide lea leamaš bajásgeassit mánáid guovttegielagin, jos mánát máhttet sámegiela. Váhneamiin geain lea sámegielat guoibmi guhte ii leat

sámástan mánáide, lean jearran háliidivččego ahte guoibmi livččii hállan mánáide sámegiela. Dávjá šattai dárbu čuovvulit dán gažaldaga, dannego giellaválljen lea leamaš váttis ášši daid ruovttuin.

Váhnemiid oainnut gielladillái

Vehádatgiela ceavzinnávccaide adnojuvvo maid dehálažžan, ahte leat ásahusat mat ovddidivčče vehádatgiela. Váhnemiin geat leat fárus jearahallamiin, leat vásáhusat dákkár ásahusain dutkanguovllus. Mun atnen dehálažžan gullat váhnemiin oaiviliid das, man bures dát ásahusat ovddidit mánáid sámegiela. Danne lean jearahallamiin deattuhan váldit čielgasa váhnemiid oainnuid. Mo váhnemat vásihit sámegiela dili dutkanguovllus, eará olbmuid doaladumiid ja doarjaga go lea sáhka sámegiela sirdimis mánáide ja makkár doarjaga váhnemat leat ožžon ásahusain mat galggašedje nannet sámegiela ja doarjut máná sámegiela očcodeami ja oahpahallama? Lean maid jearran gažaldagaid main oazžu ovdan dan, makkárin váhnemat atnet sámegiela boahhteáiggi oppalaččat, dutkanguovllus ja ruovttubáikkis. Dáinna doivvošin iežan čielggadit muhtin beliid sámegiela subjektiiiva ceavzinnávccain.

3.5 Gieddebergu ja giellageavaheapmi

Mun lean geavahan dan golbma giela gieddeberggus mat leat beaivválaš geavahusas dutkanguovllus: dáro-, sáme- ja suomagiela. Geavatlaččat dat mearkkaša ahte diehtjuohkin váhnemiidda skuvlaguorahallama birra lei golmma gillii. Váhnemat ožžo diehtoreivve “Deanu nuoraid giellaguorahallan” (mielddus 2) suoma- ja sámegillii Suoma bealde ja dáro- ja sámegillii Norgga bealde. Gažadanskovvi (mielddus 1) maid geavahin skuvlaguorahallamis, lei ráhkaduvvon golmma gillii ja oahppit ožžo gažadanskovi oahpahusgillii nu ahte sámegiela luohkáid oahppit ožžo skovi sámegillii, dárogiela oahpaha oahppit ožžo skovi dárogillii ja suomagiela oahpaha oahppit ožžo skovi suomagillii. Mun lean ieš jorgalan diehtoreivve ja skovi sámegiela dárogillii ja ámmátjorgaleaddji lea jorgalan sámegiela suomagillii. Ovtta skuvllas in čuvvon njuolggadusa ahte oahppit devde skovi oahpahusgillii. Skuvllas ledje dárogiela oahpaha luohkás sihke dáro-, sáme- ja suomagiela oahppit. Go ráhkkanin guorahallamii ovtta luohká oahpaheaddjiin, de oahpaheaddji dáhtui mu jearrat oahppiin guđemuš gillii sii háliidedje skovi. Mun mearridin čuovvut oahpaheaddji ávžžuhusa ja

jerren oahppiin. Dalle geavai nu ahte okta válljii suomagielat skovi, golmmas válljejedje sámegielat skovi ja čiežas dárogielat skovi.

Giellageavaheapmi luohkkálanjain

Mun hálle ieš sámegiela buot luohkáin gos sámegiella lei oahpahušgiellan, ja dárogiela daid luohkáin gos dárogiella lei oahpahušgiellan. Suomagiela luohkáin geavahin ámmátdukkka vaikko ieš birgešin suomagillii. Mun in hála suomagiela njuovžilit inge háliidan dan váikkuhit heittogit dutkanbohtosiidda ja danne oaivvildin ahte lei buoret geavahit dulkka. Dulkka geavahettiin vásihin ahte muhtin suomagielat oahpahusa oahppit eai dárbbášan dulkka. Dat baicce ieža gažadedje mu sámegillii dan sadjái go geavahedje dulkka. Nuppitges jerre suomagillii, muhto áddejedje mu vástádusa sámegillii nu bures ahte eai vuordán gullat, mo dulka jorgalii suomagillii, baicce jotke vástideames gažaldagaide.

Giellageavaheapmi kvalitatiiva jearahallamiin

Kvalitatiiva jearahallamiid várás ledjen maid ráhkadan diehtoreivve váhne-miidda “Dieđut giellaguorahallamis Deanus” ja miehtancealkámuša (mielddus 3 ja 4). Dáid dokumeanttaidge ledjen ieš čállán sámegillii, jorgalan dárogillii ja jorgalahtán suomagillii. Váhnenjearahallamiin sohpen váhne-miiguin giellageavaheamis ovddalgihtii jos orui dasa dárbu. Dakkár dárbu lei daid háviid go nubbi váhnen máhtii sámegiela ja nubbi ii. Oktii sohpen maid geavahit dulkka individuála váhnenjearahallamis ja dutkanjearahallan dahkkojuvvui sáme- ja suomagiela gaskasaš dulkomiin. Mun ledjen ieš soahpan jearahallama suomagielat váhneninformánttain dulkka haga, muhto informánta oaivvildii ahte moai dárbbášeimme dulkka, jos moai galggaime gulahallat albmaláhkai ja dan mun dohkkehin.

Golbma bárrajearahallama dahkkojuvvojedje sáme- ja dárogillii nu ahte nubbi váhnen vástidii dárogillii ja nubbi sámegillii. Váhne-mat geat ieža eai sámástan, áddejedje sámegiela nu bures ahte lei vejolaš. Eará jearahallamat dahkkojuvvojedje juogo sámegillii dahje dárogillii. Guktii dárusteimmet joavkojearahallamis, muhto sámásteimme sámegielat váhne-miin jearahallama maŋŋá go jugaimet káfe.

Kveanagiella ja/vai suomagiella

Deanu gielddas leat ássan kveanat 1700-logu rájes (Solbakk ja Vuolab 2001: 50) ja kveanagiella lea dohkkehuvvon sierra giellan Norggas (Lane 2011: 58). Liikká in leat skuvlagoorahallamis jearran kveanagiela máhtu ja geavaheami birra seammalahkáii go dáro-, earngals-, sáme- ja suomagiela birra. Inge oaivvil ahte kveanagiella lea suomagiella dahje ahte dat ii livčče sierra giella. Mu välljema duohken leat moadde siva. Dutkanguovllu olbmot gohčodit maiddáii kveanagiela suomagiellan. Lean dan fuopmášán gieddebarggus ja go lean čuvvon báikkálaš diskurssa media bokte. Skuvllasge lea oahpahus suomagielas nubbigiellan iige kveanagielas nubbigiellan. Danne árvvoštallen ahte skuvlagoorahallama informánttat leat vástidan suomagiela jos ieža, váhnemat dahje áhku guovttos leat hállan kveanagiela dahje suomagiela. Informánttain lei maid vejolašvuohta merket ahte soamis hálai eará giela ja čilget ahte eará giella lei kveanagiella. Ii oktage leat merken gažadanskovváii ahte ieš, váhnemat dahje áhku guovttos hállet kveanagiela.

3.6 Ehtalaš árvvoštallamat

Dán dutkamuša fáddá ja metodat buktet ehtalaš árvvoštallamiid ja ehtalaš välljemiid guovddázii. Dutkamuššii mihtilmas áššit leat ahte dutkamuš dahkojuvvui sámeaguovllus. Sámeagiella ja etnikkalaš identitehta leat guovddáš fáttát dutkamušas. Eanaš informánttatge leat mánát ja vuollel 16-jahkásaš nuorat. Dáid informánttain lean gažadan giellamáhtu, giellageavaheami, etnikkalaš identitehta ja goalmát olbmuid birra geain ii leat jerron lohpi. Mun lean jearran maid váhnemiin sensitiiva gažaldagaid giellaválljema ja giellageavaheami birra bearrašis. Visot namuhuvvon áššiid dihte dutkamuša ehtalaš árvvoštallamat šaddet dehálažžan. Lea dárbu árvvoštallat ehtalaš beliid olles dutkanproseassas sihke dutkančuolmma ásaheamis, gažadanskovi ja jearahallanofelaččaid hábmemis ja guorahallamiid čađaheamis skuvllain ja ruovttuin. Maiddáii dutkamušraportta čállimii leat čielga gáibádušat informánttaid anonymitehta doallama dáfus. Dan dihte lea maid dárbu árvvoštallat ehtalaš beliid.

Ehtalaš gáibádušaid gáldut, dutkanlobit ja lágat

Dutkamuša ehtalaš beliid árvvoštallamis lea leamaš guovddáš dokumeanta *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og*

teologi (Forskningsetiske komiteer 2006). Nubbi dehálaš gáldu lea leamaš raporta semináras “Samisk forskning og forskningsetikk” (Forskningsetiske komiteer 2002) mas dutkit guorahallet sámi dutkama ja dán dutkama ehtalaš erenoamášvuoda. Čielga gáibádusat dutkamuša čadaheapmái bohtet maid ovdan dutkanlobiin maid *Norgga servodatdieđalaš diehtobálvalusa Dutkamiid persovdnasuodjalanáittardeaddji*⁷ lea addán mu dutkamušaid várás. Dákkár lobiid lean sierra háhkan ja ožžon skuvladutkanprošektii (Namtvedt Kvalheim ja Tenold 2008) ja kvalitatiiva jearahallamiidda (Henrichsen ja Somby 2009). Suoma bealde hálddaša *Diehtosuodjalanáittardeaddji doaimmahat*⁸ diehtosuodjalanlágaid ja árvvoštallá dutkanprošeavttaid persovdnasuodjaleami dárbbuid. Doaimmahat lea vástidan mu čálalaš gažaldahkii, ahte ii leat dárbu oheat dutkanlobiid čadahit mu dutkamušaid Suoma bealde, muhto doaimmahat bidjá eaktun ahte dutkkadettiinan čuovun Suoma diehtosuodjalanlága ja eará Suoma lágaid (Rasmussen 2008; Diehtosuodjalanáittardeaddji 2008a; 2008b).

Skuvlaguorahallama lobit

Norgga servodatdieđalaš diehtobálvalusa dutkamiid persovdnasuodjaleaddji fertii árvvoštallat skuvlaguorahallama dan sivas, go geavahin nammalisttuid mat čatnet persovdnadieđuid dihto olbmuid, dannego lean čoaggán dieđuid olbmuid etnikkalaš identitehta birra ja informánttain háhkan goalmát olbmo birra sensitiiva dieđuid. Persovdnaáittardeaddji attii lobi čadahit dutkama daid eavttuiguin, ahte attán dárkilis dieđuid dutkamuša birra váhnemiidda ovdal skuvlaguorahallama ja ahte váhnemat addet čálalaš lobi mánáide searvat guorahallamii. (Namtvedt Kvalheim ja Tenold 2008.) Dáid gáibádusaid lean čuvvon. Mun juhken dieđuid váhnemiidda reivves “Deanu nuoraid giellaguorahallan” (mielddus nr 2). Reivve oassin lei miehtancealkámuš mainna váhnemat galge čálalaččat dohkkehít, ahte mánát serve guorahallamii. Dušše mánát geat ledje ruovttus ožžon dákkár čálalaš lobi, leat oassálastán skuvlaguorahallamii. Persovdnasuodjaleaddji gáibádusa mielde lean duššadan nammalisttuid mat sáhttet čatnat ovttaskas olbmuid dihto persovdnadieđuide. Skuvlaguorahallan lea fas geavatláččat čadahuvvon gieldda skuvllain skuvllaáigge. Danne lei dárbu háhkat lobi

7 Personvernombud for forskning ved Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste

8 Tietosuojavaltuutetun toimisto

báikkálaš skuvlaeiseválddiin maid. Mun lean čálalaččat ohcan lobi čadahit skuvlaguorahallama Ohcejoga ja Deanu gielddain.⁹

Dutkamušas dieđut ruovttoluotta

Sámiid ja álgoálbmogiid diskurssas lea dávjá leamaš guovddázis dat, ahte servodat galgá oažžut juoidá ruovttoluotta, go dutkit guorahallet servodaga ja dan ássiid. Dutki ii galgga dušše viežžat dieđuid. Son galgá maid ovttasbargat servodagain ja juogadit dieđuid servodaga lahtuiguin. (Gč. omd. Smith 1999: 24–25; Bull 2002: 18.) Mu mielas lea dutkiin morálalaš geatnegasvuohka čuovvut dákkár gáibádusa. Danne lohpidin váhnemiidda ja skuvllaid jodiheaddjiide ja oahpaheaddjiide, ahte boadán ruovttoluotta mitalit skuvlaguorahallama bohtosiid birra jos sii háliidit dan. Mun namuhin dán vejolašvuoda juo diehtoreivves váhnemiidda ovdal guorahallama:

Jos lea beroštupmi, de boadášin manjá mitalit bohtosiid oahppiide, oahpaheaddjiide ja didjiide váhnemiidda (Deanu nuoraid giellaguorahallan 2008. mielddus nr 2).

Mun dikten skuvllaid jodiheaddjiid válljet diehtujuohkindilálašvuoda hámi. Okta skuvla bovdi mu boahit oahpaheaddjiidčoahkkimii (Sirpmá skuvla), guokte skuvlla bovdejedje mu váhnenčoahkkimii (Deanu sámeskuvla ja Ohcejohnjálmmi skuvla) ja Ohcejoga rektor bovdi mu maid oahpaheaddjiid skuvlenbeaivái, masa serve oahpaheaddjit gieldda golmma vuodđoskuvllas ja logahagas. Čoahkkimiid oassálastit bukte olu kommentáraid ja gažadedje viššalit dutkamuša birra. Mángei bođii ovdan ahte sii atne dutkamuša dehálažžan, ja dat movttiidahtii mu. Seammás ledje dát čoahkkimat oassin dutkanproseassas mii ráhkkanahit mu kvalitatiiva jearahallamiidda váhne-miiguin, go gullen mas olbmot beroštit ja maid sii smihttet guovllu gielladili birra.

Kvalitatiiva dutkamuša lobit

Norgga dutkamiid persovdnasuodjalanáittardeaddji lea addán lobi čadahit maid kvalitatiiva jearahallamiid (Henrichsen ja Somy 2009). Lei dárbu

9 Ohcejoga gieldda rektor ja čuvgehusdoaimma jodiheaddji Arja Alaraudanjoki ja Deanu gieldda bajásšaddanhoavda Geir Tvare leaba addán dakkár lobi

háhkát dutkanlobi, dannege geavahin jietnabáddenmášiinna ja báddejin buot kvalitatiiva jearahallamiid. Maŋŋá lean littereren jearahallamiid dihtorii. Persovdnasuodjaleaddji bijai eaktun, ahte juogán dárkilis dieđuid dutkamusa birra ovddalgihtii informánttaide, ja váhnemat galge čállit vuollái miehtancealkámuša mas adde lobi geavahit iežaset ja mánáideaset addin dieđuid dieđalaš barggus. Fertejin maid anonymiseret informánttaid ja duššadit jietnabáddemiid ja nammalisttuid prošeavtta loahpas. Transkripšuvnnain galggai sihkkut dahje earáláhkai čállit dieđuid maiguin sáhttá mohkiid bokte guorrat olbmuid identitehta. Mun lean čuvvon dáid gáibádusaid bienasta bitnii. Váhnemat geat serve kvalitatiiva jearahallamiidda, leat ožžon dieđuid kvalitatiiva dutkamusa birra sierra reivves “Dieđut giellaguorahallamis Deanus” (mielddus 3). Sii leat maid čállán vuollái miehtancealkámuša oassálastit dutkanprošektii giela birra (mielddus 4). Mun lean duššadan jietnabáddemiid ja nuppástahttán transkripšuvnnaid nu ahte olbmuid identitehta ii boađe oidnosii. Nákkosgirjji čáledettiin lean fas anonymiseren informánttaid.

3.7 Iežan sajádat

Mun dovddan dutkanguovllu bures ja maddái daid albmanemiid maid lean dutkan. Lean bajásšaddan nuortalabbos - lahka Kirkonjárdga - gos giellamolsun sámegeielas dárogillii dáhpáhuvai mu mánnávuodas. Mun gullen sámegeiela dávjá go eadni, áhkku, eará boarrásut fuolkkit ja oahpes olbmot sámástedje gaskaneaset. Dan dihte áddejin mánnávuodas juo sámegeiela viehka bures, muhto in oahppan ieš sámástit. Dan ohppen Kárášjogas ja Tromssas nuppegoalmmatlohjáhkásažžan ja lean dan rájes sámástan go lea leamaš vejolaš. Mus leat fuolkkit ja oahppásat miehtá Deanuleagi ja Deanuvuona gáttis maid. Mánná- ja nuorravuodas johten ollu Deanus ja veaháš Ohcejoga gielddasge. 2006 rájes lean ássan Veahčakis Ohcejoga gielddas, gos mu eamit lea eret. Munnos leat mánát geat leat beaiveruovttus ja skuvllas Ohcejogas. Eamit lea leamaš fárus gieldda politihkas.

Dát eallinvásáhusat ja válljemat eallimis addet munnje erenoamáš áddejumi fáttáin maid dutkkan dán nákkosgirjjis, ja erenoamáš gelbbolašvuoda dutkat sámegeiela sajádaga dutkanguovllus. Seammás mu eallinhistorjá doalvu mu maid dihto sajádahkii olmmošin ja dutkin. Dutkin mus lea bággu suodjalit iežan integritehta ja fuolahit, ahte mu sajádat servodagas ii váikkut

negatiivvalaččat dutkamuša kvalitehtii ja bohtosiidda. Olggobeale dutkái livččii maid dákkár bargu hástaleaddji, muhto su hástalusat livčče earáláganat.

Maori dutki Linda Tuhivai Smith (1999: 137) oaivvilda ahte dat guhte dutká iežas servodaga, ferte geavahit seamma vugiid go earáge dutkit: kritihkalaččat árvvoštallat proseassaid, oktavuodaid, dieđuid ja analiissa kvalitehta ja viidodaga. Erohus álgoálbmotdutkanis ja eará dutkiin lea, ahte álgoálbmotdutki ferte árvvoštallat, mo su dutkan váikkuha dutkojuvvon birrasii sihke siskkobealde ja olggobealde. Dasto dutkanproseassa váikkuha álgoálbmotdutki iežas servodahkii, su bearrašii ja árgabeaivái.

Mun lean vuhtiiváldán Smiht oainnu moatti vuogi mielde. Okta vuohki lea leamaš garvit lagamus olbmuid. Kvantitatiiva dutkamušas gieldda skuvllain eai leat mu mánát fárus. Dat eai gullan dan ahkejovkui maid mun dutkkan. Go kvalitatiiva dutkanjearahallamiidda lean ohcan informánttaid, de in leat dáhtton lagamus ustibiid ja fulkkiid searvat. Go lean jearahallan oahpes olbmuid, de lean jearran maid áššiid birra maid gádden iežan diehtit. Nappo lean jearran sis seammá gažadagaid maid jerren earáin nu ahte in leat báhcán navdit maidege.

Dutkkadettiin lea vejolaš láhppit perspektiivva, čalmmehuvvat iežas dillái ja darvánit etnosentrismii. Dutkamis lea dehálaš gulahallat eará dutkiiguin ja háhkat dieđuid sis sihke teorehtalaš ovdánemiid, metodalaš bargguid ja analiissa birra. Sámi allaskuvlla fágalaš biras ja Romssa universitehta giellasosiologalaš biras leat leamaš dehálaččat dán proseassas. Dáid fágalaš vehkiid lassin lean olles dutkanproseassa áigge searvan iešguđetlágan fágalaš doaimmaide ja čatnan oktavuoda Eurohpás ja sirkumpolára guovllus giellasosiologaiguin geat dutket seammassullasaš fáttaid go mun (gč. maiddáid kapihttala 1.7). Dáid deaivvademiin lea leamaš álkit oaidnit dutkanguovllu olggobealde ja maiddáid árvvoštallat iežan rolla dutkin. Lea maid leamaš vejolaš joatkit ságastallamiid dáid dutkiiguin e-poastta ja Skype-ságastallamiid bokte ja dat leat leamaš stuorra ávkin dutkanproseassas.

Sihke Sámi ja eará mediat leat maid čájehan beroštumi dán dutkamušas. Lean muhtimin biehttan searvamis jearahallamiidda, muhto eanaš háviid lean suovvan journalisttaid jearahallat mu, dannego mu mielas dutkanprosesii gullá addit dieđuid ruovttoluotta servodahkii (gč. maiddáid kapihttala 3.6. vuollekapihttala “Dutkamušas dieđut ruovttoluotta”). Dáid jearahallamiin lean čađat fáruhan, ahte hálán fágalaš dieđuid vuodul, inge leat oaivvildan maidege maid in sáhte dutkin bealuštit.

4 Sámegeiela ceavzinnávccat dutkanguovllus

4.1 Ceavzinnávccaid guorahallan dokumeantaanaliissain

Dán kapihttalis guorahalan sámegeiela objektiivva ceavzinnávccaid mákrodásis, sámi servodatdásis ja mesodásis (gč. maiddái kapihttala 2.4). Kapihttala dutkanmetoda lea ovddimusat dokumeantaanaliisa (gč. maiddái kapihttala 3.2). Objektiivva ceavzinnávccaid dutkkadettiin geahččalan váldit čielgasa, makkár rámmaeavttut leat sámegeiela buolvvaidgaskasaš sirdáseamis ja sámegeiela ealáskahttimis dutkanáigodagas jagiid 2008–09. Mun guorahalan riikkaidgaskasaš soahpamušaid ja almmolaš čielggadusaid ja mearrádusaid. Mun dutkkan Suoma ja Norgga Vuodđolágaid ja eará lágaid mat váikkuhit sámegeiela geavaheapmái. Mun guorahalan Suoma ja Norgga statistihkkaguovddážiid veahkadagaid dieđuid ja analyseren demográfalaš nuppástusaid dutkanguovllus. Dokumeantaanaliissas geavahan maid juridihkka- ja servodatdutkiid dutkamušaid oktan ovddit giellasosiologalaš dutkamušaiquin. Muhtimin lean háhkan lasi dárbblaš dieđuid áššejearahallamiiguin maiguin dievasmahtán dokumeanttaid dieđuid. Áššejearahallamiid fáktadieđuid lean fidnen olbmui geat virggi dahje beroštumiid bokte dovdet dihto áššiid.

Servodatlaš proseassaid dutkan

Sámegeiela objektiivva ceavzinnávccat bohtet ovdan go dutká earret eará makkár vuoigatvuodát ja vejolašvuodát sámegeielagiin leat geavahit sámegeiela almmolašvuodas, skuvllain ja mánáidgárddiin. Dasa gullet maid demográfalaš dieđut sámegeiela hálliid loguin ja hálliidjoavkku ahkepyramiidain. Sámegeiela objektiivva ceavzinnávccat leat dutkanáigodagas moanaid servodatlaš proseassaid boadus. Mákródási dehálaš proseassat leat stáhtaid assimilerenpolitihka loahpaheapmi ja almmolaš politihka nuppástuvvan sámegeiela ovddideaddjin. Riikkadási politihka nuppástusat leat dáhpuhuvvan vuorrováikkuhusas riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuoda ovddidemiin ja sápmelaččaid politihkalaš gáibádusaiguin. (Aarseth 2006; Lehtola 2012.) Mun fuopmášahtán riikkaidgaskasaš dási ovdáneami, muhto in guorahala dárkilit, mo riikkaidgaskasaš soahpamušat leat váikkuhan gustovaš riikkaid

sámepolitihkkii. Sivvan dasa lea ahte mun in deattut, manne dálá politihkka lea nugo lea.

Sámi servodatdásis leat maid dáhpáhuvvan proseassat mat váikkuhit sámegiela objektiivva ceavzinnávccaide. Dát proseassat leat sápmelaččaid iežaset organiseren sámi álbmot válljen orgánain, sámi ásaheamis ja sámegiela infrastruktuorra huksen ja nannen. Mesodásis, dán dutkamuša guovtti gielddas, leat maid servodatlaš proseassat dáhpáhuvvan mákrodási sámepolitihkka nuppástusaid geažil. Mun dutkkan mo ođđa sámepolitihkka čađahuvvo almmolaš ásaheamis, skuvllain ja mánáidgárddiin ja mo ođđa sámepolitihkka váikkuha bargoeallimii ja giellageavahepmái bargoeallimis. Mun bijan maid deattu muhtin fáktoriidda mat váikkuhit sámegiela ceavzinnávccaide dutkanguovllus dego guovllu geografija, demografija ja dan nuppástusaid. Dán oasis geavahan dokumeantaanaliissa ja áššejarahallamiid lassan maiddái gieddebarggu logga ja muhtin dieđuid skuvlaguorahallamis ja kvalitatiiva jearahallamiin. Sihke mákro-, sámi servodat- ja mesodási proseassat vedjet váikkuhit sihke sámegiela objektiivva ja subjektiivva ceavzinnávccaide dutkanguovllus, muhto dán kapihttalis gidden fuopmášumi objektiivva ceavzinnávccaide.

4.2 Mákrodási rámmaeavttut

4.2.1 Riikkaidgaskasaš soahpamušat

Riikkaidgaskasaš politihkas mearridit iešguđetlágan soahpamušaid bokte unnimus standárddaid ovttaskas riikkaid siskkáldas politihkkii, ja vurdet riikka čuovvut daid soahpamušaid maid riika ieš lea dohkkehan. Dan dihte riikkaidgaskasaš vehádat- ja álgoálbmotpolitihkka váikkuha maid riikkaid sámepolitihkkii. Riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuođain maid riikkat ásaheamis 2. máilmmesoadi maŋŋá Ovtastuvvan Našuvnain, lea prinsihpan ahte buot olbmot galget leat friddja ja ahte dain leat ovttalágan olmmošlaš vuoigatvuođat ja árvu. Guovddázis riikkaidgaskasaš soahpamušain lea, ahte stáhtat galget jávkadit buotlágan vealaheami čearddalaš, kultuvrralaš,

oskkolaš ja gielalaš vehádagaid vuostá¹⁰. (Eide 2007: 44.) Stáhtain main lea sáhka dán dutkamušas, Norggas ja Suomas, lea áigumuš doaibmat riikkaidgaskasaš álbmotrievtti mielde, ja adnojuvvojit dávjá ovdagovvan earáide olmmošvuoigatvuodaid ovddideamis. Dattetge Suopma ii leat ratifiseren ILO-soahpamuša nr 169 álgoálbmogiid ja čearddalaš álbmogiid birra, vaikko Norga lea dan ratifiseren 1980-logu loahpas. ILO-konvenšuvnna nannejuvvo ahte galgá váldit vuhtii álgoálbmogiid iešstivrengeáibádusaid, kollektiiva vuoigatvuodaid ja vuoigatvuoda álgoálbmotkultuvrra mielde heivehuvvon oahpahussii (Eide 2007: 46). Konvenšuvdna geatnegahtta stáhtaid addit lohkan- ja čállinoahpahusa álgoálbmotmánáide eatnigillii dahje dan gillii maid dat joavku, masa sii gullet, geavaha eanemusat. Jus dat ii leat geavatlaččat vejolaš, de ovddasvástideaddji eiseválddit galget ráddádallat dáid álbmogiiguin dán ulbmila joksandoaimmaid birra (ILO-konvenšuvnna artihkal 28.1).

Guktot stáhtat leat dohkkehan ON:a jagi 1992 julggaštusa *Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*, man vuosttaš artihkkalis gáibiduvvo ahte stáhtat galget suodjalit etnikkalaš, kultuvrralaš, oskkolaš ja gielalaš vehádagaid leahkima ja identitehta stáhtaid iežaset territoriijain. Dasa lassin stáhtat galget láchčit diliid nu ahte vehádat sáhtta ovddidit iežas identitehta. Norga ja Suopma leat maid dohkkehan ON:a Álgoálbmogiid vuoigatvuodaid julggaštusa, mas nannejuvvo kollektiiva, gielalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuodta (Åhrén 2007: 115). Julggaštusa 14. artihkkalis nannejuvvo álgoálbmogiid vuoigatvuodta ásahit ja hálddašit iežaset oahpahušvuogádaga mas addet oahpahusa iežaset gillii dakkár vuogi mielde mii heive sin kultuvrii ja oahpahanmállii.

Eurohpálaš soahpamušat

Sihke Suopma ja Norga leat fárus Eurohpá Rádis man dehálamos riikkaidgaskasaš soahpamuš vehádatgielaid hárrái lea Eurohpálaš regionála

10 ON:a Olmmošvuoigatvuodaid oppamáilmmálaš julggaštus 1948; Álbmotgoddima konvenšuvdna 1948; Nállevealaheami konvenšuvdna 1965; Riikkaidgaskasaš siviila ja politihkalaš vuoigatvuodaid konventa 1966; Riikkaidgaskasaš ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodaid konventa 1966; Nissoniid vealaheami konvenšuvdna 1979; Biinnideami konvenšuvdna 1984; Mánáid konvenšuvdna 1989 ja Sisafárrejeaddji bargiid konvenšuvdna 1990.

ja vehádagaid gielaid vuodđogirji¹¹. Vuodđogirji bodii fápmui goappašiid riikkain 1998. Vuodđogirji nuppi ja goalmmát oasis stáhtat sáhttet válljet, man nana vuoigatvuodaid dat addet gielalaš vehádagaide. Sihke Norga ja Suopma leat válljen dáhkidit oahpahusa sámegillii ja sámegiela oahpahusa ovdaskuvllas, vuodđooahpahusas, joatkkaohpahusas ja universitehta dásis. Dat leat maid geatnegahtán iežaset geavahit sámegiela mediain ja báikkálaš ja regionála hállddahas, diggevuogádagas ja dearvvasvuoda suorggis. (Eurohpá Ráđđi 2011: 1–3.)

Davviriikkalaš soahpamušat

Davviriikkalaš giellakonvenšuvdna mii sihkkarastá davviriikkaid ássiide vuoigatvuoda geavahit iežaset eatnigiela go leat oktavuodas nuppiid riikkaid eiseválddiiguin, lea leamaš fámus juo 1987 rájes (Davviriikkaid ministtarráđđi 1981). Easka 2006 gustogodii odđa davviriikkalaš giellajulggaštus maiddá sámegielaigiidda. Dalle addojuvvui ruonáeatnangillii ja sámegiela variánttaide stáhtus servodatguoddi giellan. Julggaštusa mielde davviriikkalaš giellapolitihkas lea ovddasvástádus máilmmiservodaga ovdii erenoamážit daid gielaid beales mat eai leat gostege našuvnnalaš gielat, vai dat gielat ain ellet ja ahtanuššet ja vai buot vehádatgielat bissot ain geavahusas. (Davviriikkaid ministtarráđđi 2007: 71.)

Norgga, Suoma ja Ruota ráđdehusat ja Sámedikkít leat ráđđádallan dutkanáigodagas Davviriikkalaš Sámekonvenšuvnna teavstta birra. Konvenšuvnnas leat giedahallan earret eará sápmelaččaid stáhtusa riikkaid láhkavuogádagas, eananvuoigatvuodaid, sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodaid ja oahpahusaššiid (Smith 2006). Soahpamuša teavsttas oassebeliin ii lean vel 2013 ovttamielalašvuolta.

4.2.2 Geahčastat sámegiela ovddeš sajádahkii

Lea váttis áddet sámegiela dálá dili, jos ii dovdda sámi historjjá. Historjjálaš áššithan leat váikkuhan sápmelaččaid stáhtusii servodagas, olmmošjoavkku eallimii ja giellageavaheapmái. Sámi historjjá mearkkašahtti heajudeaddji áššit leat leamaš kolonialisma, miššoneren, stáhtafámuid soadit ja vealahead-

11 European Charter for Regional or Minority Languages. Dasa lassin lea Suopma ratifiseren “Framework Convention for the Protection of National Minorities” sámegiela buohta.

dji giella- ja skuvlapolitihkka (Hansen ja Olsen 2004; Lehtola 2012). Dát áššit leat váikkuhan sáme giela ceavzinnávccaidege. Giellamolsun álggii Sámis ovddeš áiggi politihkalaš dili dihte, ja dákkár historjjálaš duohtavuodat sáhttet ain váikkuhit sáme giela ceavzinnávccaide. Lea vejolaš ahte historjjálaš dáhpáhusat čuhcet olbmuid jáhkui de ja historjjálaš duohtavuoha lea, ahte oassi sápmelaččain ii máhte šat sáme giela. Dannego oahpahusa giella ja sisdoallu leat dehálaš oasit dán dutkamušas, de dutkkan mo sápmelaččaid skuvladilli lea nuppástuvvan ja čilgen mo dilli lea dutkanáigodagas.

Assimilerenpolitihka álgu ja loahppa

Norgga stáhta čavgii dáruiduhttinpolitihka 1800-logu loahpas. Sáme giela geavaheapmi skuvllas ii lean ollásit gildojuvvon, muhto 1880 rájes lei lohpi geavahit sáme giela dušše veahkkegiellan seahkálasgiel guovllus (*Loven om folkeskolen på Landet*, dás Aikio-Puoskari mielde 2001: 212. Gč. maiddái Dahl 1957). Suomas daddjui fas jagi 1921 *Laki 7-vuotiaana alkavasta ja 13-vuotiaana päätyvästä oppivelvollisuudesta*, ahte oahpahusgielat Suomas ledje suoma- ja ruotagiella (Aikio-Puoskari 2001: 137–144). Nuppi máilmmesoadi loahpa rájes ii lean šat áigeguovdil ovddidit politihka mas anii nuppi álbmoga nuppi buorebun (Stordahl 1993:3) ja stáhtat álge gulul nuppástuhtit iežaset sáme politihka (gč. omd. Aarseth 2006; Minde 2005; Lehtola 2010; 2012). Sihke Norggas ja Suomas dahke lánhanuppástusat vejolažžan addit oahpahusa sáme gillii juo 1950-logu loahpa rájes (*Kansakoululaki § 8 ja Kansakouluasetus § 9* 1957 dás Aikio-Puoskari mielde 2001:145; *Lov om folkeskolen* 1959 § 37. 8. čuokkis. Dás Aarseth mielde 2006: 32).

Sáme gielat skuvlla njoazes ovddideapmi

Aarseth fuopmáša dattetge ahte mearrádušas geavahit sáme giela skuvllas lei uhccán geavatlaš mearkkašupmi. Su mielas sáme giela ovddideapmin bargojuvvui dan áigge vuostehágolaččat ja aziheamet (2006: 32). Dat boahtá maid ovdan das, ahte ádjánii ovcci jagi 1959 rájes ovdalgo sáme giella šattai skuvlafágan Deanu gielddas ja 19 jagi dan rájes go šattai lobálaš oahpahit sáme gillii gitta dassázii go Deanu gielddas álggahuvvui oahpahus sáme gillii. Deanus álggahuvvui oahpahus sáme gielas 1968 ja oahpahus sáme gillii čakčat 1978 (Anti 2011). Ohcejoga gildiige jagi 1957 álbmotskuvlaláhka (*Kansakoululaki*) ii buktán dalánaga stuorra nuppástusa. 1970-logu álggus

ii lean oahpahus ovttaga skuvllas sámegillii, ja sámegiella oahppoávnnsin oahpahuvvui ovttá-guokte diimmu vahkus. Váttisvuohtan lei maid ahte sámegiella váillui oahppoplána oahppoávnnsalogahallamis ja dat lei báhcán čilgekeahhtá oahpahuslágas. Dattetge stuorát nuppástusat dáhpáhuvve Ohcejogas 1970-logu áigge. 1980-logu álggus lei vuolledásis oahpahus sámegillii, ja sámegiella oahpahuvvui sihke eatnigiellan ja guoktin vierrogiellavariántan: eaktodáhtolažžan ja válljenávnnsin (vapaaehtoinen ja valinnaisaine). Eanaš oahpahus badjedásis lei dattetge ain suomagillii. (Aikio-Puoskari 2001: 185–190.) Ovdamearkan das ahte politihkka nuppástuvai hihtásit anán maid dan, ahte ii oktage váhneninformánta dán dutkamušas leat ožžon oahpaha sámegillii vuodđoskuvllas, vaikko eanaš váhneamat leat riegiádan 1960- ja 70-logus.

4.2.3 Sápmelaččaid juridihkalaš stáhtus

Riikkaidgaskasaš soahpamušat addet rámmaid, maid mielde stáhtat huksejit iežaset láhkavuogádaga dahje nuppástuhttet lágaid. Muhtin soahpamuššlájat geatnegahttet stáhtaid muhtit politihka, muhtin soahpamuššlájat ávžžuhit stáhtaid čuovvut soahpamuša. Stáhta láhkavuogádagas leat fas lágat mat čájehit sápmelaččaid stáhtusa gustovaš riikkain, ja nuppit lágat stivrejit sámegiela geavaheami almmolaš giellašiljuin. Láhkaguorahallama bokte ii sáhte oazžut dievaslaš gova mákrodási dilis, muhto lágain ja lágaide gulli njuolggadusain sáhttet boahit ovdan muhtin miellagiddevaš doaladumit ja oainnut sápmelaččaid ja sámegiela hárrái Norggas ja Suomas. Dát vuollekapihtal lea muhtin muddui huksejuvvon mu váldofágabarggu vuodul (Rasmussen 2005). Todal dieđuid mielde ollu gáibádušat maid sámi lihkadus lei ovddidan, ledje ollašuhthtojuvvon 1990-logu álggus Norggas (2002: 68). Politihkalaš nuppástusat ledje nu stuorrát ahte sáhtta gohčodit dan paradigmamolsumin. Corson fuopmášahtta (1997: 80) ahte Norgga riikkadási giellapolitihkka sámi álbmoga várás, lea viidámusaid ja beaktilamosiid gaskkas olles máilmmis:

Norway's language policies. Developed at national level for the Sámi people, are among the most comprehensive and the most effective in the world. (Corson 1997: 80)

Suomasge lea leamaš sullii seammalágan ovdáneapmi go Norggas. Politihkka sápmelaččaid ja sámegiela guovdu nuppástuvai nu ahte stáhta ovddidišgođii sámegiela eandalit sápmelaččaid ruovttuguovllus gosa Ohcejoga giella gullá. (Aikio et al. 1994; Aikio-Puoskari ja Pentikäinen 2001; Lehtola 2005; 2012.) Ođđa sámepolitihkka hábmejuvvui Suomas earret eará Saamelaiskomitean mietintö -nammasaš smiehtamuša vuodul (Komiteanmietintö 1973:46a) ja Norggas earret eará *Samisk i grunnskolen* (Sámegiella vuoddoskuvllas) -nammasaš almmolaš čielggadusa ja Myklevoll lávdegotti čielggadusa vuodul (NOU 1980: 59; NOU 1985: 14). Mánát ja nuorat geat leat informántan dán dutkamušas, leat bajásšaddan ođđa politihka áigge. Váhnemat fas leat bajásšaddan dan áigge, goas stáhtaid politihkka ii ovddidan sámegiela álggaga dahje goit ii nu čielgasit go 1990-logu rájes. Mun guorahalan 6. kapihttalis, man muddui ođđa sámepolitihkka lea váikkuhan váhnemiid giellaválljemii mánáide.

Vuodđoláhka

Sihke Norgga ja Suoma sápmelaččaid sajádat lea namuhuvvon Vuodđolágas. Suomas sápmelaččaid stáhtus lea riikka áidna álgoálbmot, ja sápmelaččain lea vuoigatvuohta doalahit ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra (Vuodđoláhka 731/1999 §17). Norgga Vuodđolágas fas daddjo ahte stáhta eiseválddiid ovddasvástádus lea láchit dili nu, ahte sápmelaččat sáhttet sihkkarastit ja ovddidit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima (Vuodđoláhka § 110 A). Dasa lassin Norga lea dohkkehan sápmelaččaid álgoálbmogin go sápmelaččaid hárrái dohkkehii ILO-konvenšuvnna nr 169.

Sámediggelágit

Sihke Norgii ja Supmii leat Sámedikkít ásahuvvon álbmot válljen orgánan riikkaid parlameanttaid mearrádusaid bokte. Sámedikkít sáhttet loktet ovdan buot áššiid maid ieža atnet dehálažžan sámi álbmogii (Láhka Sámedikki ja eará sámi vuoigatvuodaid birra nr 56 1987; Sámediggeláhka 974/1995).

Sámi giellalágit

Sihke Norgga ja Suoma stáhtat leat dohkkehan sámi giellalága. Norggas lea “giellaláhka” goalmát kapihtal “Lágas Sámedikki ja eará sámi vuoigatvuodaid birra” (Norgga Sámelága 3. kap. nr 78 1990). Lága mielde

sámegiella ja dárogiella leat dássálagaid sámegiela hálddašanguovllus. Láhka addáge erenoamáš gielalaš vuoigatvuođaid sámegiela hálddašanguovllu ássiide. Deanu giella gullá sámegiela hálddašanguvlui. Suomas lea “Láhka sámegiela geavaheamis eiseválddiin” (516/1991) doaibman 1992 rájes gitta dassázii go Sámi giellaláhka bođii ovddeš lága sadjái 2004 (Sámi giellaláhka 1086/2003). Láhka addá sápmelaččaide vuoigatvuođa geavahit sámegiela eiseválddiiguin sápmelaččaid ruovttuguovllus. Ohcejohka gullá ruovttuguvlui, ja doppe lea sámegiella leamaš almmolaš giellan jagi 1992 rájes.

Sámegiela hálddašanguovllus ja sápmelaččaid ruovttuguovllus lea sámegiella almmolaš giellan bálddalaga dárogielain dahje suomagielain. Giellalágaid mielde gielddas ja eará almmolaš ášahusain mat doibmet dán guovtti gielddas, lea geatnegasvuohta vástidit reivviide sámegillii, dieđihit álbmogii sámegillii ja bálvalit álbmoga njálmmálaččat sámegillii. Dat geatnegasvuohta gusto earret eará gieldda hálldahussii, duopmostului, dearvvasvuohtaásahusaide, oahppoásahusaide ja girkui. Maiddá eará almmolaš ášahusat dego politiija, tuollu, ealáhat-/oadjoásahusat ja vearodoaimmahagat galget bálvalit álbmoga sámegillii. Goappáge riikkas lea virgeolbmui vuoigatvuohta oažžut virgelobi bálkkáin háhkat alceset sámegiela máhtu, jos barggus dárbašit dan. (Norgga Sámelága 3. kap. 1990; Sámi giellaláhka 1086/2003.) Buohtastaddama dihte lea veara namuhit, mo Suopma lea suodjalan nuppi gielalaš vehádaga, ruotagielat veahkadaga Suomas. Ruotagiela stáhtus Suoma vuodđolágas (731/1999 §17) lea nátionála giella seamma dásis go suomagiella.

Oahpahuslágat

Mánát ja nuorat geat leat fárus dán guorahallamis, leat riegeádan áigodagas 1992–98 ja sii álge skuvlii áigodagas 1998–2005. Norgga ja Suoma oahpahuslágat stivrejit vejolašvuođa fidnet oahpahusa sámegillii ja sámegielas. Sihke Norgga ja Suoma oahpahuslágat namuhit erenoamážit sámegiela oahpahusa ovdaskuvllas, vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas. (Oahpahusláhka 1999 nr 61 § 6-2; Perusopetuslaki 628/1998 § 10.1; Lukiolaki 629/1998 § 6.1.) Dát lágat addet vuoigatvuođa vuodđoskuvlaoahppiide sihke sámegiela hálddašanguovllus ja sápmelaččaid ruovttuguovllus oažžut oahpahusa sámegillii ja oahpahusa sámegielas. Okta mearkkašahti erohus lea dattetge riikkaid oahpahuslágain. Norggas lea vuodđoskuvlaoahppiin vuoigatvuohta oažžut buot oahpahusa sámegillii. Suomas lea vuoigatvuohta oažžut váldoasi vuodđooahpahas sámegillii. (Oahpahusláhka § 6-2; Perusopetuslaki § 10.)

Geavatláččat sáhtta Suomas maid addit buot vuodđooahpahusa sámegillii, muhto vuoigatvuohta dasa ii leat lágain nannejuvvon. Dán áššisge leat ruotagielat vehádagas nannosut vuoigatvuođat go sámegielaigiin Suomas. Visot oahpahus galgá leat ruotagillii (Perusopetuslaki 1999/1288 § 10), ja oahpahus lágiduvvo sierra ruotagielat skuvllain.

Kunta, jossa on sekä suomen- että ruotsinkielisiä asukkaita, on velvollinen järjestämään perusopetuksen ja esiopetuksen erikseen kumpaakin kieliryhmää varten. (Perusopetuslaki 1999/1288 § 10)

Mánáidgárdeláogat

Jos mánát ja nuorat geat leat fárus skuvlaguorahallamis leat leamaš mánáidgárddis, de dat dáhpáhuvai áigodagas 1993–2004. Norggas lei daid informánttaid guovdu eanaš áigge fámus jagi 1995 mánáidgárdeláhka. Lágas daddjo ahte Norggas galget mánáidgárddit sámi mánáid várás vuodđuduvvat sámi gillii ja kultuvrii sámi guovlluin (Lov om barnehager nr 19 1995). Odđa lágas mii bođii 2005 (Lov om barnehager nr 64 2005) daddjo fas, ahte mánáidgárdi galgá vuhtiiváldit sámemánáid giela ja kultuvrra (§ 2). Odđa lága gávccát paragrafa mielde lea sámeguovllu gielddain ovddasvástádus fállat mánáide mánáidgárdefálaldaga man vuodđun lea sámegiella ja -kultuvra. Eará gielddain dilli galgá láchčojuvvot nu, ahte sámi mánáid iežaset giela ja kultuvrra sáhtta sihkkarastit ja ovddidit:

Kommunen har ansvaret for at barnehagetilbudet til samiske barn i samiske distrikt bygger på samisk språk og kultur. I øvrige kommuner skal forholdene legges til rette for at samiske barn kan sikre og utvikle sitt språk og sin kultur. (Lov om barnehager nr 64 2005 §8)

Suoma beaivedikšolága mielde lea sámegiela mánáin vuoigatvuohta oažžut beaivedivššu sámegillii (Laki lasten päivähoidosta 36/1973 §11, lasáhus 875/1981). Gieldda ovddasvástádussan lea fuolahit, ahte máná oažžu beaivedivššu eatnigillii, leš dal eatnigiella suoma-, ruota- dahje sámegiella.

Kunnan on lisäksi huolehdittava siitä, että lasten päivähoitoa voidaan antaa lapsen äidinkielenä olevalla suomen-, ruotsin- tai saamenkielellä. (Laki lasten päivähoidosta 36/1973 §11, lasáhus 875/1981)

Lágas leat suomagielat, ruotagielat ja sámegielat mánát ovttađassásaččat namahuvvon iige láhka leat ráddjejuvvon sápmelaččaid ruovttuguvlui.

4.2.4 Oahppoplánat

Oahppoplánat leat dehálaš stivrenreaiddut mat mearridit skuvlla oahpahusa ulbmila ja sisdoalu. Norggas ja Suomas leat goappatlágan árbevierut oahppoplánaid hárrái. Norggas leat guokte riikkaviidosáš oahppoplána vuodđoskuvllaid várás: Nationála oahppoplána ja Sámi oahppoplána. Suomas lea riikkaviidosáš oahppoplána ja dan vuodul gieldda ráhkada báikkálaš oahppoplána. Deanu gieldda skuvllat leat čuvvon Sámi oahppoplána jagi 1997 rájes. Ohcejoga gieldda lea riikkaviidosáš oahppoplána vuodul ráhkadan sierra oahppoplána gieldda skuvllaid sámegielat ja suomagielat oahpahusa várás ja dain lea oktasaš álgooassi (gč. maiddái kapihttala 4.4.7).

Norgga oahppoplána

Sámi oahppoplána *Reforbma 97 S* sadjái bođii oahppoplána *Máhttolokten* čakčat 2007, ja Deanu gieldda geavahišgođii *Máhttoloktema* sámi oahppoplána. Oahppit geat leat fárus dán dutkamušas, leat dattetge ovddimusat ožžon oahpahusa *Reforbma 97 S* -oahppoplána mielde, ja danin giddden dasa fuopmášumi. Girko-, oahpahuš- ja dutkanministtar Reidar Sandal mielas lea Sámi oahppoplána oktan ulbmilin doalahit ja ovddidit sámegiela:

Det samiske læreplanverket skal bidra til å halde oppe og videreutvikle samisk språk. (Sandal 1997)

Sámi oahppoplánas deattuhuvvo ahte sámi skuvla lea Norgga oktasaš skuvlla oassi ja oahpahusa vuolggasadjin ja vuodđun galget leat sámi servodaga iešvuohta ja dárbbut.

Oahpahas galgá leat dakkár sisdoallu ja dakkár kvalitehta mii addá vuodđomáhtuid, mii dahká kultuvraárbbi eallin, mii movttiidahtá váldit atnui báikkálaš kultuvrra ja addá mánáide ja nuoraide miela leat aktiivvalažžan ja hutkájin sámi servodagas ja dárnu servodagas. (Sámi oahpahusráđđi 1999. Álggahus)

Oahppit guđet čuvvot sámi oahppoplánaid, sáhttet válljet ovttá giela vídalágan molssaeavttus. Ovttá molssaeavttus lea sámegeiella vuosttašgeiellan ja oahpahusgeiellan. Guovtti molssaeavttus lea sámegeiella fágan. Guovtti molssaeavttus ii leat sámegeiella fágan. Vulobealde čilgen molssaeavttuid main sámegeiella namahuvvo. (Sámi oahpahusráđđi 1999: Fágat ja diibmojuohku.)

Sámegeiella vuosttašgeiellan lea oaivvilduvvon sámegeielat oahppiide geat háliidit oahpahusaset sámegeilli. Dáid oahppiid nubbigiellan lea dárogeiella. *Sámegeiella nubbigiellan* lea oaivvilduvvon oahppiide geat háliidit dárogeiella vuosttašgeiellan. Dáid oahppiid nubbigiellan lea sámegeiella. *Sámegeiella ja sámi kultuvra* lea oaivvilduvvon dárogeielat oahppiide. Dáid oahppiid oahpahangiellan lea dárogeiella. Sihke sámegeiella oahpaha ja sámegeiella oahppiid dárogeiella oahpahusa deattuhuvvo mánggagielatvuotta, mánggakultuvrratvuotta ja sámegeiella oahppiid identitehta nannen. Sámegeiella vuosttašgeiella ulbmilat leat: “*nannet oahppiid kultuvrralaš gullelašvuoda go sii ožžot vásáhusaid sámegeielain ja girjjálašvuodain ja ožžot máhtu sámegeielas ja girjjálašvuodas, vai sii sáhttet šaddat iešheanalaččat ja oadjebasat mánggagielat ja mánggakultuvrrat servodagas*”. Vuosttašgeiella oahpahus galgá maid nannet: “*oahppiid persovnnalaš identitehta, gálgga vásihit ja hutkat ja luohttit iežaset hutkáivuhtii*”. (Sámi oahpahusráđđi 1999.)

Sihke dárogeiella oahpahusa nubbigiellan ja sámegeiella oahpahusa nubbigiellan lea doaibmi guovttegeielatvuotta ulbmilin sámi oahppoplánas. Dárogeiella oahpaha ulbmil nubbigiellan lea, ahte sámegeiella vuosttašgeiella oahppit: “*utvikler muntlige og skriftlige ferdigheter i norsk, slik at de blir funksjonelt tospråklige og kan fungere som aktive samfunnsdeltakere med respekt for likheter og forskjeller i norsk og samisk språk og kultur*” (Sámi oahpahusráđđi 1999).

Sámegeiella oahpaha ulbmil nubbigiellan lea maid doaibmi guovttegeielatvuotta: ...*oahppit ovdánahttet njálmmálaš ja čálalaš máhtu sámegeielas nu ahte šaddet doaibmi guovttegeielagin ja doibmet iešdagolaš servodat-oasseváldin ja árvvus atnet sáme- ja dárogeielaid ja kultuvrraid ovttalágan- ja mánggaláganvuodaid* (Sámi oahpahusráđđi 1999). Oahppoplána mielde sámegeiella sáhtta geavahuvvot reaidogiellan eará fágaid oahpahusa go oahppit lohket sámegeiella nubbigiellan.

Sámegeiella ja -kultuvra lei ođđa fága Reforbma 97 S -oahppoplánas. Das lea uhcit diibmomeari ja gáibádusat oahppiide leat geahppasabbot go sámegeielas nubbigiellan. Doaibmi guovttegeielatvuotta ii lean ulbmilin, muhto dat galgá baicca “*ovddidit oahppiid gielalaš ja kultuvrralaš gálggaid ja*

oadjebasvuoda vai oahppit dovdet ahte fága nanusmahttá sin iešluohttámuša ja addá buori iešgova mánggakultuvrralaš servodagas". Dasa lassin galgá boktit beroštumi sámegeallii ja oahpásmahttit oahppiid sámegeallii ja servodateallimii dainna ahte:

...ovddidit ohppiid beroštumi oahppat sámegealla ja oahpásnuhttit ohppiid eará gillii go eatnigillii fuomášuhttit ohppiide ahte sámegealla lea gaskaoapmin vásihit ja beassat oahpásnuvvat sámi kultuvrii ja servodateallimii. (Sámi oahpahusráđđi 1999)

Deanu gielddas oahppit sáhttet válljet sámegealla dán golmma molssaeavttus, dahje sii sáhttet guođdit sámegealla logakeahtta.

Suoma oahppoplánat

Suomas bođii ođđa riikkaviidosas oahppoplána 2004 (Oahpahusráđdehus 2004). Sámi oahppoplána váilu ja danne šaddá buot mánáid oahpahusas seamma ulbmil olles riikkas. Oahppoplánas nannejuvvo ahte Suoma kultuvrra lea oahpahusa vuodđun:

Oahpahusa vuodđun lea suomakultuvra, mii lea ovdánan vuorováikkuhusas álgoálgosaš, davviriikalaš ja eurohpalaš kultuvrrain. (Oahpahusráđdehus 2004: 12)

Oahppoplánas namuhuvvo dattetge ahte oahpahusas galgá váldit vuhtii "sámiid álgoálbmogin ja čearddalaš vehádagaidda". Joatkagis daddjo fas ahte: "oahpahusain galgá doarjut sámemánáid kulturidentitehta šaddama ja su oasálašvuohta suomaservodagas ja eanet ja eanet globála máilmmis". (Oahpahusráđdehus 2004: 12.) Oahppi oasálašvuohta sámeservodagas ii máinnašuvvo. Dán sáhtta dulkot, ahte ulbmilin lea láidet sápmelaš oahppi maid suomelaš servodahkii ja globála máilbmái.

Suoma oahppoplána Sámi vuollekapihhtal

Suoma oahppoplána sierra vuollekapihhtalis (6.2) čilgejuvvo fas, ahte sápmelaš oahppiid oahpahusas galgá váldit vuhtii dan, ahte sámit leat álgoálbmot mas lea iežas giella ja kultuvra. Oahppoplánas deattuhuvvo ahte

sápmelaš oahppiin sámegiella lea nuppe dáfus eatnigiellan ja oahpahusgiellan ja nuppe dáfus fas vierrogiellan.

Erenoamáš fuopmášupmi galgá giddet vuodđooahpahussii boahtti oahppiid sierralágan gielalaš gárvvvisvuodaide. Sámegielat oahppit oahpahuvvojit eanaš sámegillii. (Oahpahusráđđehus 2004: 32)

Plánas lea sierra vuollekapihtal (7.3) eatnigielaide ja girjjálašvuoda oahpahusa birra ja dat válddahallá sámegiela eatnigiela ja girjjálašvuoda oahpahusa ja suomagiela oahpahusa sámegiela giid. Riikkaviidosas plánas lea čielga áigumuš dat, ahte sámegiela oahpahusa oahppit šaddet aktiiva guovttegielagin ja mánggakultuvrralažžan.

Sámegiela oahpahusa guovddáš ulbmilin lea láidestit sin aktiiva guovttegielatvuhtii ja mánggakultuvrralašvuhtii. Sámegielat oahpahusas buot oahppoávdnasat dorjot oahppi eatnigiela dáiddu ovdáneami. (Oahpahusráđđehus 2004: 32)

Vierrogiela oahpahusa vuollekapihtalis (Oahpahusráđđehus 2004: kapihtal 7.5) lea sierra čilgehus sámegiela oahpahusa várás vierrogiellan. Lea vejolaš válljet sámegiela A-giellan man oahpahus sáhtta álgit 1., 2. dahje 3. luokás. Lea maid vejolaš válljet sámegiela B-giellan man oahpahus álgá easka 7. luokás. Oahppoplána addá maid vejolašvuoda geavahit vierrogiela oahpahusgiellan ja ásahtit giellalávgunoahpahusa ruovttueatnangiela (suoma- ja ruotagiela) ja vierrogiela dego sámegiela.

4.3 Sámi servodatdási rámmaeavttut

Ohcejoga ja Deanu sápmelaččat leat sámi servodaga oassi. Dán servodahkii gullet maid eará sámi báikegottit, eará guovlluid sápmelaččat ja sápmelaččaid iežaset ásahtus, doarjjaortnegat ja sosiála norpmat. Dát fáktorat sáhttet váikkuhit sámegiela ceavzinnávccaide maid dutkanguovllus. Dego njunušiseválddiid oainnut ja riikka lágat addet rámmaeavttuid sámegiela ovddideapmái, de addet maiddái sámi servodaga ásahtus, sámegiela infrastruktuvra ja sápmelaččaid demografija sierra rámmaeavttuid sámegiela seailumii ja ealáskahttimii.

4.3.1 Demografija

Vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid árvvoštallamis lávejit váldit fuopmášupmái, galle hálli dihto gielas leat ja man stuorra oassi vehádagas máhttá iežas giela (UNESCO 2003; Hyltenstam et.al 1999). Suomas lea almmolaš registtar “Sápmelaš logahallan” masa leat viggan registreret buot sápmelaččaid. Sápmelaš logahallamis leat maid registreren sápmelaččaid eatnigiela. Maiddái magistráhtii (álbmotregistarii) lea vejolaš registreret sáme giela eatnigiellan. Muhtin dutkit (Rasmussen 2005, Aikio-Puoskari ja Skutnabb-Kangas 2007, Aikio-Puoskari/Sámediggi 2011) leat cuigen ahte registrerejuvvon eatnigiela loguide čatnasit dihto váttisvuodát iige daidda sáhte ollásit luohhtit. Váttisvuodain beroškeahhtá sáhtá árvalit, ahte Suoma 9 350 registrerejuvvon sápmelaččas leat 7–8 000 davvisápmelačča, dannego davvisápmelaččat leat stuorámus sápmelaččaid joavku Suomas. Sápmelaš logahallamis sáme giella lea registrerejuvvon 2 446 olbmo eatnigiellan. Dain davvisáme gielagat leat 1 766. (Aikio-Puoskari/Sámediggi 2011). Magistráhta dieđuid mielde 1 777 olbmo leat registreren sáme giela eatnigiellan 2007 (SSG 2008).

Norgga bealde lea váddásut meroštallat, galls hállet davvisáme giela ja galle davvisápmelačča leat. Sivvan dasa lea ahte ii oktage orgána registrere olbmuid giellamáhtuid, ja lea eaktodáhtolaš ášši čálihit iežas Sámi jienastuslohkui. Sápmelaččain lea veadjemeahttun gávdnat sihkkaris loguid, ja danne lea maid váttis árvvoštallat, man stuorra oassi davvisápmelaččain máhttá sáme giela. Sáhtá dušše árvalit ahte Norggas sápmelaččaid lohku lea sullii 100 000, sullii 25.000 olbmo máhttet sáme giela ja dain 92 proseantta máhttet davvisáme giela (Rasmussen 2007; Ravna 2000: 14, 9). Dáid dieđuid vuodul sáhtá árvalit, ahte 20–30 proseantta davvisápmelaččain máhttet davvisáme giela, muhto dan ii sáhte diehtit sihkkarit. Fuopmášahtán erenoamážit ahte ii sáhte buohtastahtit Norgga ja Suoma loguid. Suomas lea sáhka sápmelaččain geat hállet sáme giela eatnigiellan, Norggas fas sáme gielagin lohko olmmoš, gii goitge ádde beaivválaš ságastallama. Lea čielggas ahte Suoma bealde leat eanet sáme giela hállit go sii geat hállet sáme giela eatnigiellan. Munge lean deaiván mánga sápmelačča ja suopmelačča geat sámastit vaikko sáme giella ii leat sin eatnigiella.

Rasmussen (2005) čájeha ahte davvisápmelaččaid demografija lea nuppástuvvan 1900-logus Norggas ja Suomas. Davvisápmelaččaid lohku lea sakka lassánan ja maid davvisáme giela hálliid lohku dáidá leat lassánan 1970-logu rádjai Suomas ja olles jahkečuodi Norggas. Muhto giellamolsuma dihte davvisáme giella lea jávkamin muhtin guovlluin, ovdamearkka dihte

eanaš báikkiin Tromssa ja Finnmárkku rittus. Seammás davvisámegiela hálliid lohku lea sakka lassánan eará guovlluin dego Guovdageainnus ja Kárášjogas dábálaš olmmošlogu lassáneami dihte. Veadjá leat nu ahte historjjás eai leat goassege leamaš nu ollu davvisámegiela hállit go 2000-logu álggus.

4.3.2 Sámeziela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi

Fágagirjjálašvuodas lea dávjá gažaldat das, ohppetgo mánát ziela vai eai, go árvvoštallá leago vehádatziella jápminváras vai ii (UNESCO 2003, Hyltenstam et al. 1999; Fishman 1991; Krauss 1992; 1997). Rasmussen (2000; 2005) čájeha ahte sámezielat mánáin oážžu viehka dárkilis loguid go dutká sámezielat mánáidgárddiid ja daid mánáid loguid geat leat sámezielat oahpahas. Danne buvtán ovdan sámi mánáidgárddiid ja sámezielat oahpahas loguid. Dainna čájehan man ollu dutkanáigodagas leat davvisámegiela mánát ja nuorat.

Skuvlajagi 2007–08 leat 900 máná davvisámegiela mánáidgárddiin Norggas. Seamma jagi 2 354 oahppi ožžot oahpahas davvisámegiela Norgga vuodđoskuvllain. 984 oahppi lohket sámeziela vuosttašziellan, ja 1 370 oahppi lohket sámeziela nubbigiellan. (Todal 2010: 162–168). Davvisámegiela beaiveruovttuid mánáidlogus ii leat vejolaš fidnet dárkilis dieđu Suomas. Dakkár fáaldat lea logemat báikkis Suomas, ja beaiveruovttuin leat birrasiid čuodi máná. (Gieddeberggu notáhta; ságastallamat mángga guovllu sápmelaččaiuin.) Davvisámegiela lohket 390 oahppi Suoma vuodđoskuvllain skuvlajagi 2007–08. 124 oahppi ožžot oahpahas davvisámegillii, daid lassin 21 oahppi lohket sámeziela eatnigiellan, muhto ožžot oahpahas suomagillii eará fágain ja 245 oahppi lohket davvisámegiela muhtin válljenávnasvariántta. (Aikio-Puoskari ja Vest 2007: 2, 8.)

Mánáidgárddiid ja oahpahas logut mitalit ahte davvisámegiella sirdášuvvá boahttevaš bulvii sihke Norggas ja Suomas. Livččii miellagiddevaš diehtit, man stuorra oassi davvisámemánáin oahppá davvisámegiela man nu dásis skuvllas ja man muddui davvisámegiella sirdášuvvá mánáide ruovttuin. Muhto loguide leat čatnasan nu ollu metodalaš čuolmmat, ahte ii leat vejolaš dahkat dakkár árvvoštallamiid. Sáhtá dušše dadjat ahte birrasiid duhát mánás lea davvisámegiela fáaldat mánáidgárddiin ja 1 132 máná ja nuora máhttet davvisámegiela nu bures, ahte nagadit čuovvut oahpahas

davvisámegillii dahje ožžot eatnigiela oahpahusa sámegielas. Dasa lassin 1 615 oahppi čájehit áigumuša oahppat davvisámegiela skuvllas.

4.3.3 Sámi infrastruktuvra

Sámegiela infrastruktuvrii gullet ásahusat maid bargu lea ovddidit sámegiela dahje addit sámegielat fálaldagaid olbmuide. Dákkár infrastruktuvra ii leat áibbas ođas. Ovdamearkka dihte leat leamaš sámegielat rádiosáddagat 1940-logu loahpa rájes (Hætta 2003; Lehtola 2001), Davviriikkalaš Sámiráđdi lea ásahuvvon juo 1956 (Rantala 2004: 3), Sámi giellalávdegoddi lea doaibman 1971 rájes ja ráhkadan davvisámegiela oktasaš čállinvuogi mii lea geavahuvvon 1978 rájes (Solbakk 1997: 67). Suoma bealde lea Sámi Parlameanta doaibman 1973 rájes (Lehtola 2005). Todal (2002: 68) oaivvilda dattetge ahte ođđa áigodat, ealáskahttináigodat, álgá sámegiela historjjás 1990-logu álggus. Sámi lihkadusa máŋggat gáibádusat ledje dalle ollašuttojuvvon ja sámi infrastruktuvra lei ásahuvvon ollašuttit ođđa politihkalaš ulbmiliid. Seammas juolluduvvogođii mealgat eanet ruhta sámegiela doaimmaide Norggas. Sámi almmolaš diskurssas lea máŋgii boahtán ovdan, ahte Suopma geavaha mealgat uhcit ruđa sámegiela doaimmaide go Norga. Mun in áiggo dán ášši digaštallat dás, dannego ii leat dehálaš goabbá máksá ovdamearkka dihte kulturdoaimmaid, mediafálaldagaid ja oahpponeavvuid. Eanaš dákkár davvisámegielat fálaldagat leatge lunddolaččat dakkárat, ahte nuppi riikka ássit sáhttet ávkkestallat daiguin, vaikko leat nuppi riikkas ráhkaduvvon.

Sámegielat fálaldagat

Dehálamos ásahusat ođđa giellapolitihka duohtandahkamis, mánáidgárddi ja skuvllaid lassin, leat Sámedikkiit - sápmelaččaid álbmot válljen orgánat. Guktuid Sámedikkiin leat giella- ja oahpahusossodagat maid ovddasvástádus lea sámi giella-, oahpahus- ja oahpponeavvoovddideapmi (Norgga Sámediggi 2009; Suoma Sámediggi 2009). Ođđa áiggi politihka ollašuttima dihte lea sámi mediasuorgi sturron ja sámi kultureallin lassánan. Eanemus geavahuvvon sámegiella dáid oktavuodain lea davvisámegiella. Davvisámegillii leat beaivválaš rádiosáddagat sullii 32–35 diimmu vahkus, TV-ođđasat juohke árgabeaivve, mánáid-TV vahkkosaččat ja muhtimin sámegielat nuoraidprográmmat ja dokumentárat. Eanaš TV-prográmmat sáddejuvvojit

dušše Norgga bealde, muhto dat leat maiddái Suoma beale olbmuid olámuttus interneahtha bokte. (Iežan vásáhusat gieddebarggus.)

Maiddái girjjálašvuodas ja oahpponeavvodilis lea leamaš ovdáneapmi. Eanet go 1 500 girjji leat almmuhuvvon davvisámegillii (Ahlakorpi 2010) ja davvisámegiela oahpahusa várás leat 347 oahpponeavvu Norgga Sámedikki oahpponeavvobálvalusas (Sámediggi ja Senter for IKT i utdanningen 2011). Eanaš sámegiela čálamediat leat maid davvisámegillii. Ávvir-aviisa lea almmuhuvvon 6.2.2008 rájes viđa geardde vahkus ja sihke Nuoraidbláđđi Š ja nissonbláđđi Gába almmuhuvvojit 2–4 geardde jagis ja geavahit davvisámegiela váldogiellan. Maiddái sámegiela teáhter- ja musihkkaealimis leat ođđa buvttadeamit. Beaivváš Sámi Teáhter vuodđuduvvui 1981 ja johtá miehtá Sámi sámegiela teáhterčájáhusaiguin (Beaivváš 2010). Sámi musihkkabuvttadeamis eai leat sihkkaris logut. Norgga universitehtaid ja allaskuvllaid girjerádjodiehtovuodas leat 200 musihkkabuktaga mat leat almmuhuvvon 2009 rádjai (Bibsys 2009) ja jahkásaččat ilbmet sámegillii nuppelogi ođđa CD-skearru mat sisdollet sihke árbevirolaš juigosiid/luđiid ja ođđaígásaš musihka.

Sámegiela ásašusat

Suoma ja Norgga sámi giellalágat leat ovddimusat guston davvisámegiela guovllu gielddaide ja dahkan daid guovttegielalažžan. Sámevuovllu stuorra ásašusain lea davvisámegiella eanemusat geavahuvvon, jos juo ii áidna sámegiella. Ovdamearkkat guhkit listtus leat: Sámi allaskuvla, YLE ja NRK Sámi Radio, Suoma ja Norgga Sámedikkat, Sámi joatkkaskuvllat Kárášjogas ja Guovdageainnus, Norgga beale boazodoallohálldahus ja Sis-Finnmárkku diggegoddi. Dihtorrevolušuvdna lea maid dáhpáhuvvamin ja Sámi giellateknologiijaguovddáš Romssa universitehtas lea njunnošis sámegiela dihtorteknologiija ovddideamis. Dábálaš dihtorgeavaheaddjiide lea ráhkaduvvon sámegiela boallobeavdi, sámegiela fonttat, stávenprográmmat, pedagogalaš prográmmat sámegillii ja elektrovnnalaš sátnegirjijt. (Sámi giellatekno 2010.) Dát ovddidandoaimmat leat dahkan vejolažžan geavahit sámegiela dihtormáilmis, ja máŋggat davvisámegiela interneahhtasiiddut leat ihtán.

Joatka- ja alitoahppu

Oahppiin geat leat lohkan sámegiela vuodđoskuvllas, lea vuogiatvuohtha beasat lohkat sámegiela joatkkaohpus ja sámegiela sáhtta geavahit oahpahus-

giellan (Oahpahušláhka nr 61 1998 § 6.3; Lukiolaki 629/1998 § 6). Norgga bealde geavahit guokte joatkkaskuvlla, Sámi joatkkaskuvla Kárášjogas (2010) ja Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvla Guovdageainnus (2010), davvisámegiela oahpahušgiellan muhtin oahppoávdnasiin. Suoma bealde geavaha Ohcejoga sámelogahat ja Sámi oahpahušguovddáš Anáris davvisámegiela muhtin oahppoávdnasiin dahje oahppofálaldagain (Aikio-Puoskari ja Vest 2007). Ii gostege leat vejolaš váldit joatkkaoahpu ollásit sámegillii. Sámi allaskuvllas lea davvisámegiella váldogiellan ja maiddá eará riikii gullevaž olbmot sáhttet doppe gazzat alitoahpu davvisámegillii (Sámi allaskuvla 2010). Dasa lassin lea vejolaš lohkat davvisámegiela vierrogiellan ja eatnigiellan Romssa universitehtas (2010) ja Oulu universitehta Giellagas-instituhtas (2010) ja vierrogiellan Helssega universitehtas (2010).

Sierra sámepolitihkalaš áigumušat ja doarjjaortnegat

Sihke Norggas ja Suomas leat doarjjaortnegat guovttegielat gielddaid várás, sámegiela oahpahusa várás ja sámi mánáidgárddiid várás. Suoma Sámedikki giellaossodagas lea ovddasvástádus jorgalit gielddaid ja eará almmolaš orgánaid áššebáhpáriid ja dokumeanttaid maid sámi giellaláhka geatnegahtta jorgalit. Dasa lassin máksá stáhta gieldda ja eará almmolaš orgánaid goluid mat bohtet giellalága dihte dego čoahkkimiid ja áššehasaid dulkomiid. Stáhta lea maid ásahan veahkkeruðaid sámegielat dearvvasvuohta- ja sosiálabálvalusaid gokčamis, ja Sámediggi hálddaša sámegielat beaiveruovttuide ja giellabesiid várás juolluduvvon ruðaid ja ruðaid sámi kulturdoaimmaide ja oahpponeavvuide. (Suoma Sámediggi 2009.) Dáid doarjjaortnegiid lassin stáhta máksá visot oahpaheaddjiid goluid sámegielat ja sámegiela oahpahas (Torikka 2010).

Norggas Sámediggi juolluda doarjaga guovttegielat sámegielat/dárogielat gielddaide. Gielddat mearridit ieža, mo sii geavahit ruða vassis njuolggadusaid mielde. Earret eará giela sáhtta ruðaguin gokčat guovttegielat hálddahusa goluid, giellaguovddáža doaimmaid, dulkoma ja jorgaleami. Sámediggi hálddaša maid sámi mánáidgárddiid doaibmadoarjaga ja prošeaktaruða sámegiela ovddidanprošeavttaide, oahpponeavvuide ja sámeguovllu fitnodatovddidandoaimmaide. (Norgga Sámediggi 2009.) Finnmárkku fylkkamánne fas gokčá oasi gieldda goluin sámegielat ja sámegiela oahpahas (Hansen T. S. 2009). Dutkanáigodagas eai lean eará sierra doarjjaortnegat sámeguovllu gielddaide ovddidit sámi kultuvrra ja giela. Dutkanáigodaga maŋŋá nuppástuvai Suoma “Láhka vuodđobálvalusaid

doarjagis gielddaide” (Laki kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta 1704/2009) ja dasa lasihuvvui doarjjaortnet hárvvet ássojuvvon guovlluide ja sápmelaččaid ruovttuguovllu gielddaide. Doarjjaortnet váldá vuhtii sámegielat oasi gieldda álbmogis. Eanemusat ožžot gielddat main badjel 30 proseantta álbmogis leat registreren sámegiela eatnigiellan. Dušše Ohcejogas lea badjel 30 proseantta álbmogis registreren sámegiela eatnigiellan, ja Ohcejohka oažžu 2010 rájes 1.6 miljovna euro eanet doarjaga vuodđobálvalusaide sámegielat ássiid dihte. (Heikkilä 2009: 21.)

4.4 Dutkanguovllu rámmaeavttut

Man nana etnolingvisttalaš ceavzinnávccat sámegielas leat dihto guovllus, lea gitta sihke mákro- ja sámi servodatdási fáktoriin. Dasa lassin ferte váldit vuhtii historjjálaš áššiid dego giellamolsuma ja ovddeš áigge váldeoktavuođaid báikkálaš dásis. Maiddái guvlui fárremat ja guovllus eretfárremat sáhttet váikkuhit ceavzinnávccaide. Fárremat gieldda siste ja sentraliseren sáhttá maid váikkuhit sámegiela dillái. Dehálaš oassi sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid árvvoštallamis lea dutkat, mo dutkanguovllus leat ollašuhtán ođđa sámepolitihka mii álggii 1990-logus.

4.4.1 Dutkanguovllu sajádat

Dutkanguovlu sisttisdoallá Ohcejoga ja Deanu gielddaid – guokte gránnjágieldda Deanuleagis. Ohcejohka lea sihke Lappi leana, Suoma ja dakko bokte maid Eurohpá Uniovna davimus gieldda. Deanu gieldda lea fas Ohcejoga davábealde ja adnojuvvo Sis-Finnmárkku gielddan, vaikko gieldda davimus oassi Deanuvuonas lea mearrasámiid ássanguovlu. Deanu gieldda lea boadus das, ahte Buolbmát ja Deanu gieldda biddjojuvvojedje oktii 1964, ja Deanušaldi áсахuvvui ođđa gieldda guovddážin. Sihke Deanu ja Ohcejoga gieldda leat stuorrát viidodaga dáfus. Deanu gieldda viidodat lea 4 050 km² ja ássiid lohku lei 2 954 jagi 2008 (SGD 2009). Ohcejoga viidodat lea 5371 km² ja ássiid lohku jagi 2008 lei 1 322 (Lapin Liitto 2009; SSG 2009).

Karášjoga gieldda lea sihke Ohcejoga ja Deanu gielddaid gránnjágieldda, ja Ohcejoga gieldda bajit oasis lea lagat Karášjohkii go Ohcejoga gieldda guovddáži. Maiddái Ohcejoga gieldda vuolit osiin lea lagat Norgga beale giliide ja gávpogiidda go Suoma beale stuorát čoahkkebáikkiide ja gávpogiid-

Govus 4.1. Dutsanguovlu lea davvin Fenno-Skandinaviijas, ja Davvisámi nuortaguovllus. Kárta: Studio Borga

da. Ohcejoga mátta- ja nuorttabealde lea Anára gielda áidna gránnjágieldan Suomas. Geainnut mannetge duoddara badjel Anárii sihke Gáregasnjárggas ja Ohcejohnjálmmis.

Deanu gieldda gránnját leat Kárášjoga lassin Davvisiidda, Gáŋgaviikka, Bearalvági, Báhcavuona ja Unjárgga gielda. Deanu gielda lea guovddáš báiki Finnmarkkus, dannege visot johtolagat eatnan alde mat čatnet Oarje- ja Nuorta-Finnmarkku oktii, mannet Deanu gieldda čađa.

Ohcejoga ja Deanu gielddaid gaskkas golgá Deatnu ja dahká badjel 200 kilomehtera guhkkošaš riikkarájá. Guovllu olbmot lávejit dadjat ahte “Deatnu ii sirre min, dat čatná min oktii” ja Deatnu lea doloža rájes leamaš dehálaš sihke johtolahkan ja luossajohkan. Dálááigge leat biillageainnut goappáge bealde Deanuleagi ja olmmoš sáhtá rasttildit Suoma-Norgga rájá biillain golmma báikkis: Gáregasnjárggas, Ohcejohnjálmmis ja Njuorggámis.

4.4.2 Ássamat ja fárren dutkanguovllus

Dutkanguovllus olbmot ássat biedgguid: Deanuvuona gáttis, Deatnogátti uhcit gilážiin, stuorát oalgejogaid gáttiin ja gielddaid guovddážiin. Stuorámus ássanbáikkit Deanu gielddas leat: Juovlavuotna, Bovccá/Ruostefielbmá, Sieiddá, Deanušaldi, Skiippagurra, Buolbmát, Fanasgieddi ja Sirbmá. Ohcejoga gielddas stuorámus čoahkkebáikkit leat Njuorggán, Ohcejohnjálbmi ja Gáregasnjárga. Maiddái Buolbmátjávri gáttis, Ohcejohleagis ja Gámasmohkis ássat olbmot, ja miehtá Deatnogátti leat bás gilážat.

Sápmelaččat leat ássan Deanuleagis doloža rájes. Dážat ja suomelaččat leat dattetge orron guhká dutkanguovllus, ja ođđasut áiggis leat bohtán sisafárrejeaddjit eará riikkainge. Vuosttaš kveanaássit bohte dálá Deanu gildii 1730-logus, muhto sin mañisbohttit sámáiduvve. 1860- ja 70-logus fárrejedje eanet kveanat ja maiddái ollu dážat Vuolle-Detnui. Dážat ásáiduvve Deanunjálmmi guvlui 1900-logu álggus. Leagi vuolimus oassái fas ledje ásáiduvvan kveanat. Leagi bajit oasis, ovddeš Buolbmága gielddas, ásse dušše sápmelaččat earret moadde dáža bearraša. (Solbakk ja Vuolab 2001: 58–50.) Ohcejoga gielddas ásse 1900-logu álggus measta dušše sápmelaččat. Ohcejoga gieldda 488 olbmot ledje sápmelaččat 475 jagi 1900. (Komiteanmietintö 1905: 3 s, 11.)

Olmmošlohku lassána goappáge gielddas mánggagardásažžan 1900-vuodđologu mielde, muhto 1980- ja 90-logus olmmošlohku geahppánišgohtá. Alimus olmmošlohku lei Deanu gielddas 1984, goas doppe ásse 3 347 olbmo. Olmmošlohku lei 2952 olbmo jagi 2008. Geahppáneapmi lea 11,8 proseantta. Ohcejogas lei alimus olmmošlohku 1995, goas gielddas ledje 1 568 ássi. Olmmošlohku lei 1 322 olbmo jagi 2008. Geahppáneapmi lea 15,7 proseantta. Fárremat eai leat dáhpáhuvvan dušše eret gielddas. Maiddái gielddaid siskkobealde lea dáhpáhuvvan sentraliseren nu ahte guovddášbáikkit Ohcejohnjálbmi ja Deanušaldi leat sturron ja gielddaid eará osiin lea olmmošlohku geahppánan. Deanu gieldda lea guorahallan sentraliserema áigodagas 1960–2006. Olmmošlohku lea dalle geahppánan 51 proseantta gieldda vuolit osiin, guovddášguovllu davábealde. Gieldda bajit osiin guovddášguovllu máttabealde, lea olmmošlohku geahppánan 31 proseantta. Gieldda guovddášguovllus, Sieiddás, Deanušalddis ja Skiippagurra, lea olmmošlohku lassánan 71 proseantta. Mearragáttis lea olmmošlohku geahppánan eanemusat, badjel 70 proseantta. (SGD 2009; SSG 2009; Eriksen 2007: 5–6.) Ohcejogas leat leamaš mealgadiit seammalágan nuppástusat dán áigodagas. Olmmošlohku lea geahppánan boaittoleale gilážiin ja lassánan ovddimusat Ohcejohnjálmmis ja veaháš maid Gáregasnjárggas. (Aikio 2009.)

4.4.3 Dutkanguovllu sámeigiella ja -etnisitehta

Almmolaš čielggadusat ja guorahallamat čájehit, ahte sápmelaččaid lohku lassánii Deanu gielddas 1970 rádjai, ja Ohcejoga gielddas goit 1984 rádjai. Eanaš Suoma beale sápmelaččat leat registrerejuvvon Sápmelaš logahallamii 1960-logu loahpa rájes ja 1980 rájes lea leamaš vejolaš registreret sámeigiella eatnigiellan Magistráhtas. Danne sáhtá čuovvut Ohcejoga sápmelaččaid demográfalaš ovdáneami dárkilabbot go Deanu gielddas. Deanu gieldda sápmelaččaid mearis ja sámeigiella hálliin lea baicce váttis gávdnat almmolaš loguid 1970 maŋná. Eandalit lea váttis gávdnat loguid maid sáhtá buohtastaddat Suoma beale loguiguin. Norggas lea Sámedikki válggaid várás ásahuvvon Sámi jienastuslohku, ja sihke Deanu giella ja Sámediggi leat guorahallan sámeigiella hálliid meari 2000-logu álggus (Deanu giella 2003; Ravna 2000). Mun čujuhan dáid loguide vulobealde, muhto váruhan ahte sihke Suoma ja Norgga beale loguide leat čatnasan metodalaš čuolmmat (gč. maddái kapihttala 4.3.1).

Ohcejoga gieldda sámeigiella ja -etnisitehta

Ohcejogas lea sápmelaččaid lohku geahppánan 1984 rájes gitta 2007 rádjai – 1089 olbmos 809 olbmui dahje 25,7 proseantta (Aikio et al. 1994; Suoma Sámediggi 2008). Dattetge 61 proseantta gieldda álbmogis leat sápmelaččat. Sámeigiella lea merkejuvvon 613 olbmo eatnigiellan Magistráhtas (SSG 2008). Sámeigiella hálliid duodalaš lohku dáidá leat dattetge stuorát. Mun lean gieddeberggus deaivan sápmelaččaid geat eai leat registreren sámeigiella eatnigiellan, vaikko sámeigiella lea sin eatnigiella, muhtin sápmelaččaid geat máhttet sámástit, vaikko sámeigiella ii leat sin eatnigiella ja suopmelaččaid geat máhttet sámástit, vaikko ii leat sin eatnigiella. Muhtin báikkálaš gállduid mielde sullii 50 Ohcejogas ássi suopmelačča ja sullii 50 sápmelačča máhttet sámástit, vaikko sámeigiella ii leat sin eatnigiella.

Deanu gieldda sámeigiella ja -etnisitehta

Deanu gieldda ássiin 859 ollesolbmo ledje čálihan iežaset Sámi jienastuslohkui jagi 2009. Stuorradikki jienastanlogus ledje 2 192 olbmo seamma jagi (Pettersen 2010: 66). Sámi jienastuslogus ledje dasto 39 proseantta Deanu gieldda ollesolbmui. Aubert (1978) fuopmášahtá ahte Deanu gieldda ássiin 1 855 olbmo adnojuvvojedje sápmelažžan jagi 1970. Danne sáhtá jáhkkit,

muhto ii diehtit, ahte Deanu gielddas leat mealgat eanet sápmelaččat go sii geat leat čálihan iežaset Sámi jienastuslohkui.

Dárkilis logut Deanu álbmoga sámegiela máhtus bohtet ovdan guorahallamis maid Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš dagai Sámedikki ovddas jagi 2000. Deanu gieldda ollesolbmui máhtte dalle 53 proseantta sámegiela nu bures, ahte máhtte čuovvut dábálaš ságastallama sámegillii. 48 proseantta mánáin ja nuorain máhtte sámástit dahje ohppe sámegiela mánáidgárddiin ja skuvllain. Duodalaš hálliid lohku lei dattetge veaháš uhcit. 38 proseantta ollesolbmui ja 27 proseantta mánáin ja nuorain máhtte sámegiela bures. (Ravna 2000; Rasmussen 2005.)

Sámegiela ja -identitehta árvvoštallan

Bajábeale dieđuid vuodul sáhtta árvvoštallat, ahte unnimustá 61 proseantta Ohcejoga álbmogis ja 39 proseantta Deanu álbmogis leat sápmelaččat. Okta diehtu čujuha dasa ahte sápmelaš proseanta veadjá leat stuorát guktuid gielddain. Dán dutkamusa skuvlaguorahallamis bohtá ovdan, ahte sihke Deanu ja Ohcejoga gielddas lagabui 80 proseanttas informánttain lea muhtinlágan sápmelaš etnikkalaš identitehta (gč. maiddái kapihtala 5.3.5). Livččii ártet ja vuordemeahtun, jos sápmelaččaid proseanta mánáid ja nuoraid gaskkas livččii mealgat stuorát go ollesolbmui. Sámegiela hálliid duodalaš lohku dutkanáigodagas dáidá leat badjelaš 50 proseantta Ohcejoga gielddas ja vuollel 40 proseantta Deanu gielddas.

4.4.4 Giellamolsun ja dan jorgalahttin Deanu gielddas

Dálá Deanu gielddas lea čielga áigeerohus giellamolsuma álgimis. Giellamolsun dáhpáhuvai árabut gieldda davit oasis, mii vástida boares Deanu gieldda, go bajit oasis, ovddeš Buolbmága gielddas. Jahn (1933) dieđuid mielde 75 proseantta sápmelaččain ledje almmuhan sámegiela ruovttugiellan boares Deanu gielddas 1930, ja dat sáhtta mearkkašit ahte giellamolsun lei álgán juo ovdal 1930 dutkanguovllu davit osiin. Boares Buolbmága gielddas máhtte buot sápmelaččat sámegiela. Vilhelm Aubert (1978: 45) fuopmášahtta ahte eatnašat badjel 40–50-jahkásaš sápmelaččain máhtte sámegiela dálá Deanu gielddas jagi 1970, muhto de hedjonii nuorat buolvvaid sámegiela máhttu nu ahte goalmmát oassi vuollel logijahkásaš sámemánáin lei sámegiella eatnigiellan. Aubert maid čujuha stuorra erohusaide odđa

Deanu gieldda siskkabealde sámegiela máhtu dáfus. Boares Buolbmága gielddas 78 proseanttas sápmelaččain lei sámegiella eatnigiellan. Vuolit oasis 28 proseanttas sápmelaččain lei sámegiella eatnigiellan (1978: 31). Maiddái 2000-logu álggus lei čielga erohus boares Deanu ja boares Buolbmága gielddas. Boares Buolbmágis hálle 72 proseantta olles álbmogis sámegiella eatnigiellan ja boares Deanus 28 proseantta (Deanu gieldda 2003).

Deanu gieldda lea ieš guorahallan gielladili jagi 2003 ja váfista, ahte giellamolsun lea bisánan ja sáhtttá leat jorgalan. Gieldda geavahii báikegotti informánttaid háhkat dieđu álbmoga giellamáhtuin ja váldogielas. Dásge boahťa ovdan ahte mađe boarrásabbot Deanu gieldda ássit leat, dađe stuorát oassi máhtttá sámegiella. 64 proseanttas sis geat leat riegádan ovdal 1933, lea sámegiella eatnigiellan, 31 proseanttas sis geat leat riegádan 1955–58 ja 15 proseanttas sis geat leat riegádan 1975–78 lea sámegiella eatnigiellan. Mánáid gaskkas sámegiella eatnigiellaproseanta lea lassánan. 25 proseanttas sis geat leat riegádan 1984–93 lea sámegiella eatnigiellan. (Rasmussen 2005; Deanu gieldda 2003.)

Go sámegiella eatnigiellan hálliid joavku uhccu ahte uhccu mađe nuorabut olbmot leat, de dasa leat dušše guokte vejolaš čilgehusa. Guvlui leat fáren eará gielaid hállit dahje giella molsašuvvá. Go sámegiella hálliid joavku lassána, de dat sáhtttá leat giellamolsuma jorgaleami mearkan. Vulobealde čujuhan eará mearkkaide maid mat sáhttet čájehit, ahte sámegiella giellamolsuma jorgaleapmi dáhpáhuvvá dutkanguovllus.

4.4.5 Giellamolsun ja dan jorgalahttin Ohcejoga gielddas

Mánngat dutkit leat guorahallan Ohcejoga gielladili ja duodaštan giellamolsuma álgima. Etnologa Ludger Müller-Wille (1974: 117) lea kárten giellamáhtu ja giellaválljema jagiid 1968–69 Ohcejohnjálmmis ja gilážiin Ohcejohnjálmmi lahka. Suomagiella lei bearašgiellan eanaš sápmelaš ja seahkálas bearrašiin Ohcejohnjálmmis. Uhca gilážiin lei dilli nuppelágan. 58 proseanttas olbmui lei sámegiella eatnigiellan ja sámegiella lei váldogiellan 55 proseanttas bearrašiin. (Müller-Wille 1974: 130.) Aikio ja Lindgren fuopmášahttiba ahte sámegiella geavaheapmi lei geahppánan 1970-logu álggus dutkanovttadaga čeahkkebáikkiin. Sihke Njuorggámis, Ohcejohnjálmmis ja Gáregasnjárggas ledje sápmelaččat suomastišgohtán gaskaneaset ja mánáideasetguin (1973: 290). Sihke Seija Guttorm (1987) ja Minna Partanen (1994) duodašteigga dutkamušaineaskka, ahte giel-

lamolsunproseassa lei jođus Ohcejohnjálmmis ja Njuorggámis. Partasa dieđuid mielde giellamolsuntendeansa ii lean fámoláš gieldda bajit oasis, Vuovdaguoikkas ja Gáregasnjárggas, ovdal 1990-logu (1994: 74), muhto giellamolsun lei erenoamáš garas Ohcejohnjálmmi skuvlabiires ja Njuorggámis 1970 rájes. Váhnemat eai lean hállan sámegiela ruovttus Partasa 1970- ja 80-logus riegádan informánttaide, ja mánáid ja nuoraid sámegiela geavaheapmi ruovttus lei minimála. Sámegiela hállan 1990-logus riegádan mánáide lei fas veaháš lassánan (1994: 71). Seija Guttorm (1987) ja Juha Guttorm (1986) dutkamušat 1980-logu gaskkamuttus dorjot Partasa bohtosiid dušše oassái. Sámegiella sirdašuvvá muhtin mánáide Ohcejohnjálmmi skuvlabiires 1970- ja 80-logus, muhto 55 proseantta sámemánáin ohppe dušše suomagiela ruovttus (Guttorm 1986 dás Alaraudanjoki ja Kurki-Joensuu mielde 2002: 4). Seija Guttorm jearahalai sámegielat mánáid ja sin váhnemiid Ohcejohnjálmmi skuvllas oahppojagi 1985–86. Su dieđuid mielde 65 proseantta vuolledási sámemánáin máhtte sámegiela (1987: 27).

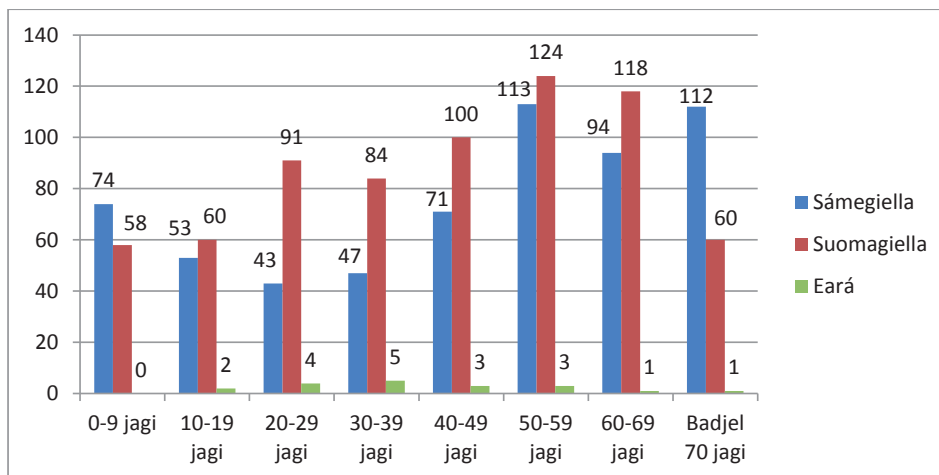
Arja Alaraudanjoki ja Katariina Kurki-Joensuu (2002) leaba dutkan badjedási nuoraid sámegiela geavaheami Ohcejoga gielddas sihke 1988 ja 2001. Soai gávnaheigga ahte sámegielat nuoraid mearri lei geahppánan ja sin sámegiela geavaheapmige lei geahppánan buot guorahallon giellašiljuin dan áigodagas. Soai čatnaba vuosttaš bohtosa eretfárremiidida ja vuollegis riegádanloguide (2002: 59). Nuppi bohtosa čatnaba giellamolsumii mii dáhpáhuvai sihke ruovttuin ja muđui báikkálaš servodagas. Soai namuheaba sivvan dasa, ahte biras ii ovddidan sámegiela geavaheami (2002: 58–80). Alaraudanjoki ja Kurki-Joensuu bohtosat sohpet oktii eará dutkiid bohtosiiguin. Sudno informánttat leat riegádan 1970- ja 1980-logus, ja eará dutkitge leat gávnnahan, ahte giellamolsun dáhpáhuvai dan áiggis Ohcejoga gielddas. Partanen lea fuopmášan ahte 1990-logus riegádan mánáid gaskkas lei sámegiela geavaheapmi lassánan.

Giellamolsuma jorgalahttima mearkkat

Mun dutken Ohcejoga sámegielat mánáid logu skuvla- ja beaiveruovttuloguid vuodul váldofága oahppočájánasas. Mun gávnnahin ahte giellamolsun lea Ohcejoga gielddas bisánan ja sáhtá leat jorgalan 2000-jahkeduháha álggus (Rasmussen 2005).

Maiddá Magistráhtas registrerejuvvon eatnigiellalogut čujuhit dan guvlui, ahte giellamolsuma jorgaleapmi lea álgán Ohcejoga gielddas 1990-logu áigge. Govvosis 4.2 lea Ohcejoga álbmot juhkkjuvvon 10-jagi joavkkuide ja

merkejuvvon eatnigiela mielde. Suomagiela leat eanetlogus buot 10-jagi ahkejoavkkuin earret go badjel 70-jahkásaččain ja vuollel logijahkásaččain 2007–08 jahkemolsumis. Dán dutkamuša skuvlaguorahallama informánttat leat agis 10–16 jagi. 10–19-jahkásaččain leat 60:s merken suomagiela eatnigiellan ja 53:s sámegiela. Suomagiela leat uhca eanetlogus.

Govus 4.2. Ohcejoga álbmoga registrerejuvvon eatnigiella 10-jagi gaskkaid: Sámegiella, suomagiella ja eará gielaid juohku 2008. 10–69-jahkásaččain leat suomagiela leat eanetlogus. Gáldu: SSG 2008

4.4.6 Álbmoga ahkeráhkadusat

Eretfárren ja uhcit riegádeamit leat dahkan ahte eandalit Ohcejoga gieldda álbmot lea boarásmuvvan ja áddjáluvvan. Gieldda ássiid gaskamearálaš ahki lassánii 31,5 jagis gitta 44,9 jahkái áigodagas 1980–2008. 49,3 proseantta álbmogis leat badjel 50 jagi ja álbmogis leat 55 proseantta albmát ja 45 proseantta nissonolbmot. Gieldda ássiin leat maid uhccán nuorat ja nuorra ollesolbmot go riikkas gaskamearálaččat. Ahkejoavku mii lea fárus skuvlaguorahallamis, lea unnimus 10-jagi joavku Ohcejogas. 7,6 proseantta ássiin leat ahkejoavkkus 10–19 jagi. Riikkas leat gaskamearálaččat 12,1 proseantta 10–19-jahkásaččat. Deanu gielddas ii leat dáhpáhuvván seamma garra boarásmuvvan iige áddjáluvvan. 37,7 proseantta álbmogis ledje badjel 50 jagi. 52 proseantta ledje albmát ja 48 proseantta nissonolbmot. Deanus 0–9 jagi ahkejoavku lea uhcit go 10–19 jagi joavku, namalassii 11,4 proseantta ja 13,9 proseantta gieldda ássiin. Ohcejogas lei 0–9 jagi ahkejoavku stuorát

go 10–19 jagi joavku: namalassii 10,7 proseantta ja 7,6 proseantta gieldda ássiin. (SGD 2009; SSG 2009.)

Váhneninformánttaid kvalitatiiva jearahallamiin boahá ovdan, ahte Ohcejoga informánttaid mielas lea erohus dain geat leat fárren eret dutkan-guovllus ja dain geat leat báhcán dohko. Dat geat leat fárren, leat nuorat ja oassi sis máhtá sámegiela, oassi ii. Nuorat geat leat báhcán ja nuorat geat leat fárren ruovttoluotta, leat ovddimusat sámegiela. Deanu gielddas ássi informánttaid mielde sin gielddas ii leat seamma tendeansa.

4.4.7 Beaiveruovttut ja skuvllat

Ohcejogas ja Deanus leat beaiveruovttut ja mánáidgárddit juohke stuorát čoahkkebáikkis. Ohcejoga gielddas leat guokte beaiveruovttu ja okta bearašbeaiveruoktu. Gáregasnjárggas lea sámegiela beaiveruoktu. Ohcejohnjálmmi beaiveruovttus leat suomagiela ja sámegiela ossodagat ja Njuorggámis lea suomagiela bearašbeaiveruoktu. Oktiibuot leat 41 máná sámegiela beaiveruovttuin ja 20 suomagiela beaiveruovttuin. Gáregasnjárggas lea leamaš sámegiela beaiveruoktu 1999 rájes ja Ohcejohnjálmmis sámegiela bearašbeaiveruoktu 1991 rájes. Ohcejohnjálmmis ii lean sierra sámegiela ossodat beaiveruovttus áigodagas 2000–04. Muhto jagi 2004 rájes lea sámegiela ossodat ohpihii leamaš sierra. Njuorggáma bearašbeaiveruoktu lea ovdal doaibman ja galggašii doaibmat suoma- ja sámegillii, muhto giela ii leat fidnen dasa sámegiela bargi. Giela ii lágidan mangelágan sámegiela oahpu iežas suomagiela beaiveruovttuin dutkanáigodagas, muhto 2012 álggahuvvui sámegiela giellabeassedoaimma sihke Gáregasnjárgga sámegiela beaiveruovttus ja Ohcejoga beaiveruovttu suomagiela ossodagas. (Inkinen 2009; Pieski 2013.)

Sámegiela beaiveruovttuide beassamis leat iešgudetlágan njuolggadusat Gáregasnjárggas ja Ohcejohnjálmmis. Gáregasnjárggas ii leat sierra fáldat suomagiela mánáide go sámegiela beaiveruoktu, ja beaiveruoktu doaibma giellabeassin sidjiide. Ohcejohnjálmmis besset sámegiela ossodahkii dušše mánát geaidda lea merkejuvvon sámegiella eatnigiellan Magistráhtas. Dát ordnet lea álggus boahán váhnemiid gáibádusaid dihte, namalassii ahte sám- ja suomagiela mánát eai galgga leat seamma dikšobáikkis. Maŋŋá Sámediggi lea juolludišgoahán doarjaga sámegiela beaiveruovttuide ja bidjan eaktun, ahte sámegiela beaiveruovttuin leat dušše sámegiela mánát. Danne Ohcejoga giela oažžu doarjaga Ohcejohnjálmmi beaiveruovttu

sámegielaat ossodahkii, muhto Sámediggi ii juollut doarjaga Gáregasnjárgga sámegielaat beaiveruktui, vaikko dat maid doaibmá sámegillii. (Inkinen 2009; Ruotsala 2010.)

Deanu gielddas leat guhitta mánáidgárddi, gos lea sámegielaat fáaladat mánáide. Golmma mánáidgárddis, Bovccás, Juovlavuonas ja Deanušaldis lea dárogiella váldogiellan, ja mánáide lágiduvvo sámegiela oahppu iešguđetlágan metodaidda mielde. Golmma mánáidgárddis lea sámegiella váldogiellan, Sieiddá mánáidgárddis ja guovtti priváhta mánáidgárddis: Diddi mánáidgárddis ja Giellavealgu-mánáidgárddis mat guktot leat Deanušaldis. Sieiddá sámegielaat mánáidgárdi lea oaivvilduvvon mánáide geat eai oahpa sámegiela ruovttus, ja doaibmá giellabeassin. Dát mánáidgárdi heaittihuvvui geassit 2009. Dutkanáigodagas leat 82 máná dárogielaat mánáidgárddiin ja 52 sámegielaat mánáidgárddiin. Giela lea defineren buot mánáidgárddiid sámi mánáidgárdin ja oažžu dan dihte sámi mánáidgárdedoarjaga Sámedikkis buot mánáidgárddiide. Eaktun doarjaga fidnemii lea, ahte mánáidgárddis leat maid muhtin sámi giella- ja kulturfáaladagat. Fáaladagat molsašuddet mánáidgárddis mánáidgárdái, muhto ulbmilin lea ahte juohke ossodagas lea olmmoš geas lea máhttu ja ovddasvástádus giella- ja kulturoahpus nu ahte mánát ožžot sámi fáaladaga juohke beaivve dábálaš fáaladaga oassin. Deanu gielddas lea šaddan bivnnuhin bidjat mánáid sámegielaat mánáidgárdái ja giela atná dan beaktilis vuohkin oahpahit mánáide sámegiela. Giela juohká mánáidgárdesaji váhnemiid ohcamuša vuodul iige gáibit, ahte mánát dahje váhnemat máhttet sámegiela. (Tvare 2009.) Ohcejoga ja Deanu gielddaid soahpamuša mielde sáhttet Sirpmá váhnemat fidnet sámegielaat mánáidgárdesaji Ohcejohnjálmmis ja Njuorggáma váhnemat Deanušaldis. Vihtta máná rasttildit rájá beaivválaččat ja geavahit dán fáaladaga, njeallje máná Sirpmás Ohcejohnjálbmái ja okta mánná Njuorggámis Deanušaldái. (Tvare 2009; Inkinen 2009.)

Árramánávuođa sámegiela eastagat

Sáhtta árvvoštallat dili nu ahte buot dutkanguovllu mánáin eai leat duodalaš vejolašvuodat oahppat sámegiela árramánávuođa rájes, dannego sámegielaat fáaladagat leat dihto láhkai ráddjejuvvon. Ohcejohnjálmmis lea sámegielaat beaiveruoktu ráddjejuvvon sámegiela eatnigiellan hálli mánáide. Njuorggámis, Juovlavuonas, Ruostefielmmás ja Deanuvuona gilážiin lea guhkes mátki, muhtimin badjel 50 kilomehtera, gielddaid guovddážiidda gos sámegielaat beaiveruovttut ja mánáidgárddit leat.

Vuodđoskuvllat

Dutkanguovllus leat gávccii gieldda skuvlla ja okta priváhta skuvla. Juohke skuvllas lea sáme giela fáldat oahppiide. Sáme gielat oahpahu fáldat lea dattetge earaláhkai organiserejuvvon Ohcejoga gielddas ja Deanu gielddas. Ohcejogas lea oahpahu sáme giellii ja suomagiellii buot golmma skuvllas ja oahppit leat sirrejuvvon sáme gielat ja suomagielat luohkkálanjaide oahpahu giela mielde. Vaikko sáme giella lea oahpahu giellan buot golmma skuvllas Ohcejogas, de oahpahu ii leat sáme giellii buot oahppoávdnasiin badjedásis. (Gáregasnjárgga, Ohcejohnjálmmi ja Njuorggáma skuvlla jahkeplána 2008.)

Deanu gielddas lea oahpahu sáme giellii guovtti skuvllas: Sirpmá skuvllas ja Deanu sámeskuvllas Deanušalddis. Ii leat goassege mearriduvvon ahte oahpahu Sirpmá skuvllas galgá leat dušše sáme giellii, muhto buot mánát Sirpmá skuvlabiires máhttet sáme giela ja leat buohkat sáme gielat oahpahu. Deanu Sámeskuvllas fas lea mearriduvvon, ahte sáme giella lea áidna oahpahu giella. Oahppit geat háliidit dárogiela oahpahu giellan, fertejit vázzit eará vuodđoskuvlla. Dat ii buvttet stuorát geavataš váttisvuodaid, go Deanu Sámeskuvlla ja Sieiddá skuvlla gaska lea sullii njeallje kilomehtera. Deanu golmma eará vuodđoskuvllas ja priváhta Montesori skuvllas lea dárogiella oahpahu giellan ja oahppit sáhttet válljet sáme giela vuosttašgiellan dahje muhtin variántta nubbigielas. (Tvare 2009; Johnsen 2008.)

Oahppoplánat

Deanu giella lea ovdal geavahan riikkaviidosaš *Sámi oahppoplána L97 S* ja lea aiddo álgán geavahit ođđa sámi oahppoplána *Máhttolokten Sámi oahppoplánabuvttus*. Ohcejohka lea ráhkadan báikkálaš oahppoplána riikkaviidosaš *Vuodđooahpahu oahppoplána* vuodul. Danne lea dárbu čilget Ohcejoga báikkálaš oahppoplána ulbmiliid ja sisdoalu. Báikkálaš oahppoplánas lea oktasaš álgu ja sierra plánat sáme gielat ja suomagielat oahpahu várás. Álgooassi lea guktuid giellajoavkkuid oahpahu oktasaš. Dasge geardduhuvvo ahte: “*Oahpahu vuodđun lea suomakultuvra, mii lea ovdánan vuorrováikkuhusas álgoálgosaš, davviriikalaš ja eurohpalaš kultuvrrain.*” Muhto gieldda oahppoplánas bohtá maid ovdan, ahte báikkálaš giella-, kultur- ja birasdieđut vuoruhuvvojit:

Oahpahu galgá sirdit ođđa sohka buolvvaide báikkálaš giella-, kultuvra- ja birasdieđu: dieđuid, máhtuid, árvuid ja vieruid. Skuvllat galget addit rivttes dieđu ee. oahppiid giella- ja kulturduogáža mielli sin gielain ja

kultuvrrain sihke eará kalohttaguovllu gielain ja kultuvrrain. (Ohcejoga gielda 2004a, 2004b)

Sihke sámegielat ja suomagielat oahpahusa ulbmiliin deattuhuvvo sápmelašvuohta, álgoálbmotstáhtus, mánggagielatvuohta ja mánggakulturvuodđu.

Deatálaš lea deattuhit sámiid oktiigullelašvuođa guovllu álgoálbmogin badjel rájáid. Ulbmilin lea, ahte oahppi oahppá dovdat ja atnit árvvus guovllu mánggagielatvuođa ja -kulturvuođa. Skuvllat galget muđuige rádjaguovlogieldda skuvlalágádussan bargat ovttasbarggu rádjanábo-riiguin vejolašvuođaid mieldi. (Ohcejoga gielda 2004a, 2004b)

Suomagiela oahppiid sámegiela oahpahusplánas deattuhuvvo, ahte sámegiela A-giela oahpahus lea sihke dáido- ja kulturávnnasin. Oahppit galget oahppat gulahallat sámegillii mánggalágan gulahallandilis ja fága galgá riggudahttit oahppi sámekultuvrra dovdamuša. Ulbmilin lea earret eará ahte skuvlla oahpahasas oahppit leat oahppan geavahit sámegiela gáibideaddji sosiála dilis njálmálaččat, leat oahppan čállit gáibideaddji teavsttaid sámegillii buriin riehtačállimiin, dovdet bures sámii servodateallima ja kultuvrra ja sáhttet doaibmat ovttas sápmelaččaiguin. Oahppit galget maid máhttit lohkat sámegielat girjjálašvuođa ja sáhttit čuovvut sámii kultureallima ja sámegielat mediaid. Sámegiela B-giela oahpahas álggahuvvo badjedásis ja das leat loažžadut gáibádusat. Oahppoplána mielde galgá roahkasmahttit oahppiid geavahit sámegiela aktiivvalaččat njálmálaččat ja oahppit galget dovdat mánggakultuvrralašvuođa vuodđoáššiid. Oahpahusa ulbmil lea maid ahte oahppiid vejolaš mánggakultuvrralaš identitehta čielgá ja nanosmuvvá, ja ahte oahppit ožžot buori vuoddu joatkit sámegiela oahpahallama joatkka-oahppoásahasas. (Ohcejoga gielda 2004b.)

Eaktodáhtolaš sámegiella

Norggas sáhtta sámegiela hálddašanguovllu gielda mearridit, ahte buot vuodđoskuvlaoahppiin lea oahpahas sámegielas (Oahpahusláhka 1999/61 §6.2). Deanu gielda mearridiige 1990-logu álggus dahkat sámegiela geatnegahtton fágan buot vuodđoskuvlaoahppiide, muhto gomihii mearrádusa moadde jagi maŋŋá, dannego muhtin váhnemat vuostálaste dan (Todal 2002: 71). Suoma oahpahuslágas ii leat meroštallon vejolašvuohta dahkat

sámegiela geatnegahtton fágan. Ohcejoga gieldda mearridii dattetge dahkat sámegiela geatnegahtton fágan buot oahppiide goalmmát luohká rájes 1980-logu gaskkamuttus. Guokte váhnenpára váidaledje dán mearrádusa Riikkabeivviid vuoigatvuodakánslerii guhte gomihii mearrádusa, danne go gieldda lei váldán diimmuid sámegiela oahpahussii eatnigiela oahpahas. (Aikio-Puoskari 2001: 158.) Dan maŋŋá eai leat dát gielddat mearridan dahkat sámegiela geatnegahtton fágan ja sámegiella lea eaktodáhtolaš fága maid suomagielat ja dárogielat oahpahas oahppit sáhttet lohkat, muhto eai dárbbas lohkat.

Logahat ja joatkkaskuvla

Dutkanguovllus leat guokte joatkkaoahppofálaldaga vuodđoskuvlla maŋŋá. Ohcejogas lea Sámelogahat Ohcejohnjálmmis ja Deanu gielddas lea Deanu joatkkaskuvla Ruostefielmmás mas leat eanadoallo- ja luondduoahppofálaldagat. Guktuid joatkkaskuvllain lea vejolaš lohkat sámegiela iešgudege variántta mielde. Dattetge sámegiella ii geavahuvvo oahpahasgiellan Deanu joatkkaskuvllas. Sámelogahagas oahpahuvojit muhtin fágat sámegillii sámegielat oahppiide, muhto oahpahas mearri lea uhcci. Visot oahpahasjoavkkuin lea oktiibuot čieža diimmu oahpahas vahkus sámegillii. (Aikio-Puoskari ja Vest 2007, Deanu joatkkaskuvla 2009.) Nuorrainformánttaid jearahallamiin guokte nuora vástideaba, ahte soai áiguba sihkarit vázzit joatkkaoahpu dutkanguovllus. 11 informántta vuolgášedje millosamosit gávpogiidda dego Roavvenjárgii, Čáhcesullui ja Girkonjárgii vázzit joatkkaskuvlla.

Oahpahasmánnet

Dutkanguovllus geavahuvvo sihke beaktilis ja láivves guovttegielat oahpahasmánne beaiveruovttuin ja vuodđoskuvllain. Muhtin beaiveruovttuin lea sámegiela váldogiellan ja beaiveruovttut doibmet iežasgielat beaiveruoktun muhtin mánáide ja giellabeassin eará mánáide. Muhtin beaiveruovttuin suomagielat mánat eai oahppan álggage sámegiela, ja eanaš dárogielat mánáidgárddiin mánat ohppet sámegiela dakkár oahpahasmánne mielde maid Baker gohčoda láivves oahpahasmánne. (Baker 2001: 194; gč. maiddái kapihtala 2.4.6.)

Vuodđoskuvllainge sámegiella lea váldogiellan muhtin mánáid oahpahas. Baker mielas dát mánne addá sihke njálmmálaš ja čálalaš

guovttagielatvuoda. Ohcejoga skuvllain sámegiela geavaheapmi oahpahas geahppána, go oahppit álget badjedássái. Deanu gielddas lea visot oahpahas maiddá badjedásis sámegillii. Joatkkaskuvlla lea vejolaš vázzit maid dutkanguovllus, muhto áidna fáldadagat leat eanadoallu, luonddugeavaheapmi ja logahatoahppu. Jos nuorat manašedje joatkkaskuvlii iežaset gielddas, de lea dárogiella áidna oahpahasgiella Deanu gielddas, ja eanaš fágaid oahpahas lea suomagillii Ohcejogas. Dušše Kárášjogas ja Guovdageainnus livččii vejolaš oažžut joatkkaoahpu muhtin muddui sámegillii. Baker gohčoda oahpahas mále mas oahpahasgiella molsojuvvo vehádatgielas majoritehtagillii skuvlla áigge, gaskaboddasaš mállen. Dakkár oahpahas servodatlaš ulbmil lea assimileren ja gielalaš boadus lea buorremuddui ovttagielatvuoha. Ferte fuopmášahttit ahte dábálaččat oahpahasgiella molsojuvvo mealgat árabut go badjedásis dahje joatkkaskuvllas Baker ovdamearkkain (gč. maiddá kapihttala 2.4.6).

Dárogielat ja suomagielat oahpahas oahppit sáhttet lohkat sámegiela muhtin nubbigiela variántan dahje vierrogiellan. Dán mále Baker gohčoda maid láivves oahpahas mállen, man servodatlaš ulbmil lea muhtin muddui gielalaš riggodat ja boadus lea ráddjejuvvon guovttagielatvuoha.

Sámegielat a ja b skuvllat

Skuvlavuogádagas lea miellagiddevaš erohus Ohcejoga ja Deanu gielddain. Deanu gielddas lea sámegielat oahpahas sierra sámegielat skuvllain. Dát skuvlavuogádat muittuha Fishman 4a-skuvllaid mat leat vehádatgielagiid hálddus. Ohcejogas lea sámegielat ja suomagielat oahpahas seamma skuvllas, gos oktasaš doaimmat dáhpáhuvvet mealgadit suomagillii ja moanat bargit, ovdamearkka dihte Ohcejohnjálmmi ja Njuorggáma skuvllaid veahkkehoavdat, eai máhte sámegiela (Vásahusat gieddebarggus; Gieddebarggu notáhtat). Dát skuvlavuogádat muittuha Fishman 4b-skuvllaid main oahpahas lea vehádatgillii, muhto ii leat vehádatgielagiid hálddus. (Fishman 1991: 100; gč. maiddá kapihttala 2.4.6.)

4.4.8 Sámegielat ásahusat

Sámegiela bajiduvvon stáhtusa dihte lea dutkanguovllus šaddan sámegielat bargomárkan ovdamearkka dihte beaiveruovttuin, skuvllain, gielddaid hálddahasain ja muhtin eará almmolaš bargosajiin. Daid gaskkas leat bargosajit

main sámegiela máhttu lea geatnegahtton ja bargosajit main sámegiela máhttu adnojuvvo ánsun. Váhnenjearahallamiin boahtá ovdan, ahte buot sámegielat váhneninformánttat geavahit sámegiela barggus. Muhtin váhnemiin lea sámegiella váldogiellan barggus ja muhtin váhnemiin lea sámegiella báld-dalasiellan maid dattetge geavahit juohke beaivve dahje dušše muhtumin. Gieldda ásahusaid lassin sámegiella geavahuvvo bargogiellan Deanu gielddas: Sis-Finnmárkku diggegottis, NRK Sámi Radio guovllukantuvrras, sámegielat aviissa Ávvira guovllukantuvrras ja Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddážis. Gieldda ásahusaid lassin sámegiella geavahuvvo bargogiellan Ohcejoga gielddas: YLE Sámi radio guovllukantuvrras, Sámiráđi doaimmahagas, Suoma ruovttueatnan gielaide dutkanguovddáža kantuvrras ja Sámedikki doaibmabáikkis. Dasa lassin sámegiella geavahuvvo vuodđoaláhusain ja priváhta fitnodagain. (Vásáhusat gieddebarggus.)

Guovttegielat gielddahálddahasat?

Leatgo Ohcejoga ja Deanu gielddaid hálddahasat guovttegielagat, lea definišuvdnagažaldat. Birrasii bealli gielddaid bargiin máhttet sámegiela dohkálaččat dahje bures. Gielddaid ássit ožžot njálmmálaš bálvalusaid sámegillii, jos deaivá leat sámegielat bargi gustovaš gielddalaš suorggis dahje jos gáibida dulkka. Ássit ožžot maid vástádusa sámegillii, jos ieža čállet sámegillii gieldda orgánaide. Eanaš áššemeannudeapmi gielddaid hálddahasain dáhpáhuvvá dattetge riikkagillii. Gielddat almmuhit eanaš gielddalaš dieđuid álbmogii sáme- ja riikkagillii. Ohcejohka jorgalahtta gielddaráđdehusa, váldostivrra ja lávdegottiid áššebáhpáriid sámegillii ja čoahkkimat dulkojuvvojit. Deanu gieldda geavaha álo dulkka gielddastivrra čoahkkimiin. Eará čoahkkimat dulkojuvvojit jos gáibiduvvo, muhto gieldda ii jorgalahte čoahkkimiid áššebáhpáriid sámegillii. (Aslaksen 2008; Näkkäljærvi 2007: 110–126; Ohcejoga gieldda 2009; vásáhusat gieddebarggus. Gč. maiddái Özerk ja Gaup Eira 1996; Andersen ja Strömgren 2007.) Sámegiella geavahuvvo dasto gielddaid hálddahasain, muhto ii sáhte dadjat ahte gielaide geavaheamis livččii ovttadássásašvuhta.

Giellaguovddážit

Ohcejoga gielddas ii leat giellaguovddáš, man bargun livččii ovddidit sámegiela ja doallat sámegiela kurssaid. Sihke Ohcejoga gielddas ja Sámi oahpahušguovddážis livččii vejolašvuhta fállat sámegiela kurssaid, muhto

eai leat dahkan nu mu dutkanáigodagas (vásáhusat gieddebarggus). Deanu gielddas lea leamaš giellaguovddáš *Giellagáddi* 1998 rájes. Giellagáddi áshuvvui bastevas giellaguovddážin Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáža olis jagi 2002. Giellaguovddáža váldodoaibman lea doallat sámegiela álgo- ja joatkkakurssaid ja lágídit lohkan- ja čállinkurssaid sámegiela hálliide. Muhtimin lea hábmen kurssaid sierranas joavkkuide. Ovdamearkka dihte dat lea lágídan sámegiela álgokurssa Deanu Joatkkaskuvlla bargiide, čállinkurssa Finnmárkku fylkagieldda sámegiela hálliide ja ”giellamáistin”-kurssa riddoguovllu ássiide. Geassit láve lágídit giellalávguna. Álgokurssaide lea stuorra beroštupmi, muhto sámegiela lohkan- ja čállinkurssaide eai leat leamaš doarvái ohccit manimus njealje jahkái. Giellagátti kurssain leat šaddan moanat sukseassahistorjját – olbmot leat álgokurssaide álgán ja šaddan aktiiva sámegiela geavaheadjin. (Hansen H. 2009.)

4.4.9 Guovllu bargoeallin ja giellageavaheapmi

Guovllu bargoeallin čuovvu viehka muddui riikkaid bargoeallinminstara. Ohcejogas barget golbma njealjátoassi bargoveagas priváhta dahje almmolaš bálvalussurggiin, 15 proseantta sekundára barggus ja sullii logi proseantta boazodoalus, guolásteamis dahje šibitdoalus. Erenoamáš lea dattetge, ahte boazodoallu lea vuodđoealáhusain dehálamos ealáhus. Deanu gielddas lea dilli sullii seammalágan. 69,4 proseantta bargoveagas barget priváhta ja almmolaš bálvalussuorggis, 18,1 proseantta bargoveagas barget sekundára bargguin ja 11,7 proseantta bargoveagas barget vuodđoealáhusain. Sihke Gáregasnjárggas ja Njuorggámis leat rádjagávppit dehálaš bargoadit, gos eanaš gávppašeadjit leat Norgga beale ássit. Bargguhisvuolta sihke Deanu gielddas ja Ohcejogas gielddas lea Norgga ja Suoma gaskamearálaš dásis. Dat mearkkaša sullii 12 proseantta Ohcejogas ja njeallje-vihitta proseantta Deanu gielddas dutkanáigodagas. (Ohcejoga gieldda 2009; SGD 2009.)

Norgga beale bargomárkan geasuha olu Ohcejoga ássiid, ja lea čalbmáičuohcci ahte kvalitatiiva jearahallamiid váhneninformánttain guđas Suoma beale gávcci váhnenmis leat leamašan barggus Norgga bealde. Norgga beale váhneninformánttain ii oktage leat bargan Suoma bealde. Muhto okta lea fárren Suoma bealde Norgga beallai. Dutkanáigodagas fitnen eanaš gávppiin, bálvalusfitnodagain ja almmolaš kantuvrrain Deanu ja Ohcejoga gielddain. Juohke sajis lean juogo sámástišgohtán dalán dahje gulaskuddan sáhtášiigo doppe sámástit. Eanaš sajiin deiven sámegielat olbmuid, vaikko

muhtin bargosajiin ii lean eará go okta sámegiela hálli mángga bargis. Bargiid sámegiela máhttu ii leat dattetge mihkkege, maid bargoaddit almmuhit dahje geavahit iežaset gálvvuid dahje bálvalusaid vuovdaleamis. Iige sámegiella oidnon fitnodaga mánnusplakáhtain dahje gálvvuid merkemis. Almmolaš kantuvrrainge galggašii giellalágaid mielde leat nu, ahte dat bálvalivčče dan gillii maid áššehas vällje geavahit, muhto vásihin ahte baicce lea nu ahte bargiid giellamáhttu mearrida bálvalangiela, ja sámegiella geavahuvvo dušše jos sihke bargi ja áššehas máhttiba sámegiela. Almmuhustávvaliinge oidnojit dušše dat dieđut sámegillii mat lága mielde galget leat sámegillii. (Vásáhusat gieddebarggus; gč. maiddái Näkkäljärvi 2007: 320.)

4.4.10 Sámeielat asttuáiggefálaldagat

Moanat lágideaddjit ordnejit asttuáiggefálaldagaid Ohcejoga ja Deanu gielddain: gielddaid lihkadan- ja kulturskuvllat, searvegottit, eaktodáhtolaš searvvit ja fálastallansearvvit. Muhtin spiehkastagaiguin leat buot dát doaimmat riikkagillii: dárogillii Deanu gielddas ja suomagillii Ohcejoga gielddas. Spiehkastagat leat Deanu kulturskuvla mii lágida teáhterhárjehallamiid ja juoiganoahpu sámegillii mánáide ja nuoraide, sámi servviid doaimmat ja Sirmsá asttuáiggefálaldagaid lágideaddjit mat lágidit eanaš doaimmaid sámegillii. (Vásáhusat gieddebarggus; váhnenjearahallamat; Taipale 2012.)

4.5 Konklusuvdna

Riikkadásis leat Suopma ja Norga dohkkehan riikkaidgaskasaš soahpamušaid ja mearridan lágaid ja njuolggadusaid mat galget suodjalit sápmelaččaid giela, kultuvrra ja servodateallima. Dáinna stáhtat čájehit buori áigumuša vehádatálmoga ja vehádatgiela hárrái. Dát nanne sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Soahpamušat, lágat ja njuolggadusat hábmejít paradig-mamolsuma sihke Norgga ja Suoma sámepolitihkas. Láhkuvuogádat addá vejolašvuodaid ásahit dehálaš ášahusaid mat ovddidivčče sámegiela sihke sámi servodatdásis ja mesodásis – dán dutkamuša dutkanguovllus. Lea čielggas ahte sámegiela objektiivá etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat lassánan ovttá buolvadaga áigge.

Mákródási eastagat

Lágaid guorahallamis leat maid boahtán ovdan áššit mat sáhtášedje nan-
net sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid buorebut. Sámegiella ii
leat nationála giella Suomas ja Norggas dego ruotagiella Suomas, muhto
ovttadássásaš giella riikkagielain dihto guovllus. Oahpahuslágaid mielde
ii leat sámegielaat vuodđoskuvla sámegielaat mánáid vuoigatvuohtan dego
ruotagielaat mánáin Suomas. Norggas galgá sámegielaat mánáid oahpahus leat
sámegillii. Suomas ii dárbbáš lágideat visot oahpahusa sámegillii sámegielaat
oahppiide. Lea doarvái ahte eanaš oassi oahpahusas lea sámegillii. Dehálaš
mearrádusat dego man ollu Deanu giella galgá geavahit sámegiela iežas
hálddahas ja politihkalaš eallimis, lea gieldda iežas mearrádusaid duohken.
Seammaláhkai lea gielddaid duohken dahketgo sámegiela geatnegahtton
fágan vuodđoskuvllas ja ásahtigo giellaguovddáža, giellabesiid ja gielláv-
gunluohkáid mánáide geat eai máhte sámegiela. Lága mielde dat lea vejolaš,
muhto ii leat giellamolsuma vásihan mánáid vuoigatvuohta beassat oahppat
sámegiela dákkár beaktillis oahpahusmálliin.

Mesodási buorit bealit

Sámi servodatdásis leat ásahtuvvon álbmot válljen orgánat, Sámedikkit,
ja eará sámegiela infrastruktuorra. 1990-logu álggus lei eanaš oassi dán
infrastruktuorras ásahtuvvon ja danne adnojuvvo 1990-lohku sámegiela
ealáskahttináigodaga álgun. Dan maŋŋá lea sámegielaat oahpahus lassánan,
oahpponeavvodilli buorránan ja sámi mediafálaldat lea sakka stuorát ja viidát
go ovdal. Go geahčada mo ođđa politihkka lea ollašuttun dutkanguovllus,
de boahtá ovdan ahte dávjá lea ádjánan guhká ovdal go riikka ođđa politihkka
lea ollašuvvan báikkálaš dásis. Das beroškeahtta, de leat dutkanguovllus
ollu sámegiela ovddidandoaimmat maid dutkit (Hyltenstam et al. 1999;
Fishman 1991 ; Baker 2001; UNESCO 2003) atnet dehálaš. Olbmui
leat vuoigatvuohta oazžut almmolaš bálvalusaid sámegillii. Dáppe leat
sámegielaat beaiveruovttut, oahpahus sámegillii ja sámegielaat vuodđoskuvllas
ja Deanu gielddas maiddái lohkan- ja čállinkurssat ollesolbmuide. Skuvlla
ulbmil lea ovddidat sámi mánáid identitehta ja giela. Leat maid almmolaš
bargosajit main sámegiella lea eaktun dahje ánsun virgáibidjamis ja sáhtá
dadjat, ahte sámegielaat bargomárkan gávdno. Dasa lassin sámegiella geava-
huvvo maiddái priváhta bargoeallimis. Sáhtá goit árvalit ahte sámegiela
objektiivva ceavzinnávccat leat buorránan sakka dálá mánáid ja sin váhnemiid
mánávuodá rájes.

Giellamolsun bisánan

Demográfalaš dieđut čájehit ahte giellamolsun sáhttá leat álgán juo ovdal 1930 ovddeš Deanu gielddas, ja 1960-logu rájes ovddeš Buolbmága gielddas, Ohcejoga gieldda guovddážiis ja Njuorggáma guovllus. Orru leamen nu ahte giellamolsun álgá easka dan maŋŋá Ohcejoga bajimus oasis Gáregasnjárgga guovllus. Eanaš báikkiin eai leat dattetge buot sápmelaččat oassálastán giellamolsumii. Muhtimat geavahit ain sámegiela ja leat sámástan maid-dái mánáideasetguin. Giellamolsun dáhpáhuvvá almmatge dan áiggis go sámegiela objektiivva ceavzinnávccat eai lean nu buorit go 2000-logus. Ovdalis lea boahtán ovdan, ahte sámegiela sirdáseapmi buolvvaid gaskkas lea lassánan 1970-logus 2000-logu rádjai. Orru leamen nu ahte dát lassáneapmi álgá árabut Deanu gielddas go Ohcejoga gielddas. Muhto 2000-logus lea lassáneapmi čielggas maid Ohcejoga gielddas.

Čuolmmat čadaheamis

Dattetge leat maid boahtán ovdan bealit mat heajudit sámegiela objektiivva ceavzinnávccaid. Dát čuolmmat čatnasit ovddimusat dasa, mo gielddat leat válljen čadahit mákrodási sámepolitihka daid áššiin main gieldda dásis lea válljenmunni. Sámi giellalágain beroškeahtta sámegiella ii geavahuvvo almmolaš ásašusain hálddahusgiellan, ii oppa čálalaš giellange Deanu gieldda politihkas.

Sámegielat beaiveruoktofálaldagat eai leat fállon juohke báikkis dutkan-guovllus. Ohcejoga gieldda ii fála sámegiela oahpu suomagielat beaiveruovttuin dutkanáigodagas. Deanu gieldda geavaha ovddimusat láivves oahpahusmálle go dárogielat mánáidgárddiin geahččalit oahpahit mánáide sámegiela. Sihke Ohcejoga ja Deanu gielddat geavahit láivves oahpahusmálle oahpahit sámegiela suoma- ja dárogielat oahppiide vuodđoskuvllain. Ohcejoga gieldda lea válljen Fishman terminologijja mielde “b-skuvllaid” sámegielat oahpahussii. Deanu gieldda fas geavaha “a-skuvllaid”-málle sámegielat oahpahusas, dat nanne sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Fishman mielas a-skuvllain lea álkit ovddidit vehádatgiela ja jorgalahttit giellamolsuma go b-skuvllain. Vidát ja guđát kapihttalas guorahalan earret eará sámegielat nuoraid giellageavaheami skuvllas ja árvvoštalan, leago oktavuoha skuvllaid oahpahusmálle ja sámegiela geavaheamis.

Vaikko eanaš almmolaš ja priváhta bargosajiin leat sámegielat bargit, de ii leat sámegiella oidnosis. Fitnodagat eai geavat sámegiela iežaset gálvvuid fáluheamis ja gulahallan sihke almmolaš ja priváhta suorggis dáhpáhuvvá

riikkagillii, jos sámegiela eai dieđe ahte nubbi máhttá sámegiela. Fishman oainnu mielde sámegiella ii leat ollásit joavdan goalmát ceahkkái GRID-skálas.

5 Mánáid ja nuoraid sámegiela ceavzinnávccat

Dán kapihttalas guorahalan muhtin beliid sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccain dutkanguovllu 10–16-jahkásaččaid gaskkas. Vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mihtideamis adnojuvvo mánáid ja nuoraid giellamáhttu dehálaš áššin. Jos mánát ja nuorat eai máhte giela, de lea giella čielgasit áitojuvvon ja sáhtttá álfárot jávkát (UNESCO 2003: 8; gč. maiddái kapihttala 2.4.3). Mu dutkanmetoda lea gažadanskoviin jearahallat informánttaid. Gažaldagain válddán čielgasa sin gielalaš repertuáras, gielalaš historjjás, doaladumiin gielaid hárrái ja jáhkuin boahtteáiggi giellageavaheamis. Mun analyseren maid muhtin fáktoriid mat vedjet leat váikkuhan dán ahkejoavkku sámegiela máhttui: goas sii leat oahppan iešgudege giela, mii gielaid geavahuvvui mánáidgárddis, mii lea sin oahpahusgiella, maid gielaid ohppet skuvllas fágan, gos sii leat ássan ja makkár etnikkalaš identitehta sis lea. Ahkejoavkku njálmmálaš giellageavaheapmi analyserejuvvo giellašiljuid mielde. Das boahtá ovdan man muddui sii geavahit sámegiela: lagamus bearrašis váhnemiiguin, oarbiniiguin ja áhku gácciin, skuvllas oahpaheadjiiguin ja eará oahppiiguin ja asttuáiggis fulkkiiguin, eará ollesolbmuiguin ja skihpáriiguin.

Vuollekapihttalas 5.7 *Mediagiella* guorahalan informánttaid mediageavaheami. Dutkit atnet dehálažžan ahte vehádatgiella válđojuvvo atnui odđa giellašiljuin dego odđaáigásaš mediain (UNESCO 2003: 11; Hyltenstam et al. 1999: 51; gč. maiddái kapihttaliid 2.2.4 ja 2.4.8). Danne guorahalan man muddui informánttat geavahit sámegielat mediaid ja man olu sii geavahit earágielat mediaid.

Informánttaid sámegiela joavkkut

Mun čoggen dieđuid dán kapihttalii kvantitatiiva guorahallamiin maid čadahan Deanu ja Ohcejoga gielddaid skuvllain giđđadálvve 2008. Danin gohčodan dan skuvlanguorahallamin. Skuvlanguorahallamii serve 193 informántta gávccii skuvllas. Deanu gielddas oassálaste 5.–10. luohká oahppit informántan ja Ohcejoga gieldda skuvllaid 4.–9. luohkáid oahppit informántan. Eanaš informánttat leat nappo agis 10–16 jagi, ja informánttat leat juhkkujuvvon

njealji jovkui sámegeiela máhtu dáfus. Sámegeiela 1 informánttat hálddašit sámegeiela buorebut go nuppi geiela dahje sii hálddašit sámegeiela ja nuppi geiela seamma bures. Sámegeiela 2 informánttat máhttet sámástit, muhto sii hálddašit nuppi geiela buorebut go sámegeiela. Mun anán vejolažžan ahte Sámegeiela 2 informánttat máhttet sámegeiela nu bures, ahte adnojuvvojit guovttegeielagin Skutnabb-Kangas (1986: 50) meroštallama mielde, namalassii ahte guovttegeielat lea son guhte geavaha (dahje máhtta geavahit) guokte geiela eanemus oktavuodain iežas dáhtu ja servodaga gáibádusaid mielde. Sis lea nappo riikkageiela dominieren guovttegeielatvuohta sámegeielas ja riikkageielas.

Sámegeiela 3 informánttat máhttet veaháš sámegeiela, muhto eai nu bures ahte sin sáhtta atnit guovttegeielagin Skutnabb-Kangas meroštallama mielde. Sámegeiela 4 informánttat eai máhte álggage sámegeiela. (Gč. maiddá kapihttala 3.3.2.)

Sámegeiela joavkkut	Ohcejohka	Deatnu	Dutkanguovlu	N
Sámegeiela 1	20 %	25 %	24 %	46
Sámegeiela 2	43 %	19 %	25 %	49
Sámegeiela 3	30 %	27 %	28 %	54
Sámegeiela 4	7 %	29 %	23 %	44
Oktiibuot	100 %	100 %	100 %	193

Govus 5.1. Informánttaid juohkáseapmi sámegeiela joavkkuide Ohcejoga gielddas, Deanu gielddas ja dutkanguovllus.

Govus 5.1 čájeha ahte informánttain 24 proseantta gullet Sámegeiela 1 -jovkui, 25 proseantta Sámegeiela 2 -jovkui, 28 proseantta Sámegeiela 3 -jovkui ja 23 proseantta Sámegeiela 4 -jovkui. Das bohtá maid ovdan mearkkašahti erohus gielddaid gaskkas sámegeiela joavkkuid juohkáseamis. Ohcejogas máhtta stuorát oassi informánttain sámástit go Deanus. Ohcejogas 63 proseantta gullet Sámegeiela 1 ja 2 -joavkkuide. Deanus 44 proseantta gullet Sámegeiela 1 ja 2 -joavkkuide. Ohcejogas gullet 30 proseantta Sámegeiela 3 -jovkui ja čieža proseantta Sámegeiela 4 -jovkui. Deanus gullet 27 proseantta Sámegeiela 3 -jovkui ja 29 proseantta Sámegeiela 4 -jovkui. Ohcejogas lea nappo oassi mii ii máhte sámegeiela álggage, čieža proseantta. Dat lea mealgat uhcit go Deanus, gos 29 proseantta informánttain eai máhte álggage sámegeiela.

Sámegeiela 1 ja Sámegeiela 2 informánttaid juohkáseamis lea maid gielddaidgaskasaš erohus. Deanus 57 proseantta gullet Sámegeiela 1 -jov-

kui ja 43 proseantta Sámegeiela 2 -jovkui. Ohcejogas gullet 32 proseantta Sámegeiela 1 -jovkui ja 68 proseantta Sámegeiela 2 -jovkui. Dán bohtosa sáhtta dulkot nu ahte sámegeiela nana hálddašeaddjit dahket stuorát oasi sámegeiela hálliin Deanus go Ohcejogas. Dán kapihttala analiissas giddden erenoamáš fuopmášumi gielddaidgaskasaš erohusaide mat čilgejit informánttaid juohkáseami Sámegeiela 1 ja Sámegeiela 2 -jovkui.

5.1 Gielalaš repertuára

Ehala (2009: 127–128) mielas ferte vuhtiiváldit buot gielaid mat leat geavahusas vehádatgiela hálliid birrasis, go árvvoštallá vehádatgiela subjektiivá etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid (gč. maiddái kapihttala 2.4.4). Skuvlaguorahallamis lea leamaš oktan ulbmilin gávdnat dárkilis dieđuid skuvlamánáid giellamáhtus ovddimusat daid gielain mat hállojuvvojit Deanuleagis. Danne lean jearran, man bures sii máhttet dárogiela, sámegeiela ja suomagiela. Lean jearran eangalsgiela máhtu birra maid moatti siva geažil. Eanaš mánát vásihit dán áigge eangalsgiela váikkuhusa juo árrat mánnávuodas musihka, filmmaid ja TV bokte. Eangalsgiella lea maid eanemus geavahuvvon giella interneahntas, maid dálá mánát ja nuorat viššalit geavahit. Dasa lassin eangalsgiella lea skuvlafágan sihke Norggas ja Suomas.

Informánttain lea leamaš vejolašvuotta vástidit, ahte sii hállet iešgudege giela bures, viehka bures, veaháš dahje ahte eai hála. Mun buvttán dás vuos ovdan informánttaid vástádusaid sámegeiela hállandáiddus, dan maŋŋá informánttaid riikkagiela, gránnjáriikka giela, eangalsgiela ja eará vejolaš gielaid hállandáiddus. Riikkagiella lea dárogiella Deanus ja suomagiella Ohcejogas. Gránnjáriikka giella lea suomagiella Deanus ja dárogiella Ohcejogas. Ovdanbuktimis čájehan maid, man muddui informánttat ohppet dáid gielaid skuvllas.

5.1.1 Sámegeiela máhttu ja oahppu

Informánttain 190:s leat vástidan gažaldahkii, man bures sii hállet sámegeiela. 36 proseantta sámástit bures. 11 proseantta sámástit viehka bures. 26 proseantta sámástit veaháš ja 27 proseantta eai sámás. Informánttaid sámegeiela hállandáiddus lea erohus Ohcejoga ja Deanu gielddaid gaskkas. 93 proseantta Ohcejoga informánttain ja 67 proseantta Deanu informánttain máhttet hállat sámegeiela

man nu dásis. Ohcejoga informánttain 44 proseanta hállet sámegiela bures, 19 proseantta viehka bures ja 30 proseantta veaháš. Deanu informánttain 30 proseantta máhttet sámástit bures, 14 proseantta viehka bures ja 23 proseantta veaháš. Čieža proseantta Ohcejoga informánttain ja 33 proseantta Deanu informánttain eai máhte sámástit. Fuopmášahtán ahte ii sáhte buohtastaddat dáid loguid govvosa 5.1 loguiguin, dannego kategoriseremis sámegiela joavkkuide válddán vuhtii maiddá eará áššiid go hállandáiddu.

Informánttain 37 proseantta ožžot oahpahusa sámegillii. 48 proseantta informánttain ožžot oahpahusa dárogillii ja 14 proseantta suomagillii. 58 proseantta informánttain lohket sámegiela skuvllas, 42 proseantta eai loga. Sámegiela oahpahusa informánttat lohket buohkat sámegiela eatnigiellan Suoma bealde dahje vuosttašgiellan Norgga bealde. Dás duohko mun gohčodan dán sámegiela oahpu vuosttašgiela oahppun, dannego Norgga bealde gohčodit eatnigiela oahppun oahpu, maid sisafárrejeaddjiid mánát ožžot iežaset váhnengielas.

Riikkagielat oahpahusas leat 128 informántta. Sis lohket 40:s dahjege 31 proseantta sámegiela fágan skuvllas. Dan 40 informánttas 22:s ássat Deanus ja 18 informántta Ohcejogas. Gávcci informántta leat riikkagielat oahpahusas, muhto lohket liikká sámegiela vuosttašgiellan. Earát lohket sámegiela nubbigiellan dahje vierrogiellan. (Gč. maiddá kapihtala 5.3.3.) Mearkkašahti boadus lea ahte 19 proseanttas informánttain lea sámegiela máhttu, muhto eai loga giela skuvllas. Sámegiela ealáskahttimii ii sáhte atnit buorin dan dili, go dušše 31 proseantta riikkagielat oahpahusa informánttain lohket sámegiela skuvllas, iige dan ahte vidát oasis informánttain lea sámegiela máhttu, muhto eai buorit dan máhttu skuvlla oahpahusas.

5.1.2 Riikkagiela máhttu ja oahppu

Man bures informánttat máhttet ássanriikka giela, boahtá ovdan go geahččá, man bures Deanu informánttat máhttet dárustit ja man bures Ohcejoga informánttat máhttet suomastit. 138 informántta Deanus leat vástidan gažaldahkii, man bures sii máhttet dárustit. Dain 85 proseantta dárustit bures, 13 proseantta viehka bures ja guokte proseantta veaháš. Ii leat oktage informántta gii ii máhte dárustit. Buot 54 informántta Ohcejogas leat vástidan gažaldahkii, man bures sii máhttet hállat suomagiela. 92 proseantta hállet suomagiela bures ja gávcci proseantta viehka bures. Ii oktage informántta hála uhccán dahje ii máhte hállat suomagiela. Oppalaš lohku čájeha ahte

88 proseantta informánttain hállet riikkagiela bures, logi proseantta viehka bures ja guokte proseantta hállet veaháš. Ii leat oktage gii ii máhte hállat riikkagiela. Buot informánttat vástidit ahte sii ohppet riikkagiela skuvllas.

5.1.3 Gránnjáriikka giela máhttu ja oahppu

Man bures informánttat máhttet gránnjáriikka giela, boahdá ovdan go geahččá, man bures Deanu informánttat máhttet suomastit ja man bures Ohcejoga informánttat máhttet dárustit. 137 informántta Deanus leat vástidan gažaldahkii, man bures sii hállet suomagiela. Vihtta proseantta hállet suomagiela bures, okta proseanta hállá viehka bures, logi proseantta hállet veaháš suomagiela ja 84 proseantta eai máhte suomastit. 54 informántta Ohcejogas leat vástidan gažaldahkii, man bures sii hállet dárogiela. Ii oktage máhte dárustit bures, guokte proseantta máhttet viehka bures, 35 proseantta máhttet veaháš ja 63 proseantta eai máhte dárustit.

Dutkanguovllus njeallje proseantta informánttain máhttet hállat gránnjáriikka giela bures, guokte proseantta viehka bures, 17 proseantta máhttet hállat veaháš ja 77 proseantta eai máhte hállat gránnjáriikka giela. Gránnjáriikka giela máhtus lea erohus gielddaid gaskkas. Deanus 16 proseantta informánttain máhttet hállat gránnjáriikka giela – suomagiela – bures, viehka bures dahje veaháš. 84 proseantta eai máhte. Ohcejogas 37 proseantta máhttet hállat dárogiela viehka bures dahje veaháš, 63 proseantta eai máhte.

Ohcejogas 20 proseantta informánttain ohppet dárogiela skuvllas. Deanus 17 proseantta informánttain ohppet suomagiela skuvllas. Lea miellagiddevaš oaidnit ahte stuorát oasis Ohcejoga informánttain lea dárogiela máhttu man nu dásis go sis geat ohppet dárogiela skuvllas. 37 proseanttas lea dárogiela máhttu. 20 proseantta ohppet giela skuvllas.

5.1.4 Eaŋgalsgiela máhttu ja oahppu

Informánttain 191:s leat vástidan gažaldahkii, man bures sii hállet eaŋgalsgiela. 66 proseantta informánttain máhttet eaŋgalsgiela bures dahje viehka bures. 17 proseantta informánttain máhttet hállat eaŋgalsgiela bures, 49 proseantta viehka bures, 20 proseantta veaháš ja njeallje proseantta eai hála eaŋgalsgiela. Eaŋgalsgiela eai máhte álggage hállat gaskadási informánttat, namalassii sii geat leat nuoramus informánttat ja aiddo álgán oahppat giela skuvllas.

Boaðus čájeha ahte stuorámuš oasis informánttain – 2/3 oasis – lea nu buorre eangalsgiela máhttu, ahte sáhtta dan geavahit hállangiellan ja ávkkestallat eangalsgielat mediafálaldagaiguin.

98 proseantta Ohcejoga informánttain ja 95 proseantta Deanu informánttain leat vástidan, ahte sii ohppet eangalsgiela skuvllas. Eangalsgiella lea geatnegahtton fága maid buohkat galget lohkat gaskadásis ja badjedásis. Sáhtta dattetge leat nu ahte muhtin informánttat leat earenoamáš sivaidd geažil beassan eret dan geatnegasvuodas. Lea maid vejolaš ahte muhtimat leat vajáldahtán vástideames.

5.1.5 Eará gielaid máhttu ja oahppu

Gažadanskovvá lei vejolaš merket, ahte máhtta eará giela/gielaid go dáro-, eangals-, sáme- ja/dahje suomagiela, muhto ii jerrojuvvon man bures informánta máhtta eará gielaid. 44 informántta dahjege 23 proseantta leat vástidan, ahte sii máhttet eará go namuhuvvon gielaid ja leat ieža čállán man/maid giela(id) sii máhttet. Sáhka lea sihke sisafárrejeaddjiid gielain, gielain maid ohppet vierrogiellan skuvllas, eará skandinávalaš gielain ja láhttagielas. Eanaš informánttat leat merken gielaid maid eai leat oahppan ovdalge álge skuvlii eaige hála daidd bearašlahtuiguin, ja dat dáiddá čujuhit dasa ahte lea sáhka vierrogielain. 15:s lohket iežaset máhttit duiskkagiela. Golmmas lohket iežaset máhttit fránskkagiela. Okta informánta lea merken ahte son ádde ruoššagiela, muhto ii hála dan. Njealjjs leat merken spánskkagiela hállanmáhtu. Okta informánta čállá iežas máhttit sihke spánskka- ja thaigiela. Guhtta informántta máhttet hállat gielaid maid sii leat oahppan ovdalge álge skuvlii. Sii hállat daidd gielaid bearašlahtuiguin, mii orru čujuheamen dasa ahte sáhka lea sisafárrejeaddjiid gielain: dego turkkagielas, ruoššagielas ja spánskkagielas.

14 informántta leat čilgen ahte sii ohppet vierrogielaid dahje sisafárrejeaddjiid gielaid skuvllas. Gávccis lohket duiskkagiela, guovttis fránskkagiela ja njealjjs ruoššagiela. 12 informántta Deanus leat merken, ahte sii máhttet muhtun eará skandinávalaš giela. Daid loguide ii sáhte bidjat nu ollu deattu. Norggas olbmot eai láve namuhit ruota- ja dánskkagiela máhtu, go lea sáhka gielain maid máhttet. Nuppe dáfus fas ii sáhte dadjat ahte informánttat, geat eai leat merken ruota- ja dánskkagiela máhtu, eai máhte daidd gielaid. Okta informánta lea vástidan, ahte son hállá láhttagiela maid son lea oahppan ovdalge álggii skuvlii.

13 informántta Ohcejogas hállet ruotagiela, muhto ii boađe ovdan man bures máhttet dan giela. Ruotagiella lea Suomas nubbi nationála giella suomagiela bálddas ja das lea formálalaččat seamma árvu Suoma stáhtavuogádagas go suomagielas. Buot vuodđoskuvlaoahppit Suomas galget oahppat maid nuppi nationála giela (Perusopetuslaki 628/1998 § 11). Spiehkastat dán njuolggadusas leat dat sáme-gielat oahppit geain lea sáme-giella oahpahusgiellan vuodđoskuvllas. Dat eai dárbbas lohkat ruotagiela. (Perusopetuslaki láhkaásahusa 1435/2001 8. paragrafa.) 21 informántta Ohcejogas lohket ruotagiela skuvllas. Ruotagiela oahpahus álggahuvvo dábálaččat easka čihččet luohkás ja buohkat geat lohket ruotagiela, leat badjedási informánttat.

5.1.6 Buoremus giella dahje gielat

Informánttat geat hállet eanet go ovttá giela, galge gažadanskovvá vástidit guđemuš giela hállet buoremusat. Oktiibuot 172 informántta leat vástidan dán gažaldahkii. Jurdda lei ovddimusat guorahallat, mo informánttat árvvoštallet iežaset máhtu sáme-gielas, riikkagielas ja gránnjáriikka gielas. Muhto maiddá informánttat geat máhttet sisafárrejeaddjiid gielaid, eará skandinávalaš gielaid ja vierrogielaid dego eanjalgiela ja duiskagiela, leat vástidan gažaldahkii. Gažaldagain buoremus giela birra háliidin váldit čielgasa, makkár guovtte- dahje mánggagielatvuohta informánttain lea. Vástádusaid geavahan maid kategoriseret informánttaid sáme-giela máhtu mielde (gč. maiddá kapihttala 3.3.2).

Mii lea buoremus njálmmálaš giella?	Vástádusat	N
Hállá sáme-giela buoremusat	12 %	21
Hállá suomagiela buoremusat	19 %	33
Hállá dárogiela buoremusat	48 %	82
Hállá muhtin gielaid seamma bures	20 %	35
Hállá eará giela go dáro-, sáme- dahje suomagiela buoremusat	1 %	1
Oktiibuot	100 %	172

Govus 5.2. Informánttaid buoremus giella dahje gielat. Guđemuš giela hállet informánttat buoremusat vai hálletgo muhtin gielaid seamma bures? Vástádusproseanta lea dan 172 informántta mielde geat leat vástidan gažaldahkii.

Govvosis 5.2 boahká ovdan ahte 12 proseantta informánttain hállet sáme-giela buoremusat. 48 proseantta hállet dárogiela buoremusat. 19 proseantta hállet

suomagiela buoremusat, 20 proseantta hállet muhtin gielaide seamma bures ja okta proseanta máhttá buoremusat eará giela go dáro-, sáme- dahje suomagiela.

Sámegiela joavkkut	Hállá muhtin gielaide seamma bures	Hállá dárogiela buoremusat	Hállá sámegiela buoremusat	Hállá suomagiela buoremusat	Hállá eará giela buoremusat	Oktiibuot
Sámegiela 1	25	0	21	0	0	46
Sámegiela 2	4	25	0	20	0	49
Sámegiela 3	2	30	0	12	1	45
Sámegiela 4	4	27	0	1	0	32
Oktiibuot	35	82	21	33	1	172

Govus 5.3. Informánttaid vástádusat gažaldahkii, maid gielaide sii máhttet buoremusat. Vástádusat leat juhkkjuvvon sámegiela joavkkuid mielde.

Govvosis 5.3 boahtá ovdan ahte 21 informánttas lea sámegiella buoremus giella. 25 informántta geat leat merken ahte máhttet guokte dahje eanet gielaide seamma bures, gullet Sámegiela 1 -jovkui. Buohkat geat máhttet muhtin gielaide seamma bures, eai dattetge gula Sámegiela 1 -jovkui. Muhtin informánta lea čilgen, ahte son hállá sámegiela ja gránnjáriikka giela seamma bures, muhto riikkagiela buoremusat. Fuopmášahtán ahte vástádus lea dattetge čállojuvvon measta áibbas riekta sámegillii: *Hálán dárogiela buoremusat ja sámegiela ja suomagiela seamma bures* (Informánta 100). Nubbi informánta lea čilgen iežas hállat dárogiela buoremusat ja eatnat gielaide seamma bures go sámegiela: *Snakker norsk best og flere like godt (som) samisk* (Informánta 161). Dát informánttat leat registrerejuvvon diehtomatriisii dan giela buohta, maid ieža lohket iežaset hállat buoremusat. Gažaldaga boadus lea ahte 21 informánttas lea sámegielas dominerejeaddji guovttegielatvuohta, 25 informánttas lea dásseidis sámegiela/nuppi giela guovttegielatvuohta. Dát 46:s gullet Sámegiela 1 -jovkui. 49 informántta gullet Sámegiela -2 jovkui. Sii máhttet sámástit bures dahje viehka bures, muhto hállet eará giela buorebut go sámegiela. 25:s máhttet dárustit buorebut go sámástit, 20:s suomastit buorebut go sámástit ja njealjis hállet eará giela go sámegiela seamma bures go riikkagiela. Sámegiela 3 informánttain leat guovttis ja Sámegiela 4 informánttain leat njealjis vástidan iežaset máhttit hállat guokte dahje eanet gielaide seamma bures.

5.1.7 Gallis leat golmmagielat?

Informánttain 190:s leat vástidan sihke dasa man bures sii hállat dárogiela, sámegiela ja suomagiela. Sin vástádušat leat vuodđun go árvoštalan, gallis leat golmmagielat dárogielas, sámegielas ja suomagielas. Jos meroštallá golmmagielagin su guhte máhttá hállat sámé-, dáro- ja suomagiela bures dahje viehka bures, de leat golbma informántta dahjege guokte proseantta geat devdet golmmagielaga gáibádusaid. Jos ložže golmmagielaga meroštallama nu ahte golmmagielat lea son guhte máhttá juoba veaháš hállat dan golmma gielas main dás lea sáhka, de 29:s dahjege 15 proseantta informánttain devdet golmmagielaga eavttuid Deanuleagi golmma gielas: dárogielas, sámegielas ja suomagielas.

5.1.8 Vajálduvvan giella

Informánttain 190:s leat vástidan gažaldahkii, leago uhccin hállan giela maid ii šat hála. Govvosis 5.4 oaidná ahte 30 informántta dahjege 16 proseantta informánttain leat vajáldahtán giela maid uhccin leat hállan. Mun anán logu fuolastahtti stuorisin. 15 informántta dahjege gávcci proseantta informánttain leat máhttán hállat sámegiela, muhto eai šat máhte sámástit. Dán vihttanuppelohkásis golmmas áššet Ohcejogas ja guoktenuppelogis Deanus. Njeallje informántta Ohcejogas leat fas vajáldahtán dárogiela. Sii leat ovdal ássan Norggas ja máhttán dárogiela, muhto eai máhte šat dárustit. Guhtta informántta Deanus leat vajáldahtán suomagiela. Sii leat ovdal ássan Suomas ja máhttán suomagiela, muhto eai máhte šat suomástit.

Leatgo uhccin hállan ovttage giela maid don it hála šat?	Vástádušat
In leat	160
Sámegiela	15
Dárogiela	4
Suomagiela	6
Eará giela	5

Govus 5.4. Leago informántta vajáldahtán giela? Vástádušat gažaldahkii: “Leatgo don uhccin hállan ovttage giela maid don it hála šat?”

Orru leamen nu ahte informánttat vajáldahtte gránnjáriikka giela go fárrjedje riikkarájá rastá. Sámegeielat mánátges vajáldahttet sámegeiela dutkanguovllus. Informánttaid dieđut sámegeiela vajáldahttimis eai dáidde leat dattetge áibbas luohtehahttit. 14 informántta geat lohket iežaset vajáldahttán sámegeiela, leat maid vástidan gažaldahkii, man bures sii hállet sámegeiela. Guokte informántta vástideaba iežaska máhttit sámástit viehka bures, logis máhttet sámástit veaháš ja guovttis eaba máhte álggage sámástit.

Badjedási gánda buktá vejolaš čilgehusa dáid ruossalas vástádusaide. Mun lean jearahallan su kvalitatiiva jearahallamis (Nuorrainformánta E1). Son lea merken ahte son sámástii uhccin, muhto ii máhte šat sámástit. Seammas lea vástidan ahte son hállá veaháš sámegeiela. Su čilgehus lea ahte uhccin son oahpai sámegeiela dárogielat mánáidgárddis. Iežas mielas máhtii sámegeiela buorebut dalle go dál. Danne lea vástidan ahte uhccin máhtii sámástit, muhto ii šat sámás. Sáhtta dulkot sihke su ja skuvlaguorahallama bohtosiid nu ahte 15 informántta oaivvildit iežaset máhttán sámegeiela buorebut uhccin go dál. Dan bohtosa ferte atnit heittogin sámegeiela ealáskahttima dáfus. Ealáskahttindilis livččii lunddolaš, ahte sámegeiela máhttu lassána skuvlla váccidettiin iige hedjon.

5.2 Gielalaš historjá

Eanaš oassi dutkanguovllu giellamolsumis dáhpáhuvai 1970-logus. Muhtin osiin Deanu gielddas dat lei álgán mealgat árabut (gč. maiddái kapihtaliid 4.4.4 ja 4.4.5). Danne anán miellagiddevažžan informánttaid gielalaš historjjás dutkat, man láhkai giellamolsun lea váikkuhan informánttaid váhnemiid ja informánttaid giellamáhttui. Skuvlaguorahallamis boahtá golmma buolvva sámegeiela máhttu ovdan: áhkuid ja ádjáid sámegeiela máhttu, váhnemiid sámegeiela máhtu ja mánáid sámegeiela máhtu. Erohusas áhku guoktá ja váhnemiid giellamáhtus sáhtta boahit ovdan, man dávjá sámegeiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai informánttaid váhnemiid ja sin váhnemiid gaskkas. Erohus informánttaid ja váhnemiid giellamáhtus sáhtta mitalit sihke giellamolsuma ja giellamolsuma jorgaleami birra.

Skuvlaguorahallamis boahtá ovdan ahte sámegeielat olbmot dávjá leat sihke guovtte- ja mánggagielagat. Buot sámegeielat váhnemat, earret guokte áhči, máhttet unnimustá ovta eará giela go sámegeiela. Eanaš sámegeielat áhku ja ádját leat maid guovtte- dahje mánggagielagat. Muhto juohke ádjá ja áhku buohta leat 5–8 proseantta informánttain vástidan, ahte áhku ja ádját

leat ovttagielat sámegeiela hállit. Daid dieđuide ovttagielat ádjáid, áhkuid ja áhčiid birra ii sáhte ollásit luohttit. Mun in leat dutkanguovllus deaivan ollesolbmuid geat máhttet dušše sámegeiela. Muhto lea dábálaš ahte boares sápmelaččat máhttet sámegeiela mealgat buorebut go riikkagiela ja muhtimat hállat hárvve eará go sámegeiela. Gaskadási nieida guhte skuvlaguorahallamis jearai mus, maid son galgai merket iežas áhku giellamáhttun, dáidá čilget mo informánttat leat smiehttán dáid gažaldagaide vástidettiin. Nieida ii diehtán maid merkešii áhku dárogiela máhttun. Mun jerren sus: “Máhttágo du áhku dárogiela?” Nieida vástidii: “Son gal máhttá, muhto son ii hála dan goassege.” (Giedde barggu notáhta.) Lea vejolaš ahte muhtin áhčit, áhku ja ádját hállat riikkagiela nu uhccán, ahte mánat eai ane sin riikkagiela hállin, ja danne eai leat merken sidjiide riikkagiela máhtu.

5.2.1 Áhkuid ja ádjáid giellamáhttu

Buot 193 informántta leat addán muhtin dieđuid iežaset áhkuid ja ádjáid birra.

Áhku ja ádját	Eallá	Jápmán	Oktiibuot
Eatni beale áhku	154	39	193
Eatni beale áddjá	99	92	191
Áhči beale áhku	136	54	190
Áhči beale áddjá	95	94	189
Oktiibuot	484	279	763

Govus 5.5. Leatgo informánttaid áhku ja ádját eallimin vai leatgo jápmán?

Govvosis 5.5 boahká ovdan ahte informánttain 484 áhku ja ádjá ellet, 279 leat jápmán. Ovcci áhku ja ádjá buohta ii leat diehtu, leatgo eallimin vai jápmán? Eandalit ellet uhccán ádját. Lagabui bealli sis leat juo jápmán. Jos informánttat dihtet maid gielaid ádját ja áhku hálle, vaikko leat jápmán, de dat sáhte merket sin giellamáhtuid gažadanskovvá. Informánttat eai leat diehtán 77 áhku ja ádjá buohta, maid gielaid sii hálle, eai sáhtán vástidit eará go ahte eai diehtán. Dáid dieđuid vuodul sáhtta veardidit informánttaid sámegeiela giellamáhtu áhku guokta ádjáin giellamáhtui. Dán veardádallama dahkamis lea čuolbman dat, ahte stuorra oassi áhkuin ja ádjáin leat juo jápmán. Muhtin informánttat leat dattetge vástidan, maid gielaid sii lávejedje hállat áhkuiguin ja ádjáiguin ovdalgo jápme ja muhtimat

leat guođđán vástitkeahtá gažaldahkii. Ovdamearkka dihte boahá guktii ovdan váhnenjearahallamiin, ahte informánttat leat skuvlaguorahallamis vástidan boastut dáid gažaldagaide. Nubbi informántta lea merken ahte sus lea okta sámegeielat áddjá, ii oktage sámegeielat áhkku. Informántta áhčči fas muitala ahte sus lei sihke sámegeielat eadni ja áhčči. Nubbi informántta lea vástidan ahte dušše nubbi áddjá máhtá sámegeiela, ja su nubbi áddjá ja áhkut máhttet dušše dárogiela. Informántta eadni fas muitala ahte informánttas leat guokte sámegeielat ádjá ja suomageielat áhkku. Dáid dieđuid in leat divvon diehtomatriissas, dannego ii leat vejolaš dárkkistit buot informánttaid dieđuid, ja danne diehtomatriissas leat visot dieđut juste nugo informánttat leat addán daid. Dát dilli lea váikkuhan čuovvovaš bohtosiidda áhkuid ja ádjáid giellamáhtu birra. Orru leamen nu ahte informánttat leat almmuhan uhcit sámegeiela máhtu áhkuin ja ádjáin go duohtaságas lea.

Sámegeielat áhkut ja ádját	Oppalaš lohku	Prosentuála lohku
4 sámegeielaga	22	11 %
3 sámegeielaga	26	13 %
2 sámegeielaga	60	31 %
1 sámegeielat	29	15 %
ii oktage sámegeielat	56	29 %
Oktiibuot	193	100 %

Govus 5.6. Galle sámegeielat áhku ja ádjá informánttain leat. Oppalaš logut leat gurutbealde ja prosentuála logut olgešbealde.

Govus 5.6 čájeha ahte 22 informánttas leat njeallje sámegeielat ádjá ja áhku. 26 informánttas leat golbma sámegeielat áhku ja ádjá, 60 informánttas leat guokte sámegeielat áhku ja ádjá, 29 informánttas lea okta sámegeielat áhkku ja áddjá. 56 informántta leat vástidan ahte ii leat oktage sámegeielat áhkku dahje áddjá. Unnimustá 137 informánttas dahjege 71 proseanttas lea dahje lea leamaš okta sámegeielat áhkku/áddjá dahje eanet, ja devdet dainna objektiiiva eavttu adnojuvvot sápmelažžan. Lea mearkkašan veara sohkaabeale erohus eatni ja áhčči beale áhkuid ja ádjáid sámegeiela máhtus. 33 proseantta informánttaid eatni beale ádjáin ja áhkuin máhttet sámegeiela. Informánttaid áhčči beale áhkuin ja ádjáin máhttet 48 proseantta sámegeiela. Dat orru čujuheamen dasa, ahte lea erohus almmáiolbmuid ja nisssonolbmuid mobilitehtas ja fárrenminstaris dutkanguovllus (gč. maiddáii kapihttaliid 4.4.6

ja 5.2.2). Áhkuid ja ádjáid golmmagielatvuohta dáro-, sáme- ja suomagielas ii leat maid nu dábalaš. Oktiibuot 36 ádjá ja áhku leat golmmagielagat. Dat leat váile 4,6 proseantta. 39 áhku ja ádjá máhttet dáro- ja suomagiela. Dat lea 5,1 proseantta áhkuin ja ádjáin.

5.2.2 Váhnemiid giellamáhttu

Informánttaid vástádusain boahtá ovdan, ahte lea sohkabeale erohus váhnemiid sámegiela máhtus. Eanet áhčit go eatnit máhttet sámástit ja dat soahpá bures daid dieđuiguin, ahte áhči váhnemat dávjjibut máhttet sámegiela go eatni beale váhnemat. Buot 193 informántta leat vástidan gažaldahkii, maid gielaid eadni máhtta. 77 informántta eadni máhtta sámástit. 188 informántta leat vástidan gažaldagaide áhči giellamáhtus. 97 informántta áhčči máhtta sámástit. Dat ahte eanet áhčit go eatnit sámástit, sáhtta mitalit juoidá sohkabeale erohusain mobilitehta ja fárrenminstara dáfus. Albmát dávjá báhcet šaddanguvlui ja nissonolbmot fárrejit eret. Dán mielde sámegielat nissonat leat fárren eret ja nissonat, geat eai sámás, leat fárren guvlui ja náitalan dohko. (Gč. maiddái kapihttala 4.4.6.) Váhnenjearahallamiin boahtá maid dákkár govva ovdan. 12 bearrašis leat njeallje eatni ja logi áhči bajáššaddan dutkanguovllus. Gávccii eatni ja guokte áhči leat fárren dutkanguvlui.

Oppalaš giellamáhttu

Etniin máhttet 40 proseantta sámegiela. 39 eatni máhttet sámegiela ja dárogiela, 16 sámegiela ja suomagiela. 22 eatni máhttet sámegiela, suomagiela ja dárogiela. Golmmagielat etniin 17 informántta ássat Suoma bealde ja viidas Norgga bealde. 11 informántta eatnit máhttet dárogiela ja suomagiela, gávccis Suoma bealde ja golmmas Norgga bealde. 92 eatni máhttet dušše dárogiela, buohkat ássat Norgga bealde, ja 13 eatni dušše suomagiela, buohkat ássat Suoma bealde. Ii oktage informántta leat vástidan, ahte eadni máhtta dušše sámegiela.

50 proseantta áhčiin máhttet sámegiela. 48 informántta áhčči máhtta sámegiela ja dárogiela, 22 sámegiela ja suomagiela. 25 informántta áhčči máhtta sámegiela, suomagiela ja dárogiella. Golmmagielat áhčiin 13: ássat Suoma bealde ja 12 Norgga bealde. Ovcci áhčči hállet dárogiela ja suomagiela, muhto eai sámegiela. Buohkat ássat Norgga bealde. Guokte

informántta, okta Suoma bealde ja okta Norgga bealde, leaba vástidan ahte áhčči hállá dušše sámegiela. Dat ii dáidde doallat deaivása, ahte dálá váhnenbuolvvas leat olbmot geat eai hála álggaga riikkagiela, muhto lea vejolaš ahte muhtin áhčit hállet nu hárve riikkagiela, ahte informántta guovttos eaba fuobmán merket áhčiska riikkagiela hállin.

Golmmagielatvuohta ja guokte riikkagiela

Etniid ja áhčiid golmmagielatvuohta dáro-, sám- ja suomagielas lea dábálu go áhkuid ja ádjáid golmmagielatvuohta. Oktiibuot 47 váhnema leat golmmagielagat. Dat lea badjelaš 12 proseantta váhnemiin. Golmmagielatvuohta lea dábálu Ohcejogas go Deanus. Ohcejogas leat 28 proseantta váhnemiin golmmagielagat, Deanus vihtta proseantta. Informánttaid váhnemiin 20:s máhttet sihke dáro- ja suomagiela, muhto eai sámegiela. Dat lea 5,2 proseantta váhnemiin.

5.2.3 Áhku guoktá ja váhnemiid sámegiela máhtu gaskavuohta

Váhnemiid ja áhku guoktáid giellamáhtuid vuodul lea vejolaš guorahalat giellamolsuma sámegielas riikkagillii ja giellamolsuma jorgalahttima informánttaid váhnemiid ja áhkuid ja ádjáid gaskkas. Jos informánttaid váhnenmat eai sámás, muhto sin váhnenmat leat sámegiela hállit, de dáidá leat sáhka giellamolsumis ja buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi lea boatkanan. Jos váhnenmat hállet sámegiela, muhto sin váhnenmat eai, de dáidá leat sáhka guovtti albmaneamis. 1. Sápmelaš váhnen lea jorgalahttán giellamolsuma ja oahppan sámegiela, vaikko su váhnenmat eai máhte dan. 2. Lea sáhka váhnemiin geat leat oahppan sámegiela, vaikko eai leat sápmelaččat.

Giellamolsun sámegielas riikkagillii

Giellamolsun sámegielas riikkagillii áhku guoktá ja váhnemiid buolvvaid gaskkas boahtá ovdan das, ahte 56 informánttas lea váhnen guhte ii máhte sámegiela, vaikko informántta áhku guoktás goitge nubbi lea máhttán dahje máhttá sámegiela. Dáid informánttaid váhnenmat hállet buohkat riikkagiela ja dávjá earáge gielaid, muhto eai sámás.

Váhnen	Sámegiela áhkku ja áddjá	Sámegiela áhkku	Sámegiela áddjá	Oktiibuot
Eadni ii sámás	8	11	12	31
Áhčči ii sámás	7	12	6	25
Oktiibuot	15	23	18	56

Govus 5.7. Váhnemat geat ieža eai leat sámegiela hállit, vaikko sis leat guokte sámegiela váhnema, sámegiela eadni dahje sámegiela áhčči.

Govus 5.7 čájeha ahte 31 eatnis lea sámegiela váhnen/váhnemat, muhto ieža eai sámás. Gávccii informántta giellamolsuma vásihan eatnis leat guokte váhnemat sámegiela. 12 informántta giellamolsuma vásihan eatnis lea sámegiela áhčči. 11 informántta giellamolsuma vásihan eatnis lea sámegiela eadni. 25 áhčči eai sámás vaikko sin váhnen/váhnemat máhttet sámegiela. Čieža informántta giellamolsuma vásihan áhčis leat guokte váhnemat sámegiela. Guda informántta giellamolsuma vásihan áhčis lea sámegiela áhčči. 12 informántta giellamolsuma vásihan áhčis lea sámegiela eadni. Dás lea uhca tendeansa das, ahte áhku buolvva nissonat leat dávjibut molson giela go almmáiolbmot, ja ahte váhnenbuolvva nissonat leat dávjibut vásihan giellamolsuma go albmát.

Váhnema sámegiela máhttu	Váhnemiin nubbi lea sámegiela váhnen	Váhnemiin guokte leaba sámegiela	Oktiibuot
Váhnen sámasta	40	101	141
Váhnen ii sámás	41	15	56
Oktiibuot	81	116	197

Govus 5.8. Sámegiela sirdáseapmi informánttaid váhnemiid ja áhku guokta gaskkas.

Govus 5.8 čájeha ahte jos dušše áhkku dahje dušše áddjá lea sámegiela, de 40 informántta váhnemat máhttet sámegiela ja 45 informántta váhnemat eai máhte. Govvosis boahtá maid ovdan ahte sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvai eanaš ruovttuin, main sihke áhkku ja áddjá leigga sámegiela hállit. 101 informántta sámegiela váhnemiin leat guokte váhnemat sámegiela. 15 informántta váhnemat eai leat sámegiela hállit, vaikko sihke informántta áhkku ja áddjá leigga sámegiela hállit. Bohtosat dorjot goitge oassái Aubert (1978) fuopmášumiid 1970-logus, go gávnnašii ahte guokte váhnemat galget leat sámegiela ovdalgo mánná oahppá sámegiela,

muhto datge ii lean álo doarvái. Nuppe dáfus leat masá bealli váhnemiin sámegielagat, vaikko dušše nubbi sin váhnemis máhttá sámegiela. Dat ii doarjjo Aubert fuopmášumiid. Mun ságaškušan iežan gávdnosiid vulobealde.

Giellamolsuma problematiseren

Skuvlaguorahallamis ii boađe ovdan, goas ja mo váhnemat ja áhku/ádját leat oahppan sámegiela. Gieddebarggus ja váhnenjearahallamiin lea fas boahtán ovdan, ahte giellamolsuma vásihan sápmelaččat leat oahppan sámegiela skuvlla oahpahasas, iežaset áhku guoktás ja lagašbirrasis, vaikko váhnemat eai sámástan sidjiide (gč. maiddái kapihttaliid 6.2.2 ja 6.2.3). Ollesolmmožin sii leat sámegiela hállit. Das čuovvu ahte skuvlaguorahallamis ii boađe ovdan dat, ahte giellamolsun ja giellamolsuma jorgalahttin dáhpáhuvvá guovtti buolvva áigge. Namalassii ahte skuvlaguorahallama informántta áhku guovttos eaba hállan sámegiela iežaska mánáiguin, ja danin sámegiela sirdáseapmi mánáide boatkanii. Jos váhnemat liikká leat oahppan sámegiela ja ieža jorgalahttan giellamolsuma, de sii iđistit buohkat skuvlaguorahallamis sámegiela hállin. Gieddebarggus ja váhnenjearahallamiin vásihin, ahte giellamolsuma jorgalahttin dáhpáhuvvá dutkanguovllus dábálabbot nu ahte buolvvaid gaskii ii báze oktage buolva mii ii sámás. Goalmmát buolva, dálá informánttat, merkejit áibbas riekta ahte sihke váhnen ja áhku guovttos máhttet sámegiela, muhto ii boađe ovdan ahte giela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi lei boatkanan váhnemiid bokte. Danne manahan vejolašvuoda registreret muhtin ovdamearkkaid sámegiela giellamolsuma jorgaleamis.

Sámegielat “sisafárrejeaddjit” ja ealáskahttit

Nubbi miellagiddevaš albmanepmi lea, ahte 34 informántta leat vástidan alddiset leat sámegielat váhnema gean váhnemat eai sámás. 20 eatni ja 14 áhči máhttet sámegiela, vaikko sin váhnemat eai leat sámegiela hállit. Dásge leat erohusat ássanriikkaid ja sohkašbelliid gaskkas. Dán joavkkus leat eanet nissonat go albmát ja eanaš nissonat ášset Suoma bealde. 17 informánttas Suoma bealde ja golmma informánttas Norgga bealde lea sámegielat eadni geas eai leat sámegielat váhnemat. Viđa informánttas Suoma bealde lea sámegielat áhčči geas eai leat sámegielat váhnemat. Ovcci informánttas Norgga bealde lea sámegielat áhčči geas eai leat sámegielat váhnemat. Dát dieđut sohpet bures mu vásáhusaiguin dutkanguovllus (gč. maiddái kapihttaliid 4.4.4 ja 4.4.5). Muhtin váhnemat máhttet sámástit, vaikko sis

eai leat sámegeilat váhnemat, mángasat eai leat oppa sápmelaččatge. Dáid gaskkas leat erenoamáš ollu suomelaš nissonat. Muhtimin lea dás sáhka Landweer (2008; gč. maddái kapihttala 2.4.10) doahpagis “sisafárrejeaddjis” Sápmái. Muhtimin lea sáhka sápmelaččain geat jorgalahttet giellamolsuma go ieža ohppet sámegeiela. Fertet atnit buorin sámegeiela ealáskahttima dáfus dan, go 34 máná váhnemat leat oahppan sámegeiela, vaikko sin váhnemat eai máhttán. Lea čielggas ahte sis sáhtta leat posiitiiva váikkuhus sámegeiela geavaheapmái ja ealáskahttimii, go sámegeielagat eai bággehala molsut giela sin dihte.

5.2.4 Váhnemiid ja mánáid sámegeiela máhtu gaskavuohhta

Informánttain 28 proseantta leat vástidan ahte sihke eadni ja áhčči sámasteaba. 22 proseantta leat vástidan ahte áhčči sámasta muhto eadni ii, ja 12 proseantta informánttain leat vástidan ahte eadni sámasta muhto áhčči ii. 38 proseanttas informánttain ii leat sámegeilat váhnen. Dat mearkkaša ahte 62 proseanttas informánttain lea vejolašvuohhta sámastit goitge nuppiin váhneamin. Informánttain ii leat jerrojuvvon, ásetgo sii ovtta sámegeilat váhneamiiguin, ja dat heajuda guorahallama bohtosiid.

Man muddui sámegeiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvvá dutkanguovllus, bohtá ovdan go buohtastaddá váhneamiid sámegeiela máhtu informánttaid sámegeiela máhtuin. Lean kategoriseren ruovttuid váhneamiid sámegeiela máhtu mielde: guktot váhnemat sámastit, áhčči sámasta muhto eadni ii, eadni sámasta muhto áhčči ii ja goabbáge váhnen ii sámás. Bohtosiid čájehan informánttaid Sámegeiela 1–4 -joavkkuid mielde.

Sámegeiela joavku	Guktot sámasteaba	Áhčči sámasta	Eadni sámasta	Ii goabbáge sámás	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	56 %	19 %	26 %	3 %	24 %	46
Sámegeiela 2	41 %	30 %	48 %	4 %	25 %	49
Sámegeiela 3	4 %	35 %	22 %	43 %	28 %	54
Sámegeiela 4	0 %	16 %	4 %	50 %	23 %	44
Oktiibuot	100 %	100 %	100 %	100 %	101 %	193

Govus 5.9. Informánttaid váhneamiid sámegeiela duogáš ja informánttaid sámegeiela máhttu. Informántta sámegeiela máhttu, jos guktot váhnemat leaba sámegeielagat, jos dušše áhčči sámasta, jos dušše eadni sámasta ja jos ii goabbáge váhnen sámás.

Govvosis 5.9 boahtá ovdan ahte lea čielga oktavuoha sámegiela váhnemiid mearis ja informánttaid sámegiela máhtus. Jos guktot váhnemat sámástit, de 56 proseantta informánttain gullet Sámegiela 1 -jovkui, 41 proseantta gullet Sámegiela 2 -jovkui, njeallje proseantta gullet Sámegiela 3 -jovkui ja ii oktage gula Sámegiela 4 -jovkui. Boađus čujuha maid dasa, ahte eanaš sámegiela párat hállet sámegiela mánáiguin.

Sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi dáhpáhuvvá maid eanaš bearrašiin main dušše nubbi váhnen sámásta. Muhto mánát geat bohtet dákkár bearrašiin, gullet dávjjibut Sámegiela 2 ja 3 -jovkui go Sámegiela 1 -jovkui. Váhnemiid sohabeale gaskkas lea čielga erohus. Mánát gullet dávjjibut Sámegiela 1 ja 2 -joavkkuide, jos eadni lea bearraša sámegiela hálli. Lagabui bealli informánttain gullet Sámegiela 1 dahje 2 -jovkui, jos áhčči lea bearraša sámegiela váhnen. Informánttain geain lea dušše sámegiela eadni, golbma njealjátoasi gullet Sámegiela 1 dahje 2 -jovkui. Lea čielga tendearisa, ahte eanet mánát ohppet sámegiela buorebut, jos eadni lea sámegiela.

Sámegiela váhnemiid mearri ja sámegiela máhttu

Lea fuopmášahttima veara ahte 41 proseantta informánttain geain leat guktot váhnemat sámegiela, gullet Sámegiela 2 -jovkui. Nuppiid sániiguin: Vaikko guktot váhnemat máhttet sámegiela, de mánát máhttet nuppi giela buorebut go sámegiela. Vulobealde guorahalan eará áššiid, mat leat váikkuhan informánttaid sámegiela máhttui go váhnemiid giellamáhttu.

38 proseanttas informánttain ii leat goabbáge váhnen sámegiela. Daid informánttain čieža proseantta gullet Sámegiela 1 ja 2 -joavkkuide. 93 proseantta gullet Sámegiela 3 ja 4 -jovkui. Orru leamen nu ahte sámegiela váhnen lea measta álo eaktun dasa, ahte máná joavdá alit dássái sámegiela go Sámegiela 3 dássái.

Sámegiela spiehkastat

Bajábealde ovdanbohtán minstaris lea čielga spiehkastat, nappo dakkár ahte informánta gullá Sámegiela 1 -jovkui, vaikko sus ii leat sámegiela váhnen. Danne atnen miellagiddevažžan váldit čielgasa, mo lea vejolaš ahte informánta hálddaša sámegiela seamma bures dahje buorebut go nuppi giela, vaikko dat ii leat su ruovttugiella. Mun välljejin jearahallat kvalitatiiiva jearahallamiin ovttá nuorainformántta guhte ii hála sámegiela ruovttus, muhto liikká lea merken ahte sámegiella lea su buoremus hállangiella. Jearahallamis informántta

riikkagielat váhnemiin bohtá ovdan, ahte nubbi váhnen lei leamaš sámegielat ja hálai sámegiela mánnái, muhto son jámii ovdalgo mánná hállagođii. Dan rájes riikkagiella šattai váldogiellan ruovttus. Liikká lea informánta oahppan sámástit bures ja oaivvilda, ahte son hállá sámegiela buorebut go riikkagiela.

Váhnen muitala iežas bargan garrasit máná sámegiela očcodeami ovdii. Son lea dáhtton buot sámegielat fulkkiid, gránnjaid ja eará oahpesolbmuid sámástit mánnái. Dan sii dahketge. Váhnen lea maid bidjan máná sámegielat mánáidgárdái ja válljen sámegiela sutnje oahpahušgiellan skuvllas. Nuorainformánta muitala iežas hállat riikkagiela ruovttus iddes ja eahkedis ja ovttain oahpaheadjiin skuvllas. Muđui son sámasta eará oahpaheadjiiguin, buot oahppiiguin skuvllas, buot skihpáriiguin skuvlla olggobealde ja eanaš fulkkiiguin ja eará oahppásiiguin. Riikkagielat fulkkiiguin son hállá riikkagiela, muhto daiguin sus ii leat beaivválaš oktavuoha. Váhneninformántta muitalusa mielde lei veaháš bargu álggus muittuhit buot sámegielagiid sámástit mánáin, muhto olbmot ledje johtilit hárvánan dasa. Muhtimat leat maid dovddastan, ahte lea buorre go besset sámástit mánáin.

Mun jearahallen informántta sámegillii ja gullen go son hálai riikkagiela váhnemiinnis. Son hállá guktuid gielaid njuovžilit ja bures. Jáhkášin ahte son máhtáši guktuid gielaid sullii seamma bures, muhto áinnas jáhkán maid ahte son dovdá iežas máhttit sámegiela buorebut go nuppi giela, dannego hállá beaivválaččat sámegiela eanemusat.

Gielddaidgaskasaš erohusat

Sámegielat váhnemiid mearis ja informánttaid juohkáseamis Sámegiela 1 ja Sámegiela 2 -jovkui lea mearkkašahti erohus gielddaid gaskkas.

Sámegiela joavku	Gielda	Guktot sámasteaba	Áhčči sámasta	Eadni sámasta	Ii goabbáge sámás	N
Sámegiela 1	Ohcejohka	33 %	8 %	11 %	11 %	11
	Deatnu	73 %	36 %	36 %	2 %	35
Sámegiela 2	Ohcejohka	58 %	56 %	56 %	0 %	23
	Deatnu	27 %	33 %	43 %	5 %	26

Govus 5.10. Sámegiela 1 ja 2 -joavkkuid váhnemiid sámegiela duogáš ja informánttaid sámegiela máhttu gielddaid mielde. Informántta sámegiela máhttu, jos guktot váhneamat leaba sámegielagat, jos dušše áhčči sámasta, jos dušše eadni sámasta ja jos ii goabbáge sámás.

Govus 5.10 čájeha ahte jos guktot váhneamat sámástit, de Ohcejoga informánttain 33 proseantta ja Deanu informánttain 73 proseantta gullet Sámegiela

1 -jovkui. Ohcejoga informánttain 58 proseantta ja Deanu informánttain 27 proseantta gullet Sámegeiela 2 -jovkui. Bohtosa sáhtttá dulkot nu ahte eandalit Ohcejogas mánát eai oahpa sámegeiela seamma bures go nuppi giela, vaikko guktot váhneamat sámasteaba. Lea maid čielga tendeansa, ahte eanet informánttat Deanus gullet Sámegeiela 1 -jovkui go Ohcejogas maiddái dalle go dušše nubbi váhnen sámasta. Jos dušše áhčči sámasta, Ohcejoga informánttain gávccii proseantta ja Deanu informánttain 36 proseantta gullet Sámegeiela 1 -jovkui. Jos dušše eadni sámasta Ohcejoga informánttain 11 proseantta ja Deanu informánttain 36 proseantta gullet Sámegeiela 1 -jovkui. Mun dutkkan gielddaidgaskasaš erohusaid vejolaš sivaiddat vulobealde ja guđát kapihttalis.

5.3 Muhtin fáktorat mat čilgejit sámegeiela joavkkuid máhtu

Skuvlaguorahallama informánttat leat juhkkuojuvvon njealji jovkui sámegeiela máhtu vuodul. Dás guorahalan fáktoriid mat sáhttet leat váikkuhan sin sámegeiela máhttodássái: Goas sii leat oahppan giela? Mii gielaiddat geavahuvvui mánáidgárddis, jos árramánávuodas leat leamaš mánáidgárddis? Mii lea sin oahpahusgiella skuvllas ja ohppetgo sámegeiela skuvllas, jos dat ii leat sin oahpahusgiella? Gos leat ássan, jos eai leat olles eallima ássan dálá ruovttugielddas? Makkár etnisitehta sis lea?

5.3.1 Goas oahppan sámegeiela

Informánttain 133 leat vástidan gažaldahkii, goas sii leat hállagoahtán sámegeiela. 60 informántta eai leat vástidan. Vástideaddjiin 44:s gullet Sámegeiela 1 -jovkui, 49:s gullet Sámegeiela 2 -jovkui, 25:s Sámegeiela 3 -jovkui ja viidas Sámegeiela 4 -jovkui. 90 informántta leat oahppan sámegeiela ovdalگو álge skuvlii. 43 informántta leat oahppan sámegeiela skuvlla álgima mañña.

Sámegeiela joavku	Sámástii ovdalگو álggii skuvlii	Skuvlla álgima mañña oahpai sámástit	li leat vástidan	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	91 %	9 %	0 %	100 %	44
Sámegeiela 2	73 %	27 %	0 %	100 %	49
Sámegeiela 3	19 %	47 %	34 %	100 %	25
Sámegeiela 4	9 %	2 %	89 %	100 %	5

Govus 5.11. Goas guhtege Sámegeiela joavku lea oahppan sámegeiela: ovdalگو álge skuvlii, skuvlla álgima mañña dahje eai leat vástidan.

Govvosis 5.11 boahdá ovdan ahte eanaš Sámegeiela 1 ja 2 informánttat leat sámástišgoahtán ovdalگو álge skuvlii. Sámegeiela 1 informánttain leat 91 proseantta sámástišgoahtán ovdalگو álge skuvlii ja Sámegeiela 2 informánttain 73 proseantta.

Lea mearkkašan veara ahte muhtin oahppit (ovcci proseantta) geat eai leat sámastan ovdalگو álge skuvlii, leat oahppan sámegeiela nu bures, ahte máhttet dan seamma bures dahje buorebut go nuppi giela. Okta Sámegeiela 2 informánta lea čállán kommentára dán gažaldaga buohta: “Ohppen hállat sámegeiela 5. ceahkis” (Informánta 029). Son lea sámegeielat oahpahusas skuvllas ja lea oahppan sámástit skuvlaálgima maŋŋá. Sámegeiela ealáskahtima dáfus lea buorre, go mánát ohppet sámástit skuvllas. Soahpá maid bures Baker (2001: 194) bohtosiin, ahte mánát ohppet vehádatgiela, go skuvla geavaha beaktilis oahpahusmálle. Mearkkašan veara lea ahte Sámegeiela 3 ja 4 informánttain 19 ja ovcci proseantta leat máhttán sámástit ovdalگو álge skuvlii. Liikká nubbi joavku máhttá uhccán sámegeiela ja nubbi ii álggage. Dát diehtu čujuha dasa, ahte Sámegeiela 3 ja 4 informánttat eai leat beassan ovddidit sámegeiela skuvllas. Dáid informánttain muhtimat leat almmuhan, ahte sii leat vajáldahtán sámegeiela (gč. maddái kapihtala 5.1.8).

5.3.2 Mánáidgárddi giella

Buot 193 informántta leat vástidan gažaldahkii: “Ledjetgo don mánáidgárd-dis dahje beaiveruovttus ovdalگو álget skuvlii?” Jurdda dáinna gažaldagain lei váldit čielgasa, man giellabirrasis mánná lei uhcamánnán. 94 proseantta informánttain leat leamaš mánáidgárddis dahje beaiveruovttus. Guhtta proseantta eai lean. Buot 181 informántta geat ledje leamaš mánáidgárddis dahje beaiveruovttus, leat vástidan gažaldahkii giellageavaheami birra mánáidgárddis dahje beaiveruovttus.

Sámegeiela joavku	Riikkagiella	Sámegeiella	Sáme- ja riikkagiella	Eará giella dahje ii dieđe	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	11 %	73 %	14 %	2 %	100 %	44
Sámegeiela 2	32 %	48 %	14 %	7 %	101 %	46
Sámegeiela 3	85 %	6 %	8 %	2 %	101 %	52
Sámegeiela 4	82 %	3 %	8 %	8 %	101 %	39

Govus 5.12. Mánáidgárddi váldogiella. Mánáidgárddi váldogiella dalle go informánttat ledje mánáidgárddis.

Govus 5.12 čájeha ahte lea čielga oktavuoha informánttaid giellamáhtus ja mánáidgárddi váldogielas. Sáme giela 1 informánttain leat 87 proseantta leamaš mánáidgárddis, gos sáme giella lei váldogiellan dahje sáme- ja riikkagiella geavahuvvojedje sullii seamma ollu. Sáme giela 2 informánttain leat 62 proseantta leamaš mánáidgárddis, gos sáme giella lei váldogiellan dahje sáme- ja riikkagiella geavahuvvojedje sullii seamma ollu. Sáme giela 3 ja 4 informánttain leat 14 ja 11 proseantta leamaš mánáidgárddis, gos sáme giella lei váldogiellan dahje sáme- ja riikkagiella geavahuvvojedje sullii seamma ollu. Lea mearkkašan veara ahte muhtin Sáme giela 3 ja 4 informánttat leat leamaš mánáidgárddis, gos sáme giella geavahuvvui váldogiellan dahje seamma ollu go riikkagiella ja liikká máhttet dál dušše veaháš sáme giela dahje eai álggaga. Orru leamen nu ahte sii eai leat beassan ovddidit sáme giela árramánávuođa maŋŋá.

5.3.3 Sáme giella skuvllas

Dutkit leat ovtamielalaččat das ahte vehádatgiela seailumis ja ealáskahttimis lea skuvllas dehálaš rolla. Ovdamearkka dihte Fishman (1991: 81–114) mielas lea vehádatgiella joavdan njealját ceahkkái mihttáris *Graded Intergenerational Disruption Scale for Threatened Languages (GIDS)* go váldojuvvo atnui oahpahusgiellan. Danne lean guorahallan, man muddui informánttat ohppet sáme giela skuvllas ja man ollugat lohket dáro-, sáme- ja suomagiela vuosttašgiellan. Informánttain ožžot 93:s oahpahusa dárogillii, 72:s oahpahusa sámegillii ja 28:s suomagillii.

Sáme giela joavku	Dárogiella	Sáme giella	Suomagiella	Oktiibuot	N
Sáme giela 1	7 %	87 %	7 %	101 %	46
Sáme giela 2	27 %	61 %	12 %	100 %	49
Sáme giela 3	70 %	2 %	28 %	100 %	53
Sáme giela 4	91 %	0 %	9 %	100 %	44
Oktiibuot	48 %	37 %	15 %	100 %	192

Govus 5.13. Sáme giela joavkkut ja oahpahusgielat. Informánttaid sáme giela hállanmáhttu guđege oahpahusgiela mielde: Dárogielat oahpahas, sáme gielat oahpahas ja suomagielat oahpahas.

Govvosis 5.13 boahdá ovdan ahte oahpahusgiela ja informánttaid sáme giela máhtu gaskkas lea čielga oktavuoha. Sáme giela 1 informánttain 87

proseantta leat sámegielat oahpahusas ja 14 proseantta riikkagielat oahpahusas. Sámegiela 2 informánttain 61 proseantta leat sámegielat oahpahusas ja 39 proseantta riikkagielat oahpahusas. Sámegiela 3 informánttain leat guokte proseantta sámegielat oahpahusas ja 98 proseantta riikkagielat. Sámegiela 4 informánttain leat buohkat riikkagielat oahpahusas. Dat ahte riikkagiella lea informánttaid oahpahusgiellan, sáhtta vejolaččat čilget, manne muhtin Sámegiela 2 informánttat máhttet riikkagiela buorebut go sámegiela.

Oahppis sáhttet leat guokte vuosttašgiela skuvllas ja earenoamáš dilis olles golbma. Sihke Ohcejoga ja Deanu skuvllain lea vejolaš fidnet vuosttašgiela oahpahusa sámegielas, vaikko lea riikkagielat oahpahusas. Gávccii informánttas lea sámegiella vuosttašgiellan, vaikko lea riikkagielat oahpahusas, ja danne lea 80 informánttas sámegiela vuosttašgiellan, vaikko sámegielat oahpahusas leat dušše 72 informántta. 15 informánttas lea sámegiela lassin okta dahje guokte eará vuosttašgiela. Sámegiela 1 ja 2 informánttaid oppalaš lohku lea 96, ja dat čájeha ahte buot dát informánttat eai loga sámegiela vuosttašgiellan. Ii leat doarvái váldit čielgasa, galle oahppi leat sámegielat oahpahusas dahje galle oahppi lohket sámegiela vuosttašgiellan, jos háliida diehtit sámegiela hálliid logu. Lea bággu jearrat veahkadagas, maid gielaid sii máhttet ja man bures hállet daid.

Sámegiella skuvlafágan

Sii geat eai leat sámegielat oahpahusas, sáhttet oahppat sámegiela skuvlafágan dutkanguovllus. Čielga unnitlohku informánttain, 33 proseantta, dahká dan. Riikkagielat oahpahusa informánttain 22 oahppis Deanus ja 18 oahppis Ohcejogas lea sámegiella fágan skuvllas. Dat mearkkaša ahte 71 informántta Deanus ja logis Ohcejogas eai loga sámegiela skuvllas. Dárogielat oahpahusa 93 informánttas 76 proseantta eai oahpa sámegiela skuvllas, 24 proseantta ohppet. Suomagielat oahpahusa 28 informánttas 64 proseantta ohppet sámegiela skuvllas, 36 proseantta eai oahpa. Dárogielat gaskadási ja badjedási gaskkas ii leat erohus informánttaid oassálastinproseanttas sámegiela ohppui. Suomagielat gaskadási ja badjedási gaskkas lea čielga erohus. Gaskadásis oassálastet 79 proseantta ja badjedásis 50 proseantta informánttain sámegiela ohppui.

Sámegeiela oahpahusa ja sámegeiela máhtu gaskavuohhta

Go buohtastaddá informánttaid sámegeiela máhtu ja vástádusa gažaldahkii, leago sámegeiela skuvlafágan, de lea čielga oktavuohhta Sámegeiela 1, 2 ja 4 informánttaid vástádusain ja sámegeiela máhtus. Sámegeiela 3 informánttain lea eahpečielggas, mii oktavuodaid lea sámegeiela máhtus ja skuvlla sámegeiela oahpahusas.

Sámegeiela joavkkut	Lohket sámegeiela skuvllas	Eai loga sámegeiela skuvllas	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	98 %	2 %	100 %	46
Sámegeiela 2	92 %	8 %	100 %	49
Sámegeiela 3	36 %	64 %	100 %	53
Sámegeiela 4	5 %	95 %	100 %	44
Oktiibuot	58 %	42 %	100 %	192

Govus 5.14. Sámegeiela joavkkut ja sámegeiela oahppu skuvllas. Informánttat geat lohket sámegeiela skuvllas ja informánttat geat eai loga sámegeiela skuvllas.

Govvosis 5.14 bohtá ovdan ahte Sámegeiela 1 informánttain lohket 98 proseantta sámegeiela skuvllas. Sámegeiela 2 informánttain lohket 92 proseantta sámegeiela skuvllas. Sámegeiela 3 informánttain 35 proseantta lohket sámegeiela skuvllas ja 64 proseantta eai. Sámegeiela 4 informánttain vihtta proseantta lohket sámegeiela skuvllas ja 95 proseantta eai.

Sámegeiela 3 informánttat máhttet veaháš sámegeiela, vaikko lagabui guokte goalmmadasa eai oahpa dan skuvllas. Čilgehus dasa dáidá leat ahte eanaš riikkagielat oahpahusa oahppit álget lohkat sámegeiela go álget skuvlii. Muhto stuorra oassi heaitá lohkamis sámegeiela juo njealját-vidát luohkás ja nubbi stuorra oassi heaitá go álget badjedássái. (Tvare 2009; Alaraudanjoki 2009.) Sáhtta leat nu ahte Sámegeiela 3 informánttat geat eai loga šat sámegeiela, leat oahppan sámegeiela mánáidgárddis ja ovdal lohkan sámegeiela skuvllas. Danne sii máhttetge veaháš sámegeiela.

Lean jearahallan vihtta Sámegeiela 3 informántta kvalitatiiva metodai-guin. Buohtat leat oahppan sámegeiela skuvllas. Golmmas leat dattetge vuollánan ja heaitán oahpahallamis (Informánttat E1, E2 ja I). Informántta H jurddaša heaitit go álgá badjedássái, muhto ii leat mearridan. *Buohtat* leat sakka duhtameahttumat sámegeiela oahpahussii. Muhtin Sámegeiela 3 nuorrainformánttat čájehit dattetge ain movtta oahppat sámegeiela – sis lea siskkáldas motivašuvdna. Mokta lea ovddimusat čadnon dovdduide. Sii jáhkket ahte buoret sámegeiela máhttu livččii somá ja ahte dat attášii

buori dovddu. Guokte informántta fas čilgeba ahte sudnos lei ovdal dakkár siskkáldas motivašuvdna, ahte háliideigga šaddat sámegiela hállin. Muhto motivašuvdna váiddui, go eaba nagadan oahppat giela skuvllas. Mun guorahalan sámegiela nubbigiela oahpahusa buorebut guđát kapihttalas, mas geavahan sihke nuorra- ja váhneninformánttaid kvalitatiiva jearahallamiid suokkardallat sin vásáhusaid skuvlla sámegiela oahpahasas. (Gč. maiddái kapihttaliid 6.7 ja 6.8.)

5.3.4 Ássanbáiki

Oktiibuot 60 proseantta informánttain leat ássan olles eallima dálá ruovttugielddas. Informánttaid sámegiela máhtus eai leat čielga erohusat dan ektui, man guhká leat ássan dutkanguovllus. Muhto eanet Sámegiela 1–3 informánttain (63–65 proseantta) leat ássan olles eallenagiset dálá ássangielddas go Sámegiela 4 informánttat (45 proseantta).

Čielga oktavuoha lea dutkanguvlui fárren informánttaid ovddeš ássanbáikkis ja sámegiela máhtus. Eanet informánttat máhttet sámegiela buorebut, jos leat ássan sámegiela hálddašanguovllus Norggas dahje sápmelaččaid ruovttuguovllus Suomas go informánttat geat leat ássan eará sajis. 65 proseantta Sámegiela 1 informánttain, 35 proseantta Sámegiela 2 informánttain ja 11 proseantta Sámegiela 3 informánttain, geat leat ássan eará báikkiin, leat ássan sámegiela hálddašanguovllus Norggas dahje sápmelaččaid ruovttuguovllus Suomas. Sámegiela 4 informánttat leat buohkat ássan eará sajis.

5.3.5 Etnihkalaš identitehta

Dutkit dego Hyltenstam et al. (1999: 49; gč. maiddái kapihttala 2.4.7) atnet vehádatjoavkku identitehtašlájá dehálažžan giela ceavzinnávccaide. Jurdda lea ahte mađe nannosut vehádatidentitehta olbmos lea, dađe buoret dat lea giela ceavzinnávccaide. Dán dutkamušá informánttain lei vejolašvuohta merket gažadanskovvái njeallje etnihkalaš identitehta: dáža, sápmelaš, suomelaš dahje eará. Sis lei maid vejolašvuohta merket mii sin eará etnihkalaš identitehta lea. Juohke etnihkalaš identitehta buohta galggai merket, man nanus guhtege etnihkalaš identitehta lea. Molssaeavttut ledje: ”Mun lean dušše”, ”Mun lean ollu”, ”Mun lean veahás” ja ”Mun in leat”. Dáinna lágiin lei informánttain vejolašvuohta čalmmustuhttit mánggabealat

etnikkalaš identitehta, jos sis lea dakkár. Lei maid vejolaš čájehit guđemuš etnikkalaš identitehta lea gievrasmus go eará etnikkalaš identitehtat. Mun čuovun dás dutkiid Clyne et al. (2002: 134) geat atnet etnikkalaš identitehta kontinuuman mas muhtin olbmui lea nana identifikašuvdna ja nuppiid olbmui lea geahnohut identifikašuvdna dihto etnikkalaš jovkui.

Etnikkalaš identitehta mearri

Máŋggabealat etnikkalaš identitehta lea dábálaš informánttain. 22 proseanttas informánttain lea okta etnikkalaš identitehta, 46 proseanttas leat guokte, 26 proseanttas golbma ja guđa proseanttas leat njeallje etnikkalaš identitehta dahje eanet. 42 informántta leat merken alcceseaset ovttá etnikkalaš identitehta. 19:s leat merken dáža identitehta, 15:s leat merken áidna etnikkalaš identitehtan sápmelaš ja gávccis suomelaš etnisitehta. Ii oktage leat merken “eará” áidna etnikkalaš identitehtan. Fuopmášahtán ahte ii sáhte buohtastahttit bajábeale loguid čuovvovaš loguiguin, dannego muhtin informánttat leat merken, ahte sis lea “dušše” okta etnikkalaš identitehta ja veaháš eará etnikkalaš identitehtas. Muhtin informánttat fas leat merken, ahte sis lea okta identitehta ja ahte sis lea “ollu” dat okta identitehta.

Informánttaid sápmelaš identitehta	Vástádusat	N
Dušše sápmelaš	16 %	31
Ollu sápmelaš	37 %	71
Veaháš sápmelaš	25 %	48
Ii leat sápmelaš	22 %	42
Oktiibuot	100 %	192

Govus 5.15. Informánttaid sápmelaš identitehta.

Govvosis 5.15 boahká ovdan ahte 78 proseanttas informánttain lea sápmelaš etnikkalaš identitehta. 16 proseantta atnet iežaset dušše sápmelažžan, 37 proseantta ollu sápmelažžan, 25 proseantta veaháš sápmelažžan ja 22 proseantta eai ane iežaset sápmelažžan. Lea mearkkašahtti ahte stuorát oassi (78 proseantta) lea merken muhtin sápmelaš identitehta go sámeielat duogáža áhku guoktá buolvvas (71 proseantta). Dát bohtosat leat vuordemeahttumat, dannego Sámi dearvvasvuoda dutkamušat 1990-logus čájehit, ahte 52 proseanttas sámenuorain ii leat sámi identitehta, vaikko áhku guovttos leaba sámeiegela hállit. (Johansen et al. 2003: 10.)

Sámegiela joavku	Mun lean dušše	Mun lean ollu	Mun lean veaháš	Mun in leat	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	52 %	46 %	2 %	0 %	100 %	46
Sámegiela 2	14 %	65 %	18 %	2 %	99 %	49
Sámegiela 3	0 %	28 %	42 %	30 %	100 %	53
Sámegiela 4	0 %	7 %	36 %	57 %	100 %	44
Oktiibuot	16 %	37 %	25%	22 %	100 %	192

Govus 5.16. Sámegiela joavkkut ja sámii identitehta. Sámegiela joavkkuid vástádusat gažaldahkii, makkár sápmelaš identitehta sis lea.

Govus 5.16 čájeha ahte lea mearkkašahtti oktavuohhta informánttaid sámegiela máhtus ja sápmelaš identitehtas. Sáhtá oktageardánit dadjat ahte mađe buoret sámegiela máhttu, dađe nannosut lea sápmelaš identitehta. Sámegiela 1 informánttain dadjet 52 proseantta ahte sii leat dušše sápmelaččat, 46 proseantta ahte leat ollu sápmelaččat. Sámegiela 1 informánttain lea dainna čielgasit nannosut sápmelaš identitehta go Sámegiela 2 informánttain, main 14 proseantta lohket iežaset dušše sápmelažžan ja 65 proseantta ollu sápmelažžan. Sámegiela 2 informánttain lea dattetge nannosut sápmelaš identitehta go Sámegiela 3 ja 4 informánttain. Sis ii oktage daja ahte lea dušše sápmelaš. 28 proseantta ja čieža proseantta dadjet ahte sii leat ollu sápmelaččat. 42 ja 36 proseantta leat veaháš sápmelaččat. Sámegiela 3 informánttain 30 proseantta ja sámegiela 4 informánttain 57 proseantta eai ane iežaset sápmelažžan. Dát sáhtá leat mearkan das ahte veaháš sámegiela máhttu lea nannen Sámegiela 3 informánttaid sápmelaš identitehta, muhto sáhtá leat maid nu ahte informánttat geat eai ane iežaset sápmelažžan, eai leat etnikkalaš sápmelaččat. Lea dattetge miellagiddevaš oaidnit ahte Sámegiela 4 informánttain lea 43 proseanttas sámii identitehta, vaikko ieža eai máhte álggage sámegiela.

Majoritehtaidentitehta ja sámegiela máhttu

Informánttain 189:s leat vástidan, man nana majoritehtaidentitehta sis lea. Majoritehtaidentitehta lea suomelaš identitehta Ohcejogas ja dáža identitehta Deanus. 15 informántta lassin geat leat merken sápmelaš identitehta áidna etnikkalaš identitehtan, leat golbma informántta merken ahte sis ii leat majoritehtaidentitehta. Muđui lea buot informánttain majoritehtaidentitehta. 22 proseantta informánttain leat vástidan ahte sis lea “dušše”

majoritehtaidentitehta, 57 proseanttas lea “ollu” majoritehtaidentitehta, 11 proseanttas lea “veaháš” majoritehtaidentitehta ja logi proseanttas ii leat majoritehtaetnisitehta.

Sámegiela joavku	Mun lean dušše	Mun lean ollu	Mun lean veaháš	Mun in leat	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	4 %	33 %	26 %	37 %	100 %	46
Sámegiela 2	8 %	76 %	12 %	4 %	100 %	49
Sámegiela 3	32 %	64 %	4 %	0 %	100 %	53
Sámegiela 4	43 %	52 %	5 %	0 %	100 %	44
Oktiibuot	22 %	57 %	11 %	10 %	100 %	192

Govus 5.17. Sámegiela joavkkut ja majoritehtaidentitehta: Sámegiela joavkkuid vástádusat gažaldahkii, man nana majoritehtaidentitehta sis lea.

Govvosis 5.17 bohtá ovdan ahte leat mearkkašahtti erohusat sámegiela joavkkuid gaskkas majoritehtaetnisitehta dáfus. Mađe buorebut informánttat máhttet sámegiela, dađe uhcit majoritehtaidentitehta sis lea. Maiddái Sámegiela 1 ja 2 informánttaid gaskkas lea mearkkašahtti erohus. Sámegiela 1 informánttain lea 37 proseantta merken, ahte lea dušše dahje ollu majoritehtaidentitehta. Sámegiela 2 informánttain lea 84 proseantta ná nana majoritehtaidentitehta. Sámegiela 1 informánttain 63 proseanttas lea veaháš majoritehtaidentitehta dahje dat váilu ollásit. Sámegiela 2 -joavkkus lea 16 proseantta merken dakkár identitehtašlájaid. Sámegiela 3 ja 4 informánttain lea birrasiid 95 proseanttas nana majoritehtaidentitehta. Njeallje ja vihtta proseantta lohket alddiset veaháš majoritehtaidentitehta ja ii ovttasge váillo dakkár identitehta. Dutkanmateriálas bohtá maid ovdan tendeansa, ahte Norgga beale informánttain lea geahnohut majoritehtaidentitehta go Suoma beale informánttain buot sámegiela joavkkuin. Suoma beale Sámegiela 1 informánttain 2/3 oassi lohká alddiset dušše dahje ollu suomelaš identitehta. Norgga bealde Sámegiela 1 informánttain 2/3 oassi lohká alddiset leat veaháš dáža identitehta dahje ahte ii leat dáža identitehta. Skuvlaguorahallamis eai boađe ovdan erohusat informánttaid duogážis mat sáhtášedje čilget dákkár erohusa.

Gránnjáriikka identitehta ja sámegiela máhttu

Gránnjáriikka identitehta lea dáža identitehta Ohcejogas ja suomelaš identitehta Deanus. 35 proseanttas informánttain lea gránnjáriikka identi-

tehta, muhto eanaš daid informánttain lea sáhka geahnohis gránnjáriikka identitehtas. Guokte proseantta lohket alddiset leat dušše gránnjáriikka identitehta, guhtta proseantta lohket alddiset leat ollu gránnjáriikka identitehta ja 27 proseantta lohket alddiset veaháš gránnjáriikka identitehta. 66 proseanttas ii leat gránnjáriikkaidentitehta. Sáme giela joavkkuid gaskkas eai leat mearkkašahhti erohusat.

Ássangiella	Mun lean dušše	Mun lean ollu	Mun lean veaháš	Mun in leat	Oktiibuot	N
Deatnu	2 %	7 %	31 %	60 %	100 %	138
Ohcejohka	0 %	2 %	17 %	81 %	100 %	54
Oktiibuot:	2 %	6 %	27 %	66 %	101 %	192

Govus 5.18. Gránnjáriikka identitehta: Informánttaid vástádušat gažaldahkii, makkár gránnjáriikka identitehta sis lea. Govvosis lean sirren Deanu ja Ohcejoga informánttaid vástádušaid.

Govus 5.18 čájeha ahte gránnjáriikka identitehta lea nannosut Deanus go Ohcejogas. Ohcejogas lea 19 proseanttas muhtinlágan dáža identitehta. Deanus lea 40 proseanttas muhtinlágan suomelaš identitehta. Gielddaidgaskasaš erohusa sivvan sáhtta leat historjjálaš. Deanu gildii leat fárren kveanat ja suomelaččat juo 1800-logu rájes (gč. maiddái kapihtala 4.4.2). Nuppi guvlui leat leamaš uhccán fárremat. Informánttaid sáme giela máhttu ii oro váikkuheamen gránnjáriikka identitehtii.

Sápmelaš identitehta kvalitatiiva jearahallamiin

Lean kvalitatiiva jearahallamiin gulaskuddan nuorrainformánttain, makkár oktavuoda sii oidnet sáme giela máhtus ja sápmelaš identitehtas. Nuorrainformánttaid vástádušat eai atte ovttalágan bohtosiid. Eanaš informánttat goit jáhkket ahte sáme giela máhttu váikkuha sápmelaš identitehtii. Buohkat eai jáhke ahte giellamáhttu váikkuhivččii sin identitehtii, muhto jáhkket ahte sáme giela máhttu váikkuha eará olbmuid doaladupmái. Okta Sáme giela 1 informánta vástida dalánaga, ahte ii sáhte leat sápmelaš, jos ii máhte sáme giela. De son smiehtá veaháš ja dadjá, ahte sáhtta leat sápmelaš liikká, muhto sápmelaš galggašii máhttit giela.

...sáhtta leat sápmelaš gii ii máhte sámegiela. Muđui sápmelaš bearaš. Giella dušše váilu, muhto gal dieđusge jos lea sápmelaš, de fertte measta máhttit sámegiela. (Informánta A)

Maiddá nubbi eará Sámegiela 1 informánta jáhkáši váilevaš giellamáhtu váikkuhit sápmelaš identitehtii: *Mun livččen várra liikká sápmelaš. Muhto in dovddašii iežan sápmelažžan, jos in máhte iežan giela. (Informánta G.)* Informánta C atná earáid sápmelažžan vaikko eai máhte sámegiela. Son geassá baicce ovdan ahte ii livččii nu somá, jos ii máhtáše giela, dannego ii sáhte dainna čevllohallat.

Gal mun oainnán ahte dat leat sápmelaččat geat leat varas, muhto eai liikká máhte. De gal mun livččen de sápmelaš. Muhto ii livčče nu somá go ii máhtáše dan giela. Das ii oččoše leat nu čavlá. (Informánta C)

Sámegiela 3 informánttat atnet buohkat vejolažžan leat sápmelaš, vaikko ii máhte sámegiela. Okta informánta ii jáhke ahte buoret sámegiela máhttu livččii váikkuhan su sámi identitehtii, mii lei veaháš sápmelaš (Informánta I). Nubbi eará Sámegiela 3 informánta dovda iežas ollu sápmelažžan ja ollu dážan. Son jáhkká iežas áibbas sihkkarit dovdan iežas eanet sápmelažžan go dážan, jos máhtáši eanet sámegiela (Informánta H). Informánta E2 oaivvilda ahte manná bures leat sápmelaš sámegiela haga, muhto son jáhkká ahte eará olbmot livčče atnán su eanet sápmelažžan jos sámegiela máhttu livččii buoret.

5.4 Bearraša sámegiela geavaheapmi

Bearaš sáhtta leat dehálamos giellašillju vehádatgiela sealluheimis ja ealáskahttimis. Fishman (1991: 95; gč. maiddá kapihttala 2.4.3) mielas sáhtta vehádatgiella seailut agibeavve, jos beare bearrašat geavahit giela nu ahte giella sirdášuvvá buolvvaid gaskkas. Maiddá Hyltenstam et al. (1999: 92) deattuhit váhnemiid giellaválljema mánáide dehálamos áššin mii mearrida giela boahtteáiggi. Mađe eanet vehádatgiela hálli váhnemat välljejit hállat vehádatgiela mánáiguin, dađe buoret dat lea giela ceavzinnávccaide. Dutkanguovllus lea dattetge “bearaš” dávjá guovttegielat giellašillju, eaige informánttain leat álo seammalágan giellavierut buot bearašlahtuiguin. Danne lean juohkán bearraša buolvvaid mielde ja čájehan maid gielaid

informánttat hállet ádjáiguin ja áhkuiguin, váhnemiiguin ja oarbiniiguin. Mun anán dás áhkuid ja ádjáid oassin lagamus bearrašis sámi árbevieru mielde, vaikko mu dutkanguovllus golbma buolvva hárvve ášset ovttá dálus. Vásáhusat gieddebarggus čájehit dattetge, ahte áhku ja ádjá ja eandalit sámegeilat ádjá ja áhku dávjá ášset informánttaid lahka nu ahte dain lea jeavddalaš oktavuoha. Livččii maid vejolaš ákkastallat ahte áhku guovttos lunddolaččat gullaba seamma jovkui go fuolkkit ja eará ollesolbmot geaiguin ii dáidde leat nu ollu oktavuoha go váhnemiiguin ja oarbiniiguin. Muhto dan in daga.

5.4.1 Njálmmálaš giella áhkuiguin ja ádjáiguin

Dán vuollekapihttalis čájehuvvo, man dávjá informánttat hállet sámegeiela sámegeilat áhkuideasetguin ja ádjáideasetguin. Bohtosat ovdanbuktojuvvojit informánttaid sámegeiela joavkkuid mielde. Mun válddán dás vuhtii, leatgo informánttas sámegeilat áhku ja ádjá ja buvttán ovdan giellageavaheami sámegeilat áhkuiguin ja ádjáiguin.

Giellageavaheapmi eatni beale ádjáin

Informánttain 111 leat vástidan, man dávjá sii lávejedje sámástit eatni beale ádjáin ovdalgo son jámii dahje hállet suinna dál. 82 informántta eai leat vástidan gažaldahkii. 40 informántta leat vástidan ahte eatni beale ádjá hállá sámegeiela. Dain gullet 18:s Sámegeiela 1 -jovkui, ovccis Sámegeiela 2 -jovkui, logis Sámegeiela 3 -jovkui ja golmmas Sámegeiela 4 -jovkui.

Sámegeiela joavku	Álo	Dávjá	Hárvve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	94 %	6 %	0 %	0 %	100 %	18
Sámegeiela 2	44 %	22 %	11 %	22 %	99 %	9
Sámegeiela 3	0 %	0 %	30 %	70 %	100 %	10
Sámegeiela 4	0 %	0 %	0 %	100 %	100 %	3
Oktiibuot	53 %	8 %	10 %	30 %	101 %	40

Govus 5.19. Sámegeiela joavkkuid giellageavaheapmi eatni beale sámegeilat ádjáin.

Govvosis 5.19 čájehuvvo ahte Sámegeiela 1 informánttain lea sámegeiella váldogiellan eatni beale sámegeilat ádjáin. Buohkat hállet álo dahje dávjá

sámegiela eatni beale sámegiela ádjáin. Eanaš Sámegiela 2 informánttain lea maid sámegiella dehálamos gulahallangiellan eatni beale sámegiela ádjáin. 66 proseantta háallet álo dahje dávjá sámegiela eatni beale sámegiela ádjáin. Goalmmát oasis dáid informánttain ii leat dattetge sámegiella váldogiellan eatni beale sámegiela ádjáin. 70 proseantta Sámegiela 3 informánttain eai hála goassege sámegiela eatni beale sámegiela ádjáin, ja 30 proseantta háallet hárvve sámegiela eatni beale sámegiela ádjáin.

Giellageavaheapmi eatni beale áhkuin

Informánttain 163 leat vástidan, man dávjá sii lávejedje sámástit eatni beale áhkuin ovdalگو son jámii dahje sámástit suinna dál. 30 informántta eai leat vástidan gažaldahkii. 61 informántta leat vástidan ahte eatni beale áhkuin hállá sámegiela. Dain gullet 31:s Sámegiela 1 -jovkui, 14:s Sámegiela 2 -jovkui, logis Sámegiela 3 -jovkui ja guđas Sámegiela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Álo	Dávjá	Hárvve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	87 %	3 %	7 %	3 %	100 %	31
Sámegiela 2	36 %	36 %	21 %	7 %	100 %	14
Sámegiela 3	0 %	20 %	30 %	50 %	100 %	10
Sámegiela 4	0 %	0 %	17	83 %	100 %	6
Oktiibuot	52 %	13 %	15 %	20 %	100 %	61

Govus 5.20. Sámegiela joavkkuid giellageavaheapmi eatni beale sámegiela áhkuin.

Govvosis 5.20 boahtá ovdan ahte eatnašis Sámegiela 1 informánttain lea sámegiella váldogiellan eatni beale sámegiela áhkuin. Sis háallet 90 proseantta álo dahje dávjá sámegiela eatni beale sámegiela áhkuin. Logi proseanttas ii leat sámegiella váldogiellan eatni beale sámegiela áhkuin. Eatnašis Sámegiela 2 informánttain maid lea sámegiella váldogiellan eatni beale sámegiela áhkuin. Sis háallet 72 proseantta álo dahje dávjá sámegiela eatni beale sámegiela áhkuin. Dattetge ii leat sámegiella muhtin Sámegiela 2 informánttaid ja eatni beale sámegiela áhkuin váldogiellan. 28 proseantta háallet hárvve dahje eai goassege sámegiela eatni beale sámegiela áhkuin.

Sámegiela 3 informánttain 20 proseantta háallet dávjá ja 30 proseantta háallet hárvve sámegiela eatni beale sámegiela áhkuin. Dannego dát informánttat máhttet uhccán sámegiela, de ferte atnit buorrin, go bealli sis háallet maiddái sámegiela áhkuineaset, vaikko sámegiella ii leat váldogiella áhkuin.

ja mánáid gaskkas. Vaikko Sámegeielat 4 informánttat eai máhte sámástit, de leat 17 proseantta almmuhan, ahte hállet hárvve sámegeiela eatni beale sámegeielat áhkuin.

Giellageavaheapmi áhči beale ádjáin

Informánttain 109 leat vástidan, man dávjá sii lávejedje sámástit áhči beale ádjáin ovdalgo jámii dahje sámástit suinna dál. 84 informántta eai leat vástidan gažaldahkii. 53 informántta leat vástidan ahte áhči beale áddjá hállá sámegeiela. Dain gullet 19:s Sámegeiela -1 jovkui, 19:s gullet Sámegeiela 2 -jovkui, gávccis Sámegeiela 3 -jovkui ja čiežas Sámegeiela 4 -jovkui.

Sámegeiela joavku	Álo	Dávjá	Hárvve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	84 %	11 %	5 %	0 %	100 %	19
Sámegeiela 2	53 %	26 %	5 %	16 %	100 %	19
Sámegeiela 3	13 %	13 %	13 %	63 %	99 %	8
Sámegeiela 4	0 %	0 %	29 %	71 %	100 %	7
Oktiibuot	51 %	15 %	9 %	25 %	100 %	53

Govus 5.21. Sámegeiela joavkkuid giellageavaheapmi áhči beale sámegeielat ádjáin.

Govvosis 5.21 lea oaidnimis ahte eatnašis Sámegeiela 1 informánttain lea sámegeiella váldogiellan áhči beale sámegeielat ádjáin. Sis 95 proseantta hállet álo dahje dávjá ja guhtta proseantta hárvve sámegeiela áhči beale sámegeielat ádjáin. Máiddái eatnašis Sámegeiela 2 informánttainge lea sámegeiella váldogiellan áhči beale sámegeielat ádjáin. Sis 79 proseantta hállet álo dahje dávjá sámegeiela sámegeielat áhči beale ádjáin. 21 proseantta hállet hárvve dahje eai goassege sámegeiela áhči beale sámegeielat ádjáin.

Muhtin Sámegeiela 3 informánttatge geavahit sámegeiela váldogiellan áhči beale sámegeielat ádjáin. 26 proseantta hállet álo dahje dávjá sámegeiela áhči beale sámegeielat ádjáin, 76 proseantta hállet hárvve dahje eai goassege sámegeiela áhči beale sámegeielat ádjáin. Vaikko Sámegeielat 4 informánttat eai hála sámegeiela, de 29 proseantta hállet liikká hárvve sámegeiela áhči beale sámegeielat ádjáin.

Giellageavaheapmi áhči beale áhkuin

Informánttain 147 leat vástidan, man dávjá sii lávejedje sámástit áhči beale áhkuin ovdalgo jámii dahje sámástit suinna dál. 46 informántta eai leat vástidan gažaldahkii. 70 informántta leat vástidan ahte áhči beale áhkku hállá sámegiela. Dain gullet 28:s Sámegiela 1 -jovkui, 25:s Sámegiela 2 -jovkui, 12:s Sámegiela 3 -jovkui ja viđas Sámegiela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	82 %	14 %	4 %	0 %	100 %	28
Sámegiela 2	56 %	20 %	4 %	20 %	100 %	25
Sámegiela 3	17 %	25 %	0 %	58 %	101 %	12
Sámegiela 4	0 %	0 %	20 %	80 %	100 %	5
Oktiibuot:	56 %	17 %	4 %	23 %	101 %	70

Govus 5.22. Sámegiela joavkkuid giellageavaheapmi áhči beale sámegiela áhkuin.

Govvosis 5.22 bohtá ovdan ahte eatnašis Sámegiela 1 ja 2 informánttain lea sámegiella váldogiellan áhči beale sámegiela áhkuin. Sámegiela 1 informánttain hállat 96 proseantta álo dahje dávjá sámegiela áhči beale sámegiela áhkuin. Sámegiela 2 informánttain hállat 76 proseantta álo dahje dávjá sámegiela áhči beale sámegiela áhkuin. Maiddái 43 proseantta Sámegiela 3 informánttain lea sámegiella váldogiellan áhči beale sámegiela áhkuin. 58 proseantta eai hála goassege sámegiela áhči beale sámegiela áhkuin. Maiddái Sámegiela 4 informánttain, geat eai hála sámegiela, 20 proseantta leat vástidan ahte hállat hárve sámegiela áhči beale sámegiela áhkuin.

Áhku guovttos ádjáin giellašilljun

Bajábeale bohtosat čájehit ahte áhku guovttos ádjáin leaba dehálaš giellašillju dutkanguovllu mánáide ja nuoraide. Sámegiela 1 ja 2 informánttaid eanet-logus lea sámegiella váldogiellan sámegiela áhkuiguin ja ádjáiguin. Muhto lea tendeansa ahte eanet Sámegiela 1 go Sámegiela 2 informánttat sámástit sámegiela áhku guoktáin. Dakkár tendeansa ii boade ovdan kvalitatiiva jearahallamiin. Buot Sámegiela 1 ja 2 nuorrainformánttain geain leat sámegiela áhku ja ádját eallimin, hállat álo sámegiela singuin. Juohke jearahallamis bohtá ovdan ahte áhku ja ádját leat dehálaš oasit informánttaid sámegiela

fierpmádagas, jos ain ellet. Okta sitáhtha nuorrainformántta kvalitatiiva jearahallamis gokčá bures áhkuid ja ádjáid rolla sámegeiela sirdáseamis mánáide.

Mun hálan beare sámegeiela daiguin. Lean daid luhtte juohke vahku. Measta juohke beaivvi. Hálan eanemusat áhkuin. (Informánta Đ)

Bajábealde boahdá ovdan ahte muhtin Sámegeiela 3 ja 4 informánttat maid hállet sámegeiela áhkuiguin ja ádjáiguin. Maiddái kvalitatiiva jearahallamiin boahdá dakkár govva ovdan. Sámegeiela 3 nuorrainformánttat namuhit áhkuid ja ádjáid, go jerren geas sii gullet sámegeiela. Muhtin informánttain leaba áhkku ja áddjá dat geat geahččalit viššalit oahpahit sámegeiela sidjiide. Okta nuorrainformánta muitala ádjá dávjá muitalit sutnje sámegeiel sániid ja dajaldagaid. Dalle lea sutnje veahá váivi, go ii máhte eambbo sámegeiela. Muhto go dadjen ahte: *sonhan várra geahččala veahkehit du*, de son čaimmai ja vástida “juo”. (Informánta I.) Nubbi informánta muitala áhku lávet sutnje oahpahit sámegeiela. Son ii láve áddet go earát sámástit, muhto go áhkku sámásta sutnje, de ádde veaháš, go leat dušše oanehis cealkagat.

Når bestemor snakker så forstår jeg jo litt av det. Men det er bare sånne små setninger. (Informánta E2)

Lea miellagiddevaš oaidnit ahte áhkut ja ádját eai leat dušše dehálaš resursa Sámegeiela 1 ja 2 informánttaid sámegeiela gielalaš fierpmádagas. Sii leat maid dehálaččat muhtin Sámegeiela 3 ja 4 informánttaid sámegeiela oččodeamis. Skuvlaguorahallama bohtosat čájehit dattetge, ahte dát resursa ii geavahuvvo dutkanguovllus nu ollu go sáhtášii.

5.4.2 Njálmmálaš sámegeiella áhčiin

Informánttain 187 leat vástidan, man dávjá sii sámástit iežaset áhčiin – vihtta informántta eai leat vástidan gažaldahkii. 97 informántta leat vástidan ahte áhčči hállá sámegeiela. Dain gullet 38:s Sámegeiela 1 -jovkui, 35:s gullet Sámegeiela 2 -jovkui, 17:s Sámegeiela 3 -jovkui ja čiežas Sámegeiela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	74 %	21 %	0 %	5 %	100 %	38
Sámegiela 2	43 %	37 %	11 %	9 %	100 %	35
Sámegiela 3	0 %	0 %	53 %	47 %	100 %	17
Sámegiela 4	0 %	0 %	29 %	71 %	100 %	7
Oktiibuot	44 %	22 %	15 %	19 %	100 %	97

Govus 5.23. Sámegiela joavkkuid giellageavaheapmi sámegielat áhčiin.

Govvosis 5.23 boahdá ovdan ahte sámegiella lea váldogiellan eanaš Sámegiela 1 ja 2 informánttain ja sin sámegielat áhčiin. Muhto boahdá maid ovdan ahte Sámegiela 1 informánttat hállet eanet sámegiela áhčiineaset go Sámegiela 2 informánttat. Sámegiela 1 informánttain 74 proseantta hállet álo sámegiela sámegielat áhčiineaset ja 21 proseantta dávjá. Sámegiela 2 informánttain 43 proseantta hállet álo ja 37 proseantta dávjá sámegiela sámegielat áhčiineaset. Dás ii boade ovdan manne muhtin sámegielat áhčit eai hála eanet sámegiela mánáiguin, muhto áhčiid giellageavaheapmi sáhtta leat oktan sivvan dasa, ahte muhtin mánát gullet Sámegiela 2 -jovkui eaige Sámegiela 1 -jovkui.

Sámegiela 3 informánttain 53 proseantta hállet hárve ja 47 proseantta eai hála goassege sámegiela sámegielat áhčiineaset. Dás ferte atnit buorri ealáskahttima dáfus dan, go badjelaš bealli informánttain geat máhttet uhccán sámegiela, liikká sámástit muhtimin áhčiineaset. Seamma sáhtta dadjat Sámegiela 4 informánttain. Vaikko leat almmuhan ahte eai máhte sámegiela, de liikká 29 proseantta hállet hárve sámegiela sámegielat áhčiineaset. Dat-tetge áhčiid giellageavaheapmi mánáideasetguin dáidá leat oktan sivvan, manne informánttat gullet Sámegiela 3 ja 4 -jovkui eaige máhte sámegiela buorebut. Orru leamen nu ahte sámegielat áhčit leat resursa mii ii geavahuvvo nu ollu go sáhtášii mánáid giellaoččodeamis.

Gielladaidgaskasaš erohus

Gielladaid gaskkas lea erohus Sámegiela 1 ja 2 informánttaid giellageavaheamis áhčiineaset. Sihke Sámegiela 1 ja 2 informánttat Deanus hállet dávjjibut sámegiela sámegielat áhčiineaset go Ohcejogas.

Sámegiela joavku	Gielda	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	Ohcejohka	56 %	33 %	0 %	11 %	100 %	9
	Deatnu	79 %	17 %	0 %	3 %	99 %	29
Sámegiela 2	Ohcejohka	39 %	39 %	17 %	6 %	101 %	18
	Deatnu	47 %	35 %	6 %	12 %	100 %	17

Govus 5.24. Sámegiela 1 ja 2 -joavkkuid sámegiela giellageavaheapmi sámegielat áhčineaset. Man dávjá sii hállet sámegiela sámegielat áhčineaset Ohcejogas ja Deanus.

Govvosis 5.24 bohtá ovdan ahte Sámegiela 1 informánttain Ohcejogas 56 proseantta hállet álo sámegiela sámegielat áhčiin, Deanus 79 proseantta. Sámegielat 2 informánttain Ohcejogas 39 proseantta hállet álo sámegiela sámegielat áhčiin, Deanus 47 proseantta. Skuvlaguorahallamis ii boade ovdan mii livčče dáid erohusaid sivvan.

5.4.3 Njálmmálaš giella etniin

Buot 193 informántta leat vástidan, man dávjá sii sámástit iežaset etniin. 77 informántta leat vástidan ahte eadni hállá sámegiela. Dain gullet 36:s Sámegiela 1 -jovkui, 33:s gullet Sámegiela 2 -jovkui, čiežas Sámegiela 3 -jovkui ja okta Sámegiela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	64 %	17 %	17 %	3 %	101 %	36
Sámegiela 2	15 %	33 %	36 %	15 %	99 %	33
Sámegiela 3	0 %	14 %	43 %	43 %	100 %	7
Sámegiela 4	0 %	0 %	0 %	100 %	100 %	1
Oktiibuot:	36 %	23 %	27 %	13 %	99 %	77

Govus 5.25. Sámegiela joavkkuid giellageavaheapmi sámegielat etniin.

Govvosis 5.25 bohtá ovdan ahte eatnašis Sámegiela 1 informánttain lea sámegiella váldogiellan sámegielat etniineaset. Sis 81 proseantta hállet álo dahje dávjá sámegiela sámegielat etniineaset. Lagabui bealis Sámegiela 2 informánttain lea sámegiella váldogiellan sámegielat etniineaset. Muhto mearkkašahtti uhcit oassi Sámegiela 2 informánttain go Sámegiela 1 informánttain hállá álo sámegiela sámegielat etniineaset. Sámegiela 2

informánttain badjelaš bealis ii leat sámegiella váldogiellan sámegielat etniineaset. 36 proseantta hállet hárvve ja 15 proseantta eai hála goassege sámegiela etniineaset. Manne muhtin sámegielat eatnit eai hála eanet sámegiela mánáiguin, ii boađe ovdan, muhto etniid giellageavaheapmi sáhttá leat oktan sivvan dasa ahte muhtin mánát gullet Sámegiela 2 -jovkui eaige Sámegiela 1 -jovkui.

Sámegiela 3 informánttain 14 proseantta hállet dávjá, 43 proseantta hállet hárvve ja 47 proseantta eai hála goassege sámegiela sámegielat etniineaset. Ferte atnit buorrin go badjel bealli dáid informánttain hállet sámegiela etniineaset, vaikko ieža máhttet dušše veaháš sámegiela. Dattetge etniid giellageavaheapmi mánáiguin dáidá leat oktan sivvan, manne informánttat gullet Sámegiela 3 ja 4 -jovkui eaige máhte sámegiela buorebut. Orru leamen nu ahte sámegielat eatnitge leat resursa mii ii geavahuvvo nu ollu go sáhtášii mánáid giellaoččodeamis.

Gielladaidgaskasaš erohus

Gielladaid gaskkas lea erohus Sámegiela 1 ja 2 informánttaid giellageavaheamis etniineaset.

Sámegiela joavku	Giella	Álo	Dávjá	Hárvve	Ii goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	Ohcejohka	44 %	33 %	22 %	0 %	99 %	9
	Deatnu	70 %	11 %	15 %	4 %	100 %	27
Sámegiela 2	Ohcejohka	21 %	37 %	26 %	16 %	100 %	19
	Deatnu	7 %	29 %	50 %	14 %	100 %	14

Govus 5.26. Sámegiela 1 ja 2 informánttaid sámegiela geavaheapmi sámegielat etniineaset. Man dávjá sii hállet sámegiela sámegielat etniineaset Ohcejogas ja Deanus.

Govvosis 5.26 boahdá ovdan ahte Sámegiela 1 informánttat Deanus hállet dávjijibut sámegiela sámegielat etniineaset go Ohcejogas. Go fas Ohcejoga Sámegiela 2 informánttat hállet dávjijibut sámegiela sámegielat etniineaset go Deanus. Skuvlaguorahallamis ii boađe ovdan mii livčče dáid erohusaid sivvan.

Giella váhnemiiguin

Skuvlagueavaheapmi bohtosat čájehit ahte Sámegeiela 1 ja 2 informánttaid giellageavaheapmi sámegeielat váhnemiiguin molsašuddá. Eanaš informánttain lea sámegeiella váldogiellan sámegeielat váhnemiiguin, muhto leat informánttat geat hállat uhccán dahje eai álggage sámegeiela sámegeielat váhnemiiguin. Dát sáhttá leat fuones etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mearka, go guovtgeielat olbmot válljejit hállat eará go vehádatgeiela. Muhto sáhttá maid leat sáhka váhnemiin geat eai hálddaš sámegeiela bures ja danin válljejit hállat riikkageiela mánáiguin. Kvalitatiiva jearahallamiin váhnemiiguin bohtáge mánggabealat govva ovdan. Muhtin bearrašis máhttiba guktot váhnemat sámegeiela, ja soai leaba válljen ahte áhčči hállá álo sámegeiela mánáiguin, dannego son lea bearraša buoremus sámegeiela hálli. Eadni gohčoda iežas sámegeiela dáfus nubbigiela hállin ja lea válljen hállat riikkageiela mánáide. Son sámásta hárvve ruovttus.

Kvalitatiiva jearahallamiin nuoraiguin bohtá ovdan, ahte Sámegeiela 1 ja 2 informánttat, earret guokte, álo sámástit sámegeielat váhnemiin/váhnemiiguin. Sáhttá roahkka dadjat ahte sámegeielat váhnen lea leamaš dehálamus olmmoš dáid mánáid sámegeiela očcodeamis ja lea dehálaš oassi sin sámegeiela fierpmádagas. Muhtin Sámegeiela 1 informánta čilge iežas giellageavaheami sámegeielat áhčiin ná:

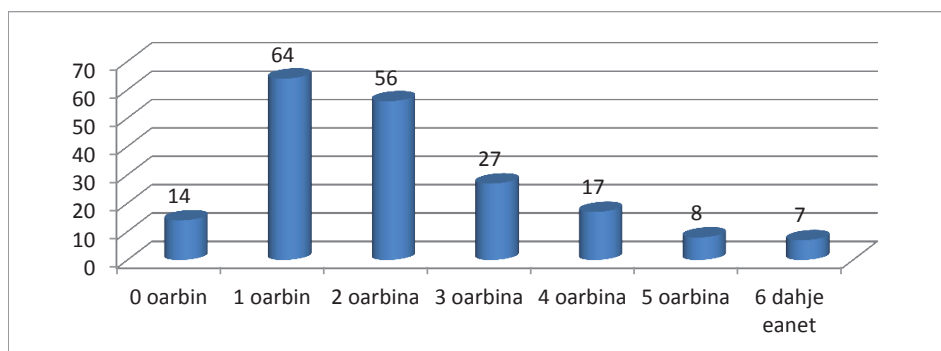
Mun in máhte áhčiin hállat suomageiela. Áhčči máhttá suomageiela ja vaikko dáppe lea gii nu suomageielat olmmoš, de liikká láven álo dadjat sámegeilli (...). Dat lea várra váivi daidda geat eai ádde, muhto go dat lea dasa maid lea hárvánan. (Informánta C)

Sámegeiela 2 informánta guhte dávjá hállá sámegeiela sámegeielat áhčiinis, muitala iežas liikká hállat eanet riikkageiela go sámegeiela áhčiinis. Son čilge bearrašis leat čielga giellavieruid. Olles bearaš hállá riikkageiela ruovttus, maiddá son áhčiinis. Muhto ruovttu olggobealde, ovdamearkka dihte go lea guovttá áhčiinis johtimin ja lea ovttas eará sámegeielagiiguin, de soai áhčiin maid sámasteaba gaskaneaskka. Sámegeiela 3 nuorrainformánttat geat leat fárus kvalitatiiva jearahallamiin, eai fas hála goassege sámegeiela váhnemiiguin. Muhtin váhnemat máhttet sámegeiela ja sáhtáshedje sámástit mánáiguin, muhto eai daga dan. Oppalohká orru leamen nu ahte dutkanguovllu

váhnemiid gaskkas leat gielalaš resurssat mat eai geavahuvvo mánáid sámegeiela oččodeamis.

5.4.4 Oarbiniid mearri ja sámegeiela geavaheapmi oarbiniiguin

Buot 193 informántta leat vástidan gažaldahkii, leatgo sis oappát ja vieljat? Dás duohko gohčodan oappáid ja vieljaid oktasaš sániin oarbinin. Govus 5.27 čájeha informánttaid oarbiniid meari. Dábálamos bearašturrodat lea guokte-golbma máná. 179 informánttas lea uhcimustá okta oarbin ja 14 informánttas ii leat oktage oarbin.

Govus 5.27. Informánttaid oarbiniid mearri. 14 informánttas eai leat oarbinat. 64:s lea okta, 56:s leat guokte oarbina, 27:s golbma, 17:s njeallje, gávccis vihtta ja čiežas leat guhtta dahje eanet oarbina.

89 informántta leat vástidan ahte sis eai leat sámegeielat oarbinat. 74:s leat vástidan ahte sis leat sámegeielat oarbinat ja 15:s leat vástidan ahte sis leat sihke sámegeielat oarbinat ja oarbinat geat eai máhte sámegeiela. Bearrašiid gaskkas eai oro leamen systemáhtalaš erohusat; muhtin mánát hállet sámegeiela ja muhtimat eai. Giellamolsundilis livččii vejolaš ahte boarrásut mánát hállet vehádatgiela, muhto nuorabut eai. Giellamolsuma jorgalahttindilis livččii vejolaš ahte nuorat mánát hállet vehádatgiela ja boarrásabbot eai. Muhto dakkár tendeansaide in sáhte čujuhit dutkanmateriála vuodul.

Sámegeiella sámegeielat oarbiniiguin

Dán dutkamušas anán miellagiddevažžan guorahallat maid gielaid guhtege sámegeiella joavku hállá iežaset sámegeielat oarbiniiguin. Jos leat eanet go okta sámegeielat oarbin, de analiisa dahkkojuvvo sámegeielat oarbiniin guhteagi dáfus lea lagamus informánttaagi.

Sámegeiella joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegeiella 1	61 %	17 %	19 %	3 %	100 %	37
Sámegeiella 2	13 %	38 %	33 %	18 %	102 %	40
Sámegeiella 3	0 %	0 %	63 %	38 %	101 %	7
Sámegeiella 4	0 %	0 %	0 %	100 %	100 %	4
Oktiibuot:	31	25	28	16	100 %	88

Govus 5.28. Sámegeiella joavkkuid sámegeiella geavaheapmi sámegeielat oarbiniin.

88 informántta leat vástidan gažaldahkii, man dávjá sii sámástit iežaset sámegeielat oarbiniin/oarbiniiguin. Dáid informánttain gullet 36:s Sámegeiella 1 -jovkui, 40:s Sámegeiella 2 -jovkui, gávccis Sámegeiella 3 -jovkui ja golmmas Sámegeiella -4 jovkui.

Govus 5.28 čájeha čielga oktavuoda informántta sámegeiella máhtus ja sámegeiella geavaheamis oarbiniiguin. Eandalit lea čielga erohus Sámegeiella 1 ja 2 informánttaid gaskkas. Sámegeiella 1 informánttain lea mealgat dávjjit sámegeiella váldogiellan oarbiniiguin go Sámegeiella 2 informánttain. Sámegeiella 1 informánttain 78 proseantta ja Sámegeiella 2 informánttain 51 proseantta hállet álo dahje dávjá sámegeiella sámegeielat oarbiniin. Čielgasamosit bohtá erohus ovdan go geahččá man stuorra oassi hállá álo sámegeiella sámegeielat oarbiniiguin. Dalle oaidná ahte 61 proseantta Sámegeiella 1 informánttain ja 13 proseantta Sámegeiella 2 informánttain álo sámástit sámegeielat oarbiniiguin.

Lea maid miellagiddevaš boadus ahte Sámegeiella 3 informánttain 63 proseantta hállet hárve sámegeiella sámegeielat oarbiniin. 2/3 oassi sis hállá muhtimin sámegeiella oarbiniiguin, vaikko máhttet dušše veaháš sámástit.

Gielddaidgaskasaš erohus sámegeiella hállamis oarbiniiguin

Deanu ja Ohcejoga Sámegeiella 1 ja Sámegeiella 2 informánttaid sámegeiella geavaheamis oarbiniiguin lea čielga erohus. Deanu informánttat hállet dávjjibut sámegeiella iežaset sámegeielat oarbiniiguin go Ohcejoga informánttat.

Sámegiela joavku	Gielda	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	Ohcejohka	38 %	13 %	25 %	25 %	101 %	8
	Deatnu	68 %	18 %	18 %	0 %	102 %	29
Sámegiela 2	Ohcejohka	10 %	29 %	38 %	24 %	101 %	21
	Deatnu	16 %	47 %	26 %	11 %	100 %	19

Govus 5.29. Sámegiela 1 ja 2 informánttaid sámegiela geavaheapmi sámegielat oarbiniiguin. Man dávjá sii hállet sámegiela iežaset sámegielat oarbiniiguin Ohcejogas ja Deanus.

Govus 5.29 čájeha ahte Ohcejogas Sámegiela 1 informánttain 51 proseantta hállet álo dahje dávjá sámegiela iežaset sámegielat oarbiniin. 50 proseantta hállet hárve dahje eai goassege sámegiela daiguin. Deanus 82 proseantta hállet álo dahje dávjá sámegiela sámegielat oarbiniiddisetguin. 18 proseantta hállet hárve sámegiela sámegielat oarbiniiguin. Ii oktage leat vástidan ahte ii hála goassege.

Ohcejogas Sámegiela 2 informánttain 39 proseantta hállet álo dahje dávjá sámegiela iežaset sámegielat oarbiniin. 62 proseantta hállet hárve dahje eai goassege sámegiela daiguin. Deanus 64 proseantta hállet álo dahje dávjá sámegiela sámegielat oarbiniiguin. 37 proseantta hállet hárve dahje eai goassege sámegiela sámegielat oarbiniiguin. Skuvlaguorahallamis ii boađe ovdan mii livčče dáid erohusaid sivvan.

Giellavierut oarbiniiguin

Informánttat leat vástidan juohke áidna oarbina nammii, maid gielaid son hállá daiguin ja man dávjá son hállá daid gielaid. Eanaš informánttain leatge juste seamma giellavierut buot oarbiniiguin. Jos láve álo sámástit ovttain oarbiniin, de sámásta maid álo eará sámegielat oarbiniiguin. Jos láve hárve sámástit dahje ii goassege sámás ovttain oarbiniin, de ii sámás eará oarbiniiguinge. Materiálas bohtá dattetge ovdan smávva tendeansa das, ahte informánttat hállet eanet sámegiela oarbiniiguin geat leat olu boarrásabbot dahje olu nuorabut go oarbiniiguin geat leat sullii seamma agis. Skuvlaguorahallamis ii boađe ovdan mii livčče dáid erohusaid sivvan. Nuorainformánttaid kvalitatiiiva jearahallamiin bohtá ovdan, ahte Sámegiela 1 informánttain geain leat oarbinat, lea sámegiella váldogiellan sin gaskkas. Okta Sámegiela 1 informánta muitala ahte oarbinat hállet veaháš riikkagiela maid gaskaneaset ruovttus, muhto dasage lea lunddolaš čilgehus:

Dat lea dalle go mii buohkat hállat etniin. Dalle mii hállat dárogiela buot guimmiin vai dat lea eadnái álkit áddet maid mii hállat. Go áhčiin hállat, dalle hállat sámegiela, ja jos mii guhtet guimmiin hállat, de mii hállat sámegiela. (Informánta G)

Eadni ii hála sámegiela. Danne mánat váldet vuhtii eatniset váilevaš sámegiela máhtu ja dárustit go eadni lea fárus ságastallamis. Go oarbinat hállet gaskaneaset dahje áhčičineaset, de sii álo sámástit. Dákkár giellavierut leat dieđusge buorit sámegiela ceavzinnávccaide.

Sámegiela 2 informánttain ii leat govva nu čielggas. Okta informánta hállá álo riikkagiela boarrásut oarbiniiguin. Son ii máhte čilget giellageavaheami earaláhkai go ahte lea hárvánan dasa. Sus lea maid nuorat oarbinbealli geainna álo sámásta, dannego sámegielat váhnen lea ávžžuhan su dahkat nu. Okta Sámegiela 2 informánta hállá eanaš riikkagiela oarbiniiguin ruovttus, muhto sámegiela daiguin skuvllas. Guokte Sámegiela 2 informántta lohka iežaska hállat sullii seamma ollu sámegiela ja riikkagiela oarbiniiguin. Soai eaba sáhte čilget, manne soai dahkaba nu. Mun jerren ovttá informánttas, manne son álo sámásta áhku guoktáin ja dávjá dárusta oarbiniiguin. Son vástidii ahte livččii álkit dárustit áhku guoktáin maid, muhto dan son ii dovdda iežas sáhttit. Oarbiniiguin son sáhtta válljet ja danne son dávjá dárusta daiguin. Son vállje dalle dan giela mii dahká sutnje álkibun dadjat dan maid háliida. Sámegiela 2 informánttaid giellavieruin oarbiniiguin lea eanet variašuvdna go Sámegiela 1 informánttain. Sámegiela 2 informánttaid giellamáhttu ja giellašillju orru váikkuheamen giellaválljemii ja maiddái vierut ja hárváneapmi váikkuhit. Ferte dattetge atnit buorin sámegiela eatnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dáfus, go bealis Sámegiela 2 informánttain lea sámegiella váldogiellan oarbiniiguin ja earát dán joavkkus hállet maiddái sámegiela oarbiniiguin muhtimin. Eanaš háviid lea sáhka das, ahte guovtgieilat nuorat válljejit hállat vehádatgiela, vaikko sáhtášedje hállat riikkagiela maid iežaset mielas máhttet buorebut. Livččii miellagiddevaš čuovvut lassánago vai geahppánago sámegiela geavaheapmi oarbiniid gaskkas áiggi mielde. Dat sáhtášii muitalit vel eanet sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccain dutkanguovllus.

5.5 Sámegeiela geavaheapmi skuvllas

Skuvla lea lunddolaččat dehálaš giellašillju, dannego oahppit leat sullii 30 diimmu vahkus doppe. Skuvla lea maid giellašillju gos giellaválljen lea belo-hakkii stivrejuvvon dainna lágiin, ahte váhnemat leat välljen oahpahusgeiela mánáide. Dutkanguovllus sáhtta sihke dáro-, sáme- ja suomagiella leat oahpahusgeiellan, ja gielddain leat golmmalágan skuvllat: ovttagielat dárogielat skuvllat, ovttagielat sámegeielat skuvllat ja sáme- ja suomagielat oahpahus seamma skuvllas. Mun lean välljen guorahallat maid gielaid informánttat geavahit skuvllas eará oahppiiguin ja gulahallamis oahpaheaddjiiguin.

5.5.1 Oahppiiguin

Informánttain 181 leat vástidan, man dávjá sii sámástit eará oahppiiguin skuvllas. Dain gullet 46:s Sámegeiela 1 -jovkui, 48:s Sámegeiela 2 -jovkui, 46:s Sámegeiela 3 -jovkui ja 41:s Sámegeiela 4 -jovkui.

Sámegeiela joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	57 %	22 %	13 %	9 %	101 %	46
Sámegeiela 2	21 %	25 %	35 %	19 %	100 %	48
Sámegeiela 3	0 %	0 %	13 %	87 %	100 %	46
Sámegeiela 4	0 %	0 %	2 %	98 %	100 %	41
Oktiibuot	20 %	12 %	17 %	51 %	100 %	181

Govus 5.30. Sámegeiela joavkkuid sámegeiela geavaheapmi skuvllas eará oahppiiguin. Man dávjá sii hállet sámegeiela eará oahppiiguin skuvllas.

Govus 5.30 čájeha čielga oktavuoda giellamáhtu ja sámegeiela geavaheami gaskkas eará oahppiiguin skuvllas. Eatnašis Sámegeiela 1 informánttain, 79 proseanttas, lea sámegeiella váldogiellan eará oahppiiguin skuvllas. Sámegeiela 2 informánttain lea lagabui bealis sámegeiella váldogiellan eará oahppiiguin skuvllas, ja bealli hállet hárve dahje eai goassege sámegeiela eará oahppiiguin skuvllas. Sámegeiela 3 informánttain ii ovttasge leat sámegeiella váldogiellan eará oahppiiguin skuvllas. 13 proseantta hállet hárve sámegeiela ja 87 proseantta eai hála goassege sámegeiela eará oahppiiguin skuvllas. Sámegeiela 4 informánttain guokte proseantta hállet hárve sámegeiela eará oahppiiguin skuvllas ja 98 proseantta eai hála goassege sámegeiela eará oahppiiguin skuvllas.

Gielddaidgaskasaš erohus

Gielddaid gaskkas lea erohus Sámegeiela 1 ja Sámegeiela 2 informánttaid giellageavaheamis eará oahppiiguin skuvllas.

Sámegeiela joavku	Gielda	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	Ohcejohka	9 %	27 %	45 %	18 %	99 %	11
	Deatnu	71 %	20 %	3 %	6 %	100 %	35
Sámegeiela 2	Ohcejohka	13 %	30 %	35 %	22 %	100 %	23
	Deatnu	28 %	20 %	36 %	16 %	100 %	25

Govus 5.31. Sámegeiela 1 ja 2 informánttaid sámegeiela geavaheapmi skuvllas eará oahppiiguin. Man dávjá sii hállet sámegeiela eará oahppiiguin skuvllas Ohcejogas ja Deanus.

Govus 5.31 čájeha ahte Sámegeiela 1 informánttain Ohcejogas hállet sámegeiela mearkkašahtti olu uhcibut eará oahppiiguin skuvllas go Sámegeiela 1 informánttat Deanus. Sámegeiela 1 informánttain Ohcejogas lea 36 proseanttas sámegeiella váldogiellan eará oahppiiguin skuvllas. Deanus lea 91 proseanttas sámegeiella váldogiellan eará oahppiiguin skuvllas. Sámegeiela 2 informánttain ii leat nu čielga erohus gielddaid gaskkas go Sámegeiela 1 informánttain, muhto maiddá Sámegeiela 2 informánttat Deanus hállet eanet sámegeiela oahppiiguin skuvllas go Ohcejoga informánttat. Deanus lea 48 proseanttas sámegeiella váldogiellan eará oahppiiguin skuvllas, Ohcejogas 43 proseanttas.

5.5.2 Oahpaheaddjiiguin

Informánttain 181 leat vástidan gažaldahkii: “Maid gielaid hálat skuvllas oahpaheaddjiiguin:” Dain 46:s gullet Sámegeiela 1 -jovkui, 48:s Sámegeiela 2 -jovkui, 46:s Sámegeiela 3 -jovkui ja 41:s Sámegeiela 4 -jovkui.

Govus 5.32 čájeha ahte eatnašis Sámegeiela 1 informánttain, 96 proseanttas, lea sámegeiella váldogiellan oahpaheaddjiiguin skuvllas. Maiddá eatnašis Sámegeiela 2 informánttain lea sámegeiella váldogiellan oahpaheaddjiiguin skuvllas. Sámegeiela 2 informánttat geavahit dattetge sámegeiela uhcibut go Sámegeiela 1 informánttat. Sis 63 proseantta hállet álo dahje dávjá sámegeiela oahpaheaddjiiguin skuvllas.

Eanaš Sámegeiela 3 informánttain, 78 proseantta, eai geavat sámegeiela oahpaheaddjiiguin skuvllas. Čieža proseantta hállet dávjá ja 15 proseantta

hállet hárvve sámegiela oahpaheaddjiiguin skuvllas. Sámegielat 4 informánttain vihtta proseantta hállet hárvve sámegiela oahpaheaddjiiguin skuvllas ja 95 proseantta eai hála goassege sámegiela oahpaheaddjiiguin skuvllas.

Sámegiela joavku	Álo	Dávjá	Hárvve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	72 %	24 %	0 %	4 %	100 %	46
Sámegiela 2	40 %	23 %	27 %	10 %	100 %	48
Sámegiela 3	0 %	7 %	15 %	78 %	100 %	46
Sámegiela 4	0 %	0 %	5 %	95 %	100 %	41
Oktiibuot	29 %	14 %	12 %	45 %	100 %	181

Govus 5.32. Sámegiela joavkkuid sámegiela geavaheapmi skuvllas oahpaheaddjiiguin. Man dávjá sii hállet sámegiela oahpaheaddjiiguin skuvllas.

Gielladaidgaskasaš erohus

Gielladaid gaskkas lea erohus Sámegiela 1, 2 ja 3 informánttain giellageavaheamis oahpaheaddjiiguin skuvllas.

Sámegiela joavku	Giella	Álo	Dávjá	Hárvve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	Ohcejohka	64 %	27 %	0 %	9 %	100 %	11
	Deatnu	74 %	23 %	0 %	3 %	100 %	35
Sámegiela 2	Ohcejohka	35 %	22 %	39 %	4 %	99 %	23
	Deatnu	44 %	24 %	16 %	16 %	100 %	25
Sámegiela 3	Ohcejohka	0 %	9 %	55 %	36 %	100 %	11
	Deatnu	0 %	0 %	5 %	95 %	100 %	35

Govus 5.33. Sámegiela 1, 2 ja 3 -joavkkuid sámegiela geavaheapmi skuvllas oahpaheaddjiiguin. Man dávjá sii hállet sámegiela oahpaheaddjiiguin skuvllas Ohcejogas ja Deanus.

Govus 5.33 čájeha ahte Sámegiela 1 informánttain Deanus hállet veaháš eanet sámegiela oahpaheaddjiiguin skuvllas go Sámegiela 1 informánttat Ohcejogas. 97 proseantta Deanu informánttain ja 91 proseantta Ohcejoga Sámegiela 1 informánttain lea sámegiella váldogiellan oahpaheaddjiiguin skuvllas. Maiddái Sámegiela 2 informánttat Deanus hállet dávjjibut sámegiela oahpaheaddjiiguin go Sámegiela 2 informánttat Ohcejogas. Ohcejogas lea 57 proseanttas sámegiella váldogiellan oahpaheaddjiiguin skuvllas, Deanus 68.

Sámegiela 3 informánttat Ohcejogas hállet dávjjibut sámegiela oahpahead-djiiguin go Sámegiela 3 informánttat Deanus. Ohcejogas ovcci proseantta hállet dávjá ja 55 proseantta hárve sámegiela oahpaheadjiiguin. Deanus vihtta proseantta hállet hárve sámegiela oahpaheadjiiguin ja earát eai goassege. Gielddaidgaskasaš erohus sáhtta boahit das, ahte stuorát prosentála oassi Ohcejoga informánttain go Deanu informánttain oahppá sámegiela skuvllas. Danne eanebut dáidet sámástit oahpaheadjiiguin goitge sámegiela diimmuin.

5.5.3 Gielddaidgaskasaš erohusa sivat

Nuoraid kvalitatiiva jearahallamiin lean geahččalan váldit čielgasa, manne lea gielddaidgaskasaš erohus sámegiela geavaheamis skuvllas. Earret ovtta informántta guhte álo hállá riikkagiela skuvllas, buot Sámegiela 1 ja 2 informánttat hállet sámegiela diimmuin go oahpahus lea sámegillii. Luohkkálanja olggobealde Ohcejoga informánttat suomastit goasii álo. Deanu informánttat dárustit maiddá, muhto hállet eanaš áigge sámegiela. Ohcejoga Sámegiela 1 informánta muitala ahte oahppit hállet diimmuin sámegiela, maiddá gaskaneaset, muhto luohkkálanja olggobealde hállet suomagiela. Informántta čilgehus lea ahte skuvllas leat eanet suomagielat olbmot, ja son lea hárjánan suomastit skuvlaskihpáriiguin.

Mii lávet skuvlla áigge diimmuiguin nugo mu luohkkálaččaiguin sámástit. Diimmuid áigge hállat daiguin sámegiela, muhto in báljo eará. (Ohcejoga Sámegiela 1 informánta)

Nubbi Ohcejoga Sámegiela 1 informánta lohka iežas hállat sámegiela skuvllas buohkaiguin geat máhttet, muhto son vásiha eanaš áigge ahte dat vástidit suomagillii ja nanne ahte eará sámegielat oahppit suomastit gaskaneaset luohkkálanja olggobealde. Oahpaheadjit eai láve goappáge gielddas cuoigut oahppiid giellageavaheami. Deanu oahppit baicce lávejit nuppiideaset cuoigut, dahje sii sohpet fas sámástišgoahit go leat dárustišgohtán.

Muhtimin han sáhttit álgit dárustit. Muhto de mii gávnnahit olggos ahte dál mii leat jorgalan dárogillii. De fas álgit sámegillii hállat. (Deanu Sámegiela 2 informánta)

Mun jerren nuppis, Deanu Sámegeiela 2 informánttas, mo dáhpáhuvvá ahte sii sámástišgohtet fas go leat dárustišgoahtán. Son nanne ahte ieža dušše mearridit sámástišgoahtit ođđasis, ja dávjá dat dáhpáhuvvá nu ahte muhtin oahppi cuige sin. Deanu Sámegeiela 1 informánta muitala ahte sii hállat álo dahje measta álo sámegeiela skuvllas maiddái diimmuid gaskkas. Son buktá dárusteami ovdan meattáhussan mii vahágis dáhpáhuvvá.

Muhtimin mii gahččat eret ja hállat dárogiela, muhto eanaš áiggi sámegeiela. (Deanu Sámegeiela 1 informánta)

Deanu Sámegeiela 2 informánta čilge ahte go vázzá sámegeielat skuvlla, de ferte hállat sámegeiela doppe. Son ii ane dan unohis bággun, baicce lohká iežas lihkolažžan go beassá dákkár skuvlla vázzit. Dattetge son hállá olu dárogiela asttuáiggis daid seamma skihpáriiguin geaiguin son sámasta skuvllas.

Mii háleštít dárogiela asttuáiggis, muhto skuvllas fertet sámegeiela háleštít. (Deanu Sámegeiela 2 informánta)

Skuvlla sámegeielat biras Deanus váikkuha maid nuppi Sámegeiela 2 informántta giellageavaheapmái oarbiniinnis. Soai hállaba oarbiniin eanaš dárogiela ruovttus. Skuvllas soai sámasteaba.

Moai gal hálle eanemusat dárogiela, muhto skuvllas mun sáhtán álgit hállat sámegeiela dainna. (Deanu Sámegeiela 2 informánta)

Orru leamen nu ahte skuvllaid giellabiras váikkuha Sámegeiela 1 ja 2 informánttaid sámegeiela geavaheapmái. Ohcejogas suomastit dannego skuvlabiras lea suomagielat. Deanus sámástit dannego skuvlabiras lea sámegeielat.

5.6 Sámegeiela geavaheapmi eará giellašiljuin

Skuvlla ja bearraša olggobealde informánttat dáidet háleštít eanemusat skihpáriiguin, fulkkiiguin ja eará ollesolbmuiguin. Kvalitatiiva jearahallamiin lea boahtán ovdan, ahte eará ollesolbmot geaiguin informánttain lea oktavuoha, leat váhnemiid ustibat, skihpáriid váhneamat, gránnját ja asttuáiggedoaimmaid jodiheaddjit. Dát olmmošjoavkkut dáidet leat

dehálamos njálmálaš giellašiljut skuvlla ja lagašbearraša lassin. Skuvla-guorahallamis ii leat jerrojuvvon, maid gielaid skihpárat, fuolkkit ja eará ollesolbmot máhttet hállat. Danne ii sáhte analyseret bohtosiid informánttaid giellaválljemiin. Ferte baicce geavahit bohtosiid govvidit informánttaid duohta giellageavaheami namahuvvon giellašiljuin.

5.6.1 Skihpáriiguin skuvlla olggobealde

Informánttain 181 leat vástidan gažaldahkii: “Maid gielaid hálat skihpáriiguin go it leat skuvllas:” Dain 46:s gullet Sámegeiela 1 -jovkui, 48:s Sámegeiela 2 -jovkui, 46:s Sámegeiela 3 -jovkui ja 41:s Sámegeiela 4 -jovkui.

Sámegeiela joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	43 %	33 %	17 %	7 %	100 %	46
Sámegeiela 2	6 %	31 %	33 %	29 %	99 %	48
Sámegeiela 3	0 %	0 %	11 %	89 %	100 %	46
Sámegeiela 4	0 %	0 %	0 %	100 %	100 %	41
Oktiibuot	13 %	17 %	16 %	55 %	101 %	181

Govus 5.34. Sámegeiela joavkkuid sámegeiela geavaheapmi skihpáriiguin skuvllaáigge olggobealde. Man dávjá sii hállat sámegeiela skihpáriiguin.

Govus 5.34 čájeha čielga erohusa sámegeiela joavkkuid gaskkas sámegeiela geavaheamis skihpáriiguin skuvlla olggobealde. Eatnašis Sámegeiela 1 informánttain, 76 proseanttas, lea sámegeiella váldogiellan skihpáriiguin. Sámegeiela 2 informánttain hállat 37 proseantta álo dahje dávjá sámegeiela skihpáriiguin. Sámegeiela 3 informánttain 11 proseantta hállat hárve sámegeiela skihpáriiguin, earát eai goassege. Sámegeielat 4 informánttain ii oktage hála goassege sámegeiela skihpáriiguin.

Gielddaidgaskasaš erohus

Gielddaid gaskkas lea mearkkašahtti erohus Sámegeiela 1 ja Sámegeiela 2 informánttaid giellageavaheamis skihpáriiguin skuvlla olggobealde. Sámegeiela 1 informánttat Deanus hállat dávjjibut sámegeiela skihpáriiguin go Sámegeiela 1 informánttat Ohcejogas.

Sámegiela joavku	Gielda	Álo	Dávjá	Hárve	Ii goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	Ohcejohka	9 %	18 %	55 %	18 %	100 %	11
	Deatnu	54 %	37 %	6 %	3 %	100 %	35
Sámegiela 2	Ohcejohka	0 %	26 %	30 %	43 %	99 %	23
	Deatnu	12 %	36 %	36 %	16 %	100 %	25

Govus 5.35. Sámegiela 1 ja 2 -joavkkuid sámegiela geavaheapmi skihpáriiguin skuvllaáigge olggobealde. Man dávjá sii hállat sámegiela skihpáriiguin Ohcejogas ja Deanus.

Govus 5.35 čájeha ahte Sámegiela 1 informánttain Ohcejogas lea 36 proseanttas sámegiella váldogiellan skihpáriiguin, Deanus 91 proseanttas. Erohus ii leat seamma stuoris Sámegiela 2 informánttaid gaskkas, muhto Deanu Sámegiela 2 informánttat hállat maid eanet sámegiela skihpáriiguin go Ohcejoga Sámegiela 2 informánttat. Deanu informánttain 48 proseanttas lea sámegiella váldogiellan skihpáriiguin, Ohcejogas 26 proseanttas.

Manne eai sámás sámegielaiguin?

Mun lean atnán beroštahttin guorahallat, manne muhtin Sámegiela 1 ja 2 informánttat sámástit ja muhtumat eai sámás eará sámegielat mánáiguin ja nuoraiguin. Nuorainformánttaid kvalitatiiva jearahallamiin lean geahččalan váldit čielgasa, mii mearrida sin giellageavaheami. Muhtin Sámegiela 1 nuorain leat stáđásmuvvan giellavierut eará nuoraiguin ja sámástit álo daiguin geat máhttet sámegiela.

Mun lean álo hállan sámegiela daid skihpáriiguin geat máhttet sámegiela. Muhto dat geat eai máhte, daiguin hálán dárogiela. (Informánta G)

Son dattetge ii sámás buohkaiguin geat máhttet. Jos nuppi giellamáhttu ii leat buorre, de jorgala dárogillii, muhto geahččala jorgalit ruovttoluotta nu johtilit go vejolaš.

De leat muhtin mánát geat eai áibbas nákke obanassiige hállat sámegiela. Ja dat álge johtilit dárustit. Ja dalle mii maid hálaimet. Muhto geahččaleimmet álo sámegielain álgit fas. (Informánta G)

Eará olbmuid doaladumit sámegiela hárrái sáhttet maid váikkuhit giellaválljemii. Jos vuohtta ahte eai liiko sámástit, de informánta dárusta daiguin.

Dat leat várra olbmot geat eai nu bures trivestuva hállat sámegiela. Jos lohket ahte eai, eai liiko sámástit, liikká vaikko máhttet. Dalle gal hálan dárogiela daidda. (Informánta G)

Muhtin eará Sámegiela 1 informánta sámásta dihto olbmuiguin, maiddái oarbiniiguin. Muhto son ii sámás eanaš sámegielat nuoraiguin, dannego sii leat juo mánáidgárddis hárráan suomastit gaskaneaset.

Gal sii máhtte [sámegiela], muhto go leimmet hárráan suomagiela hállat. Eat mii dalle máhttán nuppiideasetguin sámegiela. (Informánta C)

Dát giellavierru lea stáđásmuvvan dannego sii ledje mánnán juo dávjá ovttas dakkáriiguin, geat eai máhttán sámegiela dahje máhtte suomagiela buorebut go sámegiela. Dattetge son sámásta daid nuoraiguin maid, muhto háreve. Eanemustá sámástit dalle go sii dárbašit čiegus giela.

Gal mii leat goas nu háleštan, jos mat mii leat leamaš gávpojis ja earát eai galgga áddet. De sáhttit hállat vaikko maid. (Informánta C)

Maiddái eará informánttat muitalit ahte skihpáriid giellamáhttu váikkuha sin giellaválljemii. Informánttas Ð leat skihpárat geaiguin son álo dahje eanaš áigge sámásta, muhto sus leat maid skihpárat geaiguin álo dárusta vaikko sii máhttet sámegiela. Dát skihpárat hállet eanemustá dárogiela ruovttus, sis ii leat informántta oainnu mielde nu nana sámegiella.

5.6.2 Fulkkiiguin

Informánttain 183 leat vástidan gažaldahkii: “Maid gielaid hálat fulkkiiguin dego vilbeliin, oarpmeliin, ednuin, goskkin, čeziin.” Dain 46:s gullet Sámegiela 1 -jovkui, 49:s Sámegiela 2 -jovkui, 47:s Sámegiela 3 -jovkui ja 41:s Sámegiela 4 -jovkui.

Sámegeiela joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	61 %	28 %	9 %	2 %	100 %	46
Sámegeiela 2	12 %	41 %	37 %	10 %	100 %	49
Sámegeiela 3	0 %	4 %	19 %	77 %	100 %	47
Sámegeiela 4	0 %	0 %	2 %	98 %	100 %	41
Oktiibuot	19 %	19 %	17 %	45 %	100 %	183

Govus 5.36. Sámegeiela joavkkuid sámegeiela geavaheapmi fulkkiiguin. Man dávjá sii hállet sámegeiela fulkkiiguin.

Govvosis 5.36 boahdá ovdan ahte sohka lea dehálaš sámegeielat giellašillju, ja lea čielga oktavuohhta informántta sámegeiela máhtus ja sámegeiela geavaheamis fulkkiiguin. Sámegeiela 1 informánttain lea 89 proseanttas sámegeiella váldogiellan fulkkiiguin. Sámegeiela 2 informánttain badjelaš bealis lea sámegeiella váldogiellan fulkkiiguin. Sámegeiela 3 informánttain njeallje proseantta hállet dávjá ja 19 proseantta hárve sámegeiela fulkkiiguin. Sámegeiela 4 informánttainge guokte proseantta hállet hárve sámegeiela fulkkiiguin.

Gielladaidgaskasaš erohus

Gielladaid gaskkas leat erohusat Sámegeiela 1 ja Sámegeiela 3 informánttaid giellageavaheamis fulkkiiguin.

Sámegeiela joavku	Giella	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	Ohcejohka	45 %	27 %	27 %	0 %	99 %	11
	Deatnu	66 %	29 %	3 %	3 %	101 %	35
Sámegeiela 3	Ohcejohka	0 %	8 %	25 %	67 %	100 %	23
	Deatnu	0 %	3 %	17 %	80 %	100 %	26

Govus 5.37. Sámegeiela 1 ja 3 informánttaid sámegeiela geavaheapmi fulkkiiguin. Man dávjá sii hállet sámegeiela fulkkiiguin Ohcejogas ja Deanus.

Govus 5.37 čájeha ahte Sámegeiela 1 informánttat Deanus hállet eanet sámegeiela fulkkiiguin go Sámegeiela 1 informánttat Ohcejogas. Deanus lea 95 proseanttas sámegeiella váldogiellan fulkkiiguin, Ohcejogas 72 proseanttas. Ohcejoga Sámegeiela 3 informánttat hállet veaháš eanet sámegeiela fulkkiiguin go Deanu informánttat. Ohcejoga informánttain gávccii proseantta

hállet dávjá ja 25 proseantta hárve sámegiela fulkkiiguin. Deanus golbma proseantta hállet dávjá ja 17 proseantta hárve sámegiela fulkkiiguin.

5.6.3 Eará ollesolbmuiguin

Informánttain 181 leat vástidan gažaldahkii, maid gielaide sii hállet ollesolbmuiguin geat eai leat fuolkkit eaige oahpaheaddjit. Dás duohko gohčodan dáid ollesolbmuid dušše ollesolmmožin. Informánttain 46:s gullet Sámegiela 1 -jovkui, 48:s Sámegiela 2 -jovkui, 46:s Sámegiela 3 -jovkui ja 41:s Sámegiela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Álo	Dávjá	Hárve	li goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	35 %	48 %	7 %	11 %	101 %	46
Sámegiela 2	13 %	38 %	33 %	17 %	101 %	48
Sámegiela 3	0 %	2 %	11 %	87 %	100 %	46
Sámegiela 4	0 %	0 %	0 %	100 %	100 %	41
Oktiibuot	12 %	23 %	13 %	52 %	100 %	181

Govus 5.38. Sámegiela joavkkuid sámegiela geavaheapmi ollesolbmuiguin. Man dávjá sii hállet sámegiela ollesolbmuiguin.

Govvosis 5.38 čájehuvvo čielga oktavuohhta informántta sámegiela máhtus ja sámegiela geavaheamis ollesolbmuiguin. Sámegiela 1 informánttain lea 83 proseanttas sámegiella váldogiellan ollesolbmuiguin. Sámegiela 2 informánttain lea badjelaš bealis sámegiella váldogiellan ollesolbmuiguin. Sámegiela 3 informánttain guokte proseantta hállet dávjá ja 11 proseantta hállet hárve sámegiela ollesolbmuiguin. 87 proseantta eai hála goassege sámegiela ollesolbmuiguin. Sámegiela 4 informánttain ii oktage hála goassege sámegiela ollesolbmuiguin.

Gielddaidgaskasaš erohus

Gielddaid gaskkas lea erohus Sámegiela 1, Sámegiela 2 ja Sámegiela 3 informánttaid giellageavaheamis ollesolbmuiguin. Sámegiela 1 informánttat Deanus hállet eanet sámegiela ollesolbmuiguin go Sámegiela 1 informánttat Ohcejogas. Sámegiela 2 ja 3 informánttat Ohcejogas hállet eanet sámegiela ollesolbmuiguin go Sámegiela 2 ja 3 informánttat Deanus.

Sámegiela joavku	Gielda	Álo	Dávjá	Hárve	Ii goassege	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	Ohcejohka	18 %	36 %	27 %	18 %	99 %	11
	Deatnu	40 %	51 %	0 %	9 %	100 %	35
Sámegiela 2	Ohcejohka	17 %	39 %	30 %	13 %	99 %	23
	Deatnu	8 %	36 %	36 %	20 %	100 %	25
Sámegiela 3	Ohcejohka	0 %	9 %	18 %	73 %	100 %	11
	Deatnu	0 %	0 %	9 %	91 %	100 %	35

Govus 5.39. Sámegiela 1, 2 ja 3 informánttaid sámegiela geavaheapmi ollesolbmuiguin. Man dávjá hállet sii sámegiela ollesolbmuiguin Ohcejogas ja Deanus.

Govvosis 5.39 čájehuvvo ahte Sámegiela 1 informánttain Ohcejogas lea 54 proseanttas sámegiella váldogiellan ollesolbmuiguin, Deanus 91 proseanttas. Sámegiela 2 informánttain Ohcejogas lea 56 proseanttas sámegiella váldogiellan ollesolbmuiguin, Deanus 44 proseanttas.

Ovcci proseantta Ohcejoga Sámegiela 3 informánttain hállet dávjá sámegiela ollesolbmuiguin, Deanus ii oktage. Ohcejogas hállet 18 proseantta hárve sámegiela ollesolbmuiguin, Deanus ovcci proseantta. 73 proseantta Ohcejoga Sámegiela 3 informánttain eai hála goassege sámegiela ollesolbmuiguin, Deanus 91 proseantta.

5.7 Mediagiella

Media lea dehálaš oassi mánáid ja nuoraid eallimis, ja fágagirijálašvuodas dálá mánáid ja nuoraid buolva gohčoduvvo *mediabuolvan* (Hagen ja Wold 2009: 16) dannego sii geavahit iešguđetlágan mediaid mealgat eanebut go ovddit buolvvat dahke iežaset mánná- ja nuorravuodas. Media lea maid giellašilju mas mánát ja nuorat sáhttet, muhtin muddui, välljet sámegiela, riikkagiela, gránnjáriikka giela, eaŋgalsgiela ja eará gielaid. Seammás informánttaid mediaválljen čájehivččii treandaid dálá giellašiljuin, maid earret eará UNESCO atná dehálaš mihttárin vehádatgiela ceavzinnávcaid dáfus (UNESCO 2003: 10; gč. maddái kapihttala 2.4.3). Fishman mielas vehádatgiella lea joavdan bajimus dásiide *Graded Intergenerational Disruption Scale for Threatened Languages* -nammasaš mihttára mielde, go vehádatgiella geavahuvvo báikkálaš ja riikkaviidosaš mediain nugo davvisámegiella muhtin muddui geavahuvvo. Guorahallamis lean bidjan erenoamáš fuopmášumi ođđaáigásaš elektrovnnalaš mediaide, dannego

dat leat mediat maid mánát ja nuorat geavahit eanemusat (Hagen ja Wold 2009: 25–36). Rádiogeavaheapmi lea maid fárus, dannego rádio lea dehálamos sámegielat media. Rádio sáddenáiggit leat mealgat guhkibut go TV-sáddenáiggit ja sámerádiodid doaimmahusain leat eanet olmmošlaš ja ruđalaš resurssat go TV:s ja čálalaš mediain.

5.7.1 Musihkkateavsttat

Informánttain 192 leat vástidan, man gillii leat musihkkateavsttat maid sii guldalit. Dain 46:s gullet Sámegiela 1 -jovkui, 49:s Sámegiela 2 -jovkui, 53:s Sámegiela 3 -jovkui ja 44:s Sámegiela 4 -jovkui. Njealjís vástidit ahte sii eai guldal musihkkateavsttaid, 188 informántta guldalit.

Sámegillii

Sámegiela musihkkabuvttadeamit leat eanet go 200 kasseahta dahje CD hámmis. Dasa lassin gávdno maid sámegielat musihkka interneahta siidduin dego MySpace, Spotify ja YouTube. (Bibsys 2009; Näkkäljärvi-Länsman 2012; nuoraid kvalitatiiva jearahallamat). Leat čielga erohusat sámegiela joavkkuid gaskkas das, man dávjá sii guldalit sámegielat musihkkateavsttaid. Mađe buorebut informánttat máhttet sámegiela, dađe eanebut guldalit sámegiela musihkkateavsttaid.

Sámegiela joavku	Dávjá	Hárve	Ii goassege	In guldal	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	57 %	35 %	9 %	0 %	101 %	46
Sámegiela 2	35 %	55 %	10 %	0 %	100 %	49
Sámegiela 3	17 %	32 %	45 %	6 %	100 %	53
Sámegiela 4	0 %	18 %	80 %	2 %	100 %	44
Oktiibuot	27 %	35 %	35 %	2 %	99 %	192

Govus 5.40. Sámegielat musihkkateavsttat ja sámegiela máhttu. Sámegielat musihkkateavsttaid guldaleapmi informánttaid sámegiela máhttu ektui.

Govvosis 5.40 boahdá ovdan ahte guokte goalm mátoassi informánttain guldalit sámegielat musihkkateavsttaid, ja sáhtta dadjat ahte sámegielat musihkas lea viehka stuorra sadji musihka giellašiljus. Sámegiela 1 informánttat

leat viššalamos sámemusihka guldaleaddjit. Muhto maiddái Sámegeiela 2 informánttain 90 proseantta guldalit sámegiela musihka. Sámegeiela 3 informánttain guldalit birrasiid bealli sámegiela musihka ja Sámegeiela 4 informánttain 18 proseantta. Dat čájeha ahte beroštupmi sámegiela musihkkateavsttain geahppána sámegiela máhtu mielde.

Riikkagillii

Riikkagielat musihkkateavsttat leat dárogielat musihkkateavsttat Deanus ja suomagielat musihkkateavsttat Ohcejogas. Dat váldet stuorra saji musihka giellašiljus.

Sámegiela joavku	Dávjá	Hárve	li goassege	In guldal	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	65 %	26 %	9 %	0 %	100 %	46
Sámegiela 2	65 %	35 %	0 %	0 %	100 %	49
Sámegiela 3	49 %	40 %	6 %	6 %	101 %	53
Sámegiela 4	48 %	45 %	5 %	2 %	100 %	44
Oktiibuot	57 %	36 %	5 %	2 %	100 %	192

Govus 5.41. Riikkagielat musihkkateavsttaid guldaleapmi. Riikkagielat musihkkateavsttaid guldaleapmi informánttaid sámegiela máhtu ektui.

Govvosis 5.41 boahá ovdan ahte badjel 90 proseantta informánttain guldalit riikkagielat musihkkateavsttaid. Sámegeiela joavkkuid gaskkas leat uhca erohusat das, man dávjá sii guldalit riikkagielat musihkkateavsttaid, muhto tendensa lea ahte Sámegeiela 1 ja 2 informánttat guldalit dávjjibut riikkagielat musihkkateavsttaid go Sámegeiela 3 ja 4 informánttat.

Eangalsgillii

Eangalsgiella váldá stuoramus saji dán giellašiljus. Informánttain 92 proseantta guldalit dávjá, njeallje proseantta guldalit hárve ja guokte proseantta eai guldal goassege eangalsgiela musihkkateavsttaid. Guokte proseantta leat vástidan ahte eai guldal goassege musihka. Sámegeiela joavkkuid gaskkas eai leat erohusat das, man dávjá sii guldalit eangalsgiela musihkkateavsttaid.

Gránnjáriikka gillii

Gránnjáriikkagielat musihkkateavsttat leat suomagielat musihkkateavsttat Norgga bealde ja dárogielat musihkkateavsttat Suoma bealde. Gránnjáriikka gielas lea viehka uhccán sadi dán giellašiljus. Informánttain njeallje proseantta guldalit dávjá, 17 proseantta guldalit háreve ja 77 proseantta eai guldal goassege musihkkateavsttaid mat leat gránnjáriikka gillii. Guokte proseantta leat vástidan ahte eai guldal goassege musihka. Sámegeiela joavkkuid gaskkas eai leat erohusat das, man dávjá sii guldalit gránnjáriikkagielat musihkkateavsttaid.

Eará gielaide

Informánttat leat maid vástidan gažaldahkii, lávejitgo guldalit earágielat musihkkateavsttaid go dáro-, earngals-, sáme- dahje suomagielat musihkkateavsttaid. Eará gielat váldet uhccán sadi dán giellašiljus. Informánttain ovcci proseantta guldalit dávjá, 21 proseantta guldalit háreve ja 68 proseantta eai guldal goassege earágielat musihkkateavsttaid. Guokte proseantta leat vástidan ahte eai guldal goassege musihka. Sámegeiela joavkkuid gaskkas eai leat erohusat das, man dávjá sii guldalit earágielat musihkkateavsttaid.

5.7.2 Dihtorspealut

Informánttain 192 leat vástidan, man gillii leat dihtorspealut maid sii spellet. Dain 46:s gullet Sámegeiela 1 -jovkui, 49:s Sámegeiela 2 -jovkui, 53:s Sámegeiela 3 -jovkui ja 44:s Sámegeiela 4 -jovkui. 23:s vástidedje ahte sii eai speala dihtorspealuid. 169 informántta lávejit speallat dihtorspealuid.

Lea čielga tendeansa das geat eai speala ja geat spellet dihtorspealuid. 23 informánttas geat eai speala, leat 21 nieidda ja guokte gándda. Dan 23 informánttas leat 19:s badjedásis ja njealjjs vuolledásis. Sii geat eai speala, leat nappo ovddimusat badjedási nieiddat. Sámegeiela joavkkuid gaskkas eai leat čielga erohusat dain geat spellet dihtorspealuid ja dain geat eai speala.

Sámegillii

Sámegielat dihtorspealut leat uhccán ja dat duohtadilli dáidá leat váikkuhan informánttaid vástádusaide. Ii oktage leat vástidan ahte speallá dávjá

sámegiela dihtorspealuid. Dattetge leat čielga erohusat sámegiela joavkkuid gaskkas das, man dávjá sii spellet sámegiela dihtorspealuid.

	Dávjá	Hárve	li goassege	In guldal	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	0 %	22 %	63 %	15 %	100 %	46
Sámegiela 2	0 %	24 %	63 %	12 %	99 %	49
Sámegiela 3	0 %	4 %	89 %	8 %	101 %	53
Sámegiela 4	0 %	0 %	86 %	14 %	100 %	44
Oktiibuot	0 %	13 %	76 %	12 %	101 %	192

Govus 5.42. Sámegiela dihtorspealut ja sámegiela máhttu. Sámegiela dihtorspealuid speallan informánttaid sámegiela máhttu ektui.

Govvosis 5.42 boahtá ovdan ahte Sámegiela 1 ja 2 informánttain badjelaš 20 proseantta spellet hárve sámegiela dihtorspealuid ja Sámegiela 3 informánttain njeallje proseantta. Dán gažaldaga vástádusain lea čielga erohus gaskadási ja badjedási gaskkas. 24 informántta leat vástidan ahte sii spellet hárve sámegiela dihtorspealu. 20:s leat gaskadásis ja njealjis badjedásis. Sivvan dasa sáhtta leat ahte sámegiela spealut heivejit mánáide eaige nuoraide. Danne badjedási informánttat eai dáidde válljet sámegiela spealuid.

Riikkagillii

Riikkagielat dihtorspealut leat dárogielat dihtorspealut Deanus ja suomagielat dihtorspealut Ohcejogas. Riikkagielat váldet viehka stuorra saji dán giellašiljus. Golbma njealjátoasi informánttain spellet dihtorspealuid riikkagillii. 51 proseanta spellet dávjá ja 26 proseantta spellet hárve. Sámegiela joavkkuid gaskkas eai leat erohusat das, man dávjá sii spellet riikkagielat dihtorspealuid.

Eangalsgillii

Eangalsgiella váldá stuorra saji dihtorspealuid giellašiljus. Informánttain 75 proseantta spellet dávjá ja logi proseantta spellet hárve eangalsgiela dihtorspealuid. Sámegiela joavkkuid gaskkas eai leat čielga erohusat das, man dávjá sii spellet eangalsgiela dihtorspealuid.

Gránnjáriikka gillii

Gránnjáriikkagielat dihtorspealut leat suomagielat dihtorspealut Deanus ja dárogielat dihtorspealut Ohcejogas. Gránnjáriikka giella oažžu uhccán saji dán giellašiljus. Informánttain okta proseanta speallá dávjá ja njeallje proseantta spellet hárve dihtorspealuid mat leat gránnjáriikka gillii. Sáme-giela joavkkuid gaskkas eai leat čielga erohusat das, man dávjá sii spellet dihtorspealuid mat leat gránnjáriikka gillii.

Eará gielaide

Informánttat leat maid vástidan gažaldahkii, lávejitgo speallat earágielat dihtorspealuid go dáro-, eaŋgals-, sáme- dahje suomagielat dihtorspealuid. Dušše guokte proseantta spellet dávjá ja čieža proseantta spellet hárve earágielat dihtorspealuid. Sáme-giela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

5.7.3 TV-programmat

Norggas gehččet mánát ja nuorat gaskamearálaččat 80–90 minuhta TV juohke beaivve (Hagen ja Wold 2009: 39). Skuvlaguorahallama áigge lei vejolaš geahččat sihke golbma Norgga ja golbma Suoma TV-kanála dutkanguovllu eanaš osiin. Digitaliserema dihte lea maŋŋá šaddan vád-dásabbon geahččat gránnjáriikka prográmmaid. Miehtá dutkanguovllu lea vejolaš parabola-anteannain fidnet sihke lasi riikkakanálaid, gránnjáriikka kanálaid ja eará riikkaid kanálaid maid prográmmat sáddejuvvojit aivve eaŋgalsgillii dego Discovery, BBC, CNN, Disney Channel, Cartoon Network ja National Geographic. Danne sáhttá dadjat ahte informánttain leat ollu välljenvejolašvuodát dán giellašiljus.

192 informántta leat vástidan man gillii leat TV-programmat maid sii gehččet. Dain gullet 46:s Sáme-giela 1 -jovkui, 49:s Sáme-giela 2 -jovkui, 53:s Sáme-giela 3 -jovkui ja 44:s Sáme-giela 4 -jovkui. Okta informántta ii leat vástidan gažaldahkii.

Sámegillii

Lea dábalaš dadjat ahte leat uhccán sáme-gielat TV-programmat. Danne deattuhan ahte dutkanáigodagas lei vejolaš geahččat sáme-gielat TV-odđasiid

juohke árgabeaivve, mánáidprográmmaid juohke vahku ja muhtimin nuoraidprográmmaid, kulturprográmmaid ja dokumentáraid.

Sámegiela joavku	Dávjá	Hárve	li goassege	In geahča	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	7 %	67 %	26 %	0 %	100 %	46
Sámegiela 2	0 %	61 %	39 %	0 %	100 %	49
Sámegiela 3	4 %	23 %	74 %	0 %	101 %	53
Sámegiela 4	2 %	5 %	91 %	2 %	100 %	44
Oktiibuot	3 %	39 %	57 %	1 %	100 %	192

Govus 5.43. Sámegielat TV-prográmmat ja sámegiela máhttu. Sámegielat TV-prográmmaid geahččan informánttaid sámegiela máhtu ektui.

Govvosis 5.43 boahdá ovdan ahte leat čielga erohusat sámegiela joavkkuid vástádusain. Mađe buorebut informánttat máhttet sámegiela, dađe eanebut gehččet sámegielat TV-prográmmaid. Dat oassi informánttain geat dávjá gehččet sámegielat TV-prográmmaid, ii leat stuoris. Eanemusat leat Sámegiela 1 informánttat geain čieža proseantta gehččet dávjá. Lea dattetge miellagiddevaš oaidnit ahte 74 proseantta Sámegiela 1 ja 61 proseantta sámegiela 2 informánttain gehččet sámegielat TV-prográmmaid, vaikko vel eanaš oassi sisge geahččá hárve. Sámegiela 3 ja 4 informánttain čielga unnitlohku geahččá sámegielat prográmmaid TV:s.

Dán gažaldaga vástádusainge lea erohus gielddaid gaskkas. Ohcejogas gehččet 50 proseanta Sámegiela 1 ja Sámegiela 2 informánttain sámegielat TV-prográmmaid hárve ja 50 proseantta eai goassege. Deanus gehččet 76 proseantta dáid informánttain sámegielat TV-prográmmaid dávjá dahje hárve ja 24 proseantta eai goassege. Dán erohusa sивvan sáhtta leat, ahte leat eanet TV-prográmmafálaldagat sámegillii Norgga bealde go Suoma bealde. Muhto boadus sáhtta maid čájehit Suoma beale informánttaid váilevaš beroštumi, dannego sis maid lei vejolašvuhta geahččat Norgga bealde ráhkaduvvon TV-prográmmaid.

Riikkagillii

Riikkagielat TV-prográmmat leat dárogielat TV-prográmmat Deanus ja suomagielat TV-prográmmat Ohcejogas. Riikkagielas lea nana sajádat dán

giellašiljus. Informánttain 86 proseantta gehččet dávjá ja 11 proseantta gehččet hárve riikkagielat TV-prográmmaid. Sámegeiela joavkkuid gaskkas eai leat čielga erohusat das, man dávjá sii gehččet riikkagielat TV-prográmmaid

Eaŋgalsgillii

Eaŋgalsgielas lea measta seamma nana sajádat TV-prográmmaid giellašiljus go riikkagielas. Informánttain 81 proseantta gehččet dávjá ja ovcci proseantta gehččet hárve eaŋgalsgielat TV-prográmmaid. Sámegeiela joavkkuid gaskkas eai leat čielga erohusat das, man dávjá sii gehččet eaŋgalsgielat TV-prográmmaid.

Gránnjáriikka gillii

Gránnjáriikkagielat TV-prográmmat leat suomagielat TV-prográmmat Deanus ja dárogielat TV-prográmmat Ohcejogas. Gránnjáriikka gielas lea viehka uhccán sadi TV-prográmmaid giellašiljus. Informánttain guokte proseanta gehččet dávjá ja 15 proseantta hárve TV-prográmmaid mat leat gránnjáriikka gillii. Sámegeiela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

Eará gielaide

Informánttat leat maid vástidan gažaldahkii, lávejitgo geahččat earágielat TV-prográmmaid go dáro-, eaŋgals-, sáme- dahje suomagielat TV-prográmmaid. Eará gielain ii leat nana sajádat TV-prográmmaid giellašiljus. Informánttain njeallje proseantta gehččet dávjá ja 11 proseantta hárve earágielat TV-prográmmaid. Sámegeiela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

TV-prográmmat kvalitatiiva jearahallamiin

Kvalitatiiva jearahallamin boahtá ovdan ahte measta buot nuorrainformánttat gehččet sámegeielat Davviriikkalaš TV-odđasiid muhtimin. Mánegasat lávejedje maid geahččat sámegeielat mánáidprográmmaid ovdal, muhto leat heaitán go prográmmat eai leat šat beroštahttit. Guokte Sámegeiela 3 informántta muitaleaba iežaska oahppat sámegeiela TV-odđasiin. Veaháš vuordemeahttun lea dat diehtu, ahte nuorrainformánttat eai geahča sámegeielat nuoraidprográmmaid TV:s. NRK Sámi Radio lei aiddo sádden vihtta IZU-nuoraidprográmma TV:s dalle go jearahallen nuoraid. Muhto dušše okta informánta lei geahččan daid. Okta lei gullan prográmmaid birra, muhto ii lean astan geahččat. Earát eai lean oppa gullange, ahte TV:s čájehuvvojit

sámegiela nuoraidprográmmat. Dan bohtosa ahte nuorat eai dieđe sámegiela nuoraidprográmmaid birra, sáhtá dulkot nu ahte sámegiela subjektiiva ceavzinnávccat leat heajut. TV-fálaldat nuoraide lea duohtavuodas buoret go maid nuorrainformánttat gáddet.

5.7.4 DVD- ja videofilmmat

Informánttain 192 leat vástidan, man gillii leat DVD- ja videofilmmat maid sii gehččet. Dain 46:s gullet Sámegiela 1 -jovkui, 49:s Sámegiela 2 -jovkui, 53:s Sámegiela 3 -jovkui ja 44:s Sámegiela 4 -jovkui. Okta informánta ii leat vástidan gažaldahkii.

Sámegillii

Norgga universitehtaid ja allaskuvllaid girjerádjodiehtovuodus leat 138 sámegiela DVD- ja videofilmma (Bibsys 2009). Das leat fárus sihke oahppo-, dokumentára- ja fikšuvdnafilmmat guđege ahkejovkui: mánáide, nuoraide ja ollesolbmuide. Go buohtastaddá meari eaŋgalsgielat ja riikkagielat filmmaiguin, de sáhtá dieđusge dadjat ahte leat uhccán sámegiela filmmat. Dát duohtadilli dáidá leat váikkuhan informánttaid vástádusaide. Ii oktage leat vástidan ahte geahččá dávjá sámegiela DVD- ja videofilmmaid. Dattetge leat čielga erohusat sámegiela joavkkuid vástádusain.

Sámegiela joavku	Dávjá	Hárve	li goassege	In geahča	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	0 %	22 %	63 %	15 %	100 %	46
Sámegiela 2	0 %	24 %	63 %	12 %	99 %	49
Sámegiela 3	0 %	4 %	89 %	8 %	101 %	53
Sámegiela 4	0 %	0 %	86 %	14 %	100 %	44
Oktiibuot	0 %	13 %	76 %	12 %	101 %	192

Govus 5.44. Sámegiela DVD- ja videofilmmat ja sámegiela máhttu. Sámegiela DVD- ja videofilmmaid geahččan informánttaid sámegiela máhttu ektui.

Govvosis 5.44 bohtá ovdan ahte eanaš informánttat eai geahča goassege sámegiela DVD- ja videofilmmat. Sámegiela 1 ja 2 informánttat gehččet dattetge sámegiela DVD- ja videofilmmaid dávjijibut go Sámegiela 3 informánttat. Sámegiela 4 informánttat eai geahča goassege sámegiela

DVD- eage videofilmmaid. Sámegeiela 1 informánttain 22 proseantta gehččet härve sámegeielat DVD- ja videofilmmaid, Sámegeiela 2 informánttain 24 ja Sámegeiela 3 informánttain njeallje proseantta. Sáhtta leat nu ahte informánttat eai dieđe sámegeielat filmmaid birra. Dat fas čájeha ahte sámegeielas leat heajos subjektiivva ceavzinnávccat. Sámegeielat filbmáfáldat lea duohtavuodas buoret go maid informánttat gáddet.

Riikkagillii

Riikkagielat DVD- ja videofilmmat leat dárogeielat DVD- ja videofilmmaid Deanus ja suomagielat DVD- ja videofilmmat Ohcejogas. Riikkagielas lea nana sajádat filmmaid giellašiljus. Informánttain 70 proseantta gehččet dávjá ja 26 proseantta gehččet härve riikkagielat DVD- ja videofilmmaid. Sámegeiela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

Eaŋgalsgillii

Eaŋgalsgielas lea nannosamos sajádat DVD- ja videofilmmaid giellašiljus. Informánttain 91 proseantta gehččet dávjá ja vihtta proseantta härve eaŋgalsgielat DVD- ja videofilmmaid. Sámegeiela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

Gránnjáriikka gillii

Gránnjáriikkagielat DVD- ja videofilmmat leat suomagielat DVD ja videofilmmat Norgga bealde ja dárogeielat DVD- ja videofilmmat Suoma bealde. Gránnjáriikka gielas ii leat nana sajádat dán giellašiljus. Informánttain guokte proseantta gehččet dávjá ja ovcci proseantta härve DVD- ja videofilmmaid mat leat gránnjáriikka gillii. Sámegeiela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

Eará gielaide

Informánttat leat maid vástidan gažaldahkii, lávejitgo geahččet earágeielat DVD- ja videofilmmaid go dáro-, eaŋgals-, sáme- dahje suomagielat DVD- ja videofilmmaid. Eará gielain ii leat nana sajádat dán giellašiljus. Informánttain vihtta proseantta gehččet dávjá ja ovcci proseantta härve DVD- ja videofilmmaid mat leat eará gillii. Sámegeiela joavkkuid vástádusain eai

leat čielga erohusat. Sii geat gehččet earágielat DVD- ja videofilmmaid, leat ovddimusat informánttat geat máhttet sisafárrejeaddjiid gielaid, ja orru leamen nu ahte válljejit filbmagiellan dan giela maid máhttet bures.

5.7.5 Rádío

NRK Sámi Radio ja/dahje YLE Sámi Radio lassin dutkanguovllus lea vejolaš guldalit njeallje-vihtta suoma- ja dárogielat rádiokanála. Eanġals- ja earágielat rádioprográmmaid sáhtta guldalit dušše interneahtras. 192 informántta leat vástidan, man gillii leat prográmmat maid sii guldalit rádios. Dain 46:s gullet Sámeġiela 1 -jovkui, 49: Sámeġiela 2 -jovkui, 53:s Sámeġiela 3 -jovkui ja 44:s Sámeġiela 4 -jovkui.

Rádioguldaleaddjiid erohusat

43 informántta dahjege 23 proseantta eai loga iežaset guldalit rádío goassege. Lea čielga tendeansa ahte gaskadásis leat eanet informánttat geat eai guldal rádío go badjedásis ja leat eanet gánddat geat eai guldal rádío go nieiddat. Badjedási informánttain 14:s eai guldal rádío, gaskadási informánttain 29:s. 17 nieidda ja 26 gándda eai guldal rádío. Sámeġiela joavkkuid gaskkas leat maid erohusat rádioguldaleamis: Sámeġiela 1 informánttat guldalit rádío eanet go eará sámeġiela joavkkut: 16 proseantta Sámeġiela 1 informánttain, 24 proseantta Sámeġiela 2 informánttain, 23 proseantta Sámeġiela 3 informánttain, muhto Sámeġiela 4 informánttain 27 proseantta eai guldal rádío. Sáhtta árvalit ahte Sámeġiela 1 informánttat guldalit rádío eanet go eará sámeġiela joavkkut dannego sii guldalit dávjjiibut sámeġielat prográmmaid.

Sámegillii

Rádío namuhuvvo dávjá dehálamos sámeġielat median. Rádiosáddagat gullojit juohke árgabeaivve Suoma bealde ja juohke beaivve Norgga bealde. Sáddenáiggi lea 32–35 diimmu vahkus. Dutkanguovllu rádjaguovllus sáhtta guldalit sihke NRK Sámi Radio ja YLE Sámi Radio prográmmaid.

Sámegiela joavku	Dávjá	Hárve	li goassege	In guldal rádio	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	60 %	24 %	0 %	16 %	100 %	46
Sámegiela 2	27 %	41 %	8 %	24 %	100 %	49
Sámegiela 3	6 %	23 %	49 %	23 %	101 %	53
Sámegiela 4	0 %	2 %	70 %	27 %	99 %	44
Oktiibuot	23 %	23 %	32 %	23 %	101 %	192

Govus 5.45. Sámegielat rádioprográmmat ja sámegiela máhttu. Sámegielat rádioprográmmaid guldaleapmi informánttaid sámegiela máhtu ektui.

Govvosis 5.45 boahdá ovdan ahte leat čielga erohusat sámegiela joavkkuid gaskkas das, man dávjá sii guldalit sámegielat rádioprográmmaid. Lea dieđusge lunddolaš ahte Sámegiela 1 ja 2 informánttat guldalit sámegielat rádioprográmmaid dávjjibut go Sámegiela 3 ja 4 informánttat. Rádio guldaleamis lea giellamáhttu dehálaš ášši. Ferte atnit buorin go 74 proseantta Sámegiela 1 informánttain ja 68 proseantta Sámegiela 2 informánttain guldalit sámegielat prográmmaid. Dásge lea informántajoavkkuid gaskkas erohus. Sámegiela 1 informánttat guldalit sámegielat prográmmaid dávjjibut go Sámegiela 2 informánttat. Sámegiela 1 informánttain 60 proseantta guldalit dávjá ja 23 proseantta hárve sámegielat rádioprográmmaid. Sámegiela 2 informánttain 27 proseantta guldalit dávjá ja 41 proseantta hárve sámegielat rádioprográmmaid.

Sámegiela 3 informánttain guhitta proseantta guldalit dávjá ja 23 proseantta guldalit hárve sámegielat rádioprográmmaid. Ferte atnit buorin go muhtimat guldalit sámegiela rádios, vaikko giellamáhttu ii leat áibbas buorre.

Riikkagillii

Riikkagielat rádioprográmmat leat dárogielat rádioprográmmaid Deanus ja suomagielat rádioprográmmat Ohcejogas. Riikkagiella váldá stuorra saji rádioprográmmaid giellašiljus daid gaskkas geat guldalit rádio. 70 proseanta informánttain guldalit dávjá ja vihtta proseantta hárve riikkagielat rádioprográmmaid.

Sámegeiela joavku	Dávjá	Hárve	li goassege	In guldal	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	62 %	13 %	9 %	16 %	100 %	46
Sámegeiela 2	69 %	6 %	0 %	24 %	99 %	49
Sámegeiela 3	75 %	2 %	0 %	23 %	100 %	53
Sámegeiela 4	70 %	0 %	2 %	27 %	99 %	44
Oktiibuot	70 %	5 %	3 %	23 %	101 %	192

Govus 5.46. Riikkagielat rádioprográmmaid guldaleapmi. Riikkagielat rádioprográmmat leat dárogielat rádioprográmmat Deanu gielddas ja suomagielat rádioprográmmaid Ohcejoga gielddas.

Govvosis 5.46 boahdá ovdan ahte veaháš uhcit oassi Sámegeiela 1 ja 2 informánttain go eará joavkkuin guldala dávjá riikkagielat rádio ja veaháš stuorát oassi guldala hárvve. Sámegeiela 1 informánttain lea maid ovcci proseantta geat eai guldal goassege riikkagielat rádioprográmmaid. Sivvan dasa sáhtta leat ahte sii guldalit baicce sámegeielat prográmmaid go guldalit rádio.

Eaŋgalsgillii

Eaŋgalsgiella váldá viehka uhccán saji rádioprográmma šiljus. Informánttain guhitta proseantta guldalit dávjá ja 18 proseantta hárvve eaŋgalsgielat rádioprográmmaid. Lea dattetge vuordemeahtun boadus ahte 24 proseantta guldalit eaŋgalsgielat rádioprográmmaid, danne go daid ii sáhte guldalit dá bálaš rádios. Kvalitatiivva jearahallamiin boahdá ovdan, ahte muhtin informánttat guldalit eaŋgalsgielat rádioprográmmaid interneahtas. Dát sáhtta leat treanda mii lassána. Eai leat čielga erohusat sámegeiela joavkkuid gaskkas das, man dávjá sii guldalit eaŋgalsgielat rádioprográmmaid.

Gránnjáriikka gillii

Gránnjáriikkagielat rádioprográmmat leat suomagielat rádioprográmmat Norgga bealde ja dárogielat rádioprográmmat Suoma bealde. Eanaš oasis dutkanguovllus gullojit dárogielat rádiosáddagat, ja suomagielat rádiosáddagat gullojit miehtá dutkanguovllu earret davimus oasis. Gránnjáriikka giella váldá dattetge uhca saji dán giellašiljus. Informánttain okta proseanta guldalit dávjá ja 11 proseantta hárvve gránnjáriikkagielat rádioprográmmaid. Sámegeiela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

Eará gielaide

Informánttat leat maid vástidan gažaldahkii, lávejitgo guldalit earágielat rádioprográmmaid go dáro-, eaŋgals-, sáme- dahje suomagielat rádioprográmmaid. Eará gielat váldet áibbas uhccán saji dán giellašiljus. Informánttain okta proseanta guldalit dávjá ja golbma proseantta hárve earágielat rádioprográmmaid. Ii skuvla- iige kvalitatiivajearahallamiin boađe ovdan, mo sii guldalit earágielat rádioprográmmaid, muhto lea árvideames ahte sii guldalit daid interneahas dahje olgoriikkamátkkiin. Sáme giela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

Nuorrainformánttaid rádio guldalanvierut

Mun anán informánttaid rádiogeavaheami miellagiddevažžan, dannego rádio lea dehálaš sáme gielat media, muhto ollu nuorat vástidit skuvlaguorahallamis ahte eai guldal rádio. Dan dihte jearahallen nuorainformánttaid rádivieruid birra kvalitatiiva jearahallamiin. Nuorat geat guldalit rádio, namuhit favorihtakanálan ovddimusat YLEX Ohcejogas ja NRK3 Deanu gielddas. Sáme giela 1 ja 2 informánttain guldalit fas measta buohkat sámerádio sáddagiid, muhto ovddimusat dannego váhnemat guldalit daid ruovttus dahje biillas. Sáme giela 3 informánttat eai guldal goassege sáme gielat rádiosáddagiid eaige sin váhnemat láve guldalit sámerádio. Lea nappo váhnemiid rádiválljen man geažil informánttat guldalit sáme gielat rádioprográmmaid. Sámerádio gulloga dávjá máŋgga ruovttus dego dát informánta muitala:

*In láve áhkkorat čohkkedit guldalit, muhto dat lea dávjá alde ruovttus.
(Informánta Đ)*

Muhtin informánttat namuhit ahte sii guldalit NRK Sámi Rádio nuoraidprográmma, muhto dat eai leat dattetge fásta guldaleaddjit.

Jos leat rádios dalle go guldalan de guldalan, muhto dat ii leat nu ahte bijan rádio ala vai mun beasan daid guldalit. (Informánta F)

Informánta Á lea viššalis rádioguldaleaddji guhte guldala rádio máŋga diimmu beaivvis. Son vällje guldalit sáme gielat prográmmaid ja guldala buotlágan prográmmaid Sámi Radios.

Na dat lea dušše deaddilit boalu ja guldalit dan mii lea. Láven eanemus guldalit sámerádio jos lea alde. (Informánta Á)

Orru leamen nu ahte Sámegeiela 1 ja 2 informánttat guldalit sámegeielat prográmmaid rádios, dannego váhnemat guldalit daid. Boarrásamos informánttat guldalit dávjjibut sámegeielat prográmmaid go nuorat informánttat, ja leat maid ieža guldališgoahtán sámegeielat prográmmaid. Dat sáhtta čujuhit dasa ahte nuorat šaddet viššalabbon guldalit rádio agi mielde. Dál eanaš informánttat eai leat aktiiva rádioguldaleaddjit ja lea jurddašanveara, ahte nuorat guldalit uhccán rádio, mii eahpitkeahtá lea dehálamus sámegeielat media.

5.7.6 Interneahtta

Interneahtta lea olámuttus miehtá dutkanguovllu. Dat lea geavahas eanaš ruovttuin ja buot skuvllain ja girjerájuin. Interneahta ovddideapmi lea joavdan nu guhkás, ahte eanaš eará mediafálaldagat leat fidnemis internehtas. Lea vejolaš geahččat filmmaid ja TV-prográmmaid, guldalit rádio ja musihka, lohkat aviissaid, magariinnaid ja govvaráidduid, lohkat ja oassálastit ságastallamiidda, sáddet dieđuid olbmuide ja ollu eará. Eandalit speallanvejolašvuodat leat vaikko guđeláganat. Dannego informánttat dáidet geavahit internehta mánggalágan doaimmaide, de lean gažadanskovis jearran: “Man gillii leat siiddut maid logat internehtas?” Skuvlaguorahallama čadahettiin fuopmášahtten maid informánttaide, ahte sáhka lea daid siidduin maid sii lohket internehtas ja čilgejin, ahte jos sii guldalit rádio dahje musihkka, spellet dihtorspealuid ja gehččet filmmaid internehtas, de sii galget vástidit dáid mediaid giellageavaheamis eará sajis, namalassii doppe gos lea sáhka rádio ja musihka guldaleamis, speallamis ja filmmaid geahččamis.

191 informántta leat vástidan, man gillii leat siiddut maid lohket internehtas. Dain gullet 45:s Sámegeiela 1 -jovkui, 49:s gullet Sámegeiela 2 -jovkui, 53:s Sámegeiela 3 -jovkui ja 44:s Sámegeiela 4 -jovkui. Guokte informántta eaba leat vástidan gažaldahkii. Guokte informántta leaba fas vástidan, ahte eai geavat internehta. 189 informántta geavahit internehta.

Sámegillii

Sámegielaht interneahttasiiddut eai leat ollu ja dát dilli sáhtta leat váikkuhan informánttaid vástádusaide. Dattetge leat čielga erohusat sámegiela joavkkuid vástádusain.

Sámegiela joavku	Dávjá	Hárve	li goassege	li geavat interneahta	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	7 %	51 %	42 %	0 %	100 %	46
Sámegiela 2	0 %	33 %	63 %	4 %	100 %	49
Sámegiela 3	0 %	11 %	89 %	0 %	100 %	53
Sámegiela 4	0 %	0 %	100 %	0 %	100 %	44
Oktiibuot	2 %	24 %	74 %	1 %	101 %	192

Govus 5.47. Sámegielaht interneahttasiidduid lohkan ja sámegiela máhttu. Sámegielaht interneahttasiidduid geavaheapmi informánttaid sámegiela máhttu ektui.

Sámegiela 1 informánttat lohket sámegielaht interneahttasiidduid dávjjibut go Sámegiela 2 informánttat, geat bealsteaset lohket sámegielaht interneahttasiidduid dávjjibut go Sámegiela 3 informánttat. Sámegiela 4 informánttain ii oktage loga goassege sámegielaht interneahttasiidduid.

Govvosis 5.47 boahá ovdan ahte sámegielas lea viehka uhca sadi dán giellašiljus. Sámegiela 1 informánttain čieža proseantta lohket dávjá ja 51 proseantta hárve sámegielaht interneahttasiidduid. Sámegiela 2 informánttain 33 proseantta lohket hárve sámegielaht interneahttasiidduid. Dát mearkkaša ahte guokte goalmmátoasi informánttain eai loga goassege sámegielaht siidduid interneahtas. Sámegiela 3 informánttain 11 proseantta lohket hárve sámegielaht interneahttasiidduid.

Riikkagillii

Riikkagielaht interneahttasiiddut leat dárogielat interneahttasiiddut Deanus ja suomagielaht interneahttasiiddut Ohcejogas. Riikkagielas lea stuorra sadi dán giellašiljus. Informánttain 94 proseantta lohket dávjá ja golbma proseantta hárve riikkagielaht interneahttasiidduid. Sámegiela joavkkuid vástádusain eai leat áicamis čielga erohusat.

Eaŋgalsgillii

Eaŋgalsgiella váldá stuorra saji interneahttasiidduid giellašiljus. 84 proseantta geavahit eaŋgalsgielat interneahttasiidduid, 51 proseantta dávjá ja 33 proseantta hárvve. Dán gažaldagas leat čielga erohusat sámegeiela joavkkuid vástádusain. Sámegeiela 3 informánttat geavahit eaŋgalsgielat siidduid eanemusat, Sámegeiela 1 ja 4 informánttat uhcimusat. Mun in gávna lunddolaš čilgehusa dáid erohusaide.

Gránnjáriikka gillii

Gránnjáriikkagielat interneahttasiiddut leat suomagielat interneahttasiiddut Deanus ja dárogielat interneahttasiiddut Ohcejogas. Gránnjáriikka giella váldá uhca saji dán giellašiljus. Informánttain guokte proseantta lohket dávjá ja ovcci proseantta hárvve interneahttasiidduid mat leat gránnjáriikka gillii. Sámegeiela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

Eará gielaide

Informánttat leat maid vástidan gažaldahkii, lávejitgo lohkat earágielat interneahttasiidduid go dáro-, eaŋgals-, sáme- dahje suomagielat interneahttasiidduid. Eará gielat váldet uhccán saji dán giellašiljus. Informánttain guokte proseantta lohket dávjá ja vihtta proseantta hárvve earágielat interneahttasiidduid. Sámegeiela joavkkuid vástádusain eai leat áicamis čielga erohusat

Interneahtta kvalitatiiva jearahallamiin

Nuoraid kvalitatiiva jearahallamiin boahťá ovdan, ahte eanaš Sámegeiela 1 ja 2 informánttat dovdet muhtin sámegeielat interneahttasiidduid ja leat lohkan daid. Sii oaivvildit ahte leat uhccán dakkár siiddut ja sii leat ovddimusat lohkan daid skuvllas.

*In mun diehtán nu hirbmosit sámegeiel siidduid. Jos finan doppe dat lea diimmus – sámegeiel ja diekkár eará oahppodiimuin fitnat geahččamin.
(Informánta A)*

Informánttat eai fina lohkaamin daid siidduid dávjjiibut, dannego oaivvildit ahte sámegeielat interneahttasiidduin leat uhccán áššit main nuorat beroštit.

Muhtin informántta mielas leat: *Eanaš dušše aviissat ja diekkárat, muhto dat eai leat nu miellagiddevaččat go earát.* (Informánta Á.) Dattetge muhtin nuorat lohket sámeielat siidduid mat leat, ja sii namuhit ahte leat fitnan lohkamin sámi mediaid ođđasiid ja Sámedikki siidduid. Sii leat muđui hárvánan dasa, ahte earáielat siiddut ođasmahttojuvvojit beaivválaččat ja oaivvildit, ahte sámeielat siiddut bissot menddo guhká rievdatkeahttá. Okta informánta dovdá moadde sámeielat siiddu, muhto ii loga gánnehit geahččat daid dávjá.

Doppe ii leat nu ollu mii rievdá juohke beaivve, šaddá dan muhtumin oktii, guktii, golbmii jahkáii. Doppe ii rievdda nu ollu daid siidduin. (Informánta F)

5.7.7 Teakstadieđuid gielat

Teakstadieđut lea miellagiddevaš giellašillju, dannego lea sáhka ođđaáigásaš teknologijias maid ollu mánát ja nuorat geavahit ángirit. Seammás dat lea friddja giellašillju, man giellageavaheami eai mearrit ollesolbmot, ja lea vejolaš dutkat maid gielaid nuorat välljejit geavahit. Norggas lea dábálaš oažžut vuosttaš giehtatelevovna ovdalgo mánná deavdá logi jagi. Ahkejoavkkus 8–18 jagi 90 proseantta sáddejit teakstadieđuid dahjege SMS:aid ja nuorat sáddejit gaskamearálaččat 14,5 dieđu beaivvis. (Hagen ja Wold 2009: 112–15.) Dađe mielde teakstadieđut leat dehálaš mánáid ja nuoraid gulahallangaskaoapmi. Kvalitatiiva jearahallamiin boahtá ovdan, ahte 13 nuorrainformánttas 12:s lávejit sáddet teakstadieđuid. Gaskamearri lea sullii 200 mánotbajis. Nubbi informánta láve dušše moadde teakstadieđu sáddet mánotbajis. Nubbi informánta láve fas sáddet 2-3000!

190 informántta leat vástidan, man gillii sii čállet teakstadieđuid telefavnas. Dain 45:s gullet Sámegeiela 1 -jovkui, 49:s Sámegeiela 2 -jovkui, 52:s Sámegeiela 3 -jovkui ja 44:s Sámegeiela 4 -jovkui. 14:s vástidedje ahte sii eai láve čállit teakstadieđuid. 176 informántta lávejit čállit teakstadieđuid.

Sámegillii

Sámegieela joavkkuid gaskkas leat čielga erohusat das, man dávjá sii čállet teakstadieđuid sámegillii. Sámeielat 1 informánttat čállet dávjji but teakstadieđuid sámegillii go Sámegeiela 2 informánttat, geat bealiteaset

čállet dávjjibut go Sámegeiela 3 informánttat. Sámegeiela 4 informánttain ii oktage čále goassege teakstadieđuid sámegillii.

Sámegeiela joavku	Dávjá	Hárve	Ii goassege	Ii čále teakstadieđuid	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	27 %	53 %	16 %	4 %	100 %	45
Sámegeiela 2	8 %	51 %	33 %	8 %	100 %	49
Sámegeiela 3	0 %	6 %	87 %	8 %	101 %	53
Sámegeiela 4	0 %	0 %	91 %	9 %	100 %	44
Oktiibuot	8 %	27 %	57 %	7 %	99 %	191

Govus 5.48. Sámegeielat teakstadieđut giehtatelefovnain ja sámegeiela máhttu. Sámegeielat teakstadieđuid čállin informánttaid sámegeiela máhtu ektui.

Govvosis 5.48 bohtá ovdan ahte sámegeiella ii oaččo nu stuorra saji dán giellašiljus. Sámegeiela 1 informánttain 80 proseantta čállet teakstadieđuid sámegillii, muhto dušše 27 proseantta čállet dávjá ja 53 proseantta čállet hárve. Sámegeiela 2 informánttain 59 proseantta čállet teakstadieđuid sámegillii. Gávccii proseantta čállet dávjá ja 51 proseantta hárve sámegillii. Sámegeiela 3 informánttain guhtta proseantta čállet hárve teakstadieđuid sámegillii.

Riikkagillii

Riikkagielat teakstadieđut leat dárogielat teakstadieđuid Deanus ja suomagielat teakstadieđut Ohcejogas. Riikkagiella lea dehálaš giella dán giellašiljus buot sámegeiela joavkkuin. Informánttain 91 proseantta čállet dávjá ja guokte proseantta čállet hárve teakstadieđuid riikkagillii. Sámegeiela joavkkuid vástádusain eai leat áicamis čielga erohusat.

Eangalsgillii

Eangalsgeiela váldá veahá saji dán giellašiljus eaige sámegeiela joavkkuid vástádusain leat čielga erohusat. Informánttain 36 proseantta čállet teakstadieđuid eangalsgillii. Vihtta proseantta čállet dávjá ja 31 proseantta hárve eangalsgillii.

Gránnjáriikka gillii

Gránnjáriikkagielat teakstadieđut leat suomagielat teakstadieđut Deanus ja dárogielat teakstadieđut Ohcejogas. Gránnjáriikka giella váldá uhccán saji dán giellašiljus. Informánttain golbma proseantta čállet dávjá ja guokte proseantta háreve teakstadieđuid gránnjáriikka gillii. Sáme giela joavkkuid vástádusain eai leat gávdnamis čielga erohusat.

Eará gielaide

Informánttat leat maid vástidan gažaldahkii, lávejitgo čállit teakstadieđuid eará gillii go dáro-, eaŋgals-, sáme- dahje suomagillii. Eará gielat váldet uhccán saji dán giellašiljus. Informánttain okta proseanta čállá dávjá ja njeallje proseantta háreve teakstadieđuid eará gillii. Sáme giela joavkkuid vástádusain eai leat áicamis čielga erohusat.

Seahkálásgillii

Lean ieš vásihan ahte olbmot dávjá seaguhit gielaide teakstadieđuin ja danne *seahkálásgiella* lea dán gažaldagas okta lassi vástidanmolssaeaktu. Informánttat galge merket, čálletgo teakstadieđuid seahkálásgillii. Lei maid vejolaš merket maid gielaide sii sehkkehit teakstadieđuin. 50 informántta leat vástidan, ahte sii sehkkejit gielaide teakstadieđuin. Bealli informánttain gullet Sáme giela 1 ja 2 -joavkkuide ja bealli Sáme giela 3 ja 4 -joavkkuide. Sáme giela 3 ja 4 informánttat sehkkejit ovddimusat eaŋgalsgiela ja riikkagiela dahje sisafárrejeaddjiid giela ja riikkagiela. Sáme giela 1 ja 2 informánttat sehkkejit teakstadieđuin ovddimusat sáme giela ja riikkagiela, dahje sáme giela, riikkagiela ja eaŋgalsgiela.

Teakstadieđut kvalitatiiva jearahallamiin

Maiddá nuorrainformánttaid kvalitatiiva jearahallamiin bohtá ovdan, ahte sáme giella geavahuvvo uhcit go riikkagiella teakstadieđuid čállimis. Sáme giela 3 nuorrainformánttat eai čále goassege sáme gillii. Sáme giela 1 ja 2 informánttat eai čále goassege sáme gillii dahje sii čállet veahás sáme gillii ja eanemusat riikkagillii. Sáme giela 1 informántta guhte čállá moaddeduhát teakstadieđu mánus, ii leat goassege čállán ovttage teakstadieđu sáme gillii. Su čilgehus lea ahte eai leat sáme giela bustávat telefovnna.

In leat vissa agibeavvis čállán sámegillii, go eai leat sámegiel bustávat telefovnnas. (Informánta F)

Nuppit Sámegiela 1 ja 2 informánttat lohket iežaset vástidit sámegillii, jos ožžot dieđuid sámegillii, muhto datge ii dáhpáhuvvá dávjá. Nubbi informánta čállá muhtimin sámegillii, muhto eanaš vástádušat bohtet suomagillii. Informánta C čállá álo iežas áhččái sámegillii, muhto ii goassege earáide. Son čilge ahte ádjána menddo guhká čállit sámegillii, dannego telefovnnas ii leat sámegiela sátnegirji.

Na dat lea die nu ahte mun lean hárvánan ahte go lea sátnegirji dán telefovnnas, de dat ii dovdda sámegiel sániid ja de ferten álo čállit olles sáni. (Informánta C)

Sátnegirjji lassin son namuha guokte eará čuoimma teakstadieđuid čállimis sámegillii. Buot bustávat sámegiela alfabehtas eai leat telefovnnas ja jos geavaha daid bustávid mat leat, de šaddá divrasabbon sáddet teakstadieđu.

... das eai leat buot sámegiela bustávatge. Ja muđuige dat háhtta á dat doalvu saji. Ja de sáhtta doalvut álkit guokte teakstasáddaga saji vaikko čállá unnán. Bohtá divrrasin. Dieđusge sáhtta geavahit dábálaš a, muhto mu mielas lea ropmi oaidnit. (Informánta C)

5.8 Doaladumit ja boahhteáigge jáhkku

Dán vuollekapihttalis guorahalan skuvlaguorahallama informánttaid doaladumiid gielaide ja jáhkuid boahhteáiggi giellageavaheami birra. Loahpas geavahan dieđuid maid lean háhkan nuorainformánttaid kvalitaatiiva jearahallamiin. Dain dutkkan man muddui sii vásihit givssideami ja bilkideami sámegiela ja sápmelašvuoda dihte. Doaladumit gielaide ja eará olmmošjoavkkuid ektui ja jáhkut boahhteáiggi giellageavaheamis adnojuvvojit dehálažžan sihke vehádatgiela seailuma ja ealáskahttima dáfus (Hyltenstam et al. 1999; UNESCO 2003; gč. maiddái kapihttaliid 2.4.12. ja 6.9). Ehala (2009) ákkastallá ahte jáhkut ja doaladumit leat dehálamos fáktorat vehádatgielaide subjektiivu etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mihti-

deamis, dannego daid vuodul olbmot mearridit vehádatgiela geavaheami (gč. maiddái kapihttala 2.4.13).

5.8.1 Doaladumit gielaide

Skuvlagueorahallamis lei oktan áigumuššan guorahallat informánttaid doaladumiid Deanuleagi golmma giela ja eaŋgalsgiela hárrái. Háliidin eandalit diehtit, makkár gierdavašvuohta iešguđege sámegiela joavkkus lei iežaset gielaide ja earáid gielaide guovdu, dannego dat sáhtta váikkuhit sámegiela mánáid sámegiela geavahepmái ja eará mánáid beroštupmái oahppat sámegiela. Metoda lea leamaš jearrat informánttain, mo sin mielas dárogiella, eaŋgalsgiella, sámegiella ja suomagiella lea. Dasto lei gažadanskovvá čállojuvvon ávžžuhus bidjat ruossa čuočuhussii, mii informánttaid mielas muitala buoremusat maid sii oaivvildit. Gažaldagas ledje njeallje oasis mat ovddastedje dárogiela, eaŋgalsgiela, sámegiela ja suomagiela. Juohke oasis lei vejolaš válljet čuočuhusa, mii čájeha čielga positiiva doaladumi giela hárrái, veaháš positiiva doaladumi giela hárrái, veaháš negatiiva doaladumi dahje čielga negatiiva doaladumi giela hárrái. Jos sámegiela mánát ja nuorat vásihit negatiiva doaladumiid servodagas ovdamearkka dihte iežaset ahkásaččain, de dilli sáhtta váikkuhit sin sámegiela geavahepmái. Negatiiva doaladumit sáhttet maid váikkuhit eará mánáid ja nuoraid beroštupmái oahppat sámegiela. Positiiva doaladumit sáhttet fas váikkuhit mánáid ja nuoraid maktii geavahit sámegiela ja oahpahallat dan.

Eaŋgalsgiella

Informánttain 190 leat vástidan, makkár oaidnu sis lea eaŋgalsgiela hárrái. Dat mearkkaša ahte golbma informántta eai leat vástidan. Vástideaddjiin 45:s gullet Sámegiela 1 -jovkui, 49:s Sámegiela 2 -jovkui, 53:s Sámegiela 3 -jovkui ja 43:s Sámegiela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Liiko bures go olbmot háallet eangalsgiela	Liiko go olbmot háallet eangalsgiela	li liiko nu bures go olbmot háallet eangalsgiela	li háliit gullat go olbmot háallet eangalsgiela	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	20 %	49 %	29 %	2 %	100 %	45
Sámegiela 2	22 %	49 %	24 %	4 %	99 %	49
Sámegiela 3	40 %	49 %	9 %	2 %	100 %	53
Sámegiela 4	26 %	44 %	26 %	5 %	101 %	43
Oktiibuot	27 %	48 %	22 %	3 %	100 %	190

Govus 5.49. Informánttaid eangalsgiela doaladumit.

Govus 5.49 čájeha ahte eanaš informánttain leat posiitiiva doaladumit eangalsgiela hárrái. 75 proseantta leat válljen dan guokte molssaeavttu mat čájehit posiitiiva doaladumi. 25 proseanttas leat fas negatiiva doaladumit eangalsgiela hárrái. Eangalsgiela doaladumiin leat veaháš erohusat sámegiela joavkkuid gaskkas. Sámegiela 3 -joavkkus leat eanet posiitiiva doaladumit eangalsgillii go eará joavkkuin. Dan bohtosii ii leat mus čilgehus.

Gránnjáriikka giella

Informánttain 189 leat vástidan gažaldahkii, makkár oaidnu sis lea gránnjáriikka giela hárrái. Dat mearkkaša ahte njeallje informántta eai leat vástidan. Lean bidjan oktii ohcejohkalaš informánttaid vástádusa dárogiela birra ja deatnulaš informánttaid vástádusaid suomagiela birra.

Eanaš informánttain, 73 proseanttas, leat negatiiva doaladumit gránnjáriikka gillii. 38 proseantta eai liiko nu bures go olbmot háallet gránnjáriikka giela ja 35 proseantta eai háliit gullat go olbmot háallet gránnjáriikka giela. 27 proseanttas leat posiitiiva doaladumit. Go buohtastaddá eangalsgielain, de oaidná ahte informánttain leat mealgat negatiiva doaladumit gránnjáriikka gillii go eangalsgillii. 75 proseanttas leat posiitiiva doaladumit eangalsgillii ja 27 proseanttas gránnjáriikka gillii. Dutkamušas ii boađe ovdan mas negatiiva doaladumit gránnjáriikka gillii bohtet. Sámegiela joavkkuid vástádusain eai leat čielga erohusat.

Riikkagiella

Informánttain 191 leat vástidan, makkár oaidnu sis lea riikkagiela hárrái. Dat mearkkaša ahte guokte informántta eaba leat vástidan. Vástideaddjiin 45:s gullet Sámegiela 1 -jovkui, 49:s gullet Sámegiela 2 -jovkui, 53:s Sámegiela

3 -jovkui ja 44:s Sámegeiela 4 -jovkui. Lean dás bidjan oktii ohcejohkalaš informánttaid vástádusa suomagiela birra ja deatnulaš informánttaid vástádusaid dárogeiela birra.

Sámegeiela joavku	Liiko bures go olbmot hállat riikkagiela	Liiko go olbmot hállat riikkagiela	Ii liiko nu bures go olbmot hállat riikkagiela	Ii háliit gullat go olbmot hállat riikkagiela	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	33 %	44 %	20 %	2 %	99 %	45
Sámegeiela 2	63 %	37 %	0 %	0 %	100 %	49
Sámegeiela 3	92 %	8 %	0 %	0 %	100 %	53
Sámegeiela 4	93 %	7 %	0 %	0 %	100 %	44
Oktiibuot	71 %	24 %	5 %	1 %	101 %	191

Govus 5.50. Informánttaid riikkagiela doaladumit.

Govus 5.50 čájeha ahte 95 proseanttas leat posiitiiva doaladumit riikkagillii. 71 proseantta liikojit bures gullat ja 24 proseantta liikojit gullat olbmuid hállamin riikkagiela. Guđa proseanttas informánttain leat negatiiva doaladumi riikkagillii. Vihtta proseantta eai liiko nu bures gullat ja okta proseantta ii háliit gullat go olbmot hállat riikkagiela. Sámegeiela joavkkuid gaskkas leat čielga erohusat. Sámegeiela 1 ja 2 informánttain eai leat seamma posiitiiva doaladumit riikkagillii go Sámegeiela 3 ja 4 informánttain, vaikko eanetlogus sisse leat posiitiiva doaladumit. Sámegeiela 1 informánttain 22 proseanttas leat negatiiva doaladumit riikkagillii.

Sámegeiella

190 informántta leat vástidan, makkár oaidnu sis lea sámegeiela hárrái. Dat mearkkaša ahte golbma informántta eai leat vástidan. Vástideaddjiin 45:s gullet Sámegeiela 1 -jovkui, 49:s gullet Sámegeiela 2 -jovkui, 53:s Sámegeiela 3 -jovkui ja 43:s Sámegeiela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Liiko bures go olbmot sámástit	Liiko go olbmot sámástit	li liiko nu bures go olbmot sámástit	li háliit gullat go olbmot sámástit	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	82 %	18 %	0 %	0 %	100 %	45
Sámegiela 2	57 %	35 %	8 %	0 %	100 %	49
Sámegiela 3	17 %	32 %	38 %	13 %	100 %	53
Sámegiela 4	7 %	14 %	35 %	44 %	100 %	43
Oktiibuot	41 %	25 %	21 %	14 %	101 %	190

Govus 5.51. Informánttaid sámegiela doaladumit.

Govus 5.51 čájeha ahte eanaš informánttain, 66 proseanttas leat posiitiiva doaladumit sámegillii, ja 35 proseanttas informánttain lea negatiiva doaladupmi sámegillii. Sámegiela joavkkuid gaskkas leat čabučielga erohusat. Sámegiela 1 informánttain lea buohkain posiitiiva doaladupmi sámegillii. 82 proseantta liikojit bures gullat ja 18 proseantta liikojit go olbmot sámástit. Sámegiela 2 informánttain lea čielga eanetlogus posiitiiva doaladumit sámegillii. 57 proseantta liikojit bures ja 35 proseantta liikojit go olbmot sámástit. Gávccii proseantta eai liiko nu bures go olbmot sámástit.

Sámegiela 3 ja 4 informánttain lea mearkašán veara negatiiva doaladumit sámegillii go eará informánttain. 49 proseantta Sámegiela 3 informánttain ja 21 proseantta Sámegiela 4 informánttain leat posiitiiva doaladumit sámegillii. Sámegiela 3 informánttain lea 51 proseanttas ja Sámegiela 4 informánttain leat 79 proseanttas negatiiva doaladumit sámegillii. Sámegiela 4 informánttain 35 proseantta eai liiko nu bures go olbmot sámástit ja 44 proseantta eai háliit gullat go olbmot sámástit. Go buohtastaddá gránnjáriikka giela doaladumiiguin, de oaidná ahte Sámegiela 4 informánttaid doaladumit sámegillii leat negatiivvabut go olles informántajoavkkus lea gránnjáriikkagillii.

5.8.2 Giellageavaheapmi boahhteáiggis

Anán miellagiddevažžan dutkat, makkár jáhkut informánttain leat iežaset giellageavaheami birra boahhteáiggis. Jáhkut sáhttet váikkuhit dálá giellageavaheapmái ja sámegiela subjektiiva ceavzinnávccaide. Informánttat leat skuvlaguorahallamis vástidan gažaldahkii, man ollu sii jáhkket iežaset geavahit dáro-, eangals-, sám- ja suomagiela boahhteáiggis. Lea lunddolaš navdit ahte vástáduusat speadjalastet informánttaid beroštumi oahppat guđege giela ja dainna čájehit doaladumiid gielaidektui.

Eaŋgalsgiella

Informánttain 191 leat vástidan, man ollu sii jáhkket iežaset geavahit eaŋgalsgiella boahhteáiggis. Dat mearkkaša ahte guokte informántta eaba leat vástidan. Vástideaddjiin 46:s gullet Sámegeiela 1 -jovkui, 49:s Sámegeiela 2 -jovkui, 53:s Sámegeiela 3 -jovkui ja 43:s Sámegeiela 4 -jovkui.

Sámegeiela joavku	Eanet go dál	Seamma ollu go dál	Uhcit go dál	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	70 %	20 %	11 %	101 %	46
Sámegeiela 2	73 %	22 %	4 %	99 %	49
Sámegeiela 3	70 %	26 %	4 %	100 %	53
Sámegeiela 4	74 %	26 %	0 %	100 %	43
Oktiibuot	72 %	24 %	5 %	101 %	191

Govus 5.52. Informánttaid eaŋgalsgiella geavaheapmi boahhteáiggis sámegeiela joavkkuid mielde.

Govus 5.52 čájeha ahte čielga eanetlohku informánttain, 72 proseantta, jáhkket iežaset geavahit boahhteáiggis eaŋgalsgiella eanet go dál. 24 proseantta jáhkket iežaset geavahit eaŋgalsgiella seamma ollu go dál ja vihtta proseantta jáhkket iežaset geavahit eaŋgalsgiella uhcit go dál. Sámegeiela joavkkuid gaskkas leat uhccán erohusat. Dattetge lea tendeansa ahte eanet Sámegeiela 1 informánttat go eará joavkkuid informánttat jáhkket iežaset geavahit eaŋgalsgiella boahhteáiggis uhcit go dál. Sámegeiela 4 joavkku informánttain ii oktage jáhke iežas geavahit eaŋgalsgiella uhcit go dál.

Gránnjáriikka giella

Informánttain 182 leat vástidan, man ollu sii jáhkket iežaset geavahit gránnjáriikka giella boahhteáiggis. Dat mearkkaša ahte 11 informántta eai leat vástidan. Vástideaddjiin 43:s gullet Sámegeiela 1 -jovkui, 49:s Sámegeiela 2 -jovkui, 48:s Sámegeiela 3 -jovkui ja 42:s Sámegeiela 4 -jovkui.

Sámegeiela joavku	Eanet go dál	Seamma ollu go dál	Uhcit go dál	Oktiibuot	N
Sámegeiela 1	23 %	28 %	49 %	100 %	43
Sámegeiela 2	24 %	47 %	29 %	100 %	49
Sámegeiela 3	15 %	40 %	46 %	101 %	48
Sámegeiela 4	19 %	21 %	60 %	100 %	42
Oktiibuot	23 %	28 %	49 %	100 %	182

Govus 5.53. Informánttaid gránnjáriikkagiella geavaheapmi boahhteáiggis sámegeiela joavkkuid mielde.

Govus 5.53 čájeha ahte 23 proseantta informánttain jáhkket iežaset geavahit boahhteáiggis gránnjáriikka giela eanet go dál. 28 proseantta jáhkket iežaset geavahit gránnjáriikka giela seamma ollu go dál ja 49 proseantta jáhkket iežaset geavahit gránnjáriikka giela uhcit go dál. Sáme giela joavkkuid gaskkas leat uhca erohusat. Eanebut Sáme giela 1 ja 2 informánttain eará informánttaid ektui jáhkket iežaset geavahit gránnjáriikka giela eanet go dál. Sáme giela 4 informánttain stuorát oassi go eará joavkkuin, 60 proseantta, jáhkket iežaset geavahit gránnjáriikka giela uhcit go dál. Eanaš informánttat máhttet uhccán gránnjáriikka giela ja sii geavahit dan háreve jos oppa álggaga. Danne sáhtta árvalit ahte informánttain ii leat áigumuš oahppat gránnjáriikka giela buorebut go vástidit, ahte áigot geavahit gránnjáriikka giela seamma ollu go dál ja uhcit go dál.

Gielddaidgaskasaš erohus

Ohcejoga ja Deanu informánttaid gaskkas lea erohus dán gažaldahkii vástideamis. Ohcejoga informánttain jáhkket 35 proseantta ahte sii geavahit dárogiela eanet boahhteáiggis go dál, 31 proseantta seamma ollu ja 33 proseantta uhcit go dál. Deanu informánttain jáhkket 14 proseantta iežaset geavahit suomagiela boahhteáiggis eanet go dál, 36 proseantta seamma ollu ja 50 proseantta uhcit go dál. Dán erohusa sivvan sáhtta leat, ahte dárogielas lea buoret árvu báikkálaš lingvisttalaš márkaniš Ohcejogas go suomagielas Deanus. Dárogiela máhttu adnojuvvo dávjá ánsun dahje vaikko vel bággun Ohcejoga gávpealáhusas. Vejolašvuohta fidnet barggu Norgga beale bargomárkaniš maid buorrána, jos máhtta dárogiela. Seammalágan árvu ii leat suomagielas Deanus. (Gč. maiddái kapihttala 4.4.9.)

Riikkagiella

Informánttain 182 leat vástidan, man ollu sii jáhkket iežaset geavahit riikka giela boahhteáiggis. Dat mearkkaša ahte 11 informántta eai leat vástidan. Vástideaddjiin 46:s gullet Sáme giela 1 -jovkui, 49:s gullet Sáme giela 2 -jovkui, 43:s Sáme giela 3 -jovkui ja 44:s Sáme giela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Eanet go dál	Seamma ollu go dál	Uhcit go dál	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	28 %	65 %	7 %	100 %	46
Sámegiela 2	29 %	69 %	2 %	100 %	49
Sámegiela 3	37 %	63 %	0 %	100 %	43
Sámegiela 4	41 %	59 %	0 %	100 %	44
Oktiibuot	34 %	64 %	2 %	99 %	182

Govus 5.54. Informánttaid riikkagiela geavaheapmi boahhteáiggis sámegiela joavkkuid mielde.

Govus 5.54 čájeha ahte 34 proseantta informánttain jáhkket iežaset geavahit riikkagiela eanet boahhteáiggis go dál. 64 proseantta jáhkket iežaset geavahit riikkagiela seamma ollu ja guokte proseantta jáhkket iežaset geavahit riikkagiela uhcit go dál. Sámegiela joavkkuid gaskkas leat uhca erohusat. Tendeansa lea ahte uhcit Sámegiela 1 ja 2 informánttain jáhkket iežaset geavahit riikkagiela eanet go dál go eará joavkkut. Seammás čieža proseantta Sámegiela 1 ja guokte proseantta Sámegiela 2 informánttain jáhkket, ahte sii geavahit riikkagiela uhcit go dál.

Sámegiella

Informánttain 185 leat vástidan, man ollu sii jáhkket iežaset geavahit sámegiela boahhteáiggis. Dat mearkkaša ahte gávcci informántta eai leat vástidan. Vástideaddjiin 46:s gullet Sámegiela 1 -jovkui, 49:s gullet Sámegiela 2 -jovkui, 51:s Sámegiela 3 -jovkui ja 39:s Sámegiela 4 -jovkui.

Sámegiela joavku	Eanet go dál	Seamma ollu go dál	Uhcit go dál	Oktiibuot	N
Sámegiela 1	57 %	39 %	4 %	100 %	46
Sámegiela 2	53 %	37 %	10 %	100 %	49
Sámegiela 3	29 %	27 %	43 %	99 %	51
Sámegiela 4	3 %	28 %	69 %	100 %	39
Oktiibuot	37 %	33 %	30 %	100 %	185

Govus 5.55. Informánttaid sámegiela geavaheapmi boahhteáiggis sámegiela joavkkuid mielde.

Govvosis 5.55 boahotá ovdan ahte leat stuorra erohusat sámegiela joavkkuid vástádusain. Sámegiela 4 joavkkus 97 proseantta jáhkket iežaset hállat sámegiela seamma ollu dahje uhcit go dál. Dan ii sáhte dulkot earaláhkai go ahte informánttain ii leat áigumuš oahppat sámegiela. Sámegiela 3 joavkkus 29 proseantta jáhkket iežaset hállat eanet sámegiela go dál, ja dan

ferte atnit buorrin sámegiela ealáskahttima dáfus. 70 proseantta Sámegiela 3 informánttain jáhkket iežaset hállat sámegiela seamma ollu dahje uhcit go dál. Dan sáhtta dulkot nu ahte eai ane vejolažžan dahje sii eai beroš oahppat sámegiela buorebut. Dan ii sáhte atnit buorrin sámegiela ealáskahttima ja sámegiela ceavzinnávccaid dáfus.

Sámegiela 1 ja 2 informánttain lea ovddimusat positiiva jáhkku sámegiela geavaheami birra boahpteáiggis. Badjel 90 proseantta jáhkket iežaset geavahit sámegiela seamma ollu dahje eanet go dál. Badjel bealli jáhkket iežaset geavahit sámegiela boahpteáiggis eanet go dál. Dat sáhtta mearkkašit ahte sii jáhkket vejolašvuodaid geavahit sámegiela servodagas lassánit. Sáhtta maid mearkkašit ahte sii eai dovdda iežaset beassat geavahit sámegiela nu ollu go háliidivčče dahje ahte dáhtul eai vällje geavahit sámegiela nu ollu go sáhtášedje. Veaháš negatiivan sáhtta atnit dan, ahte muhtumat Sámegiela 1 ja 2 informánttain (njeallje ja logi proseantta) jáhkket iežaset geavahit sámegiela uhcit boahpteáiggis go dál. Dattetge galgá leat várrugas dakkár dulkomiin. Mun jearahallen kvalitatiiva jearahallamis ovtta Sámegiela 1 informántta guhte lea merken iežas geavahit sámegiela boahpteáiggis uhcit go dál. Son čilge jearahallamis, ahte dán rádjai lea measta álo sámástan. Boahpteáiggis son áigu vázzit joatkkaskuvlla mas riikkagiella lea oahpahusgiellan ja ohcat barggu báikkiin gos eai leat ollu sámegiela hállit. Danne ii jáhke iežas šaddat hállat nu ollu sámegiela boahpteáiggis go dál. Muhto son lasihii ahte áigu ain hállat sámegiela buohkaiguin geat máhttet dan. Go munnos šattai sáhka das, hálletgo olbmot sámegiela čuohte jagi geažes, de dajai ahte son goit áigu hállat sámegiela iežas mánáiguin ja jos sii vel hállet iežaset mánáiguin, de olbmot hállet sámegiela čuohte jagi geažes.

5.8.3 Bilkideapmi

Eará olbmuid doaladumit sámegiela hárrái sáhttet boahtit ovdan maid bilkidemiin ja givssidemiin. Mun jerren buot nuorrainformánttain kvalitatiiva jearahallamiin dákkár vásáhusaid birra. Eanaš informánttat eai leat vásihan bilkideami sámegiela dahje sápmelašvuoda dihte. Váhnenjearahallamiin guđat kapihttalis boahá ovdan, ahte ollu váhnemat leat vásihan dan. Dát erohus čujuhivččii dasa, ahte váldoálbmogiid doaladumit sámegiela ja sápmelaččaid hárrái leat buorranan. Dattetge golbma Sámegiela 1 ja 2 informántta namuhit, ahte sii leat vásihan bilkideami sámegiela geavaheami dihte. Informánta Á lea dávjá vásihan, ahte eará nuorat dáhttot sin heaitit

sámasteames. Son muitala ovdamearkka earáid huikimis: “*Hearrái, ale hála sámegiela. Dat lea nu ropmi. In ádde, heaitte dal eret.*” (Informánta Á.) Son ii loga iežaset beroštan das, sii leat dušše moddjen ja ain sámástan. Informánta C lea vásihan sihke bilkideami máddin ja neahttagivssideami. Ii songe loga iežas beroštit nu sakka dákkár bilkideames.

Muhto gos nu máddin dahje interneahtas gii nu sáhtta boahtit dadjat juoidá dahje boagustit go oaidná gávtti, muhto gal eanaš oassi dadjet ahte lea čáppa bivttas (...) daiguin ii leat mihkkege bargan láhkai go bilkidit earáid ja jos dain lea dan mielas ahte dat lea mii nu fuones hommá ahte lean sápmelaš, de lea sin problema mu mielas. (Informánta C)

Maiddá informánta G lea vásihan ahte eará mánát dáhttot sin heaitit sámasteames. Son ii gohčot dan bilkideapmin, dannego eai leat eará go gohččon heaitit sámasteames.

Jos mii hállat guđet guimmiid gaskkas go leat eará mánáiguin, dárú mánáiguin. Muhto dalle lea leamaš nu ahte eai ádden maid mii lohkat ja moddjejit ahte mii fertet heaitit. Muhto ii leat goassege ahte negatiivalaččat ahte dii fertebehtet heaitit. Dan in leat goassege vásihan. (Informánta G)

Informánta orru dávjá muhtin stuorát čoahkkebáikkis, gos váhneninformánttat muitalit iežaset vásihan ollu rasismma. Danne jearan sus, leago erohus dan báikkis ja ruovttuguovllus. Informánta dovddasta ahte doppe songe vásiha eanet negatiiva doaladumiid go dutkanguovllus.

Doppe leat diedusge veahá guđelágan reakšuvnnat. Muhtumat eai liiko dasa, ja muhtimat respektorejít dan ja muhtimat liikojit dasa hui bures ja háliidit oahppat sámegiela. Muhto dat lea hui guđetlágan. (Informánta G)

Logi nuorrainformántta eai leat vásihan bilkideami sámegiela geavaheami dahje sápmelašvuoda dihte. Dan ferte atnit buorrin. Muhto dat golmmas geat leat vásihan eará nuoraid bilkideami, leat maid informánttat geat geavahit sámegiela olu. Dás lea seamma boadus go váhnenjearahallamiin. Aktiiva sámegiela hállit leat vásihan eanet bilkideami ja fuonáseami go earát (gč. maiddá kapihttala 6.9). Nuppiid olbmuid bilkideapmi sáhtta

váikkuhit sámeielagiid sámeigiela geavaheapmái ja dakko bokte sámeigielat etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide. Sámeigiela ealáskahttima dáfus dákkár vásáhusat eai leat diehttelasat buorit. Vaikko orru leamen nu ahte dilli lea buorránan, de ii leat sápmelaččaid ja sámeigiela fuonášeapmi vel nohkan.

5.9 Konklusuvdna

Sámeigiela máhttu molsašuddá ollu skuvlaguorahallama informánttaid gaskkas. 24 proseanttas informánttain lea sámeigiela domineren dahje dássedis guovttegíelatvuohta. 25 proseanttas lea riikkagiela domineren guovttegíelatvuohta, 28 proseanttas lea veaháš sámeigiela máhttu ja 23 proseantta eai máhte sámeigiela. Mun lean dutkan informánttaid bearrašiid gielalaš historjjá ja čájehan, ahte giellamolsun lea dáhpáhuvvan ja dáhpáhuvvá dutkanguovllus, seammás go sihke giellamolsun jorgalahtto ja sámeigiella sirdašuvvá mánáide boatkankeahhtá buolvvaid gaskkas.

Informánttaid giellamáhtus ja mánáidgárddi gielas, skuvlla oahpahusgíelas ja ovdeš ássanbáikkis lea čielga oktavuoha, jos eai leat ássan olles eallima dutkanguovllus. Lea maid čielga oktavuoha sámeigiela máhtus ja sápmelaš etnikkalaš identitehta nanusvuodas. Mun lean guorahallan informánttaid giellageavaheami iešguđetlágan njálmmálaš giellašiljuin ja čájehan, ahte bearaš oktan áhku guoktáin lea guovddáš fáktor mánáid giellaoččodeamis dutkanguovllus. Mánná hárve šaddá sámeigielagin, jos sus ii leat unnimustá nubbi sámeigielat váhnen. Go mánná oahppá ruovttus sámástit, de leat áhku guovttos, oarbinat, fuolkkit, skihpárat, oahpaheaddjít ja eará oahpesolbmot dehálaš bealit su gielalaš fierpmádagas.

Fuolastahtti boadus lea gielddaidgaskasaš erohus informánttaid sámeigiela máhtus ja sámeigiela geavaheamis njálmmálaš giellašiljuin. Deanu informánttat leat dávjjit Sámeigiela 1 dásis go Ohcejoga informánttat, ja Sámeigiela 1 ja 2 informánttat Deanus sámástit eanebut eanaš giellašiljuin go Sámeigiela 1 ja 2 informánttat Ohcejogas. Eandalit Ohcejoga informánttat sámástit uhccán iežaset ahkásaččaiguin: oarbiniiguin, skihpáriiguin skuvllas ja skihpáriiguin skuvlla olggobealde.

Informánttaid mediagiela válljemat čájehit moadde tendeanssa. Eangalsgiella ja riikkagiella leat váldogielat eanaš mediain. Gránnjáriikka gielas, sámeigielas ja eará gielain lea uhccán sadji dáid giellašiljuin. Dát govva lea čielgasabbo dihtorspealuin, TV-programmain ja filmmain. Veadjá leat nu ahte nuorat eai dovdda buot sámeigielat vejolašvuodaid dáid giellašiljuin ja

atnet dili heajubun go duohtavuodas lea. Dat čájehivččii ahte sámegielas leat heajos subjektiivá etnolingvisttalaš ceavzinnávccat. Sámegielat musihkka-teavsttat leat fas giellašillju mas lea veaháš nuppelágan govva. Eanžalsgiella vuoitá das maid, muhto musihkka lea eanemus geavahuvvon sámegielat media buot sámegiela joavkkuin, ja Sámegiela 1 ja 2 informánttat guldalit sullii seamma ollu sámegielat musihka go riikkagielat musihka.

Nubbi tendeansa bohtá erenoamáš bures oidnosii rádio- ja TV-vástádusain. Mađe buoret sámegiela máhttu lea, dađe eanet gehččet sámegielat TV-prográmmaid ja dađe eanet guldalit sámegielat rádioprográmmaid. Kvalitatiiva jearahallamiin bohtá ovdan, ahte nuorat eai leat aktiiva rádioguldaleaddjit, muhto sii ohppet váhnemiin guldalit sámegielat rádiosáddagiid. Dehálamos sámegielat media ii oro leamen dat maid nuorat ieža välljejit.

Goalmát tendeansa lea ahte informánttat geavahit sámegiela uhccán odđááigásamos mediain: interneahtras ja giehtatelefovnna teakstadieđuin. Kvalitatiiva jearahallamiin bohtá ovdan, ahte eai čále teakstadieđuid sámegillii vuosttamuzžan teknihkalaš váttisvuodaid geažil. Interneahtas eai gávnna miellagiddevaš sámegielat siidduid. UNESCO (2003: 11; gč. maiddái kapihtala 2.4.8) váruha ahte odđa mediat ja interneahtra dušše lasihit fámoláš gielaide fámu ja geavaheami. Vehádatgielaid geavaheapmi geahppána ja dat voittahallet gilvvus. Dát dutkamuš duodašta ahte juste dákkár dilli lea muhtin odđa mediašlájaid geavaheamis.

Eanaš informánttain leat positiiva doaladumit riikkagillii ja eanžalsgillii beroškeahtá das guđe sámegiela jovkui gullet. Informánttain leat maid ovddimusat negatiiva doaladumit gránnjáriikka gillii. Sámegiela doaladumiin leat stuorra erohusat mat čatnasit informántta sámegiela máhttui. Sis geat eai máhte sámegiela, leat garrasamos doaladumit sámegillii. Sámegiela 1 ja 2 informánttain lea dás čielga erohus. Sámegiela 1 informánttat liikojit mealgat buorebut gullat sámegiela go riikkagiela. Sámegiela 2 informánttat liikojit sullii seamma bures guktuid gielaide. Lea vejolaš ahte dát doaladumit mearridit dáid informánttaid giellageavaheami ja dagahit, ahte Sámegiela 1 informánttat hállat eambobo sámegiela go Sámegiela 2 informánttat.

Bures badjel bealli Sámegiela 1 ja 2 informánttain jáhkket iežaset lasihit sámegiela geavaheami boahhteáiggis. Dušše uhca oasáš jáhkket iežaset hállat uhcit sámegiela go dál. Sámegiela 1 ja 2 informánttat čájehit dáinna, ahte sámegiela subjektiivá lingvisttalaš ceavzinnávccat leat buorit. Sámegiela 3 ja 4 informánttain stuorra eanetlohku ii jáhke iežaset geavahit sámegiela boahhteáiggis eambobo go dál. Go informánttat geat eai máhte eaige geavat sámegiela, dadjet ahte áigot geavahit sámegiela uhcit boahhteáiggis go

dál, de dan sáhhtá dulkot negatiiva doaladupmin sámegiela hárrái. Liikka ferte atnit buorrin go 29 proseantta Sámegiela 3 informánttain áigot lasihit sámegiela geavaheami boahteáiggis. Sámegiela ealáskahttima dáfus ii leat dattetge buorre go čielga eanetlohku dain geat dárbbasit ealáskahttima, ii háliit dahje ii jáhke iežaset nagadit oahppat sámegiela buorebut.

Sámegiela ceavzinnávccaide ja ealáskahttimii ii leat buorre go nuorra-informánttat leat vásihan bilkideami ja givssideami sámegiela geavaheami dihte, vaikko leat dušše golmmas 13 informánttas geat leat dakkáriid vásihan. Sii dattetge šiitet dan leat váikkuhan sin sámegiela geavaheapmái. Sii čájehit dás seamma oainnu go váhnemat geat leat vásihan bilkideami. Sii eai leat diktán dan váikkuhit sin giellageavaheapmái. Dat čájeha nana etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid ja dat lea diedusge sámegiela seailuma dáfus buorre.

6 Váhnemat muitalit

Ruoktu ja váhnemat adnojuvvojit dehálamos giellašilljun vehádatgiela seilluheamis ja ealáskahttimis. Jos vehádatgiella galgá seailut, de lea dehálaš ahte dat geavahuvvo ruovttuin ja ahte vehádatgiela hállit sirdet giela mánáidasaset. (Fishman 1991; UNESCO 2003; Hyltenstam et al. 1991; 1999; Jansson 2005.)

Mun buvttán dán kapihttalis ovdan 12 bearraša kvalitatiiva jearahallamiid dieđuid. Dás duohko gohčodan bearrašiid váhnemiid váhneninformántan ja jearahallon mánáid nuorrainformántan. Eanaš váhneninformánttat leat riegádan 1960-logus. Dasa lassin moattis leat riegádan ovdal 1960-logu ja moattis 1960-logu maŋŋá. Sii ledje mánát ja nuorat go paradigmamolsun dáhpáhuvai Norgga ja Suoma sámepolitihkas. Nuorrainformánttat leat fas riegádan 1990-logus paradigmamolsuma maŋŋá. Buot bearrašat ásse ovttas dalle go nuorrainformánttat riegádedje. Dál vihtta bearraša eai ása šat ovttas.

Mun lean jearahallan váhnema gean luhtte nuorrainformánta orru ja guktuid váhnemiid, jos nuorrainformánttas lea jeavddalaš oktavuoha guktuid váhnemiiguin. Ovcci bearrasis lean jearahallan guktuid váhnemiid, golmma bearrašis nuppi váhnema. Sullii golbma njealjátoasi váhneninformánttain barget almmolaš ja priváhta bálvalusealáhusain ja njealjátoassi vuodđoaláhusain: eanadoalus ja boazodoalus. Bearrašat áppet miehtá dutkanguovllu: gielddaid guovddážiin Deanušalddis ja Ohcejohnjálmmis ja eará čoahkkebáikkiin ja uhca gilážiin. Jearahallamat leat eallingeardejearahallamat mat leat čatnasan gielaide. (Gč. maiddái kapihttala 3.4.3.) Vuollekapihttalis 6.8 geavahan maid dieđuid viđa Sáme giela 3 nuorrainformántta kvalitatiiva jearahallamiin, go guorahalan dáid bearrašiid vásáhusaid mánáidgárddi ja skuvlla sáme giela oahpahasas nubbigiellan.

6.1 Váhnemiid sáme giela máhttu

Giellamolsuma váikkuhus váhneninformánttaid mánnávuodas boahdá čielgasit ovdan go buohtastaddá váhnemiid giellamáhtu ja etnisitehta. 21 váhneninformánttas leat 16 dahje 17 sápmelačča, muhto dušše čiežas hállat sáme giela seamma bures dahje buorebut go nuppi giela. Golbma sápmelaš

váhnema hálllet sámegiela viehka bures, muhto nuppi giela buorebut go sámegiela, ja vihtta dahje guhtta sápmelaš váhnema máhttet dušše veaháš sámegiela dahje eai álggage. Okta guovddáš gažaldat vehádatgiela ceavzinnávccaid árvvoštallamis lea, leatgo dálá mánáin váhneamat geat máhttet giela ja sáhttet sirdit giela mánáide. Danne lean kategoriseren váhneninformánttaid sin sámegiela máhtu mielde. Das bohtá ovdan ahte maiddá eará váhneamat leat oahppan sámástit dahje goit áddejit veaháš sámegiela.

Sámegiela 1 váhneamat

Čieža váhneninformántta geat atnet iežaset máhttit sámegiela seamma bures dahje buorebut go eará giela, gullet Sámegiela 1 -jovkui. Sii leat buohkat sápmelaččat ja bajásšaddan ruovttuin gos guktot váhneamat/fuolaheaddjit ledje sámegielat sápmelaččat ja hálle sámegiela mánáideaskkaguin. Guđas dáin váhneninformánttain leat albmát ja okta lea nissonolmmoš.

Sámegiela 2 váhneamat

Njeallje váhneninformántta geat máhttet sámástit, muhto máhttet eará giela buorebut go sámegiela, gullet Sámegiela 2 -jovkui. Dán joavkkus leat guokte albmá ja guokte nissonolbmo. Golmmas leat sápmelaččat ja bajásšaddan dutkanguovllus. Njealját ii leat sápmelaš ja lea bajásšaddan máddin. Dán njealljásis leat golmmas hállagoahtán sámegiela nuorra ollesolmmožin. Njealját informánta lea oahppan sámegiela ruovttus sámegielat váhneamiin ja mánnán hállan sámegiela, muhto son heittii sámasteames ovdalgo álggii skuvlii. Son lea hállagoahtán sámegiela odđasis ollesolmmožin. Guokte eará informántta dán joavkkus leat maid sápmelaččat ja guktuin lea nubbi váhnen sámegielat ja nubbi riikkagielat. Informántta guovttos gulaiga dávjá sámegiela mánnán sihke ruovttus ja lagašguovllus. Njealját informánta guhte ii leat sápmelaš, lea oahppan sámegiela dálá ruovttubirrasis.

Sámegiela 3 váhneamat

Čieža váhneninformántta gullet Sámegiela 3 -jovkui. Sii lohket iežaset máhttit veaháš sámegiela, ovdamearkka dihte áddejit sámegiela, muhto sámástit uhccán. Sis viđas leat nissonolbmot ja guovttis albmát, ja sis viđas leat sápmelaččat. Okta ii loga iežas sápmelažžan ja okta ii vástit čielgasit gažaldahkii. Sis guđas leat bajásšaddan eará gielddain sámegiela

hálddašanguovllu ja sápmelaš ruovttuguovllu olggobealde. Okta sis lea bajásšaddan dutkanguovllus. Son máhtii sámástit mánnán, muhto heittii ollásit go álggii skuvlii. Son lohká dattetge iežas áddet muhtin muddui dábálaš ságastallama sámegillii.

Sámegiela 4 váhneamat

Golbma váhneninformántta, buohkat eatnit, gullet Sámegiela 4 -jovkui. Sii eai loga iežaset máhtit sámegiela álggage. Guovttis eaba leat sápmelaččat ja leaba bajásšaddan máddin. Soai eaba leat geahččalan oahppat sámegiela. Goalmmát informánta lea sápmelaš ja bajásšaddan máddin. Son lea geahččalan oahppat sámegiela, muhto lea vuollánan.

6.2 Váhneiid sámegiela oččodeapmi

6.2.1 Sámegiella ruovttus eatnigiellan

Čieža váhneninformántta (Áhčči A, Áhčči B, Áhčči C, Áhčči Č, Áhčči D, Eadni Đ, Áhčči G ja Áhčči H) leat oahppan sámegiela mánnávuoda ruovttus juogo váhneiin dahje eará fuolaheaddjiin ja dát olbmot lea leamaš sin vuosttaš *lingvisttalaš oktavuođaid individuála fierpmádat*. Dát fierpmádat lea guovddáš biras gos olmmoš oččoda gielalaš máhtu ja maiddá doaladumiid giela hárrái. Dát psykologalaš fáktorat váikkuhišgohtet olbmo gielalaš láhttemiidda mat vurrolaga váikkuhišgohtet olbmo lingvisttalaš oktavuođaid individuála fierpmádahkii. (Landry et al. 1996: 447; gč. maiddá kapihttala 2.4.11.) Váhneninformánttat, earret Áhčči H, mitalit ahte mánnávuoda ruoktu lei sámegiela bastiuvdna, gos álo hálle sámegiela váhneiguin, oarbiniiguin, áhkuiguin ja ádjáiguin ja eará fulkkiiguin. Maiddá lagašguovlu lei ollásit sámegielat.

Dat (ruoktu) leamašan gal nu sámegielat biras. Eai leat muittut suomagielat fulkkiin dien agis – dušše sámegielat fulkkiin. (Áhčči B)

Seammaláhkai muittašii áhčči Č mánnávuoda ruovttu ja bajásšaddanberrasa.

Mis lei beare sámeigiella, eadni, áhčči, áhkku. Buohkat hálle sámeigiela. Stoahkangiella lei sámeigiella, eat mii oppa máhttán dárogiela ovdalگو skuvlii álggiimet. Veahá muhto dat ii lean vel ii mihkkege. (Áhčči Č)

Áhčči H ruoktu ii bisson sámeigiela bastiuvdnan, vaikko váhnemat hálaiga sámeigiela mánáide ruovttus. Mánát dárustišgohte gaskaneaset ja álge maid árrat vástidit dárogillii váhnemiidda. Áhčči H árvala sivvan leat dan, ahte sin ruovttuguovllus ledje ollu ovttagielat dárogiela hállit.

Det var sånn at foreldrene våre snakket samisk til oss, men vi svarte på norsk. Det var vel på grunn av at det var veldig mye norsktalende her i denne delen av Tana. (Áhčči H)

Son miedihha dattetge iežas muhtimin sámástan váhnemiiddisguin. Muhto sii duhkoraddagohte dárogielat gránnjámánáiguin dalle juo go beahkigohte ja son árvala ahte sii ledje dalle juo oččodišgohtán dárogiela.

6.2.2 Sámeigiella bálddalas giellan ruovttus

Golbma váhnema (Áhčči Á, Eadni Č ja Áhčči E) leat bajásšaddan dutkanguovllus ja leat ruovttus ja lagašbirrasis oahppan sámeigiela, vaikko sámeigiella ii lean mánnán váldogiellan. Sis buohkain lea nubbi váhnen sámeigelalaš, guhte ii hállan sámeigiela sidjiide mánnán. Informánttat eai leat oččodan sámeigiela seamma vuogi mielde eaige geavahan sámeigiela seammaláhkai eallima iešguđege áigodagas. Eatni Č áhčči hálai dárogiela iežas mánáide, muhto son sámástii álo eará sámegielat olbmuiiguin, nu ahte Eadni Č gulai sámeigiela dávjá iežas mánnávuođa ruovttus. Son deattuha ahte dárogiella lea su eatnigiella, ja dat lea dat maid son gulai eanemusat bearrašis. Son oahpahalai sámeigiela skuvllas nubbigiellan. Seamma skuvllas ledje sámegielat mánát maid, ja Eadni Č gulai daid sámasteamen gaskaneaset juohke beaivve. Son árvoštallá iežas logi- dahje oktanuppelohjáhkásažžan áddegohtán dábálaš ságastallama sámegillii. Son atná dehálamos sámeigiela oahpahussan dan njálmálaš giela, maid son gulai iežas lagašbirrasis mánnán ja nuorran. Son lasiha dattetge, ahte lohkat ja čállit son lea dieđusge oahppan skuvllas. Easkka nuorran ja nuorra ollesolmmožin son sámástišgođii odđa olbmuiiguin geassebarggus, go gárttai bargat boares olbmuid luhtte ruovttuveahkkin. Son vásihii ahte lei álkit sámástit boares olbmuiiguin ja mánáiguin, muhto

váddásut sámástit iežas ahkásaččaiguin ja váddásamos daiguin geaiguin son lei bajásšattadettiinis dárustan. Dat lea dálge áibbas veadjemeahttun sutnje. Maiddái áhčči Á oahpai olu sámegiela ruovttus, vaikko sámegielat eadni ii sámástan sutnje. Sámegiela son oahpai go fuolkkit ja gránnjât sámástedje su gullut.

Lei diedusge nu ahte mii gulaimet sámegiela, eadni hálai, áhkku hálai ja earátge min ruovttuguovllus dat fitne min luhtte. Muhto ruovttugiella lei suomagiella ja dat diedusge go maŋŋá smiehtá lei suddu. (Áhčči Á)

Dattetge hálle muhtin olbmot, earret eará su áhkku, sámegiela sutnje, muhto son lávii vástidit suomagillii dannego ii duostan dadjat maidege sámegillii. Nuorra ollesolmmožin son fárrii eará sámegielat báikái ja dalle sámástišgođii ođđa olbmuiguin.

Áhčči E mitalus spiehkasta nuppiid mitalusain dannego son máhtii mánnán sámástit, muhto dál ii máhte šat. Son oahpai sámegiela go áasai etniinis áhku ja ádjá luhtte uhcamánnán. Doppe ádjá ja eará fuolkkit sámástedje sutnje. Ruoktu ii lean dalle sieiva sámegielat báiki. Sihke eadni ja áhkku dárusteigga sutnje. Viđa-guđajahkásažžan Áhčči E fárrii etniinis eará báikái seamma gielddas. Su beaivválaš oktavuoha sámegielain boatkanii ja son heittii hállamis sámegiela. Dál máhtá ovttaskas sániid dadjat ja lohka vejolažžan, muhto váttisin áddet dábálaš, juohkebeaivválaš ságastallama sámegillii.

Dán golmma váhneninformántta mitalusat leat mitalusat giellamolsuma birra, mii dáhpáhuvai golmma bearrašis dutkanguovllus, dalle go sámegiela rámmaeavttut ledje heittogat mákrodásis. Miellagiddevaš lea ahte sii leat oahppan olu sámegiela mánnávuodas, vaikko váhnemat eai sámástan sidjiide. Áhčči Á ja Eadni Č leaba maŋŋá čadahan iežaska persovnnalaš giellamol-sunjorgalahttima ja dál ollesolmmožin sámásteaba. Sudno sámegiela máhttu lea Sámegiela 2 dásis. Áhči E eallinmitalus lea fas ovdamearka, mo geahnohis lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádat cuovkanii ja mánná vajáldahtii sámegiela. (Gč. maiddái kapihttala 6.4.)

6.2.3 Sámegiela oahppan skuvllas ja ollesolmmožin

Gávccii váhneninformántta eai oahppan sámegiela ruovttus dahje lagašbirrasis mánnán, muhto leat dattetge eará vugiiguin oahppan giela (Eadni A, Eadni

Á, Eadni D, Áhčči Ð, Eadni F, Eadni G, Eadni H ja Eadni I). Earret eadni A lea dáid váhnemiid sámegiela máhttu Sámegiela 3 dásis. Sii lohket iežaset áddet olu sámegiela, muhtimin visot, muhto eai máhte áktánasat hállat eaige láve geahččalit hállat. Eadni A fas hállá sámegiela njuovžilit, su máhttu lea Sámegiela 2 dásis ja son sámásta álo iežas mánáiguin.

Buot dát váhnemat earret Eadni I, leat bajásšaddan eará báikkiin Norggas ja Suomas, gos sámegielas ii leat nu nana sajádat go dutkanguovllus. Sii leat geahččalan oahppat sámegiela kurssain ja skuvlla oahpahasas. Dattetge sii mitalit alceset leamaš uhccán ávkki dákkár formála oahpus. Okta informánta geavaha doahpaga “luondduvuogi mielde” go čilge, mo son lea oahppan dan sámegiela maid máhttá. Dát doaba gokčá maid eará informántaid dábálamus oahppanvuogi. Sii leat guldalan go earát hállet ja veaháziid mielde oahppan odđa sániid. Áiggi mielde leat áddegohtán sámegiela. Eandalit váhneninformánttat geain leat Sámegiela 1 ja 2 -joavkkuide gulli mánát, lohket iežaset oahppan sámegiela ruovttus. Eadni Á gullá sámegiela beaiválaččat ruovttus go isit hállá mánáiguin. Son ii ádde visot, muhto čilge alddis leat vuoddomáhtu ja ádde sullii vaikko ii ádde ságastallamiid bienasta bitnii.

Áhčči Ð lea geahččalan kurssas oahppat sámegiela, muhto son vuollánii johtilit. Su mielas kurssas lei eahpelunddolaš vuohki oahppat giela. Maid son máhttá, lohká iežas ruovttus, barggus ja lagašbirrasis oahppan go earát sámástit. Eandalit lea ollu oahppan mánáin ja go eamit sámásta mánáiguin. Son láve jearrat go gullá sániid maid ii ádde ja dakko bokte háhká odđa sániid. Veaháš son lea maid hállagohtán sámegiela nuoramus mánnái.

Det har jeg plukket opp. Spesielt fra ungen. Når det har fått språket sitt, så har jeg også plukket opp. Med NN (máná namma) har jeg starta litte grann. De vanlige vendingene som foregår rundt kjøkkenbordet og med barneoppdragelsen, de får jeg godt med meg. (Áhčči Ð)

Bearaš G lea álo geavahan “ovtta olbmos okta giella” -strategiija ruovttus mánáiguin. Áhčči G sámásta mánáiguin ja eadni dárusta. Eadni G ii máhttán álggage sámegiela go vuosttaš mánná riegádii. Áiggi mielde son oahpai sámegiela earáid guldalemiin, ja dál ádde visot maid isit ja mánát hállet. Ii leat dušše sámegiela geavaheapmi ruovttus, mii lea váikkuhan Eatni G sámegiela oččodeapmái. Son lea eanaš áigge okto fuolahan bearraša olggobeale doaimmaid mánáid várás dego oassálastán váhnenčeahkkimiidda ja asttuáigge doaimmaide ja veahkehan skuvlabargguiguin. Eanaš dákkár

doaimmat leat leamaš sámegillii, dannego mánát leat leamaš sámegiela mánáidgárddis ja skuvllas, ja sii leat viššalit oassálastán sámegiela asttuáigge doaimmaide. Eadni G lea kritihkalaš dasa mo sámegiela mánáidgárdi ja skuvla lea láhčán dili dárogielat váhnemiidda, muhto dovddasta ahte su passiiva sámegiella lea dáid doaimmaid dihte ovdánan.

Eadni D lea moanaid sámegiela kurssaid vázzán, muhto lea oahppan uhccán. Sámegiela isit ii hála sámegiela mánnái ruovttus ja mánná gullá Sámegiela 3 -jovkui. Eadni D lohka iežas veaháš beahttašuvvan alcces ja dovda iežas čuorbin, dannego ii leat nagodan oahppat sámegiela buorebut. Álgooahpus manai bures, muhto de go galggai sojahišgoahtit ja vanahišgoahtit sániid, de šattai menddo váttisin.

Jeg forstår en del, og har gått på flere kurs. Men jeg er litt skuffet over meg selv fordi jeg har vært så tunglært og lært så lite samisk. Det er liksom den der nybegynnerfasen. Den går greit. Men så når man må begynne å tøye og bøye de ordene så blir det altfor vanskelig. (Eadni D)

Eadni A fas lea oahppan sámegiela bures. Jearahallan suinna sámegillii lihkestuvai almmá váttisvuodaid haga. Son álggii sámegiela kursii go fárrii davás dálá ássanbáikái, muhto gávnnahtii ahte kurssas ovdánii menddo njozet. Danne álggii baicce ieš lohkat ja oahpai eanemusat ovttá sámegiela ustibis. Go vuos okta olmmoš lei sámástišgoahtán sutnje, de gránnját ja eará báikegotteolbmot čuovvuledje.

Mun ledjen sus veahkin murremin ja nu ain. Ja son álggii munnje dan sámegiela hállat ja oahpahit munnje. Mun osten daid girjjiid ja vuosstaš jagi mun ohppen dan giela. Das gal ferten NN:a giitit go gillii mu veahkehit ja rávvet. Mun juohke beaivve duhát sáni jerren, mo dan galgá dadjat, ja son álo gillii gierdavaččat mu rávvet. (Eadni A)

Lea miellagiddevaš gávnnus ahte váhneamat geat eai ane sámegiela kurssaid ja skuvlla oahpahusa ávkin, liikká ohppet sámegiela. Vaikko muhtimat lohket ahte sii leat sámegiela vuodu ožžon kurssain ja skuvllas, de leat eanemusat oahppan luondduvuogi mielde, namalassii go leat gullan eará olbmuid sámasteamen ruovttus ja bargobáikkiin. Earenoamáš miellagiddevaš lea ahte ollesolbmuid sámegiela oččodeapmi dáhpáhuvvá ruovttuin gos nubbi váhnen sámasta mánáiguin. Dat ii leat giellašillju mii fágagirjjálašvuodas dávjá namuhuvvo ollesolbmuid vehádatgiela oahpahallanbáikin.

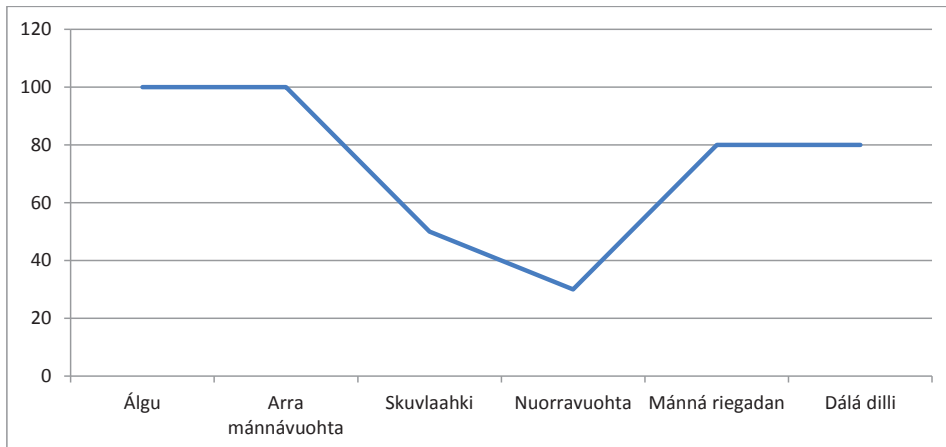
Buot váhneninformánttat geat leat oahppan juoba veaháš sámegiela, earret Eadni I, leat fárren dutkanguvlui eará báikkiin seamma riikkas. Danne heive geavahit Landweer teorijja vehádatgielat guvlui sisafárrejeaddji birra sin guovdu (2008; gč. maiddá kapihtala 2.4.10). Eadni A deavdá vuosttaš kriteri Landweer teorijas: “Sisafárrejeaddjit leat aktiiva guovttegielagat. Sii háallet iežaset odđa ruovttuguovllu árbegiela”. Muhtin eará váhneninformánttat devdet fas nuppi kriteri: “Sisafárrejeaddjit leat passiiva guovttegielagat. Sii áddejit iežaset odđa ruovttuguovllu árbegiela, muhto geavahit muhtin *lingua franca* dahje iežaset eatnigiela”. Landweer mielas lea dákkár dilli dehálaš vehádatgiela nana hálddašeaddjijoavkku doalaheamis ja vehádatgiela seailuheamis. Sámegiela ceavzinnávccaid dáfus dutkanguovllus ferte atnit buorin, ahte riikkagielat váhneninformánttat áddegohtet sámegiela, ja ahte soamis lea oahppan sámástit.

6.2.4 Váhneamat geat eai máhte sámegiela

Golbma váhneama eai loga iežaset máhttit veahášge sámegiela (Eadni B, Eadni E ja Eadni H). Eadni H lea geahččalan oahppat sámegiela kurssas, muhto vuollánii. Dálá ruovttus son gullá hárvve sámegiela go sámegielat isit ii sámás mánáide ja uhccán earáiguinge su gullut. Eadni E ii leat geahččalan oahppat sámegiela go ii leat atnán dan dehálažžan. Su mielas sámegiella lea jávkamin sin ruovttubáikkis ja dat vejolaččat lea váikkuhan su oahpahal-lanmoktii. Bearraša B váhneamat leaba earránan ja Eadni B gulai sámegiela ruovttus ovdal earráneami, muhto ii loga iežas oahppan dalle maidege. Dát golbma eatni leat buohkat fárren dutkanguvlui seamma riikka eará guovlluin. Landweer (2008) oainnu mielde dát informánttat devdet njealját kriteri “Sisafárrejeaddjit doalahit iežaset eatnigiela ja gáibidit ahte nuppit olbmot dán odđa ruovttuguovllus galget hállat dan singuin.” Guovtti informántta guovdu ii leat vuogas geavahit Landweer teorijja. Soai ássaba báikkiin gos giellamolsun lea joavdan guhkás ja eanaš sápmelaččatge dáid báikkiin eai hála sámegiela. Informánttat eai loga alddiset leat mangelágan vuostehágu sámegillii. Guovttis livččiiga áinnas háliidan oahppat sámegiela, muhto dat ii leat leamaš vejolaš. Eai leat leamaš vuogas kurssat, eabage leat astan barggu ja bearašdili dihte. Buot golmmas čilgejit maid, ahte sii leat bargan buot maid muđui sáhtášedje vai mánát ohppet sámegiela.

6.3 Sámegeilat váhnemiid sámegeilat fierpmádagat

Guhtta váhneninformántta leat oahppan sámegeiela eatnigiellan ja geavahan giela sullii seamma minstara mielde oppa eallima (Áhčči A, Áhčči B, Áhčči C, Áhčči Č, Eadni Đ, Áhčči G). Dát informánttat hállet buohkat sámegeiela iežaset mánáiguin ja sii leat dahkan dan máná riegádeami rájes. Mun välljen čilget sin gielalaš historjjá dárkilit, dannego sii eai leat soaitáhagas välljen sirdit sámegeiela mánáide, muhto dat orru leamen boađus das mii sin eallimis lea dáhpáhuvvan lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádagas. Sii leat dán fierpmádagas oččodan nana giellamáhtu nu ahte bures máhttet sirdit sámegeiela mánáide, ja seammás sii leat dán fierpmádagas háhkan posiitiiva doaladumiid sámegeiela hárrái nu ahte háliidit sirdit sámegeiela čuovvovaš sohkaulvii.

Govus 6.1. Váhnemiid sámegeiela geavaheapmi eallimis. Govus lea stiliserejuvvon ja čájeha man ollu muhtin váhneamat leat geavahan sámegeiela iežaset eallinagiteaset.

Govus 6.1 čájeha mo sápmelaš eatnigielat váhneamat geat hállet sámegeiela iežaset mánáiguin, leat árramánávuoda ruovttubirrasis hállan dušše sámegeiela. Skuvlaagis sii geavahedje sámegeiela skuvlla olggobealde, muhto oahpahus ja skuvlabiras lei suomagielat Ohcejogas ja dárogielat Deanu gieldas. Nuorrvuodas sámegeiela geavaheapmi geahppáni, go válde lasi oahpu ja álge bargui, vaikko dan agis leat maid stuorra individuála erohusat. Muhtimat geavahedje sámegeiela hui uhccán. Muhtimat ovtastalle ollu skihpáriiguin geaiguin álo sámástedje. Go mánát riegádedje ja sii sámástišgohte iežaset

mánáide, de sámegeiela geavaheapmi lassánii sakka. Dálá dilis ollesolmmožin sii leat muhtin muddui máhccan árramánávuoda dillái. Sii sámástit ruovttus ja buohkaiguin geat máhttet sámegeiela. Buohkat geavahit maiddá sámegeiela barggus juogo váldogiellan dahje bálddalasgiellan riikkageiela(id) lassin. Govus 6.1. ii galgga dattetge áddejuvvot matematihkalaš duohtavuhtan. Informánttaid gaskkas leat stuorra individuála erohusat, ja govus addá proseanttaid mielde gova informánttaid gaskamearálaš sámegeiela njálmálaš geavaheamis sin eallima áigge.

6.3.1 Giellageavaheapmi skuvllaáigge

Dát guhtta váhneninformántta leat ožžon vuoddo- ja joatkkaskuvlla oahpahusa dušše riikkagillii: Suomagillii Suoma bealde ja dárogillii Norgga bealde. Baker (2001: 194; gč. maiddá kapihtala 2.4.6) oainnu mielde lea skuvla čuvvon sámegeielat mánáid ektui láivves oahpahas mále, maid son gohčoda giellahávkadahttimin. Servodatlaš ulbmil lea vehádatgielat mánáid assimileren ja gielalaš ulbmil lea majoritehtagiela ovttagielatvuhta. Váhneninformánttat eai leat dattetge manahan sámegeiela ja čilgehussan dasa sáhtta leat, ahte sii ledje nana sámegeiela hállit juo ovdalgo álge skuvlii. Dasa lassin sin sámegeielat lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádat seailui. Eatnašat dáid váhneninformánttain máhtte uhccán riikkageiela go álge skuvlii. Muhtin ii lohkan iežas máhttán riikkageiela álggage. Muhtin eará informánttain lei dušše passiiva máhttu, ja muhtimat ledje álgán hállat veaháš. Ii oktage máhttán riikkageiela seamma bures go sámegeiela. Sihke Sámis ja eará álgoálbmotguovlluin lea skuvla ja internáhtas orrun leamaš dehálaš čilgehus giellamolsumii (Tjelle 2000; Rasmus 2008). Dutkanguovllus ledje dattetge internáhtat loahpahuovvon go eanaš váhneamat vázze vuoddoskuvlla. Dušše okta váhnen lea orron olles vuoddoskuvllaáigodaga ja okta váhneninformántta orui vuosttaš skuvlajagi internáhtas. Muđui informánttat leat orron ruovttus. Danne in deattut internáhta rolla dutkanguovllu giellamolsumis. Buohkat muitalit dattetge ahte sámegeiela geavaheapmi geahppánii skuvllaáigge, muhto dat ii nohkan. Sii sámástedje ain daiguin geaiguin ledje hárvánan sámástit skuvlla olggobealde ja muhtimat sámástedje álo skuvllas go lei vejolaš. Áhčči Č muitala iežas álo sámástan skihpáriiddisguin maiddá skuvllas.

Miihan leimmet skihpárat geaid dovddaimet. Miihan dušše doalaheimmet ovttas gitta ovccát luohkkái. Miihan beare sámasteimmet. (Áhčči Č)

Áhčči G muitá bures ahte oahpaheaddjit lávejedje gielddit sin sámasteames diimmuid áigge, muhto dikte mánáid sámástit diimmuid gaskkas.

Dat gal lávejedje. Earenoamáš lærerat. Eai nu dávjá, muhto muhtimin. Mun in dieđe, várra dolke jos mii diimmuin sámasteimmet. Muhto dábálaččat dat eai beroštan jos mii diimmuid olggobealde. (Áhčči G)

Maiddá eará albmát mitalit iežaset sámástan skuvllas ja ruovttus seammaláhkai go Áhčči Č ja Áhčči G. Eadni Đ mitala ahte nuoraidskuvlla áigge nieiddat heite sámasteames go skuvlabusse joavddai skuvlii ja sámegiela geavahepmi geahppánii ruovttus oarbiniiguin maid. Easka ollesolmmožin sii leat máhccan ollásit árramánávuođa dillái ja sámástit álo guhtet guimmiideasetguin. Dáid váhnemiin okta lea nissonolmmoš ja viđas albmát. Danne ii sáhte dadjat sin jearahallamiid vuodul, ahte gánddat doalahedje sámegiela buorebut mánnán ja nuorran. Eadni Đ almmatge oaivvilda ahte nieiddat molso giela johtilabbot go gánddat.

Gánddat ledje ollu čeahpibut sámegiela geavaheamis go mii leimmet. Muhto mas dat bohtá? Mun in dieđe. (Eadni Đ)

Váhnén C guhte orui olles vuodđoskuvlla áigge internáhtas, ii loga sámegiela hállama lean gildojuvvon doppe. Dattetge sámegiela mánát eai sámástan álgojagiid gaskaneaset. Goalmmát dahje njealját luohkás bohte eará guovllu mánát seamma internáhttii. Dat mánát sámástedje gaskaneaset, ja áhčči C maid sámástii álo daiguin. Son vásihii ahte ii oktage viggan goassege gielddit sin sámasteames.

Vaikko vuodđoskuvlla oahpahuš lei riikkagillii, de buot váhneamat earret áhčči C leat ožžon oahpahušas sámegielas vuodđoskuvllas. Oahpahuš lei 1–3 diimmu vahkus. Baker (2001: 194; gč. maiddá kapihttala 2.4.6) mielas dát oahpahušmálla lea maid giellahávkadanmálla. Go váhneamat liikká eai heaitán sámasteames iežaset lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádaga olbmuiguin, de sáhtá oktan sivvan dasa leat ahte skuvlla olggobealde besse eanaš áigge leat sámegiela birrašis.

6.3.2 Giellageavaheapmi nuorra ollesolmmožin

Dát guhtta váhneninformántta leat ássan ja váldán joatkkaoahpu, alitoahpu ja/dahje bargan dutkanguovllu ja sámegiela hálddašanguovllu olggoealde muhtin áigge. Eanaš odđa oahpesolbmot eai lean sámegiela hállit, vaikko buohkat namuhit iežaset oahpásmuvvan eará guovllu sámegiela hálliide. Eanaš informánttat leatge sámástišgohtán odđa sámegielat olbmuiguin. Dat-tetge leat eanaš oktavuodát leamaš riikkagillii ja ássan ruovttuguovllu olggo-bealde mearkkašii, ahte sámegiela geavaheapmi geahppánii vuodđoskuvlla áigodaga ektui. Muhto seammás buohkat dolle gitta giellavieruin, maid leat mánnán oahppan ja sámástedje sámegiela fierpmádagas.

..munnje šaddá hui váttis dárustit geainna lean agibeavve sámástan jos mahkáš deaivvadat. Mun in bargga dan. Jos mun dieđán ahte dat hállá sámegiela, mun hálán sámegiela. (Áhčči Č)

Maiddá áhčči C muitala iežas hállan muhtin áigge eallimis uhccán sámegiela, danne go ii deaiván eará sámegielagiid beaivválaččat. Muhto dat ii váikkuhan giellageavaheapmái su sámegielat fierpmádagas. Go deaivvai sámegielat oahppásiid, de sámástii álo daiguin dego son lei ovdalge dahkan.

Mun jotken (sámásteames) ja álo go bohten deikke ruovttuguvlui hállen buohkaiguin sámegiela. (Áhčči C)

Informánttat sihke doalahedje ovddeš sámegiela fierpmádaga ja viiddidedje fierpmádaga veaháš nuorravuoda áiggis. Ii oktage loga iežaset heaitán sámásteames váhnemiiguin, oarbiniiguin, fulkkiiguin ja ovddeš skihpáriiguin.

6.3.3 Giellageavaheapmi váhnemin

Váhneninformánttaid sámegiela geavaheapmi lea lassánan go jovde ollesolbmo ahká. Lassáneapmi dáhpáhuvvá guovtti vuorus: Go fárrejit ruovttoluotta dutkanguvlui ja go ožžot mánáid. Muhtimat leat ožžon mánáid ovdalge fárrejedje ruovttoluotta. Muhtimat leat vuos fárren ruoktut ja dan maŋŋá ásahan bearraša. Golbma eará informántta geavahit sámegiela ollesolmmožin sullii seamma minstara mielde go namahuvvon eatnigiela hállit, vaikko eai leat mánnán sámástan. Eadni A, Áhčči Á ja Eadni Č leat ollesolmmožin sámástišgohtán ja eanaš áššiid oktavuodas sii geavahit

sámegiela seammaláhkai go bajábealde namahuvvon eatnigiela hállit, vaikko sin giellamáhttu ii leat seamma buorre. Okta erohus lea dattetge dán guovtti informántajoavkku gaskkas. Dat golmmas, geat ollesolmmožin sámástišgohte, eai álgán dalán sámástit mánáideasetguin. Eadni A molssui giela go mánná lei čiežajahkásaš. Dan rájes lea beare sámástan suinna. Mánná lei juo dalle guovttegielat, dannego Áhčči A sámástii suinna. Áhčči Á sámástišgođii mánáin, dalle go mánná lei viđajahkásaš ja lei giellaláv gumis oahppan sámegiela. Eadni Č:as leat guovttegielat mánát, muhto son ii sámás daiguin ieš. Son lohká iežas guođđán máná sámegiela oahppama áhččái guhte hállá sámegiela eatnigiellan. Eadni Č sámásta dattetge eará olbmuid mánáiguin ja ollesolbmuiguin.

Dát ovcci váhneninformántta hállet sámegiela buohkaiguin geaiguin sii leat ovdalge sámástan. Sin lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádat lea maid viidon go dasa leat boahtán ođđa olbmot. Sii leat oahpásmuvvan ođđa olbmuide geaiguin sii sámástit ja sii leat sámástišgohtán maid oahppásiiguin geat ovdal eai sámástan. Áhčči B guhte ieš hállá sámegiela eatnigiellan, dovdá mánga olbmo geat leat oahppan sámegiela nuorran dahje ollesolmmožin ja dábálaččat son sámásta daiguin. Áhčči Č maid muitala iežas hállagohtán sámegiela gránnjáiguin, geat ovdal eai leat máhttán sámegiela. Muhtin váhneninformánttat eai leat sámástan dihto olbmuiguin ovdal, dannego dát oahpesolbmot eai leat háliidan sámástit. Muhtumin eai leat oppa diehtánge, ahte máhttet sámegiela. Áhčči G muitala iežas sámástišgohtán ovddeš oahpaheaddjiiguin, geat skuvllas álo dárustedje sutnje.

Mun dieđán dál ahte muhtin oahpaheaddjit ledje sámegiel hállit, muhto dat eai čájehan iežaset. Dat lei diet áigi ahte eai buohkat muitalan, ahte sii máhtte sámegiela. Logi jagi maŋŋá de fas deiven daid oahpaheaddjiid ja mun in ádden manne dat sámegiela hálle. (Áhčči G)

Eadni A guhte lea ollesolmmožin fárren dutkanguvlui ja oahppan sámegiela, lohká maid iežas sámástit buohkaiguin geat máhttet sámegiela.

Jos mun dieđán ahte olmmoš lea sámegielat, de geavahan dan giela. (Eadni A)

Áhčči Á guhte mánnán ii sámástan, ii loga iežas goassege heaitán sámasteames geainnage go vuos lea hárvánan sámástit. Son geahččala sámástit álo

go lea vejolaš ja lea maid sámástišgoahtán iežas sámegielat váhnemiin. Su skihpáratge leat dán áigge eanaš sámegielat.

Juo, eanaš geainna mun lean skihpárat mii geavahat sámegiela. Eai leat nu máŋga geainna in hála sámegiela. Go lean sin luhtte, de hálan sámegiela. (Áhčči Á)

Informánttaid dieđut čájehit ahte ollesolbmot ohppet sámástit dutkanguovllus. Sin dieđuid mielde muhtin sámegielat sámástit eanet dál go váhneninformánttaid mánnávuodas. Dan sáhtá dulkot nu ahte dutkanguovllu olbmuid doaladumit sámegiela hárrái leat nuppástuvvan. Miellagiddevažžan anán maid ahte buot sámegielat informánttat leat viiddidan iežaset sámegiela lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádaga dainna lágiin, ahte leat váldán fárrui olbmuid geat leat nuorran ja ollesolmmožin sámástišgoahtán. Váhneninformánttat geat eai leat mánnán sámástan, leat maid vásihan stuorra gierdavašvuoda eanaš eatnigiela hálliin go leat sámástišgoahtán. Dušše Eadni A máhtá mitalit ovttaskas dáhpáhusa go soames olmmoš sivahalai su čevllohallat sámegielain ja dajai, ahte rivguiguin galgá suomastit. Todal (2002: 134–137) čájeha eará sámeguovlluin ahte sámegielat servodat ii váldde álkit vuostá ođđa lahtuid. Dát bohtosat čujuhit nuppi guvlui, ja dat iđa lea buorre sámegiela ealáskahttima dáfus ja nanne sámegiela ceavzinnávccaid.

Ehala (2009: 127–128; gč. maiddái kapihttala 2.4.13) teoriija mielde váhneniid giellageavahanvierut sáhttet čájehit, ahte sii atnet sámi kultuvrralaš mássá stuorisin. Sii máhttet hállat riikkagiela, muhto välljejit álo sámástit go lea vejolaš. Dat fas čujuha dasa ahte sámegiela subjektiiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat buorit. Hyltenstam et al. (1999; gč. maiddái kapihttala 2.3.2) oainnu mielde dakkár giellageavaheapmi nanne sámegiela ceavzinnávccaid.

6.3.4 Giellaválljen mánaide

Fágagirjjálašvuodas lea ovttaoaivilvuohtha das ahte kritihkalaš áigodat vehádatgiela buolvvaidgaskasaš sirdáseamis lea juste dalle go mánná riegáda (Hyltenstam et al. 1999; Krauss 1992; 1997; Fishman 1991). Dalle váhnenat välljejit giela ja dat välljen bistá dábálaččat váhnema eallinagi: Hállágo vehádatgiela hálli vehádatgiela mánnái vai ii? Eanaš bearrašiin main váhnen

hállá/váhnemat hállat sámegiela mánáiguin, ii leat sámegiela sirdáseapmi mánáide leamaš mihkkege stuorra ságastallanfáttáid. Iige daid bearrašiin main nubbi váhnen ii máhttán álggage sámegiela go mánná riegádii, leat sámegielat váhnemat vihkkedallan, hállagohtetgo sámegiela mánáide vai eai. Sihke sámegielat váhnemat ja sámegielat váhnemiid guoimmit lohket dávjá sámegiela sirdáseami ruovttus áibbas lunddolažžan. Sámegiela eatnigielan hálli váhnemat ledje juo hárvánan sámástit buohkaiguin geat máhtte giela ja viiddidedje iežaset sámegiela lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádaga nu ahte válde iežaset mánáid fárrui dasa.

Bearraša G váhnemat mas eamit ii máhttán sámegiela álggage, eaba hállan goassege giellaválljema birra. Eadni G čilge sivvan dasa iežas vásáhusaid “gielaheapmin” dutkanguovllus. Son lei mángii vásihan ahte sámegielat olbmot eai váldán vuhtii su váilevaš sámegiela máhtu, muhto sámástedje su birra vaikko olles beaivvi. Go šattai máná vuostá, de mearridii ahte su mánát eai galgan vásihit dan seammá. Danne ii loga sudno ságastallan giellaválljema birra.

Men så når jeg ble gravid tenkte jeg helt motsatt. At mine barn skal slippe å sitte slik. Så vi har ikke hatt noen språdiskusjon om hvilket språk vi skal bruke. Det kom helt naturlig. Det er litt rart. (Eadni G)

Áhčči G sámásta álo mánáiguin gos ja goas beare. Son láhttesta eamida čilgehusa maŋŋá giellaválljema birra: *Dat manai dan luonddu geainnu.* Bearrašis C leaba guktot váhnemat sámegielaŋat ja soai leaba goappašagat sámástan mánáin. Áhčči C ribaha čaibmat go gullá gažaldaga: “Leigo dudnos goassege sáhka giellaválljemis mánáin?”

Ii. Munnos gal ii lean sáhka. Dat gal lei áibbas čielggas álggu rájes (...) ii das bohtán goassege mihkkege gažaldagaid. (Áhčči C)

Bearraša A váhnen guovttos hálaiga giellaválljema birra. Soai leigga áibbas ovttaoaivilis das, ahte sámegielat áhčči galggai sámástit mánáin. Muhto sudnos lei baicce veaháš ságastallan das, maid gielaid váhnemat galggaiga hállat gaskaneaskka ja guđemuš giela Eadni A galggai hállat mánáin. Eadni A lei juo oahppan sámegiela dalle go mánná riegádii, ja váhnen guovttos leigga soahpan didolaččat hállagohtit sámegiela gaskaneaskka.

Juo. Leimme dien ná soahpan ahte son hálai sámegiela diedusge. Dadjen dasa ahte jos livččet oppa viggange suomagiela, de livččen mun gáibidan dan ahte don galggat sámegiela hállat. (Eadni A)

Eadni A máhtá maid eará giela bures, ja lei jurddašan hállagoahtit dan giela mánnái vai mánná šattašii golmmagielain. Loahpaloahpas mearridii dattetge hállagoahtit iežas eatnigiela mánnái. Áhčči A logašii iežas dohkkehan man beare giela máná ja eatni gaskkas, muhto son ii livčče goassege ieš hállan eará go sámegiela mánáin. Bearraša Č váhnemat hálai maid giellaválljema birra, ja välljiiga áibbas ráfálaččat “ovtta olbmos okta giella” -strategiija. Áhčči Č čilge välljema oanehaččat ná:

Dat lei nu ahte mun galgen sámegiela, ja son dárogiela, amma nu, áibbas álggus.

Eadni Č lasiha ahte ášši lei viehka čielggas ahte nu galggai leat, vai mánát ohppet guktuid gielaide albmaláhkai. Eadni Č máhtá sámástit, muhto lea dihtomielaččat guođđán máná sámegiela očcodeami isidii. Son čilge jearahallamis isida buori sámegiela máhtu alces čielga ovdamunnin. Son ii dieđe maid son livččii dahkan, jos máná sámegiela očcodeapmi livččii lean su ovddasvástáduš. Dakkár dili livččii lean sutnje hirbmat váttis. Son livččii bargan vaikko maid, vai mánná oahpašii sámegiela, dannego son lea ieš vásihan eallima almmá sámegiela máhtu haga. Muhto livččiigo son ieš hállan sámegiela mánnái, dan son ii dieđe.

Det hadde vært skikkelig vanskelig. Men jeg tror nok jeg ville gjort alt som stod i min makt for at de skulle lære samisk, men om jeg selv hadde snakket samisk til dem? Det vet jeg ikke, men sånn sett er jeg jo i en heldig situasjon siden han kan samisk og jeg har kunnet stole på at de lærer samisk av ham, og så lærer de norsk av meg. (Eadni Č)

Bearrašis Ð váhnen guovttos eaba lean hállan giellaválljema birra ovdalgo mánná riegádii. Eadni Ð čilge iežas oarbina lean ožžon máná moadde jagi árabut. Dat sámástii mánáin, ja dalle Eadni Ð maid lei mearridan hállat sámegiela iežas mánáiguin. Liikká son ii sámástišgoahtán mánnái buohcevesus riegádeami maŋŋá. Su mielas lei váttis sámástit dasa, dannego buohkat su birra hálle beare dárogiela. Áhčči Ð guhte ii máhtán sámegiela álggage dalle, fuobmái ahte eamit hálai dárogiela mánnái moadde beaivve

riegádeami maŋŋá. Son de jearai: *Itgo don áiggo sámástit mánnái?* Eadni Đ lea dan rájes sámástan mánnái. Áhčči Đ ii loga iežas šat muitit dán dáhpáhusa, muhto jáhkká ahte lea duohta. Son lea goit álo atnán máŋga giela riggodahkan ja háliida áinnas máŋggagielat mánáid.

Bearaš Á lea erenoamáš dan dáfus ahte ii goabbáge váhnen leat hállan sáme giela mánnái árramánávuođas. Liikká mánná gullá Sáme giela 2-jovkui. Son oahpai sáme giela viđajahkásažžan giellaláv gumis mánáidgárddis ja lea vázzán sáme gielat skuvlla. Bearaš lea čielga ovdamearka sáme giela giellamolsuma jorgalahttimis, danne go guktuid váhnemiin lea sáme gielat váhnen, guhte ii leat sámástan iežas mánáin. Áhčči Á lei juo oahppan sámástit dalle go mánná riegádii, muhto son ii sámástišgoahtán sutnje. Eadni Á ii loga alddiska lean dihtomielalaš oainnu giellaáššis dalle go mánná riegádii. Soai leigga jurddašan ahte mánná oahpašii sáme giela áiggi mielde, muhto dan son ii dattetge dahkan lagašbirrasis ja mánáidgárddis. Áhčči Á čilge ahte su dihtomielalašvuohta sáme giela hárrái lassánii áiggi mielde, ja son ballagođii ahte mánná ii šatta oahppat giela. Vejolašvuohta oahppat sáme giela bođii báifáhka go mánná lei viđajahkásaš. Gielda fála giellaláv guma sáme gielat mánáidgárddis, ja váhnen guovttos gávnaheigga ahte dan galggašii geahččalit. Giellaláv gumis mánná oahpai jahkebeales sáme giela nu bures, ahte beasai álgit sáme gielat skuvlii. Eadni kommentere dan dáinna lágiin: *Mii bođimet rivttes gildii, rivttes áigái.*

Eahpečielga válljen

Bearrašis B váhnen guovttos eaba leat ovttaoavilis, mo giellaválljen mánnái dáhpáhuvai. Váhnemat leaba earránan ja jearahallamat leat dahkkon sierralaga etniin ja áhčiin. Eadni B ii loga iežaska goassege hállan giellaválljema birra. Easka dalle go mánná álggii skuvlii, leigga várra ovttas mearridan, ahte mánná galggai álgit sáme gielat luohkkái. Eatni dieđu mielde soai leigga válljen sáme gielat luohká, danne go mii beare gielladáidduid lea buorre. Áhčči B fas čilge ahte son lei hállan sáme giela rašes dili birra ovddeš eamidii juo ovdalgo mánná riegádii ja čilgen, ahte dat dárbbáša máná gielloahppamii olu veahki. Son lohka iežas fállan veahki vai su ovddeš guoibmi oahpašii sáme giela, muhto dan son ii lean háliidan.

Váhnemat eaba leat ovttaoavilis dasge, man viššalit áhčči lea sámástan mánnái. Eadni B mielas áhčči lea oahpahan mánnái dušše ovttaskas sáme giel sániid ja luovos cealkagiid. Áhčči B mielas lea juohke áidna sátni maid son

lea dadjan mánnái, leamaš sámegillii riegádeami rájes. Goappašagat leaba ovvtaoavivilis, ahte áhčči sámásta álo mánáin dál, ja dan mánnáge dadjá.

Dákkár ruossalas mitalusaid sáhtta dulkot ákkastallan ja iežasgádjaleapmi doahpagiiguin (Järvinen 2003: 4; 2001: 268). Dákkár análiissa vuolggasadji sáhtta leat áššis, mas váhnen guovttos leaba ovvtaoavivilis. Mánná gullá Sámegeiela 2 -jovkui ja su sámegeiella ii leat nu buorre go sáhtášii leat. Guktot buktiba ákkaid mat čilgejit dili ja guktot geahččaleaba gádjalit iežaska: Dát ii leat mu sivva muhto su. Áhčči B oavvilda ahte Eadni B ii leat háliidan oahpahit sámegeiela, ja danne son gárttai hállat suomageiela ruovttus. Son hálai dattetge nu ollu sámegeiela go vejolaš mánnái. Dat lea su ákkastallan ja vuohki gádjalit iežas. Máná eadni fas čilge ahte ovddeš isit guhte lea bearraša sámegeiela hálli, ii váldán ovddasvástádusa. Son lei uhccán ruovttus ja guđii su okto mánáin sihke náittosdilis ja earráneami maŋŋá. Soai čájeheaba guktot iežaska duohtavuodagova, ja lea vejolaš áddet goappašagaid. Dattetge veadjá leat nu ahte váhnemiid guovttemielatvuohta sámegeiela hárrái lea váikkuhan mánnái ja su sámegeiela očcodeapmái dalle go váhnemat oruiga ovtta ja maiddái maŋŋá. Earráneami maŋŋá lea mánná massán beaivválaš oktavuoda sámegillii go ii ása šat ovtta sámegeielat áhčiinis, ja dat diedusge váikkuha máná sámegeiela geavaheapmái ja ovdáneapmái. Seammás mánná lea ožžon odđa sámegeielat giellašilju áhči odđa ruovttus gos buohkat sámástit, maiddái mánná go fitná doppe.

Bearrašgiella

Bearrašiin leat iešguđetlágan gielalaš strategiiat ruovttus. Sáhtta okta-geardánit dadjat nu, ahte maid váhnemat hállat goabbat guimmiineaskka ja mánáideaskkaguin borranbeavvdi guoras, ii leat soaitáhagas, muhto oassi sin gielalaš strategiias. Okta daid strategiiain maid váhnemat dávjá geavahit lea: “ovvta olbmos okta giella”. Muhto dákkár guovttegielat bearrašat hállat maid ovtta olles joavkun ja váhnenjearahallamiin idista golbmii sátni “bearrašgiella” doaban, mii čilge maid gielaide sii hállat ovtta. Vaikko dušše golbma informántta geavahit sáni jearahallamiin, de dat lea dehálaš konseptta mánáid sámegeiela očcodeamis. Áhčči A lea álo hállan sámegeiela mánáinis, muhto Eadni A hálai álggus riikkageiela mánáin. Gaskaneaskka soai hálaiiga dattetge sámegeiela. Go mánná lei čiežajahkásaš molssui eadni giela ja sámástišgodii mánáin. Son čilge ahte: ...*de sámegeiella šattai ollásit bearrašgiellan* (Eadni A).

Eadni B fas čilge ahte riikkagiella lei ollásit bearašgiellan go bearaš orui ovttas, vaikko máná áhčči hálai veaháš sámegiela mánnái. Áhčči B lohka ahte bearašgiella lea hehtten máná sámegiela ovdáneami. Áhčči Á ii geavat sáni *bearašgiella*, muhto čilge bearraša giellageavaheami ná: *Mii hállat eanemusat dárogiella ruovttus, go mu eamit ii máhte sámegiela*. Áhčči Á hállá sámegiela mánáin go lea guovttá suinna, go veahkeha skuvlabarguiguin ja go leat ovttas eará sámegielat olbmuiguin ovdamearkka dihte sámegielat asttuáigge doaimmain. Muhto go bearaš borada ovttas, geahččá TV ja muđuige lea ovttas, de son hállá riikkagiela buohkaide, ja mánná maid hállá riikkagiela sutnje.

Informántabearrašiin orru guoimmi sámegiela máhttu mearrideamen bearašgiela. Go sámegielat olbmo guoibmi oahppá sámegiela, de sáhtta sámegiella šaddat bearašgiellan. Jos guoibmi ii máhte, de šaddá riikkagiella bearašgiellan. Leat dattetge bearrašat mat rihkkot dán minstara. Bearrašis G hállá isit álo sámegiela mánáide, maddái borranbeavddi guoras, vaikko eamit álggus ii ádden sánige sámegiela. Maddái Č bearraša áhčči hállá álo sámegiela mánáiguin ja dávjá iežas eamidii. Dan son sáhtta dahkat go eamit lea álo ádden sámegiela.

Bearašgiela váikkuhus mánáid sámegiela dássái lea viehka čielggas, muhto ii áibbas. Golbma sámegiela 1 nuorrainformántta bohtet ruovttuin main sámegiella lea áidna bearašgiella dahje sámegielat váhnen álo hállá sámegiela mánnái. Sámegiela 2 nuorrainformánttain guovttis bohtiba ruovttuin main riikkagiella lea bearašgiellan ja guovttis guovttegielat ruovttuin main sámegielat váhnen álo sámasta mánáiguin.

6.4 Cuovkanan giellafierpmádagat ja daid váikkuhusat

Golbma váhnama geat eai leat hállan sámegiela mánáiguin, leat vásihan ahte sin sámegiela lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádat cuovkanii mánnávuodas dahje nuorravuodas. Okta áhčči ii máhtán šat sámástit go oaččui mánáid, nubbi ii dovdan iežas máhttit doarvái bures go ii lean hártjánan sámástit, ja goalmmát lei heaitán sámasteames eanaš sámegielat oahpes olbmuiguin, vaikko son hálldašii sámegiela bures go mánná riegádii. Sihke Áhčči D, Áhčči E ja Áhčči H leat mánnán oahppan sámegiela, muhto eai hála sámegiela iežaset mánáiguin. Sin mánát gullet buohkat Sámegiela 3 -jovkui.

Massii sámegiela masá ollásit

Áhčči E hálai sámegiela gitta dassáži go fárriga etniinis eret stuorrabearrašis, gos áddjá ja eará fuolkkit sámástedje suinna. Ođđa birrasis olbmot eai hállan šat sutnje sámegiela. Dannego ii gullan šat giela, de vajáldahttigodii dan. Son geahččalii skuvllas oahppat sámegiela, muhto ii lohkan das bohtán mihkkege, dannego oahpahus lei nu heittot. Áidna báiki gos son ain gulai sámegiela, lei ádjá guoktá áhkuin luhtte. Vaikko son finai dávjá doppe, de su sámegiella ii seilon. Son heittii ieš sámásteames, ja áddjá ja eará sámegiela fuolkkit heite sámásteames sutnje. Áhčči E ásaiduvai ollesolmmožin mánnávuoda giláži. Dalle sámegiela fulkkiid lohku lei geahppánan ja dál son gullá hárvve giela. Áhčči E lei jurddašan oahppat sámegiela ođđasis ovdalgo vuosttaš mánná riegiid ja smiehtai ain dalle go mánná lei uhcci. Su mielas livččii somá máhttit sámegiela ja somá hállat sámegiela iežas mánáiguin. Muhto son ii vuoruhan giellaoahppama.

Tenkte nok litt på det. Hadde jo vært artig å kunne lært dem det. Og så hadde det jo vært artig å kunne det selv. Men det har ikke vært prioritert. (Áhčči E)

Birasgiella ja sámegiela fuonášeapmi hehttii

Áhčči H oahpai sámegiela eatnigiellan ruovttus. Guktot váhnemat sámásteigga sutnje ja su oarbiniidda. Muhto son ja muhtin oarbinat vástidišgohte dárogillii árrat mánnávuodas. Son ii muitte ieš dárkilit goas dat dáhpáhuvai, muhto son dáidá leat heitán hállamis sámegiela juo moattejakhkáššan. Áhčči H ii loga iežas vuos oppa smiehtange, mo dát giellamolsun dáhpáhuvai. Son jáhkka sivan dasa lean, ahte sii ásse guovllus gos ledje ollu dárogielat olbmot ja sii vázze buohkat seamma skuvlla. Danne su mielas giellamolsun lei áibbas lunddolaš.

Vi var jo i et område hvor det var veldig mye norsktalende (...) og vi gikk alle sammen på samme skole. Jeg har aldri tenkt over det. Det var bare helt naturlig. (Áhčči H)

Áhčči H sámegiela lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádat lei dušše lagamus bearaš ja muhtin boarrásut fuolkkit. Su sámegiela fierpmádat ii sturron, dannego son ii sámástišgohtán eará mánáiguin iige iežas oarbiniiguin. Dasa lassii lean sámegiela oahpahus skuvllas, ja eará ollesolbmotge ledje

heaitán hállamis sámegiela mánáide. Mánnávuodas sus lei oktavuohhta sámegielat fulkkiiguin ja eará oahpes olbmuiguin dutkanguovllu eará osiin. Doppe sámegielas lea nannosut sajádat, muhto dát oktavuohhta ii veahkehan su doalahit sámegiela. Dat lea baicce báhcán bahča muitun. Eandalit mánát ja nuorat, muhto maiddá ollesolbmot bilkidedje sin guovllu olbmuid dannego eai máhttán sámegiela, ja go sii geahččaledje sámástit daiguin, de dat čaibme dannego sii hálle sámegiela heittogit.

Vi trengte bare å komme opp til brua før de flirte av oss som kom fra nedre Tana. At vi ikke kunne samisk, og når vi prøvde å snakke samisk så ble vi latterliggjort. Og det sitter ennå i meg. (Áhčči H)

Son lohká iežas áddet daid geat čaibme, dannego sidjiide lei sihkarit ártet go olbmot áddejedje sámegiela, muhto eai máhttán hállat. Dattetge atná dán bilkideami čielga váttisvuhtan sámegiela geavaheamis. Sihke son ja earát maid leat garván sámasteames. Go šattai áhččín, de son ii jurddašange hállat sámegiela mánáidiguin. Dattetge son jáhkášii iežas nagadan dan. Jos son livččii lean dihtomielaš ja geahččalan. Muhto son atná dan lossadin dannego ii máhte ieš hállat.

Hadde man vært veldig bevisst og prøvd. Så hadde man kanskje klart det. Det er tungt når du ikke kan prate sjøl. (Áhčči H)

Áhčči H geardduha munno jearahallamis mánggi, ahte son ii máhte sámástit dahje ahte son ii máhte sámegiela doarvái bures. Jearahallama maŋŋá moai juhke káfe ja háleštalle badjelaš diimmu guovttá. Olles ságastallan lea sámegillii ja son hállá iežas guovllu suopmana čielgasit ja riekta, vaikko ii hála nu njuovžilit go olmmoš guhte geavaha giela juohke beaivve. Áhčči H sámegiela fierpmádat cuovkanii juo árrat mánnávuodas. Giellamolsuma dihte mii dáhpáhuvai lagašguovllus, son ii sosialiserejuvvon sámegielat birrasii. Sihke mánnán, nuorran ja ollesolmmožin lea eará sámegielagiid negatiiva láhtten hehtten su viiddideames iežas sámegiela lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádaga.

Giellafierpmádaga cuovkaneapmi nuorravuodas

Áhčči D šattai álggus bajás áhku ja ádjá luhtte ja sus lei sámegiella váldogiellan ruovttus gitta álgonuppelogi jahkái. Dalle bodii nuppástus su

eallimii. Son fárrii váhnemiid lusa dárogielat báikái. Son hállagođii dárogiela oarbiniiguin, ja dušše áhčiinis son hálai muhtimin sámeziela ođđa ruovttus. Áhku guoktáin hálai sámeziela nu guhká go soai eliiga, muhto nuorravuođas heittii sámasteames eanaš olbmuiguin geat gulle mánnávuođa sámeziela fierpmádahkii. Dalle go fárrii ruovttoluotta mánnávuođa báikái, ledje doppe uhccán olbmot geaiguin son sámástii šat. Dál son hállá muhtimin sámeziela barggus. Dát ođđa sámezielat oktavuodát leat dattetge dakkárat, geaid son deaivá dušše barggus iige sus leat ollu oktavuohhta singuin.

Áhčči D smiehtai veaháš ovdalگو vástidii gažaldahkii, manne son lea molson hállangiela olbmuiguin geainna son ovdal sámástii. Son dadjá ovttá nama, ovddeš skuvlaskihpára, geainna son ii sámás šat ja láhttesta: *Han gikk jo også gjennom den tvangsopplæringa på skolen.* (Sonhan maid manai bággooahpahusa čađa skuvllas). Dieinna dieđuin son čatná giellamolsuma skuvlavázzimii, mii dáhpáhuvai dušše riikkagillii. Skuvlla maŋŋá eaba lean šat hárrjána sámástit gaskaneaska.

Áhči ja eatni D jearahallen oktanaga ja dárogillii, dannego eadni ii hála sámeziela. Muhto jearahallama gaskkas moai sámasteimme, ja Áhčči D hállá sámeziela njuovžilit dego gii beare eará eatnigiela hálli. Son lohká iežas máhttit sámeziela doarvá bures hállat iežas mánáin, muhto dattetge ii daga dan. Geavahan ohpihit ákkastallan (accounting) ja iežasgádjaleapmi (Face-working) -doahpagiid bearraša D jearahallama analyseremis, dannego metoda heive reaidun oazžut áddejumi olbmuid vugiin legitimeret, čilget ja nannet láhttemiid ja mearrádušaid (Järvinen 2003: 4; 2001: 268; gč. maiddái kapihttala 3.4.3). Jearahallama gaskkamuttus jearan sudnos, mo giellaválljen mánái dáhpáhuvai. Gažaldaga dihte šaddá unohis jaskes boddu ja ádjána guhká ovdalگو goabbágo dadjá maidege. Áhčči D láhttesta ahte son ii dieđe ja jearrá eamidis muitágo son. Eadni D dasto čilgegoahhá vuollegaččat, ahte soai leigga hállan áššis ja ahte isit livččii sámástan mánái. Ohpit šaddá boddu ovdalگو Áhčči D dadjala dego livččii suhttan iežas vuosttaš ákkastallama dihte, namalassii ahte su mielas lea suivat okto hállat:

Vet du det! Jeg synes det er kjedelig å snakke alene. (Áhčči D)

Dasto son njulge čielggi ja njahkala ovddosguvlui. Ain son orru leamen veaháš suhtus go čilge buorebut iežas oainnu manne lea suivat okto hállat. Dat lea dego seaidná hállat.

Det er kjedelig å snakke alene. Det er liksom å snakke til en vegg.
(Áhčči D)

Eamit ii dohkkehan vajot isida vuosttaš viggamuša gávdnat dohkálaš čilgehusa áššái. Son viggá odđasis ráđđádallat isida láhttema birra:

Men hvis du hadde snakket til henne, så hadde du jo ikke snakket alene.
(Eadni D)

(Boddu. Áhčči D ii vástit maidege.)

Ja, litt alene en stund, til å begynne med. (Eadni D)

Áhčči D mieiggasta ja roahkoha gieđaid. Son ii daja vel maidege. Eadni geahččá munnje ja dadjá vuollegaččat:

Vi prata om det. Men det... Det blei ingenting. Jeg vet ikke om det hadde blitt ugunstig. Eller, jeg vet ikke hva det hadde blitt.

Mánáid sámeгиela máhttu lea oassin báikkálaš diskurssas. Mán̄gga váhnen-jearahallamis lea bohtán ovdan, ahte lea lunddolaš hállat sámeгиela mánáide, jos ieš máhtá. Áhčči D ii čuovo dan málle, mas mán̄gasis orru leamen oktasaš áddejupmi. Danne ii leat vuordemeahtun, ahte Áhčči D dovdá dárbbu bealuštit iežas dagu. Son geahččala čilget manne ii leat dohkkekemeahtun, ahte son ii leat sámástan mánnái iige su sáhte sivahallat, dannego lea nu váivi okto hállat mánnái. Go eamit vuostálastá su, de son jávohuvvá áigeboddi. Muhto de son buktá odđa ákka ja ságastallan joatkašuvvá.

Áhčči D: *Men det var jo den tida at jeg var så mye borte...*

Eadni D (geahppasut jienain): *Ja. Og når jeg heller ikke forsto et ord samisk på den tida. Jeg kom hit (jahkemearit) før hun ble født. Da kunne jeg ikke et ord samisk. Jeg tror det ville ført til at det hadde blitt så unaturlig for dem å bruke samisk. Nu hadde det sikkert vært annerledes. Tror jeg.*

Áhčči D: *Ja. Hvem vet... Hvem vet... Det der...*

Lea ovdamunni ahte soai leaba guktot fárus joavkojearahallamis. Das soai gártaba gullat nuppiideaskka vástádusaid ja go guovttemielatvuolta bohciida, de beassaba vástidit nubbi nubái. Áhčči D ii beasa eret ovddasvástádusas vuosttaš čilgehusain ja ferte čilget dárkilabbot, manne son ii leat sámástan mánái. Go son de ákkastallá ahte son gárttai leat ollu eret dalle go máná lei uhcci, de eamit dohkkeha dan čilgehusa ja dovddaha iežas lean váttisvuhtan máná sámegiela očcodeamis. Danne go son, máná eadni, ii máhttán sánige sámegiela, de son ádde ahte isidii lei váttis sámástit ruovttus. Dainna eamit veahkeha isida gádjalit iežas. Su láhtten ii leat nu dohkketmeahttun go álggus sáhtii orrut. Eamit fas lei ođas sámi birrasis iige lean oahppan gielas maidege. Dát lea eamida ákkastallan ja su iežas gádjaleapmi. Ii sáhte suge láitit dan dilis, maid goappašagat dadjaba váidalahttin, ahte máná ii oahppan áhči eatnigiela.

6.5 Manne sámegiela mánáide?

Todal (2002: 102) čujuha golmma motiivii sámegiela oahpahallamis nubbigiellan: Integratiiva motiiva, instrumentála motiiva ja kontinuutehta motiiva. Dán dutkamušas ii leat sáhka dušše nubbigiela oahpahusas, muhto maiddá váhnemiin geat ieža hállet sámegiela mánáiguin. Dattetge heive analyseret sin Todal golmma motiivva hárrái, danne go buot váhneninformánttat háliidit, ahte mánát máhttet sámegiela ja buot golbma motiivva bohtet ovdan váhnenjearahallamiin. Váhnemat vuoruhit motiivvaid, ja sáhtta dadjat ahte motiivvain lea hierarkijja. Váhnemat atnet máná guovtteja golmmagielatvuoda buorin sihke dálá skuvlavázzima, boahhteáigge joatkkaoahpu ja bargomárkana dáfus, erenoamážit jos máná boahhteáiggis ásaiduvvá ruovttuguvlui. Eanaš váhnemat eai dattetge deattut dákkár instrumentála sivaidd, go jerren, manne sii leat hállan sámegiela mánáide dahje fuolahan ahte máná lea oahppan sámegiela. Sámegiela 1 ja 2 -joavkkuid mánáid váhnemiin jerren vel, maid máná livččii manahan, jos ii livčče oahppan sámástit ja Sámegiela 3 -joavkku mánáid váhnemiin jerren, maid máná lea manahan go máhtta uhccán sámegiela. Dalle boahta ovdan ahte sámekultuvrra jotkkolašvuolta lea dehálamus motiiva.

Kontinuítehta motiiva

Áhčči G smiehttá guhká ovdalgo vástida, ahte sutnje lea leamaš lunddolaš hállat sámegiela mánáiguin. Go jearahallama loahpas jerren, leago sus vel lasiheamoš, de son lohká iežas smiehttan, manne son lea sámástan mánáiguin ja čilgegoahtá. Sámegiella lea vuoddoárvu su eallimis ja su motiiva sámegiela sirdimis lea čielga kontinuítehta motiiva.

Sámegiella lea mun ieš. Dat lea mun, luondu, luonddu birra, meahcástandilli, muorračuohppamis, skohtervuodjimis. Dathan lea olles sohka. De mun jáhkán. Dat ii leat eará go diet. Giella lea olles sohka. Dan mun jurddašan ahte livčče manahan buot maid máttut leat midjiide addán. (Áhčči G)

Áhčči B logahallá vuos mánggagielatvuoda buriid ja daid vejolašvuodaid, maid mánggagielatvuolta addá eallimis. Dasto son jurddaša áigebotta ovdalgo dadjá, ahte čiekŋalamos sivva sáhtta leat luondu.

Go ieš lean luondduolmmoš, luonddu ealli, de dat luonddus eallin kultuvra livččii juoga dakkár maid sáhtášii oahppat dan giela bokte. Mo birget luonddus luondduin. Dat, dat oaidnu luonddus ii livčče seammá jos luonddus jođášii eará gielain. (Áhčči B)

Eadni B guhte ieš ii máhte sámegiela, jurddaša ahte mánná lea juo manahan ollu, danne go ii máhte sámegiela nu bures go livččii vejolaš. Songe oaivvilda ahte mánná manaha árbedieđuid iežas sámegiela duogázis ja ruohtasiin, maid dušše buori sámegiela dáidduin fidnešii.

Ihan puhuisin niin kun semmoisista saamen kielen tuomista kulttuuriarvoista, mihin viitaten hyvään kieleen ja sen ymmärtämiseen saisi niistä toisista juurista paremmin tietoa. (Eadni B)

Áhčči C fas čilge sudno eamidaš giellaválljema duogábealde lean ideologiiija. Soai leigga guktot dego mannan čađa dan sámi kultuvrralaš morráneami mii dáhpáhuvai 1970- logus.

Munnos lei čielggas ahte sámi kultuvrra mii fertet gáhttet juohke láhkai ja guktuin lei ruovttuin sámegiella eatnigiellan iige boahtán eará millii go ahte galggai hállat sámegiela ja mánáide maid. (Áhčči C)

Bearraša E váhnen guovttos leaba áibbas ovttaoaivilis das, ahte sudno máná guovttos leaba manaheamen juoidá go eaba máhte buorebut sámástit. Eadni dadjalastá dalán ahte máná guovttos manaheaba iežaska árbbi. Áhččige lea ovttaoaivilis:

Hm. Det de går glipp av er vel arven sin. Det er jo den. (Eadni H)

Du mister jo litt av arven. (Áhčči H)

Eadni muitala man alla árvu su ruovttuguovllu suopmanis lea ja man nana identitehta guvlui gullelašvuohta addá olbmuide. Su mielas sámegiella galggašii addit seamma gullelašvuođa ja identitehta su mánáide. Muhto dan dat ii daga. Áhččige atná dan váivin.

Når det gjelder samisk så ser jeg jo at det skulle være det for dem. Det er jo det de har mistet. (Eadni H)

Det er jo litt dumt. (Áhčči H)

Áhčči Á muitala identitehtaášši dehálamos sивvan dasa, ahte son lea fuolahan ahte máná oahpai sámegiela. Soai leaba eamidaš guktot sápmelaččat, vaikko ii goabbáge hála sámegiela eatnigiellan. Danne son háliidii ahte máná oaččui giela ruovttoluotta.

Ja jos ii máhte dan giela, de váilu juoidá dan identitehtas (...) Nu ahte dat lea dehálaš oassi sápmelaš identitehtas, lea dat giella. Dat lea dat stuorámus sивva ahte mun lean goittot háliidan ahte iežan máná oahppá sámegiela maid mun in oahppan eatnigiellan. Ahte dat lea diedusge sивvan ahte fidne dan giela ruovttoluotta. (Áhčči Á)

Eadni A ii leat sápmelaš, muhto oaivvilda dattetge ahte máná manahivččii iežas giela, iežas álbmoga giela, jos ii máhtáše sámegiela. Giela manaheapmi livččii čuohean máná sápmelaš identitehtii.

Vaikko mo eallá dáppe ja hállá suomagiela, ii máhte šat sámegiela, de manaha dan kulturidentitehta vaikko mo dadjá ahte son lea sápmelaš. Dat manaha dan, ja dat lea stuorra riggodat máhttit máddariid giela. (Eadni A)

Eadni H lea ieš váillahan sámegeiela máhtu. Son geažida jaskadit ahte heajos sámegeiela máhttu sáhtášii váikkuhit máná identitehtii.

Men i forhold til identitet. Hvordan han ser på seg sjøl som norsk eller samisk eller begge deler. Jeg vet ikke. (Eadni H)

Dego dás oaidnit, de váhnemat deattuhit kontinuehta motiivva go čilgejit, manne mánát leat oahppan sámegeiela dahje galggašedje oahppat sámegeiela buorebut.

Integratiiva motiiva

Muhtin váhnenjearahallamiin bohtet ovdan maid integratiiva motiivvat, muhto dat eai leat gallii áidna sivvan. Eadni Đ lohká iežas atnit riektan, ahte mánát ohppet dan maid son ieš máhtta. Dat lea ovddimusat kontinuehta motiiva. Muhto son deattuha maid, ahte máná oktavuohta áhku guoktái ádjáin lea maid leamaš dehálaš motivašuvdna sámegeiela sirdimis mánáide.

Mun jurddašin maid dan, ahte go boahtit ádjá ja áhku lusa, de lea hirbmat dehálaš máhttit sámegeiela, go de sáhttit hállat dan giela maid soai máhttiba buoremusat. (Eadni Đ)

Su isit fas jáhkká ahte mánáide livččii váttis birgehallas lagašguovllus, gos sámegeiella lea váldogulahallangiellan maiddá mánáid ja nuoraid gaskkas. Datge lea čielga integratiiva motiiva. Daningo sámegeiella geavahuvvo, de lea maid dehálaš ahte mánát máhttet dan.

Uten samisk språk hadde de nok blitt litt utafør i dette området. Kanskje hadde de ikke blitt like godt akseptert i nærmiljøet. Det tror jeg faktisk. (Áhčči Đ)

Áhčči C geahččá ovddimusat praktihkalaččat gažaldahkii, maid máná livččii manahan, jos ii livčče oahppan sámegeiela. Su mielas mánás ii livčče oktavuohta gránnjáriikka olbmuiquin ja maiddá oktavuohta fulkkiiguin livččii heajut. Dakkár dilli livččii čuohean maid áhči dovdduide.

Dat livččii manahan daid oktavuođaid mat dál leat mahkáš dáža beallai. Ja livččii veaháš váddásut gulahallas buot daid fulkkiiguin. Galgá álo

*molsut giela su dihte go bohtet fuolkkit dahje jos ieš vuolgá fuolkedállui.
Dat livččii váivi. (Áhčči C)*

Eadni F ii máhte ieš sámástit, muhto lea áŋgiruššan garrasit vai máná oahppá sámegiela. Son bázii okto mánáin go dat lei uhcci. Dan maŋŋá máná ii oahppan sámegiela ruovttus. Liikká máná gullá Sámegiela 1 -jovkui. Eadni čilge ahte maŋŋá go bázii okto mánáin, de lea leamaš su eallinprošeakta bajásgeassit sámemáná. Son lea ieš bajásšaddan sámi servodagas, gos giella lea jávkamin ja olbmot heahpanaddet iežaset sámi duogáža dihte. Son dovdá dárbbu ovddidit máná giela vai sutnje ii báze ráigi, muhto ovdána dievaslaš olmmožin. Muhto seammás dát heive oktii su ideologiijain. Son jáhkka dasa ahte gullelašvuhta riggudahtta olbmo. Gullelašvuhta maid máná su mielas dárbbáša, lea gullelašvuhta áhči gilázii ja dan son oázžu sámegiela bokte.

Instrumentála ja integratiiva motiiva

Máná I gullá Sámegiela 3 -jovkui ja lea heaitán oahpahallamis sámegiela skuvllas. Su eadni deattuha geavtlaš áššiid go vástida gažaldahkii, maid máná manaha go ii máhte sámegiela buorebut. Son oaidná vuosttažettiin váttisvuodaid báikkálaš bargomárkanis, gos sámegiela máhttu lea dávjá eaktun, muhto son maid leikoša ahte sámegiella sáhtášii leat dehálaš eará sivaidd geažil olbmo eallimis, namalassii ráhkisvuodas.

Det er jo visst hun skal bli igjen i Tana, søke jobb her så mister hun jo en del. Og samme hvis hun skulle finne på å gifte seg eller bli forelsket i en samegutt. Så er det jo ikke sikkert hun klarer å følge med på samtalene. Og det skjer jo fort det. (Reašká). (Eadni I)

Áhčči H guhte máhtta sámástit, muhto hárve dahká dan, ii oainne máná manahit maidege eará go sámegiela máhtu. Son atná dattetge buorin máhttit veaháš sámegiela jos áigu ássat davvin, muhto oaivvilda máná birget bures servodagas vaikko ii sámástivčče.

Det er klart at hvis du skal boende her oppe så hadde det kanskje vært en fordel å kunne litt samisk, men jeg ser nu... Jeg fungerer jo godt i samfunnet i dag. Så samfunnsmessig tror jeg ikke det er noe problem. (Áhčči H)

6.6 Sáme giela 1 ja 2 mánáid giela ovddideapmi

Eanaš sáme gielat váhnemat fáttmastedje mánáideaset iežaset sáme gielat fierpmádahkii juo riegeadeami rájes. Buot dat mánát gullet dál Sáme giela 1 ja 2 -joavkkuide. Mánáid sáme gielat váhnemat sámástišgohte mánáide, seammá dahke eará fuolkkit ja váhnemiid ustibat. Eanaš áigge dat lea dáhpáhuvvan álfárot váttisvuodaid haga. Muhtimat eai leat goassege vásihan, ahte eará sáme giela hállit livčče moktege vuosttaldan dahje viggan hállat riikkagiela mánáide. Muhtimat fas leat vásihan dan, muhto dat leat leamaš ovttaskas dáhpáhusat, ja olbmot leat dalán sámástišgohtán mánáide go gullet ahte mánát máhttet sáme giela. Maiddái boarrásut fuolkkit geat eai leat hállan sáme giela iežaset mánáide, leat dalán sámástišgohtán bearraša A mánái.

Ii giige goassege jearran, galggan mun hállat du mánái sáme giela vai suomagiela. Dat dušše álge sámástit. (Eadni A)

Maiddái bearraša Č máná áddjá sámásta iežas áddjubiin, vaikko ii leat hállan sáme giela iežas niidii. Eadni Č lea dáhtton áhčis sámástit mánáin, muhto eadni jáhkka ahte áhčči livčči gohčokeahttáge sámástan, ja gohčoda iežas áhči dehálaš giellagaskusteaddjin.

Jeg tror jeg sa til han at han må snakke samisk til ungene mine. Men det tror jeg nesten han hadde gjort uansett. Og jeg har aldri opplevd det som vanskelig eller unaturlig. Og han er jo en viktig språkformidler for dem. (Eadni Č)

Eadni Č čujuha eará fulkkiide maid mánáid sáme giela ovddideaddjin. Sis lea stuorra sohka ja eanaš oassi leat sáme giela hállit. Buohkat sámástit mánáiguin. Maiddái Eadni Đ namuha iežas váhnemiid ja fulkkiid go čilge mii lea ovddidan máná sáme giela.

Dieđusge mus váhnemat ja fuolkkit. Dat geavahit giela. (Eadni Đ)

Eadni F guhte bázi okto mánáin, muitalii vuoras olbmuid, máná áhku ja ádjá maid, dávjá álgán dárustit mánái go lei uhcci. Son jáhkka sivvan dasa lean dan, ahte son ieš ii hála sáme giela. Son dáhtui buohkaid sámástit mánáin, vaikko lei lossat gáibidit dan. Ii oktage vuosttaldan ja leat dan rájes sámástan mánáin. Eadni F árvvoštallá ášši nu ahte eai dat sáhtán vuosttaldit

su sávaldaga, go sonhan dáhtui sin hállat iežaset giela. Baicce vásihii ahte olbmot atne dan geahpádussan go eai dárbbášan sus beroštit.

... og da tok jeg den påkjeningen det var å si ”snakk samisk til han, han er same”. Og de blunket ett par ganger og så gikk de over til å snakke samisk. Jeg hørte ikke noen konkrete kommentarer, for de kunne jo ikke godt si noe negativt om det at jeg ville at de skulle bruke sitt språk. I alle fall så var det nu noen som pustet lettet ut at de kunne slappe av og ikke bry seg om meg. (Eadni F)

Eadni F lohká máná šaddan sámezielagin, dannego sus lea lagaš oktavuohhta gili sámezielat olbmuiguin. Dát oktavuohhta lea measta ollásit sámeგილი. Áhčči B ii muital iežas leat lihkostuvvan seamma bures oažžut eará olbmuid sámasit iežas mánáin. Ollugat suomastit mánnái, jos mánná suomastišgoahtá.

Muhto dalle go mun lean leamaš báikki alde mun lean cuigon dan ahte go buohkat hálddašit sámegeiela, de galgá dáppe sámasit. Dál ii galgga suomastit. (Áhčči B)

Su cuiggodeamit leat dušše belohakkii veahkehan. Goittotge čadat sámezielat olbmot leat čuvvon su ávžžuhusa ja molson giela, go leat fuopmášan ahte mánná máhtá sámegeiela. Muhto eai buohkat. Áhčči B dattetge jáhkká ahte olbmot suomastišgohtet mánáin vahágis, jurddaškeahtá maidege.

UNESCO (2003: 14) atná giellaservodaga lahtuid doaladumiid iežaset giela hárrái dehálaš fáktorin vehádatgiela seailluheamis. Váhneninformántaid vásáhusat čájehit ahte eanaš sámegeiela servodaga lahtut dutkanguovlus dorjot sámegeiela seailuma. Dat leage nubbin buoremus molssaeaktu UNESCO mihttáris. Muhtin váhnemat leat gártan dáhtut sámezielat ollesolbmuid sámasit mánáide, muhto sii leat hárve deaividan váttisvuodaid go leat dáhtton olbmuid sámasit.

Sámezielat mánáidgárdi

Sámegeiella mánáidgárdi váldogiellan lea viehka ođđa giellašillju Sámis. Moadde váhneninformántta leat leamaš mánnán mánáidgárdis, ii oktage sis sámi mánáidgárdis. Buot Sámegeiela 1 ja 2 nuorrainformánttat leat fas leamaš sámezielat mánáidgárdis. UNESCO (2003: 11; gč. maiddái kapihttala 2.4.8) atná ođđa giellašiljuid vuostáiváldima dehálažžan, ja dát

giellašillju lea bures vuostáiváldon. Váhneninformánttat geain lea Sáme giela 1 ja 2 mánát, leat ollásit ovttaoaivilis das, ahte mánáidgárddit leat leamaš nana giellaovddideaddjit. Áhčči C dadjá ruovttugiela vuosttamuzžan ja mánáidgárddi giela nubbin go lea gažaldat, mii lea ovddidan máná sáme giela. Goalmmádin son namuha iežas skihpáriid.

Na várra eanemusat lea dat ruovttugiella ja nubbi dieđusge beaiveruoktu ja dieđus ollu skihpárat mat munnos leat sáme gielagat. (Áhčči C)

Maiddá Č bearaš rábmo barggu maid mánáidgárdi lei dahkan máná giellaovddideamis.

Dat gal lea mánáidgárdi mii lea stuorámus. Dat gal lea álfárot dat stuorámus. Munnos lea leamaš NN (mánáidgárddi namma) ja dan gal lean oaidnán ahte doppe lea buorre dilli, ja buorre bargit ja čeahpes olbmot. Ja dat gal oahpahit dan giela ja dollet. (Áhčči C)

Bearaš Đ ásai sáme giela hálddašanguovllu olggobealde dalle go mánná lei uhcci. Báikkis lei maid sáme gielat mánáidgárdi ja soai fidniiga mánnái saji doppe. Váhnen guovttos atniba dan hui dehálažžan máná sáme giela očcodeamis. Áhčči Đ jáhkká ahte livččii leamaš mealgat váddásut oahpahit mánnái sáme giela, jos dakkár fáladat ii livčče lean. Mánná lei álggus dárogielat mánáidgárddis, muhto váhnemat ozaiga saji sáme gielat mánáidgárddis nannet máná sáme giela. Maŋná sii fárrejedje dutkanguvlui ja dan rájes leat dehálaš giellaovddideaddjit leamaš fuolkkit ja skuvla. Sáme giela geavaheami sáme gielat mánáidgárddiin sáhhtá árvvoštallat UNESCO “dálá giellašiljuid treandda” mihttára mielde (2003: 10; gč. maiddá kapihtala 2.4.9). Sáme giella geavahuvvo olles áiggi buot doaimmain dutkanguovllu sáme gielat mánáidgárddiin. UNESCO áššedovdiid joavku gohčoda dákkár geavaheami dievaslaš geavaheapmin. Dat lea nannosamos sajádat mii vehádatgielas sáhhtá leat dihto giellašiljus. Dakkár dilli nanne dieđusge sáme giela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

Skuvlla rolla

Buot sáme gielat 1 ja 2 -joavkkuide gulli mánát leat leamaš sáme gielat oahpahas, juogo sáme gielat skuvllas Deanu gielddas dahje guovttegielat, suoma-/sáme gielat skuvllas Ohcejoga gielddas gos oahpahas lea sáme giellii

sámegiela luohkkálanjain. Badjedásis Ohcejogas lea oassi oahpahusas dattetge suomagillii maid. Earret *nuorrainformántta B* leat buot mánát ain sámegiela oahpahusas. Deanu gieldda Sámegeiela 1 ja 2 nuorrainformánttaid váhnemat leat mearkkašahtti duđavaččabut skuvlii sámegiela ovddidead-djin go Ohcejoga gieldda seamma joavkku váhnemat. Skuvlla vuogádaga erohusat sáhttet leat sivvan dasa. Fishman terminologiija mielde sáhtta dadjat, ahte Deanu gielddas leat 4a-skuvllat, mat leat oalle muddui vehádaga lahtuid hálldus, ja sámegiela oahpahus leat sierra sámegiela skuvllain. Ohcejoga gielddas leat 4b-skuvllat, mat leat majoritehtaálbmoga hálldus, ja sámegiela ja suomagiela oahpahus lea seamma skuvllas. Fishman árvvoštallama mielde lea váddásabbo ealáskahttit vehádatgiela 4b-skuvllain go 4a-skuvllain. (Gč. maddái kapihttala 4.4.7)

Deanu gieldda váhnemat oaivvildit ahte skuvla ovddida mánáid sámegiela bures, muhto muhtimat moitet go skuvla ii váldde vuhtii, ahte buot mánát eai hálldaš sámegiela seamma bures go earát go álget skuvlii. Ohcejoga gielddas ássi Áhčči C muitala ahte máná hállá suomagiela eanaš sámegiela skihpáriiguin. Su čilgehus dasa lea ahte sii leat hárvánan suomastit skuvllas. Maddái eará Ohcejoga gieldda váhnemat oaivvildit, ahte skuvlla vuogádat ii ovddit sámegiela doarvái bures, dannego eanaš oktasaš doaimmat skuvllas dáhpáhuvvet suomagillii ja ovdamearkka dihte skuvla doallá eanaš iditrahpamiid dušše suomagillii. Áhčči B ii oainne ahte skuvllas livččii áigumuš buoridit dili ja oaivvilda ahte dilli ii buorrán ovdalgo: “vuosttaldeaddji joavku boarásmuvvá ja báhcá ealáhahkii ja bohtet albma čuvgehuvvon oahpaheaddjit skuvlii.” Eadni B maid oaivvilda ahte skuvla ii ovddit máná guktuid gielaidd, muhto su mielas skuvllas lea giellamuvra ja mánáid sirren sámegiela ja suomagiela lea boastut. Su čoavddus livččii ahte mánát livčče eambo ovtas. Su mielas dat ovddidivččii sihke sámeg- ja suomagiela.

Skuvlabargguid čuovvuleapmi – leaksoveahkki

Skuvlaguorahallamis boahá ovdan ahte mánáin lea dávjjibut sámegiela áhčči go sámegiela eadni. Muhtin váhneninformánta dadjá ahte dábálaččat bearrašis lea sámegiela áhčči gii máhtta hállat sámegiela, muhto ii lohkat ja čállit. Eadni fas máhtta uhccán sámegiela, muhto son veahkeha mánáid leavssuiguin ja čuovvu sin skuvlavázzima. Dán dutkamuša váhneninformánt-tain buot sámegiela eatnit máhttet lohkat ja čállit. Sámegeiela áhčiin bealli leat analfabehtat sámegiela. Dát dilli lea buktán váttisvuodaid muhtin

bearrašiidda. Okta eadni ii loga iežas duostan bidjat máná sámegielat oahpahussii go su sámegielat isit ii máhte lohkat sámegiela iige máhte veahkehit mánáid skuvlabargguiguin. Dan ferte eamit dahkat guhte ii máhte sámegiela. Boađusin das lea váhnemiid mielas dat, ahte mánás ii leat nu buorre sámegiella go sáhtášii leat. Nuppi bearrašis váhnen guovttos leaba välljen mánnái sámegielat oahpahusa, muhto eadni lea rahčan garrasit vai son bastá čuovvut máná skuvlavázzima. Áhčči ii máhte lohkat sámegiela ja eadni lea leamaš váttis veahkehit leavssuiguin, dannego ii ádde máná sámegielat skuvlagirjjiid. Nubbi eará eadni lea seamma dilis ja muitala iežas dáhtton leaksoveahki skuvllas, muhto dan ii leat ožžon, vaikko lea čilgen ahte son ii máhte sámegiela bargguiguin veahkehit doarvái bures. Dákkár geavatlaš áššit sáhttet hehttet sámegiela ealáskahttima, jos váhnemat geat eai máhte sámegiela doarvái bures, eai oaččo veahki.

Asttuáigge doaimmat ja nuoraidkultuvra

Dutkamuša nuorrainformánttat oassálastet viššalit asttuáigge doaimmaide maid giella ja ovttaskas searvvit lágidity. Dutkanguovllus leat guokte searvvi mat lágidity mánáide ja nuoraide oaivvilduvvon doaimmaid sámegillii: Sámi Siida Ohcejogas ja Deanu Searat Deanu gielddas. Dasa lassin leat eanaš asttuáigge doaimmat Sirpmás sámegillii. Maiddái Deanu gieldda kulturskuvla lágida muhtin fáldagaid mánáide ja nuoraide sámegillii. Sámegielat fáldagat leat dattetge spiehkastagat stuorát govás. Dutkanguovllus eanaš mánáid- ja nuoraiddoaimmat leat suomagillii Ohcejogas ja dárogillii Deanu gielddas. Eará eaktodáhtolaš searvvit, gielddat ja searvegottit lágidity mánáid- ja nuoraiddoaimmaid riikkagillii. Muhtin váhnemat gessetge ovdan dáid fáldagaid hehttehussan sámegiela ovddideamis.

Juo dat gal lea dat nuoraiddoaimma, dat lea beare leamaš suomagillii. Goitge dál go mu mánát leat leamaš das fárus (...) Searvegoddi lea leamaš hui viššal lágidity valáštallandoaimmaid ja dat lea dušše dat ahte das ii leat sámegielat bargi. (Áhčči C)

Eanaš Sámegiela 1 ja 2 váhnemat jáhkket iežaset mánáid ja nuoraid šaddat geavahit sámegiela boahhteáiggis ja hállat sámegiela iežaset mánáide. Sii oidnet juo ahte mánát leat aktiiva sámegiela hállit. Muhtimat vásihit dattetge ahte mánát hállat uhccán sámegiela iežaset ahkásaččaiguin ja atnet váilevaš sámegielat nuoraidkultuvrra hehttehussan sámegiela ovddideamis. Áhčči C

čilge ahte dál go mánná lea sturron ja nuorat álget leat eambo gaskaneaset nu ahte eai leat šat váhnemiid čalmmiid ovddas, de giellabiras lea suomagielat. Su mielas nuorat leat hárrjánaan suomastit skuvllas ja nuoraidkultuvrras lea uhccán mii ovddidivččii sáme giela geavaheami. Danne ii loga máná sáme giela ovdánaan nu bures go galggašii.

Dan manjá ii ovdán nu bures go livččii earálágan birrasis vejolaš. Go dat bohtet dakkár nuppelohjakhkásažžan dat leat hui uhccán ollesolbmui dahkamuš ja dat interessat leat sis áibbas dan nuorakultuvrras. Doppe lea uhccán mii doarju sáme giela dien agis. Ovdamearkka dihte dalle girjjit, filmmat ja rádioprográmmat. Dat leat beare suoma- daikke eangalsgillii dat áššit mat dalle leat beroštahttit. Ja de álget diet DVD-filmmat mat dán áigge leat hui ollu. (Áhčči C)

Váhnemat gesset maid ovdan, ahte sáme gielat asttuáigge fálddagat leat bures ovddidan mánáid sáme giela ja sáme giela geavaheami eaige gáibidivčče ahte visot fálddagat livčče sáme gillii, muhto háliidivčče eanet. Eadni Č atná masá lunddolažžan ahte eanaš mánáid- ja nuoraiddoaimmat leat dárogillii. Muhto rábmui Deanu Searat -searvvi mas sáme giella lea váldogiellan.

Her er jo mange foreninger,. Ungene er med på idrettsaktiviteter, og i de fleste er norsk hovedspråk. Og det er vel nesten naturlig i en sånn kommune som vi bor i. Men Deanu Searat er jo et sånt språkfremmende tiltak hvor det brukes samisk for det meste. (Eadni Č)

Nuoraid asttuáigge doaimmat ja nuoraidkultuvra leat dávjá guokte beali seamma áššis. Mii sáhttitge gohčodit daid giellašiljun. Dan giellašiljus orru leamen treandan ahte riikkagiella lea váldogiellan. Dan ii sáhte dattetge gohčodit odđa treandan. Lea baicce odđa treanda ahte eangalsgielat nuoraidkultuvra váldá saji riikkagielas ja maid ahte sáme giella geavahuvvo muhtin asttuáigge doaimmain. Dán dihte UNESCO (2003: 10; gč. maiddái kapihttala 2.4.9) vuohki árvvoštallat dálá giellašiljuid treanddaid ii heive ollásit dutkanguovllus. Dattetge lea čielggas ahte eanet sáme gielat asttuáigge doaimmat nannešedje sáme giela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid ja sáme giela ealáskahttima.

6.7 Sámegeiela 3 mánáid sámegeiela ovddideaddji

Sámegeiela ealáskahttimis livččii dehálaš ahte mánáin geat eai oahpa sámegeiela ruovttus, livččii vejolašvuohta oahppat sámegeiela eará vugiid mielde. Fágagirjjálašvuodas leat earret eará ovdamearkkat, mo eangalsgielat mánát ohppet kumry Walesas, mo maorit Aotearoas leat jorgalan giellamolsuma *Kohonga Reo* -giellabeasselihkadusain ja mo eangalsgielat mánát ohppet Hawaiiija-giela giellabeasis ja giellaláviumis. Sámisge leat anáraččat nagan jorgalit giellamolsuma giellabesiin ja sámegeielat oahpahusain skuvllas. (Davies 1996: 11–48; Pasanen 2003; Schütz 1994: 366–370; Tsunoda 2005: 202–203.) Dutkanguovllus leat muhtin dákkár fáldadagat riikkagielat mánáide, muhto dat eai leat olámuttus juohke báikkis (gč. maiddái kapihttala 4.4.7). Lean jearahallan vihtta Sámegeiela 3 nuorrainformántta kvalitatiiva metodaiguin. Buohkat leat leamaš riikkagielat mánáidgárddis ja njealjis leat ožžon sámegeielat fáldadaga dárogielat mánáidgárddis. Nuorrainformánta D ii ožžon dákkár fáldadaga, muhto oahpahallagođii sámegeiela dalle go álggii skuvlii. Sámegeiela 3 nuorrainformánttaid váhnemat leat duđavaččat dan sámegeiela oahpahušii maid mánát ožžo mánáidgárddiin. Dađi bahábut sii leat sakka beahttašuvvan, go sin mánát eai leat oahppan sámegeiela buorebut skuvllas.

Sámegeiella dárogielat mánáidgárddis

Sámegeiela oahpahuš mánáidgárddis lea eaktodáhtolaš fáldadat. Dalle go dakkár fáldadat áсахuvvui, bearaš E mearridii bidjat máná guoktá dohko. Váhnenuovttos oaivvildeaba ahte máná guovttos oahpaiga hirbmat olu oanehis áiggis. Fáldadat lei oktii vahkus, dalle lei sámegeielat bargi mánáidgárddis ja son hálai sámegeiela mánáide ja oahpahii earret eará lávlagiid. Eadni D livččii sirdán máná guoktá sámegeielat mánáidgárdái, jos dat geavatlaččat livččii lean vejolaš. Muhto dat ii lean vejolaš, dannego lagamus sámegeielat mánáidgárdái lei lagabui 50 kilomehtera mátki.

Maiddá I nuorrainformánttas lei seammalágan sámegeiela fáldadat mánáidgárddis. Ovtta beaivvi vahkus lei sámegeielat bargi su ossodagas ja hálai sámegeiela buot mánáide. Son doalai rahpanbottu sámegeillii ja muitalii máidnasiid, lávllui ja oahpahii sámegeiel sániid. Eadni I lea duđavaš dán fáldadahkii ja oaivvilda máná oahppan olu sámegeiela ja sus lei buorre vuodđu go álggii skuvlii. Songe livččii bidjan máná sámegeielat mánáidgárdái, jos dat livččii lean vejolaš. Muhto son ii ožžon lobi, dannego mánáidgárddi njuolggadusaid mielde galggai nubbi váhnenuovttos hállat sámegeiela mánáide.

ovdalgo oačču saji. Gažaldahkii manne son livččii välljen sámegiela mánáidgárddi, vástida son ahte giella lea álo dehálaš ja jos áigu Detnui báhcit, de ferte máhttit sámegiela. Ii oaččo barggu, jos ii máhte sámegiela, goittot lea váddásabbo. Muhtin virggiin gáibiduvvo ahte olmmoš máhtta sámegiela sihke čálalaččat ja njálmmálaččat.

I alle fall hvis du skal bli i Tana da må du jo beherske samisk. Du får jo ikke en jobb hvis du ikke har samisken på plass. Det er i hver fall vanskelig. Enkelte stillinger krever jo at du skal mestre samisk både muntlig og skriftlig. (Eadni I)

Nuorrainformánta H fas lei mánáidgárddis gos okta bargi lei sámegiela. Eadni H lohká iežas diehtán ahte sámegiela bargi álo sámástii mánáide. Go duhkorattai mánáiguin, molssui lihpariid ja borranbeavddis. Dattetge mánná ii oahppan sámástit mánáidgárddis. Eatni mielas sámegiella ii šaddan aktiiva giellan goassege iige passiiva giellan. Son ii máhte vástidit, manne mánná ii oahppan. Su mielas vástádus sáhtta leat, ahte mánát duhkoradde dárogillii, ja sámegiella bázi amasin. Okta sámegiela bargi ii dáidde leat doarvái mánáid sámegiela očcodeamis.

Det er vel fordi barna lekte på norsk, samisk ble noe fremmed. Du kunne lære noen ord og fraser, men det ble ikke noe aktivt språk, og ikke engang et passivt. (Son čaimmai vuollegaččat ja lasihii:) Dessverre... ..så det var jo et språk de hørte hele dagen, på lik linje med norsk. Men det må noe mer til tydeligvis. (Eadni H)

Bearraša D váhnemat eaba loga sámegiela mánáidgárdefálaldaga lean fidnemis ruovttugilážiis dalle go mánná lei uhcci. Gránnjágilážiis nuppe bealde rájá livččii lean sámegiela fálaldat, muhto dat lei ollásit sámegillii, ja bargit eai máhttan máná eatnigiela. Eadni oaivvilda ahte mánná livččii álggus dárbbášan doarjaga sámegiela oahpahallamis, muhto dan son ii livčče ožžon. Mánáidgárdefálaldat lei juogo sámegillii dahje riikkagillii, ii mihkkege dan gaskkas iige lean vejolašvuohta oahppat sámegiela riikkagielat mánáidgárddis. Váhnen guovttos dovdaba ahte sudnos ii lean mihkkege välljenvejolašvuođaid ja danne bijaiga máná riikkagielat mánáidgárdái. Soai eaba oaidnán jearahallamisge, ahte livččii leamaš vejolaš välljet earaláhkai dalá dilis.

Duhtameahttun skuvlii

Buot vihtta Sámegeiela 3 nuorrainformántta leat oahpahallan sámegeiela skuvllas maid. Golmmas leat heaitán oahpahallamis, njealját nuorrainformánta árvvoštallá heaitit go álgá badjedássái ja viđát mánná lohká ain sámegeiela. Sihke mánát ja váhnemat dovddahit jearahallamiin, ahte sii leat duhtameahttumat skuvlla sámegeiela oahpahussii. Dávjá lei vástádussan “skuvla” go jerren, mii hehtte sin mánáid sámegeiela ovdáneami. Váhnemiid kritihkka čuovvu njeallje linnjá: oahpu progreshuvdna, oahpu organiseren, ovttasbargu ruovttuin ja oahpahanvuogit. Eanaš váhnemat namuhit measta buot dáid áššiid.

Nuorrainformánta I lei oahppan sámegeiela dárogielat mánáidgárddis Deanu gielddas ovdalگو álggii skuvlii, muhto vuosttaš skuvlajagiid son váccii skuvlla eará gielddas sámegeiela hálddašanguovllu olggobealde. Doppe ii beassan sámegeiela oahppat. Dalle go bearáš fárrii ruovttoluotta Deanu gildii, son álggii oahpahallat sámegeiela nubbigiellan. Eará luohkkáskihpárat ledje juo lohkan sámegeiela moadde jagi. Dattetge son ii ožžon doarjjaoahpahusa juksat earáid. Go álggii viđát luohkkái, gárte son ja eará sámegeiela oahppit, leat guokte diimmu eanet vahkus skuvllas sámegeiela dihte. Go álge nuoraidceahkkái, gárte leat njeallje diimmu guhkit skuvllas. Dalle son heittii. Eadni čilgii ahte mánná ražai sámegeielain ja go velá ledje eanet diimmut skuvllas, de ii veadján šat. Eatni mielas lea dát heittogis dilli. Su mielas lea čielga ášši, ahte mánát eai háliit leat guhkit skuvllas go earát.

Det sier seg sjøl at ingen unger vil være ekstra på skolen. Og i den alderen er det kanskje foreldrene som vil at de skal ha det. Det er ikke de selv som ønsker det. (Eadni I)

Su mielas lea sámegeiella šaddan eaktodáhtolaš giellan, mas visot ovddasvástádus hoigojuvvo váhnemiid ala. Boađus das lea su mielas, ahte eanaš dárogielat mánát ohppet sámegeiela mánáidgárddis, de sii oahpahallet sámegeiela vuollecehkkiin ja de sii gahčadišgohtet eret nu ahte illá oktage lea báhcán sámegeiela ohppui nuoraidskuvllas. Su mielas čoavddus livččii ahte sámegeiella livččii geatnegahtton fága. Dálá dilis lea menddo álki heaitit. Son čilge oainnus dainna ahte go váhnen oaidná máná rahčamin skuvllas, de ii sáhte bágget sin joatkit fágain mii ii leat dehálaš. Dannego sámegeiella ii lean geatnegahtton, de dat ii leat dehálašge.

... når ungene får problemer i enkelte (fag) da kutter de ut det som er uvesentlig. Da blir gjerne det språket tatt bort, for det er ikke obligatorisk, det er frivillig. For å konsentrere deg om det du sliter med. (Eadni I)

Maiddáí bearaš D livččii doivon ahte mánná livččii oahppan sámegeiela skuvllas. Váhnenuktá mielas lea sámegeiela fáladat váilevaš. Eadni livččii háliidan eanet diimmuid dahje muhtinlágan giellalávvguma. Sin guovllus eai leat mangelágan eahketfálaldagat mánáide sámegillii. Visot fáladagat leat riikkagillii. Son háliidivččii mánnái sámegeielat klubba. Váilevaš sámegeielat fáladagaid dihte ii leat eatni mielas guovllu mánáin vejolašvuohta šaddat guovttegielagin, jos eai leat oahppan sámegeiela váhnemiin juo árramánávuođas.

Maiddáí E ja H váhnemat leat beahttašuvvan go mánát leat oahppan nu uhccán sámegeiela skuvllas. Mánát ledje juo mánáidgárddis oahppan veaháš sámegeiela, muhto go álge skuvlii, de skuvla ii váldán vuhtii dan maid mánát juo máhtte. Dat oahppagohte álgoáššiid odđasis. Dasa lassin váhnemat láitet oktavuoda skuvlla ja ruovttu gaskkas. Sii eai dieđe maid mánát ohppet skuvllas, mánáin eai leat goassege leavssut eaige leat girjjit fárus ruovttus. Mánát leat muitalan váhnemiidda ahte sii eai oahpa maidege, ja seamma oainnuid buktet ovdan maid nuorrainformánttat jearahallamiin muinna. Gaskaceahkis ja nuoraidceahkis leat sis maid eanet diimmut vahkus go oahppiin geat eai oahpa sámegeiela, ja dát dilli orru vuoigatmeahtun sihke mánáid ja váhnemiid mielas. Eanet diimmuid skuvllas mánát gierddašedje, muhto eai gierdda dovddu ahte eai oahpa maidege.

Hun kom hjem og sa at det her gidder jeg ikke mer. For da brukte hun to timer mer enn de andre på skolen, og hun syntes ikke hun lærte noe. (Eadni E)

Váhnemat eai loga alddiset vuoddu árvvoštallat sámegeiela oahpu dási, muhto leat vásihan ahte sámegeiela oahppu šaddá nuoraidceahkis menddo váttisin, dannego mánát leat uhccán oahppan vuosttaš čieža jagi áigge skuvllas. Eadni H mielas lea váivi ahte mánná ii dovdda iežas oahppan maidege gielas maid lea fargga čieža jagi lohkan skuvllas. Son maid jáhkka ahte mánná heaitá sámegeiela lohkamis go álgá nuoraidceahkkái.

Jeg kan tenke meg at han vil velge tysk eller engelsk, for jeg tror i hvert fall slik jeg har skjønt av ham at han ikke kan noe, og det etter syv år på skolen. Det syns jeg er synd. (Eadni H)

Son lea smiehttan mo lea vejolaš ahte ii leat oahppan maidege gielas maid lea guhká geahččalan oahppat. Muhto son ii dieđe vástádusa dasa. Son goit oaidná ahte eai juvssa oahppoplána ulbmila mas daddjo ahte mánát šaddet doaibmi guovttegielagin sámeгиela nubbigiela oahpahusas. Dattetge ii háliit moaitit skuvlla, dannego buohkat geat barget sámeгielain leat su mielas čeahpes olbmot. Son baicce árvala ahte vuogádagas ja ulbmiliin lea juoga boastut, ja dain geat barget eai dáidde leat doarvái buorit reaiddut.

Men synes jo, uten å klandre noen, for alle som har jobbet med samisk her er dyktige folk, det er ikke dem det står på. Det har mer med systemet og målsetningen å gjøre. For man jobber jo etter læreplaner, og det er jo lagt føringer for hvordan opplæringa i samisk i grunnskolen skal være. Så at de kanskje ikke har redskaper gode nok til å gjennomføre det egentlig. (Eadni H)

Dát eadni lea jurddašan man guhká lea riehta doallat máná sámeгiela oahpahusas. Jos mánná ii sáhte ceavzit sámeгielas 10. luohkás, de lea son geavahan áiggi duššás maid son livččii baicce galgan geavahit eará doaimmaide. Son maid smiehtta ahte fuones árvosátni sámeгielas sáhtášii bilidit máná loahppaduodaštusa ja headuštit su beassamis dakkár joatkkaohppui masa háliida. Eadni duođaid háliidivččii ahte mánná oahpašii sámeгiela. Muhto go mánná gártá dan dillái, de lea sus bággu smiehttagoahhtit earaláhkai. Son deattuha vel ahte sámeгiela oahppu ii leat leaika. Ferte gáibidit bohtosiid. Das ii leat skuvla, skuvlalágádus dahje departemeanta dahkan doarvái buori barggu.

Og det er der jeg syns at skolen, eller skoleverket eller departementet eller hvem det nå er man skal skyld på ikke har gjort en god jobb. Og jeg tror også lærerne sier at slik det fungerer i dag klarer vi ikke gi ungene et funksjonelt språk på den måten som det skal skje i dag. Men jeg vil poengtere at jeg vet at de lærerne de har hatt, er flinke lærere. (Eadni H)

6.8 Sámegiela 3 nuorrainformánttaid muitalus

Buot vihtta Sámegiela 3 nuorrainformántta leat oahppan sámegiela skuvllas. Golmmas leat dattetge vuollánan ja heitán oahpahallamis sámegiela skuvllas (nuorrainformánttat E1, E2 ja I). Nuorrainformánta H jurddaša heaitit go álgá badjedássái, muhto ii leat mearridan. Buohkat oaivvildit ahte sii eai oahpa maidege skuvlla sámegiela oahpahas. Nuorrainformánta E1 oaivvilda iežas oahppan sámegiela viehka bures mánáidgárddis, vaikko sámegiela oahppu lei dušše ovttá beaivvi vahkus. Son lohká iežas máhttán eanet sámegiela dalle go álggii skuvlii go dál go lea badjedásis. Skuvlla oahpahas lei láittas iige son dovdan iežas oahppamin maidege. Danne leage heitán oahpahallamis sámegiela. Nuorrainformánta E2 maid oaivvilda ahte son oahpai eanet sámegiela mánáidgárddis go skuvllas ja váidala vuos ahte sámegiela oahppiin leat eanet diimmut skuvllas go earáin. Muhto son ii loga iežas heitán sámegiela oahpus dan dihte. Son heittii dannego ii oahppan maidege.

Det var det at vi ikke lærte noe av det. Jeg syntes ikke det var noen vits å gå der. (Nuorrainformánta E2)

Son moaitá oahpahanmetodaid ja muitala, ahte eai ožžon oahppogirjjiid eaige sis lean goassege “albma” leavssut. Sii lávlo ja sárgo ollu sámegiela diimmuin, muhto eai dárbbášan hállat sámegiela. Leavssut ledje geahččat sámi mánáid-TV dahje ođđasiid. Son livččii háliidan eanet “albma” giel-laoahpu dego eaŋgalsgiela diimmuin. Doppe galgá lohkat girjjiid, bargat leavssuid ruovttus, oahpahallat ođđa sániid ja ráhkkanit geahččalemiide.

Vi fikk jo bøker som vi skulle lese i engelsk. I samisktimene fikk vi jo ingenting. Vi bare lagde ting og lekte sånn som vi skulle lære. I engelsk timene får vi jo lekser og har gloseprøver og sånn. (Nuorrainformánta E2)

Maiddá nuorrainformánta H buohtastaddá sámegiela oahpu eaŋgalsgiela oahpuin. Son čilge iežas oahppan eanet eaŋgalsgiela go sámegiela, dan-nego ieš lea geavahan eaŋgalsgiela eambo. Son lohká ollu eaŋgalsgiela internehtas. Jos ii ádde sániid, de geavaha jorgalanprográmma. Sámegiela son lea uhccán geavahan luohkkálanja olggobealde ja son oaidná maid erohusa eaŋgalsgiela ja sámegiela skuvlaoahpus. Eaŋgalsgiela oahpus leat garrasut gáibádusat ja ollu leavssut. Sámegielas leat hárvve leavssut. Nuorrainformánta I maid muitala iežas gártan leat sámegiela dihte njeallje diimmu

eanet skuvllas vahkus go eará oahppit. Seammás son ražai sámegeielain ja ballagođii ahte son ii ceavzze eksámenis 10. luohkás. Son atná duođaid vuoigatmeahttumin leat eanet skuvllas go earát ja lohká dan váldosivvan dasa go heittii. Ballu ahte son oččoši fuones árvosáni ii leat dehálamos sivva, muhto dat maid lea váikkuhan.

Árvvoštallan

Skuvlla sámegeiela oahpahus ii leat doaibman nu bures go sáhtášii dáid nuorrainformánttaid ektui. Sii dovdet ahte eai sáhte skuvllas oahppat sámegeiela. Sii čujuhit oahpahanmetodaide ja struktuvrralaš áššái – sámegeiela oahppiin leat eanet diimmut skuvllas. Muhtin nuorrainformánttat háliidit liikká oahppat sámegeiela ja atnet somán máhttit geiela. Muhtimat leat baicce skuvlla váccedettiin manahan movtta oahppat sámegeiela. Sii eai jáhke iežaset goassege oahppat dan. Orru leamen dárbu guorahallat dárkilabbot sámegeiela oahpahusa metodaide ja struktuvrralaš áššiid dego man láhkai sámegeiella ja sámegeiela oahpahus lea oassin skuvlla dábálaš doaimmas. Servodat lea ovddimusat geavahan vehádatgeiela láivves oahpahusmálle dáid mánáid guovdu sihke mánáidgárddiin ja skuvllas. Mánáin lea leamaš dábálaš majoritehtagielat oahpahus, ja sámegeiella lea oahpahuvvon sidjiide vierrogeiella-málle mielde. Riikkageiella lea leamaš oahpahusgeiellan ja vehádatgeiella lea oahpahuvvon fágan. Baker (2001: 194; gč. maddái kapihtala 2.4.6) teorijja mielde servodaga ulbmil dákkár oahpahusain lea muhtin muddui gielalaš riggodat ja boadus lea ráddjejuvvon guovttegielatvuohta. Lea áddehahti ahte Sámegeiela 3 nuorrainformánttat ja sin váhnemat leat beahttašuvvan, go mánát máhttet dušše veaháš sámegeiela, muhto boadus lea Baker oainnuid mielde juste maid sáhtta vuordit dákkár oahpahasas.

6.9 Sámegeiela ja sápmelaččaid fuonášepmi

Sámi Dearvvasvuodadutkama Guovddáš lea jagi 2005 čađahan dutkamuša sápmelaččaid dearvvasvuoda birra Norggas. Bohtosat leat almmuhuvvon áigečállagis *International Journal of Circumpolar Health* (Hansen et al. 2008). Das bohtá ovdan ahte sápmelaččat geain leat nannosamos sápmelaš mearkkat, ovdamearkka dihte sii geat hállet sámegeiela, vealahuvvojit eanet go kveanat ja dážat sámegeiela hálddašanguovllu olggobealde. Sápmelaččat geain lea geahnohut sápmelaš mearkkat, ovdamearkka dihte eai máhte

sámegiela ja/dahje leat uhcit sápmelaš máttut, vealahuvvojit dávjjibut sámegiela hálddašanguovllus.

Respondents with the strongest Sami affiliation reported higher levels of ethnic discrimination outside the Sami Language Act's district, while respondents with weak Sami affiliation, Kvens and ethnic Norwegians, reported higher levels inside this district. (Hansen et al. 2008: 99)

Jos dákkár doaladumit leat dábálaččat ja olbmot vásihit vealaheami, dannego leat sápmelaččat ja sámegiela hállit, de dat sáhtá váikkuhit giela geavaheapmái ja heajudit sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Jos olbmot vásihit vealaheami dannego eai sámás, de dat maid sáhtá goddit movtta oahppat giela, ja dat maid heajuda sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Fágagirjjálašvuohta deattuha ráđđehuslaš doaladumiid vehádatgiela hárrái ja giellaservodaga lahtuid doaladumiid iežaset giela hárrái (UNESCO 2003: 14–15; gč. maiddái kapihtala 2.4.1 ja 2.4.12). Lea dattetge uhccán fuopmášupmi vehádat- ja majoritehtaálbmoga gaska- vuhtii mikrodásis, vaikko dat doaladumit sáhttet váikkuhit vehádatgielagiid giellaválljemii iežaset ruovttuguovllus. Váhnenjearahallamiin bohtetge ovdan ahte sápmelaš áhčit geat dán dutkamušas geavahit eanemus sámegiela, mitalit maid eanemus ovdamearkkaid das, mo earát lea viggan hárdit ja vealahit sin. Áhčči Č mitala iežas joatkkaskuvllaáiggis muhtin riddobáikkis Finnmárkkus, ahte eará olbmot láhttejedje duođaid funet go gulle sámegiela.

Dat gal diedusge cuigo ja dien nu cille, muhto mii diđimmet ahte dan barge, mii eat beroštan, mii gohčuumet ruovttoluotta. Eat mii lean funet. Ja mun šadden beakkán dakkár mii cielahin olbmuid. (Áhčči Č)

Áhčči C ii lohkan vuos muitit makkárga unohisvuođaid go lei hállan sámegiela eará báikkiin. Muhto dadjalasttii ahte:

Sáhtii leat muhtimin veahá ahte buohkain ii lean dá nu áibbas positiivvalaččat. (Áhčči C)

Áhčči G fas vásihii cielaheami juo nuoraidskuvllas ruovttugielddas. Eará mánát ja nuorat gohčodedje sin “lappan” go sii sámástedje. Dat ii váikkuhan sin giellageavaheapmái. Sii sámástedje liikká eaige beroštan olus maidege das. Eadni Á lea vásihan ahte su mánnávuođa báikkis máddin atne su sámi

duogáža eksohtalažžan ja gelddolažžan. Go fárrii Finnmárkku riddobáikái, doppe olbmot čielgasit fuonášedje sápmelaččaid. Seammá lea nubbi eará informánta vásihan dál. Go johtá iežas sámegielat mánáiguin Finnmárkku rittus, de gullá unohis kommentáraid.

Bare fordi vi er herfra og det går på det samiske. Det har ikke vært mye, men man merker det at det kommer av det samiske. (Áhčči Đ)

Buot váhnemat geat leat dutkanguovllus bajásšaddan dahje guhká orron dutkanguovllus, fuopmášahttet dattetge ahte olbmuid doaladumit sámegiela hárrái leat nuppástuvvan buoret guvlui iežaset mánná- ja nuorravuođa rájes. Dán nuppástusa dovdet buorebut Deanu gieldda go Ohcejoga gieldda váhnemat. Eadni A lea ássan badjel 20 jagi Ohcejoga gielddas iige oainne, ahte gieldda virggálaš politihkka livččii eanet go veaháš nuppástuvvan. Su mielas lea baicce sápmelaččaid oaidnu sámegiela hárrái buorránan.

In dieđe virggálaččat gieldda dáfus, na kánske lea veaháš mannan ovdosguvlui. Muhto sámeservodagas, dat lea buoret guvlui mannamin. (Eadni A)

Su vásáhus lea dattetge ahte muhtin suomelaččat ain atnet sámegiela ovdáneami heittogin, vaikko dákkár oainnut eai leat šat nu dábálaččat go su álgojagiid dutkanguovllus.

Dieđusge ollu leat suomelaččat ainge geat imaštallet ja jurddašit manne galgá nu duoldat dainna sámegielain, iibat dat reahkká ahte hállojuvvo manin galgá oahpahus leat? Muhto ii leat mu mielas nu ollu go dalle... (Eadni A)

Áhčči B ássá maid Ohcejoga gielddas ja váillaha báikkálaš njunušpolitihkkariin duohta dáhtu ovddidit sámegiela. Su mielas politihkkarat ovddidit sámegiela dušše, jos fidnejit ruđa dasa. Jos ruhta lea fidnemis dušše sámegiela ovddideapmái iige seammás suomelaččaide, de eai oza ruđa, dannego boadášii ávkin boasttu olbmuide.

Dat gal gávdnojit dat olbmot geat vudjet dan ášši. Muhto go nubbi bealli lea nu unohasat vuostá. Dat ovdána duollet dállet, muhto dat ovdáneapmi ii leat dakkár oppa áigge. Dakkár jurddašuvuohki ii

gávno politihkas – jos jurddaša gieldda politihkalaš jođiheami. Ahte gieldda njunnoša rájes vuhtto ahte duohtavuodas lea sámegiela vuostá. (Áhčči B)

Eadni B lea dattetge vásihan ahte goit boares olbmot geavahit dál sámegiela eanet go ovdal, ja olbmot eai šat heahpan sámegiela dihte. Bearaš Á lea ássan 15 jagi Deanu gielddas. Dalle go sii fárrejedje dohko, eai gullan gieldda guovddážis sámegiela. Dál lohket iežaset gullat sámegiela juohke sajis.

Da vi flyttet hit for snart 15 år siden så hørte vi ikke samisk ute. Verken på butikkene eller andre steder. Når man går her nu så hører man at folk snakker det i butikkene, til kassa, dem som jobber der. Du hører i gata, over gjerdene med naboen på samisk og det er plutselig blitt et veldig synlig språk på den tida. (Eadni Á)

Leat mealgadit seamma olbmot geat ássat dán guovllus, ja soai čilgeba ahte lea beare nu ahte sámegielat olbmot leat geavahišgoahtán sámegiela eanebut. Ovdal lei sámegiella dušše ruovttugiella. Sámegiela lea šaddan lobálaš hállat jítносит maddái earáid gullut go dušše lagamus bearašlahtuid ja ustibiid gaskkas. Eadni Á lohká maid iežas gullan dárogielat váhnemiid háliideamen, ahte mánat ohppet goitge veaháš sámegielas, kultuvrras, musihkas ja diekkár áššiin. Su mielas leat servodaga doaladumit nuppástuvvan positiivabun ja árvala ahte danne olbmotge geavahit giela eambo.

Maddái Č váhnen guovttos leaba vásihan, mo doaladumit leat nuppástuvvan iežaska mánnávuoda rájes. Áhčči Č ii loga šat iežas vásihit eará olbmuid fuonáseami dávjá.

Dál mun in oainne olmuid čiehkadeamen. Dat lea hirbmat... Dat gal dahká dan ahte dat sámegiella, dat lea hirbmat rikkis, go olmmoš máhtta giela, de lea rikkis. Dat lea álo dovddus, dat ii leat mihkkege fuones gielaid šat. (Áhčči Č)

Su eamitge nanne ahte leat áibbas eará doaladumit dál go su mánnávuodas ja son lea ilus go beassá vásihit dan. Dál lea sámegiella oidnosis ja olbmot sámástit gos beare, muhto ovdal olbmot soite dárustišgoahtit go bohte Deanušaldái ja gávpái.

Det er jo en helt annen holdning. Å oppleve det. Før det ble jo ikke snakket noe særlig om, og sant, mens nu er det synlig og folk snakker samisk uansett hvor de måtte være, mens før så folk slo jo kanskje over til norsk når de kom til Tanabru og butikken. (Čaibmá) og ja... (Eadni Č)

Áhčči Č ii loga negatiiva doaladumiid áibbas jávkan.

Dat gal orru leamen veahá bahča. Dan lohket go mánátge gullet. “Maid biro áigubehtet dainna sámegielain?” Dat gal orru veahá (...) Dat lea maid mis maid okta lagaš olmmoš. Dainna ii gánnet maidege. (Áhčči Č)

Eadni F muittaša daid giellariidduid, go sámegiella šattai oahpahušgiellan skuvllas 1980-logu álggus ja go Sámi oahppoplána válđui atnui Deanu gieldda vuodđoskuvllain 1990-logus. Galgágo leat oahpahuš sámegillii vai ii, dat ii leat šat mihkkege ságastallanfáttáid, dannego dákkár oahpahuš lea sajáiduvvan. Su mielas sámegiela dilli lei fuonimus 30 jagi dassái. Dalle sáhka ii lean dušše giela lunddolaš jápmimis, muhto olbmot vuostálaste sámegiela aktiivvalaččat. Dakkár jienat eai gullo šat.

Eller det var vel ikke helt på bunnen, men på det laveste det noen gang har vært, tenker jeg. Jeg vil nesten si at det var en aktiv motstand, ikke bare en naturlig utdøende, men en aktiv motstand. (Eadni F)

Eadni I lea maid vásihan oahppoplánariiddu 1990-logus. Dalle bodii sámegiela ja kultuvrra fuonášeapmi čielgasit oidnosii báikkálaš ságastallamis. Dát oainnut eai lean matge ođđasat sutnje. Dat leat gullon báikkálaš servodagas nu guhká go son muitá. Son čilge ahte su mánnávuodas lei áibbas dábálaš fuonášit sápmelaččaid ja sámegiela ja dat bisttii vel guhkás 1990-lohkui. Olbmot eai háliidan dovddastit iežaset sápmelaš oasi.

Det ble mye... Det å være fjellfinn var nesten et nedsettende ord, og folk ville ikke vedkjenne seg den biten. Dette med å være samisk og ha samisk som en del av seg sjøl og samisk kultur og alt mulig. Det var nesten: ”Nei, vi e norsk”. Og det var vel en del av det som hadde vært tidligere, sant at.. det ble litt sånn. Den satt jo lenge og langt. Til langt ut på 90-tallet. (Eadni I)

Son árvvoštallá ahte sámegiela ja sámiiid fuonášeapmi hehttii olbmuid ovddideames ja dohkkeheames sámegiela ja -kultuvrra – dannego earát bilkidedje. Báikkálaš servodagas lei olmmoš beanta fuonit šlájás, jos lei sápmelaš. Galggai leat dáža iige olmmoš galgan dovddastit eará duogáza.

Og det var kanskje den biten som gjorde at folk vegret seg fra å ta tak i det samiske språket og den samiske kulturen. Og vedkjenne seg den. For det ble mobbing, og det ble... Det var liksom... nedsettende. Nesten sånn at det var andre rangs å være samisk. Du skulle være norsk. Og ferdig med det. Du skulle ikke vedkjenne deg noe annet. (Eadni I)

Son ii jáhke ahte buot fuonášeamit leat jávkán Deanu servodagas, muhto olbmot leat beassan jurddašit, eaige garra ságastallamat leat šat oidnosit.

Lagašolbmuid negatiiva doaladumit sámegiela hárrái leat váikkuhan bearraša H máná sámegiela očcodeapmái. Sis lei uhca sámegielat biras dalle go mánná lei uhcit. Máná áhkku ja muhtin eará vuoras fuolkkit ásse lahka ja Eadni H ávžžuhii sin sámástit mánáide. Dat ii lihkestuvvan dannego sii eai atnán mange vearan oahpahit sámegiela mánáide. Eadni H muitala ahte áhkku njulgestaga biehttalii sámasteames mánáiguin, ja muitala maid áhkku lei dadjan:

”Hvor kommer du med samisk? Ingensteds. Skal du komme deg noen steder må du kunne norsk.” Og det holdt hun seg vel til overfor våre unger også. (Eadni H)

Bearrašis H leaba sihke eadni ja áhčči sápmelaččat. Eadni H mielas livččii lean vuogas, jos sámegielat fuolkkit livčče sámástan mánnái, go son ieš ii leat beassan oahppat sámegiela mánnán. Muhto sámegielat fuolkkit eai oaidnán ášši seammaláhkai. Máná áhkku anii sámegiela sirdima mánáide duššin ja áddjá ii veadján sámástit, dannego mánná ii su mielas máhttán giela. Eadni H lohká iežas beroštit eambo máná sámegiela máhtus go su isit guhte máhttá sámástit.

Det var nok jeg som brente mest for det, jeg som ikke hadde fått lære det selv da jeg var liten. Jeg ønsket veldig sterkt at de skulle få lære samisk. Fordi jeg syns jeg savnet det selv. Mens de hadde et annet forhold til det som gjorde at de ikke... (Eadni H)

Teorijjat vehádatgielaid ealáskahttimis fáallet gielalaš emansipašuvnna čilgehussan dasa, manne olbmot válljejit ealáskahttit vehádatgiela. Vehádatgiela geavaheapmi ja maiddái dan oahpaheapmi mánáide sáhtta leat friddjavuođa prošeakta. Vehádatgiela geavaheapmi sáhtta leat vuohki beassat eret ovdeš áiggi fuonášeames ja dat lea reaidu, mainna sáhtta cuvket vuoi-gatmeahttun fápmovuogádaga. (Huss ja Lindgren 2011: 7–8.) Váhneninfor-mánttaid mitalusaid vuodul sáhtta dadjat ahte maiddái báikkálaš dásis leat doaladumit sáme giela hárrái buorránan. Erenoamážit giellaservodaga lahtuid doaladumit iežaset giela hárrái leat buorránan. Váhnemat vásihit maid ahte sáme giella lea eanet dohkkehuvvon dál go sin mánná- ja nuorravuodas. Sii eai daja njuolga ahte sáme giela hállan ja sáme giela sirdin iežaset mánáide lea vuostálastinproseassa. Muhto mángga vástádusas lea vuohttimis implisihtta oaivil ahte sii ovddidit sáme giela beroškeahhtá das maid earát oaivvildit, ja dát lea álkit dál dannego doaladumit leat nuppástuvvan buoret guvlui. Dan sáhtta dulkot emansipašuvdnan. Seammás leat sáme giela fáldagat dego skuvllat ja mánáidgárdit sajáiduvvan ja sáme giella geavahuvvo giellašiljuin, gos ovdal ii geavahuvvon dego giellaguovddážiin ja gávppiin. Dat lea čielga emansipašuvnaproseassa ja vuorrováikkusproseassa. Sáme giella oazžu stuorát árvvu báikkálaš servodagas, dannego giellageavaheapmi lassána ja giellageavaheapmi lassána stuorát árvvu dihte. Dát dáhpáhuvvá dan áiggi go sáme giela árvvu lea lassánan mákrodásis ja sáhtta navdit ahte dat dáhpáhuvvá mákrodási nuppástusaid dihte go dáhpáhuvvá seamma áigge. Visot ii leat dattetge buorránan. Mángasat vásihit ain majoritehtaálbmoga negatiiva doaladumiid, eai šat nu dávjá, muhto dát doaladumit ellet ain dutkanguovllu lagamus čoahkkebáikkiin ja gávppiin.

Gielddaosiid gaskasaš erohusat

Deanu giella lea boadus gielladaid ovttahttimis 1964 go dalá Deanu giella ja Buolbmát giella ovttahttojuvvojedje Deanu giellan. Olbmot gohčodit gielladaosiid Vuolle- ja Badje-Deatnun ja rádjá čuovvu boares rájá Deanušalddi lahka. Giellamolsun álggii mealgat árabut Vuolle-Deanus go Badje-Deanus (gč. maiddái kapihttala 4.4.4). Muhtin Deanu giellada váhnemat mitalit, ahte doaladumit sáme giela hárrái eai leat velá buorit Vuolle-Deanus. Áhčči Đ govvida dan gaskan Badje- ja Vuolle-Deanu olbmuid gaskkas, muhto ii riidun. Su oainnu mielde Vuolle-Deanus eai háliit dovddastit iežaset sápmelašvuoda ja hállat sáme giela, vaikko mángasat

máhtášedje ja Badje-Deanus eai háliit leat dahkamušas Vuolle-Deanu olbmuiquin.

Det er en avstand, og de snur litt ryggen til hverandre og ser forbi hverandre. (Áhčči Ð)

Maiddái sámeielat váhnemat Badje-Deanus leat vásihan ahte sámeielat olbmot Vuolle-Deanus eai háliit sámástit singuin, muhto seammás namuhit dakkár ovdamearkkaid ahte olbmot geat ovdal eai sámástan leat sámástišgoahtán singuin. Nu ahte dán áššis orru leamen nuppástus. Áhčči H guhte ássá Vuolle-Deanus muitala fas ášši nuppi bealis. Sutnje lea váttis sámástit Badje-Deanu olbmuiquin, dannego dat leat bilkidan su sámeiegela mánnán ja nuorran. Ollesolmmožin lea maid vásihan, ahte Badje-Deanu olbmot eai háliit suinna sámástit. Su eamit, Eadni H, sivahallá dáruiduhttinpolitihka go ain vásiha gaskka Badje- ja Vuolle-Deanu olbmuid gaskkas. Su mielas Badje-Deanu olbmot leat rahčan bissut heakkas. Dál sáhttet dadjat ahte sii cevzet vuostegiedageavvamiin, muhto Vuolle-Deanus eai ceavzán. Son maid čatná dan dasa, ahte Vuolle-Deatnu adnojuvvui juo dolin gieldda dáža oassin, dannego eiseválddit ledje doppe.

Jeg tror det er den fornorshingspolitikken som blei ført. Det å kjempe for å overleve og nå kan de si at vi har klart det, men dere i nedre Tana har ikke klart det. Men det gjelder mange ting. Det er ikke så enkelt, men i hvert fall nedre Tana blei jo sett på som den norske delen av kommunene. Fordi øvrigheta var her. (Eadni H)

Eadni F lea maid ássan Vuolle-Deanus ja vásihan sápmelašvuoda hilguma dan guovllus. Son ii diehtán dalle, ahte sonhan barggai ovttas sápmelaččaiguin. Su mielas Vuolle-Deanus lea leamaš garrasut bargu sámeiegela ja -kultuvrra ealáskahttimiin eaige leat velge geargan dainna.

...jeg visste jo ikke at jeg jobber sammen med samer. Det var slett ikke noe snakk om det. Der må jeg si at jeg beundrer dem. De har gjort en tøffere jobb, og de er jo ikke ferdig med den. Jeg tror nok ikke det er vanskeligere å leve som same nu, men de hadde mye mer å ta igjen. (Eadni F)

Maiddáa bearaš E ássá Vuolle-Deanus. Váhnen guovttos eaba loga iežaska ruovttubáikkis vuohttit dakkár nuppástusaid doaladumiin, mii dáhpáhuvvá gieldda guovddážiis ja bajit osiin. Eadni E muitala ahte eanaš olbmot eai ane iežaset sápmelažžan, vaikko sis leat sámi ruohttasat. Sin guovllus Deanu gielddas eai leat maid sámegeielat ásahtasat dego skuvla ja mánáidgárddit, nu ahte rámmaeavttut sámegeiela ealáskahttimii váilot.

6.10 Konklusuvdna

Váhnemat geat sirdet sámegeiela mánáide, leat ovddimusat váhnemat geat hállet sámegeiela eatnigiellan. Sii leat juo mánávuođa ruovttus sosialiserejuvvo sámegeielat birrasii ja doalahat mánávuođa sámegeiela fierpmádaga botkekeahtá, vaikko sis leat leamaš áiggit eallimis goas leat geavahan sámegeiela uhcit go mánán. Sii leat viiddidan iežaset sámegeiela fierpmádaga dađistaga go leat oahpásmuvvan ođđa sámegeielat olbmuide ja sii leat maid hállagoahtán sámegeiela oahppásiiguin dađistaga go dát olbmot leat oahppan sámegeiela. Sii leat sosialiseregoahtán mánáideaset iežaset sámegeiela fierpmádahkii riegádeami rájes. Golbma váhnema leat ollesolmmožin sámástižoahtán ja sis lea sullii seamma málle sámegeiela geavaheamis go eatnigielaingu. Guovttis sis sámástit buot sámegeielat olbmuiiguin, muhto eaba sámástižoahtán mánáidasaska dalán riegádeami maŋŋá. Easka muhtin jagiid maŋŋelaš soai leaba molson hállangiela mánáiguin ollásit dahje belohahkii sámegeiellan. Goalmmát sis sámasta apmasabbuiguin, muhto oahppásiiguin lea váttis hállagoahtit sámegeiela.

6.10.1 Guoimmi doarjja

Muhtin bearrašiin leat váhnemat geat eai máhtán sámegeiela go mánát riegádedje. Dáid bearrašiin mánát leat dattetge oahppan giela ruovttus. Danne lea miellagiddevaš gávnus ahte váhnemat geat eai leat sápmelaččat, atnet positiivan dan ahte máná bajásšaddá guovtteegeielagin. Buot sámegeielat váhnemat, earret okta, leat dovdan iežaset oažžut dievaslaš doarjaga guoimmisteaset giellaválljemis. Muhtin bearrašat eai leat oppa hállange giellaválljema birra, dannego ášši lei čabučielggas: sámegeielat váhnen galggai sámástit mánáide.

ja váhnemat leat dan dihte duhtameahttumat. Sáhttáge dulkot ášši nu ahte servodat ii leat láhčán dili dáid mánáid sámegeiela oččodeapmái doarvái bures dahje ahte servodat ii leat lihkestuvvan daid doaimmaiguin maid lea lágidan dáid mánáid várás. Maiddái Svonni (1993) čujuha dasa ahte skuvla ii veahket daid mánáid, geat eai máhte juo sámegeiela, oahppat giela. Orru leamen nu ahte 20 jagis ii leat dilli buorránan. Baker (2001: 194) teorijja mielde servodat lea geavahan vehádatgiela láivves oahpahusmálla daid mánáid guovdu sihke mánáidgárddiin ja skuvllas. Mánáin lea leamaš dábbalaš majoritehtaoahpahuš ja sámegeiella lea oahpahušvuođas vierrogiella-málla mielde. Riikkagiella lea leamaš oahpahušgiellan ja vehádatgiella oahpahušvuođas fágan. Baker dadjá ahte servodaga ulbmil dákkár guovttegielat oahpahušmálliin lea muhtin muddui gielalaš riggodat ja boadus lea ráddjejuvvo guovttegielatvuohta. Go Sámegeiela 3 nuorrainformánttat máhttet dušše veaháš sámegeiela, de lea boadus Baker oainnu mielde juste maid sáhttá vuordit, namalassii ráddjejuvvo guovttegielatvuođa.

6.10.3 Ruovttu váikkahuš sámegeiela 1 ja 2 nuorrainformánttaide

Njeallje ruovttu sáhtášii gohčodit sámegeielat bastiuvdnan. Guovtti ruovttus váhnemat sámástit álo mánáiguin. Golmma eará ruovttus sámegeielat váhnen hállá álo sámegeiela mánáide. Mánátge sámástit eanemusat dahje álo iežaset oarbiniiguin. Golmma Sámegeiela 1 máná ja guokte Sámegeiela 2 máná šaddet bajás dákkár ruovttus.

Ovttá ruovttus lea Sámegeiela 1 nuorrainformánta orron eanaš oasi eallimisttis ovttas riikkagielat váhneamiin. Máná atná liikká sámegeiela iežas buoremus giellan. Dat lea vejolaš, dannego olles lagašservodat lea váldán ovddasvástádusa máná sámegeiela oččodeamis: mánáidgárdi, skuvla, fuolkkit, ustibat ja muđuige gili olbmot. Buot sámegeiela hállit sámástit mánáin, máná lea sajáiduvvan servodahkii sámegeiela hállin ja danne su sámegeiella lea bures ovdánan.

Nuorrainformántta Á bajásšaddandilli maid spiehkasta dan minstaris, ahte ruoktu lea sámegeiela bastiuvdna. Son lea oahppan sámegeiela easka viđajahkásažžan ja gullá Sámegeiela 2 -jovkui. Bearaš geavaha ruovttus riikkagiela oktasaš gulahallangiellan, ja áhčči sámásta mánáin ovddimusat ruovttu olggobealde. Máná hállá eanaš áigge sámegeiela skuvllas ja álo sámegeiela sámegeielat ollesolbmuiguin. Son hállá eanemusat sámegeiela sámegeielat ustibiiguin, muhto eanemusat riikkagiela oarbiniiguin.

Bohtosat čájehit ahte ruovttugiella lea dehálaš mánáid sámegeiela oahppamis. Eatnašat Sámegeiela 1 nuorrainformánttain ášset sámegeiela bastiuvnnas. Muhtin Sámegeiela 1 nuorrainformánta máhtta dattetge bures sámegeiela, vaikko ii hála sámegeiela ruovttus. Dat lea vejolaš go lagašservodat ja sámegeielat ásašusat váldet ovddasvástádusa sámegeiela oččodeamis. Ferte maid atnit buorrin sámegeiela ealáskahttima dáfus, ahte nuorrainformánta gii ii leat árramánávuođas oahppan sámegeiela ruovttus, lea joavdan Sámegeiela 2 dássái mánáidgárddi giellalávgumis ja sámegeielat oahpahusas skuvllas.

6.10.4 Fuonášeapmi ja doaladumit

Oassi dutkanguovllu duohtavuodas lea, ahte sápmelaččat leat molson giela. Váhneninformánttain leat maid ollu muitalusat sápmelaččaid ja sámegeiela fuonášeamis. Dál váhneninformánttat vásihit uhccán fuonášeami dutkanguovllus, vaikko das maid leat ovdamearkkat. Váhnemiid muitalusaid vuodul orru leamen nu ahte stuorát oassi báikkálaš servodagas lea dohkkehan sámegeiela ja bargá sámegeiela ja -kultuvrra ealáskahttima ovdii. Ehála (2009: 127–128; gč. maidái kapihttala 2.4.13.) teoriija mielde sáhtta dadjat ahte sápmelaččaid kultuvrralaš mássá dáidá leat lassánan dutkanguovllus. Dat fas čujuha dasa ahte sámegeiela subjektiiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat buorránan. Deanu gieldda siskkáldas “gaska” ja olbmuid doaladumit sámegeiela hárrái muhtin guovlluin dutkanguovllus, leat dattetge dakkár albmaneamit, mat hehttejit sámegeiela ealáskahttima, muhto dat eai oro váikkuheamen váhnemiidda geat leat válljen sámástit mánáiguin. Dat fas sáhtta mearkkašit ahte dat joavku atná sámegeiela kultuvrralaš mássá nu stuorisin, ahte eai beroš nuppiid olbmuid doaladumiin.

7 Bohtosat: Sámegeiela ceavzinnávccat Ohcejogas ja Deanus

7.1 Álgui

Dán dutkamušas lea sáhka sámegeiela seailumis ja ealáskahttimis 2000-logus Deanuleagi guovtti gielddas, Ohcejogas ja Deanus. Dutkanguovllus lea giellamolsun dáhpáhuvván sámegeielas dárogillii ja suomagillii ovddimusat dalle go stáhtaid sámeapolitihkka ii dorjon sámegeiela. 1990-logu álggus lei stáhtaid sámeapolitihkka nuppástuvvan ja mákrodássi lei ovddidišgoahtán sámegeiela. Mun čájehin iežan váldofága oahppočájánasas (Rasmussen 2005), ahte sihke Deanu ja Ohcejoga gielddas lei giellamolsun masá bisánan 2000-logu álggus. Mun gávnnašin ahte Deanu gielddas lei giellamolsun muhtin muddui jorgalahttojuvvon maid ja árvalin, ahte seamma albmanepmi lei maid Ohcejoga gielddas, vaikko gávdnosat eai lean nu čielgasat go Deanu gielddas. Mun háliidin dutkat dárkilabbot juste dán guovllu, danne go sápmelaččat ja eará álgoálbmogat hárvve nagadit jorgalahttit giellamolsuma. Danne anán earenoamáš beroštahttin dutkat giellamolsuma bisáneami ja giellamolsuma jorgaleami Deanus ja Ohcejogas. Dán dutkamuša álggus mus ledje guokte gažaldaga:

1. Leatgo mákrodási nuppástusat sápmelaččaid ja sámegeiela hárrái váikkuhan sámegeiela geavaheapmái olbmuid gaskkas?
2. Bohtetgo mákrodási nuppástusat ovdan dutkanguovllus ja erenoamážit mikrodásis mánáid bajásgeassimis?

Mun vástidan dáid gažaldagaide guorahaladettiin sámegeiela *etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid* Deanu ja Ohcejoga gielddain. Heajos etnolingvisttalaš ceavzinnávccat sáhttet mielddisbuktit giellamolsuma fámolut gillii ja nana etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid boađusin vehádatgiella veadjá seailut. Dutkamuša analiissas lean guorahallan etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid njealji dásis. 1. Mákrodássi gullet Norgga ja Suoma stáhta politihkka sápmelaččaid guovdu ja riikkaidgaskasaš orgánat mat váikkuhit stáhtaid sámeapolitihkkii iežaset konvenšuvnnaiguin ja julggaštusaiguin. 2. Sámi servodat lea geográfalaš guovlu, eará sápmelaččat ja sámeapolitihkalaš

vuogádat oktan iežas ásahusaiguin. 3. Mesodássi dán dutkamušas leat dutkanguovllu guokte gieldda. 4. Mikrodásis leat bearrašat ja ovttaskas olbmot.

Analiissas lean earuhan subjektiiiva ja objektiiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Objektiiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat deskriptiiva čilgehusat gielladilis. Subjektiiiva ceavzinnávccat leat dilli nugo vehádat ieš ádde iežas gielladili ja mo majoritehta álbmot ádde vehádaga gielladili. (Ehala 2009: 124–25.)

7.2 Mákrodássi

Máŋggat mákrodási fáktorat leat dehálaččat go árvvoštallá vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Ovdamearkan Hyltenstam et al. (1991; 1999) guorahallet mákrodási politihkalaš-lágalaš diliid, majoritehta servodaga ideologiiija, giellaláhkaásahusa, vehádatpolitihka čadaheami, ekonomalaš dili, sosiokultuvrralaš norpmaid ja oahpu. Mun čujuhan nákkosgirjji álgokapihttalis Corsonii (1997: 80) guhte fuopmášahtta, ahte Norgga riikkadási giellapolitihkka sámi álbmoga várás lea okta viidámusaid ja beaktilamosiid gaskkas máilmmis, ja lean čájehan ahte maiddái Suoma politihkka sápmelaččaid guovdu lea ođasmahtton ja nuppástuvvan (Aikio-Puoskari ja Pentikäinen 2001). Kritihkalaš árvvoštallan mákrodási fáktoriin čájeha dattetge, ahte livččii vejolaš nannet sáme giela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid buorebut.

Lágalaš dilli

Suoma ja Norgga stáhtaid ođđa sámpolitihkka bohtá ovdan riikkaidgaskasaš soahpamušain maid Suopma ja Norga leat dohkkehan ja riikkadási lágain ja njuolggadusain mat galget suodjalit sápmelaččaid giela, kultuvrra ja servodateallima. Dáinna stáhtat čájehit buori áigumuša sápmelaččaid ja sáme giela hárrái. Dát nanne sáme giela objektiiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Láhkavuogádat addá maid vejolašvuoda ásahit dehálaš ásahusaid mat ovdidit sáme giela sihke sámi servodatdásis ja mesodásis – dán dutkamúša dutkanguovllus.

Lágaid guorahallamis leat bohtán ovdan áššit mat sáhtášedje nannet sáme giela objektiiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid buorebut. Suopma ii láhte ovttadássásaččat sáme gielat ja ruotagielat vehádagain. Ii Norggasge

leat sámeagielaigiin seamma láhkasuodjaleapmi go ruotagielaigiin Suomas. Sámeagiella ii leat nationála giella Suomas iige Norggas dego ruotagiella Suomas, muhto dat lea ovtadássásaš giella riikkagielain dušše dihto guovllus. Oahpahuslágaid mielde ii leat sámegielat mánáid vuoigatvuohtan vázzit sámegielat vuodđoskuvlla dego ruotagielat mánáin lea vuoigatvuohta vázzit ruotagielat skuvlla Suomas. Sámi oahpahasášiin lea maid erohus dán guovtti riikka gaskkas. Jos váhnemat válljejit sámegiela mánáid oahpahasgiellan, de oahpahas lea sámegillii Norggas. Suomas ii dárbbas lágidit visot oahpahas sámegillii, vaikko váhnemat leat válljen sámegiela oahpahasgiellan. Lea doarvái ahte eanaš oassi oahpahas lea sámegillii. Suomas ruotagielat mánáid oahpahas galgá leat ruotagillii. Norggas fas leat sierra sámi oahppoplánat vuodđoskuvlla oahpahas várás. Dákkárat eai leat Suomas ja sámegielat oahppiid oahpahas addojuvvo Suoma nationála oahppoplánaid mielde. UNESCO (2003: 14) atná doahpaga *earuhuvvon doarjja* čilget dili mas gielain, dáro-, ruota-, suoma- ja sámegielas, ii leat ovtadássásaš doarjja.

Okta ášši mii heajuda sámegiela etnolingvistalaš ceavzinnávccaid, lea ahte stáhtat leat sirdán mearridanválddi sámegiela geavaheamis me-sodássái. Ovdamearkka dihte Deanu gielda mearrida ieš, man viidát dat geavaha sámegiela iežas hálddahas ja politihkalaš eallimis. Sihke Deanu ja Ohcejoga gielddat mearridit ieža, leago sámeagiella geatnegahtton fága vuodđoskuvllas, ásahitgo giellaguovddáža ja giellabesiid dahje giellalávgun-luohkáid mánáide geat eai máhte sámegiela. Stáhta lea lága ja njuolggadusaid bokte addán vejolašvuođaid dákkár doaimmaide, muhto ii leat mearridan ahte gielddat galget čadahit dáid doaimmaid. Danne ii leat giellamolsuma vásihan sámemánáin vuoigatvuohta beassat oahppat sámegiela beaktilis oahpahasmáliiguin. Lea vejolaš dulkot gielladili UNESCO mihttára mielde nu ahte stáhta čadaha *passiiva assimilašuvvna* sápmelaččaid vuostá, go ii leat čielga politihkka vehádatgiela guovdu ja fámolaš giella vuoitá almmolaš giellašiljuin. (Gč. maddái kapihttala 2.4.1.)

Ekonomalaš eahpedássedeaddu

Sihke Norggas ja Suomas lea majoritehtas sihke ekonomalaš ja politihkalaš fápmu. Dutkanguovlu lea guovddáš sámeguovlu, muhto riikkadásis dat leat boaittobeale guovllut. Seammás go olmmošlohku lassána riikkadásis, de sámeaguovllus leat eretfárremat, ja álbmot boarásmuvvá ja áddjáluvvá. Dát sáhttá leat ekonomalaš eahpedássedeattu boađus. Tendeansa lea čielgasut Ohcejogas go Deanus. Demografija dutkamušas boahtá ovdan, ahte guktuid

gielddain lea olmmošlohku geahppánan 1980-logu rájes: Deanus 11,8 proseantta ja Ohcejogas 15,7 proseantta. Sápmelaččaid lohku fas geahppánii 25,7 proseantta Ohcejogas dán áigodagas. Gielddain leat eanet boares olbmot ja uhcit nuorat go gaskamearálaččat riikkas. Leat maid eanet albmát go nissonat. Sáhtttá dulkot bohtosiid nu ahte riikkadási váilevaš ekonomalaš dássedeaddu váikkuha sámeguovllu bargovejolašvuodáide ja demografijai, go olbmot fertejit fárret barggu maŋis eará guovlluide. Dannego guovllus leat uhccán nuorra olbmot, de dat váikkuha riegádanloguide, ja sosiála fierpmádagat mat geavahit vehádatgiela geahppánit. Dat fas heajuda sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

7.3 Sámi servodatdási

Sámi servodaga dásis leat ásahuvvon álbmot válljen orgánat – Sámedikkiit – ja sámegiela infrastruktuva. 1990-logu álggus lei juo eanaš oassi dán infrastruktuvas ja danne dat adnojuvvo sámegiela ealáskahttináigodaga álgun. Dan maŋŋá lea sámegielat oahpahus lassánan, oahpponeavvodilli buorránan ja sámi mediafálaldat lea šaddan sakka stuorábun ja viidábun go ovdal. (Todal 2002: 10; 68.) Mun lean dutkan sámi servodatdásis demografijja, buolvvaidgaskasaš giellasirdáseami, sámegielat mediafálaldagaid, sámegielat ásahusaid, sámegielat joatikka- ja alitoahppovejolašvuodaid ja sierra sámepolitihkalaš áigumušaid ja doarjjaortnegiid.

Sámi servodaga dásis leat orgánat mat ovddidit sámi giellaplánema, sámegielat oahpahasássiid ja oahpponeavvuid. Oktan sámegielat media- ja kulturfálaldagaiguin leat sámi servodatdásis dehálaš oasis mat nannejit sámegiela objektiivva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Demográfalaš dieđut mat dán analiissas bohtet ovdan, čájehit ahte dutkanguovllu davvisámegiela eai leat okto máilmmis, muhto leat oassi stuorát giellaservodagas. Vaikko dušše birrasiid 25–30 proseantta davvisápmelaččain máhttet sámegiela, de dáhpáhuvvá buolvvaidgaskasaš giellasirdáseapmi maid nu ahte giela áittadási sáhtttá árvoštallat dorvvuheapmin dahje čielgasit áitojuvvon giellan (UNESCO 2003: 8, gč. maiddái kapihttala 2.4.3). Datge galggašedje nannet sámegiela objektiivva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

Sámi servodatdási váilevaš iešstivren geahnohuhtta sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Sápmelaččain ii leat autonomiija, ja Sámedikkiid mearrádusaid ollašuttimii dárbbasuvvo mákrodási ruhta-deapmi ovdamearkka dihte oahpponeavvuid ráhkadeapmái ja mediafálal-

dagaide. Dasa lassin Sámedikkiin ii leat váldi mearridit dehálaš mesodási áššiid. Mesodásis hálddašit gielddat ovdamearkka dihte skuvlavuogádaga mákrodási lágaid ja mearrádusaid mielde. Danne leat gielddaid hálddus iige sápmelaš álbmot válljen orgánaid hálddus sámegeiela beaktilis oahpahusmálet: giellabeasit vuolleskuvlaahkásaš mánáide ja giellalávgunluohkát vuodđoskuvlamánáide.

7.4 Mesodási

Ollu sámegeiela ovddidandoaimmat maid dutkit (Hyltenstam et al. 1999; Fishman 1991 ; Baker 2001; UNESCO 2003) atnet dehálažžan, leat ásahuvvon dutkanguvlui. Olbmui lea vuoigatvuohta oažžut almmolaš bálvalusaid sámegillii. Dáppe leat sámegielat beaiveruovttut ja oahpahus sámegillii ja sámegeielas vuodđoskuvllas. Deanu gielddas lágiduvvojit maiddái lohkan- ja čállinkurssat ollesolbmuide. Ohcejoga gielda lea ráhkadan báikkálaš oahppoplánaid vuodđoskuvlaoahpahusa várás ja daid oahppoplánain ja Norgga Sámi oahppoplánain bohtá ovdan, ahte dutkanguovllu vuodđoskuvllaid ulbmil lea ovddidit sámi mánáid identitehta ja giela. Buot dát doaimmat nannejit sámegeiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

Go dutká mo ođđa sámpolitiikka lea ollašuvvan dutkanguovllus, de bohtá ovdan ahte dávjá lea ádjánan guhká ovdalگو riikka ođđa politihkka lea ollašuvvan báikkálaš dásis. Ain leat dutkanguovllus bealit mat heajudit sámegeiela objektiivva ceavzinnávccaid. Dát čuolmmat čatnasit ovddimusat dasa, mo gielddat leat válljen ollašuhttit mákrodási sámpolitiikka daid áššiin main gielddas lea mearridanváldi. Gielddat sáhttet ovdamearkka dihte geavahit sámegeiela čállingiellan hálddahusa áššegiedáhallamis, muhto eai daga dan. Deanu gielda sáhtta jorgalit áššebáhpáriid politihkalaš čoahkkimiidda, muhto ii daga dan. Guktuin ovdamearkkain lea gielddas vejolašvuohta válljet iige rihko lágaid vaikko ii geavat sámegeiela. Dutkanguovllus eai leat maid sámegielat mánáidgárdéfálaldagat juohke báikkis. Sihke Njuorggámis ja Deanu gieldda davit gilážiin dákkár fálaldagat váilot. Deanu gielddas lea sámegeiela fálaldat mánáide geat leat dárogielat mánáidgárdiin, muhto dán fálaldagas gielda geavaha ovddimusat sámegeiela láivves oahpahusmálla. Baker (2001: 194) čájeha ahte boadus dábálaččat lea ráddjejuvvon guovttegielatvuohta. Mánát eai šatta doaibmi guovttegielagin. Ohcejoga gielda fas ii fállan sámegeiela oahpu suomagielat beaiveruovttuin dutkanáigodagas, muhto lea 2012 ásahan guokte giellabeasi.

Sihke Ohcejoga ja Deanu gielddain sáhttet mánát geat vázzet vuodđoskuvlla riikkagielat oahpahas, lohkat sámegiela nubbigiellan dahje vierrogiellan. Sámegeiella lea eaktodáhtolaš fáaldat. Mánát eai dárbbáš oahppat giela. Sihke Deanu ja Ohcejoga gielddat geavahit sámegiela láivves oahpahasmálle oahpahit sámegiela suoma- ja dárogielat oahppiide. Sii ohppet sámegiela dušše sámegiela diimmuin, eará fágain ii leat oahpahas sámegillii. Dákkár oahpahas boadus lea dábálaččat ráddjejuvvon guovttegielatvuohta (Baker 2001: 194) iige doaibmi guovttegielatvuohta nugo oahppoplánain lea ulbmil. Váhnemiid ja nuoraid kvalitatiiva jearahallamiin boahá ovdan, ahte nuorat eai leat nagadan oahppat sámegiela mánáidgárddis ja skuvllas. Sii leat duskkástuvvan ja heitet oahpahallamis giela. Sihke váilevaš sámegielat mánáidgárdefáaldat ja sámegiela oahpu láivves oahpahasmálle geahnohttet sámegiela objektiivva ceavzinnávccaid.

7.4.1 Sámegeiela a- ja b-skuvllat

Ohcejogas ja Deanus lea oahpahas sámegillii vuodđoskuvllas. Oahppit besset dán oahpahas gazzat oahpu vehádatgiela nana oahpahasmálle mielde mas sámegiella lea oahpahas váldogiellan. Dát nanne sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Skuvlašlájain main sámegielat oahpahas dáhpáhuvvá, lea erohus gielddaid gaskkas. Ohcejoga giela lea válljen doallat sámegielat oahpahas guovttegielat skuvllain main suomagiella lea váldogiellan. Fishman gohčoda dákkáraš skuvllaid vehádatgielat “b-skuvlan”. Deanu gielddas fállujuvvo sámegielat oahpahas guovtti sámegielat skuvllas main sámegiella lea váldogiellan maiddá skuvlla hálddahas ja árgabeaieallimis. Fishman gohčoda dákkáraš skuvllaid vehádatgielat “a-skuvlan”. Fishman oainnu mielde a-skuvllain lea álkit ovddidit vehádatgiela ja jorgalahttit giellamolsuma go b-skuvllain. Sihke skuvlaguorahallamis ja váhnemiid ja nuoraid kvalitatiiva jearahallamiin boahá ovdan, ahte lea čielga oktavuoha skuvlašlájaj ja oahppiid giellageavaheamis skuvllas. Sámegeiela nuorat sámásttit mealgat eanebut sámegielat skuvllain go guovttegielat skuvllain. Skuvlašlájaj erohus sáhttá leat maid čilgehus dasa, manne Deanu gieldda informánttat geavahit sámegiela eanet iežaset ahkásaččaiguin go Ohcejoga informánttat. Sáhttá dulkot bohtosa nu ahte sámegiela a-skuvllat nannejit ja b-skuvllat heajudit sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. (Fishman 1991: 100; gč. maiddá kapihtala 7.5.3.)

7.4.2 Sámeigiella bargoeallimis

Sámeigiella geavahuvvo dutkanguovllu bargoeallimis. Almmolaš bargosajiin sámeigiella lea dávjá eaktun dahje ánsun virgáibidjamis. Dasa lassin sámeigiella geavahuvvo njálmmálaš giellan priváhta suorggi bargoeallimis sihke bálvalusfitnodagain ja luondduealáhusain. Gieddebarggus ja váhnenjearahallamiin lea boahtán ovdan, ahte vaikko sámeigiella geavahuvvo bargoeallimis, de sámeigiella ii leat oidnosis fitnodagain ja doaimmahagain. Eanaš almmolaš ja priváhta bargosajiin leat sámeigielat bargit, muhto sámeigiella ii geavahuvvo nu ollu go sáhtášii. Fitnodagat eai geavat sámeigiela iežaset gálvvuid fáluheames ja gulahallan sihke almmolaš ja priváhta suorggis dáhpáhuvvá riikkagillii, jos bargi ii máhte sámeigiela dahje jos sámeigielat áššehasat eai dieđe ahte bargi máhtá sámeigiela. Sámeigiella livččii olahán Fishman (1991: 108) GRID-ráidalaša goalmát ceahkkái, jos sámeigielagat beasašedje hállat iežaset giela gaskaneaset majoritehtagielat bargoeallimis, jos sámeigiella geavahuvvošii bargoeallimis sámeigielagiid ja riikkagielagiid gulahallamis, ja jos riikkagielat olbmot geavahivčče sámeigiela go fáallet bálvalusaid ja gálvvuid sámeigiela hálliide. Dát ceahkki ii leat ollásit olahuvvon ja dat heajuda sámeigiela etnolingvistalaš ceavzinnávccaid.

7.4.3 Demografiija ja giellamolsun

Demográfalaš guorahallan čájeha ahte sápmelaččat leat uhca eanetlogus dutkanguovllus, vaikko ii leat vejolaš dadjat juste galle sápmelačča, suomelačča, dáža ja eará olbmo ášset dutkanguovllus. Ollesolbmuin birrasii bealli leat Sámedikkiid jienastusloguin ja skuvlaguorahallamis 78 proseantta informánttain leat vástidan, ahte sis lea muhtinlágan sápmelaš identitehta. 16 proseantta leat dušše sápmelaččat, 37 proseantta leat ollu sápmelaččat ja 25 proseantta leat veaháš sápmelaččat. 22 proseantta eai leat almmuhan sápmelaš identitehta. Giellamolsun sámeigielas dárogillii ja suomagillii lea proseassa, mii lea dáhpáhuvvan guhká dutkanguovllus. Giellamolsun dáiddii lean álgán juo ovdal 1930 ovddeš Deanu gielddas ja 1960-logu rájes ovddeš Buolbmága gielddas, Ohcejoga gieldda guovddášis ja Njuorggáma guovllus. Orru leamen nu ahte giellamolsun álggii easka 1980-logus Ohcejoga bajimus oasis Gáregasnjárgga guovllus. Giellamolsun lea nappo duohtadilis sámeigiela etnolingvistalaš ceavzinnávccaid mearkkašahti fáktor dutkanguovllus. Giellamolsun boahtá oidnosii skuvlaguorahallamis maid. Das vástidit 29 proseantta informánttain geain lea unnimustá okta

sámegielat áhkku/áddjá, ahte sis leat váhnemat geat eai máhte sámástit, vaikko váhnemiid váhnemiin goitge nubbi máhtta sámegiela. 71 proseantta dálá váhnemiin geain alddiset leat sámegielat váhnemat, máhttet dasto sámástit. Vaikko dát boadus duodašta giellamolsuma, de dat maid čájeha ahte giellamolsun ii dáidde leat leamaš nu fámolaš dutkanguovllus go eará dutkit leat almmuhan (Aikio ja Lindgren 1973; Aubert 1978; Partanen 1994). Nubbi čilgehus sáhtta leat ahte muhtin ovttaskas olbmot leat easkka nuorran ja ollesolmmožin oahppan sámegiela eaige oahppan sámegiela eatnigiellan mánnán.

Giellamolsun sámegielas suomagillii ja dárogillii dáhpáhuvai almmatge dan áiggis go sámegiela objektiivva ceavzinnávccat eai lean nu buorit go 2000-logus, ja giellamolsun lea albmanepmi mii lea heajudan sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid, dannego gielas leat uhcit hállit dál go livčče jos buot sámegielaš livčče sámástan iežaset mánáiguin. Seammas ii leat sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi goassege bisánan ollásit dutkanguovllus. Dál leat sámegielat olbmot váhnenagis geat sáhttet hállat sámegiela mánáiguin. Dat fas nanne sámegiela dálá etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

Demográfalaš dieđut čájehit maid, ahte sámegiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi lea lassánan 1970-logu rájes gitta 2000-logu rádjai. Dát lassáneapmi álgá árabut Deanu gielddas go Ohcejoga gielddas. Muhto 2000-logus lea lassáneapmi čielggas Ohcejoga gielddas maid. Lassánan buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi nanne sámegiela objektiivva ceavzinnávccaid, ja lassáneapmi sáhtta leat buoret subjektiivva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mearkan.

7.4.4 Nuoraid giellamáhttu

Dutkamušas lean guorahallan dárkilit, man bures dihto oassi álbmogis máhtta sámegiela ja eará gielaid. Kvantitatiiva dutkamušas lean gažadanskoviin jearahallan gielddaid vuodđoskuvllaid 4.–9. luohká oahppiid Ohcejogas ja 5.–10. luohká oahppiid Deanus. Skuvlagueorahallamis leat fárus 193 informántta dahjege 71 proseantta namuhuvvon luohkáid oahppiin. Informánttat leat 10–16-jahkásaččat.

Sámegiela kategoriija	Kategoriija čilgehus	Proseanta informánttain	N
Sámegiela 1	Informánttas lea sámegiella domineren guovttegielatvuohta dahje dássedis guovttegielatvuohta sámegielas ja nuppi gielas	24 proseantta	46
Sámegiela 2	Informánttas lea dáro- dahje suomagiela domineren guovttegielatvuohta. Son máhttá dárogiela dahje suomagiela buorebut go sámegiela.	25 proseantta	49
Sámegiela 3	Informántta máhttá dáro- dahje suomagiela bures ja veaháš sámegiela. Muhto sus ii leat doaibmi guovttegielatvuohta daid gielain.	28 proseantta	54
Sámegiela 4	Informántta ii máhte sámegiela.	23 proseantta	44
Oktiibuot		100 proseantta	193

Govus 7.1. Informánttaid juohkáseapmi sámegiela kategoriijaide ja kategoriijaid čilgehus.

Mun lean kategoriseren informánttaid sámegiela máhtu mielde ja govovosis 7.1 čájehan, mo informánttaid juohkásit sámegiela kategoriijaide. 24 proseantta informánttain gullet Sámegiela 1 -jovkui. Sii máhttet sámegiela buorebut dahje seamma bures go nuppi(id) giela(id). Sis lea sámegiela domineren dahje dássedis guovttegielatvuohta. 25 proseantta informánttain gullet Sámegiela 2 -jovkui. Sii máhttet sámegiela bures dahje viehka bures, muhto nuppi giela buorebut. Sis lea ovddimusat riikkagiela domineren guovttegielatvuohta. 28 proseantta informánttain gullet Sámegiela 3 -jovkui. Sis lea veaháš máhttu sámegielas, muhto eai leat doaibmi guovttegielagat sámegielas. 23 proseantta informánttain gullet Sámegiela 4 -jovkui. Sii eai máhte sámegiela.

Sihke Sámegiela 1 ja 2 informánttat leat nappo guovttegielagat dakkár meroštallama mielde, ahte guovttegielat olmmoš máhttá geavahit guokte giela eanemus oktavuodain iežas dáhtu ja servodaga gáibádusaid mielde (Skutnabb-Kangas 1986: 50). Sámegiela 1 ja 2 informánttaid juohkáseamis Sámegiela 1 ja Sámegiela 2 informánttain lea mearkkašahti erohus gielddaid gaskkas. Ohcejoga Sámegiela 1 ja 2 informánttain gullet 32 proseantta Sámegiela 1 -jovkui ja 68 proseantta Sámegiela 2 -jovkui. Deanus gullet 57 proseantta Sámegiela 1 -jovkui ja 43 proseantta Sámegiela 2 -jovkui. Oktan figgamuššan dán dutkamuša analiissas lea leamaš ohcat čilgehusa dán erohussii.

7.4.5 Fáktoerat mat čielgejit informánttaid giellamáhtu

Mun lean guorahallan makkár oktavuohtha lea mánáid sámegiela máhtus ja eará fáktoriin. Muhtin oktavuodát leat čielgasat. Eanaš Sámegiela 1 ja 2 informánttat (91 ja 73 proseantta) leat oahppan sámegiela árramánávuodas ovdalگو álge skuvlii. Sámegiela 1 informánttain 87 proseantta ja Sámegiela 2 informánttain 62 proseantta leat leamaš mánáidgárddis, gos sámegiella lei váldogiellan dahje geavahuvvui unnimustá seamma ollu go riikkagiella.

Maiddái oahpahusgiela ja giellamáhtu gaskkas lea čielga ja lunddolaš oktavuohtha. Sámegiela 1 informánttain leat 87 proseantta sámegielat oahpahusas, Sámegiela 2 informánttain leat 61 proseantta ja Sámegiela 3 informánttain leat guokte proseantta sámegielat oahpahusas. Sámegiela 3 informánttain ii leat čielga oktavuohtha sámegiela máhtus ja sámegiela oahpus skuvllas. 36 proseanttas lea sámegiela oahppu skuvllas, 64 proseanttas ii leat. Tendeansa lea ahte eanaš riikkagielat oahpahusa oahppit álget oahppat sámegiela go álget skuvlii, muhto eanaš oassi heaitá. Lea vejolaš ahte Sámegiela 3 informánttat leat oahpahallan sámegiela skuvllas ovdal, muhto leat heaitán. Lea maid vejolaš ahte sii leat oččodan sámegiela máhtu sámegiela oahpahusas dárogielat mánáidgárddiin. Dutkamuša vuodul in sáhte vástidit čielgasit dasa.

Dain informánttain geat eai leat ássan olles eallima dutkanguovllus, lea čielga oktavuohtha ovddeš ássanbáikki ja sámegiela máhtu gaskkas. Informánttat geat leat fárren dutkanguvlui eará sámegielat guovlluin, máhttet sámegiela buorebut go sii geat bohtet eará guovlluin ássanriikkas. Dat ii leat diedusge vuordemeahtun.

Etnihkalaš identitehta mearkkašupmi

Informánttaid sámegiela máhtus ja sápmelaš etnikkalaš identitehtas lea čielga oktavuohtha. Mađe nannosut sápmelaš identitehta informánttas lea, dađe buoret sámegiela máhttu sus lea. Sáhtta maid leat nuppeláhkai. Mađe buoret sámegiela máhttu sus lea, dađe nannosut sápmelaš identitehta lea. Informánttaid sámegiela máhtus ja majoritehta etnisitehtas lea maid seamma čielga oktavuohtha. Mađe nannosut majoritehta etnisitehta informánttain lea, dađe heajut lea sámegiela máhttu. Tendeansa lea ahte Sámegiela 1 informánttain lea nannosut sápmelaš identitehta ja geahnohut majoritehta etnisitehta go eará sámegiela joavkkuin. Sámegiela 2 informánttain lea sullii seamma nana sápmelaš ja majoritehta identitehta. Sámegiela 3 ja 4 informánttain fas lea geahnohut sápmelaš identitehta ja nannosut majoritehta identitehta,

jos sis oppalohkáii lea sápmelaš identitehta. Eanaš nuorrainformánttat leat maiddáii kvalitatiiva jearahallamiin dovddahan, ahte sámegiela máhttu nanne sápmelaš identitehta. Lea vejolaš ahte Sámegiela 1 informánttat sámástit eanet go Sámegiela 2 informánttat, dannego sis ii leat nu nana majoritehta identitehta go Sámegiela 2 informánttain. Nuppiin sániin Sámegiela 2 informánttat dáidet identifiseret iežaset eanebut majoritehtain ja danne maid hállet dávjijbut majoritehta giela.

Gielalaš doaladumi mearkkašupmi

Tendeansa lea ahte mađe buoret sámegiela máhttu, dađe buorebut liikojit informánttat gullat sámegiela ja dađe eanet jáhkket iežaset šaddat sámástit boahteáiggis. Sámegiela 1 informánttain leat eambo positiiva doaladumit sámegillii ja eambo negatiiva doaladumit riikkagillii go Sámegiela 2 informánttain geat liikojit gullat sámegiela ja riikkagiela sullii seamma bures. Dát doaladumit sáhttet váikkuhit informánttaid giellageavaheapmái ja vedjet leat oktan sivvan dasa ahte Sámegiela 1 informánttat sámástit eambo go Sámegiela 2 informánttat eanaš giellašiljuin. Sihke Sámegiela 1 ja 2 informánttat dovddahit dattetge buori jáhku boahteáigái. Eanetlohku jáhkket iežaset geavahit sámegiela eanet boahteáiggis go dál. Dákkár boahteáigge jáhkku dáidá čájehit buriid subjektiviiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

Sámegiela 3 ja 4 informánttain leat mealgat eambo negatiiva doaladumit sámegillii. Eandalit Sámegiela 4 informánttat eai jáhke iežaset šaddat geavahit sámegiela áktánasat boahteáiggis. Sámegiela 3 informánttat lea juohkásan dán gažaldagas. Bealli sis dovddahit positiiva doaladumiid sámegillii ja jáhkket iežaset geavahit sámegiela eanebut boahteáiggis. Dát boadus dáidá čájehit ahte sii háliidit oahppat sámegiela buorebut. Bealli Sámegiela 3 informánttain ja eanaš Sámegiela 4 informánttat eai liiko gullat sámegiela eaige áiggo geavahit sámegiela eanebut boahteáiggis. Dutkan-guovllu Sámegiela 3 ja 4 informánttain orru leamen uhccán beroštupmi oahppat sámegiela, vaikko eanaš oasis sis lea veaháš sápmelaš identitehta. Dát heajuda sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

7.5 Sámegeiela oččodeapmi ja geavaheapmi

7.5.1 Ruovttu rolla sámegeiela oahppamis

Dutkanbohtosat čájehit ahte váhnemiid giellamáhttu lea mearrideaddji fáktor mánáid sámegeiela oččodeamis. Mánát geain eai leat sámegeielat váhnemat, ohppet háreve sámegeiela nu bures ahte jovdet Sámegeiela 1 dahje 2 dássái. Lea maid čielga tendeansa ahte measta buot informánttat, geain guktot váhnemat leat sámegeielagat, gullet Sámegeiela 1 ja 2 -joavkkuide. Maiddái bearrašiin main dušše nubbi váhnen lea sámegeielat, eanaš mánát gullet dán guovtti jovkui. Sámegeiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi orru dáhpáhuvvamin eanaš, muhto ii buot ruovttuin main juogo nubbi dahje guktot váhnemat leat sámegeielagat.

Sámegeiela sirdáseamis mánáide lea sohkaabeale erohus bearrašiin main dušše nubbi váhnen lea sámegeielat. Eatnit oahpahit dávjjiibut sámegeiela mánáide go áhčit. Jos dušše eadni sámasta, de gullet guokte goalmmátoasi informánttain Sámegeiela 1 ja 2 -joavkkuide. Jos dušše áhčči sámasta, de gullet bealli informánttain Sámegeiela 1 ja 2 -joavkkuide. Mun in leat dutkanbarggus gávdnan čilgehusa sohkaabeale gaskasaš erohussii. Sámegeiela 3 ja 4 informánttain geain lea sámegeielat váhnen, leat buohkat vástidan ahte sámegeielat váhnen ii sámás singuin dahje ahte dat sámasta dušše veaháš. Dát informánttat livčče eahpitkeahhtá máhtán sámegeiela buorebut, jos váhnemat livčče sámastan singuin.

Fuolastahtti boadusin anán dan ahte dušše 59 proseantta informánttain, geain guktot váhnemat leat sámegeielagat, gullet Sámegeiela 1 -jovkui ja máhttet sámegeiela buorebut dahje seamma bures go nuppi giela. Dat mearkaša ahte 41 proseantta informánttain geain guktot váhnemat leat sámegeielagat, eai máhte sámegeiela seamma bures go nuppi giela. Dán albmaneamis lea mearkašahtti erohus gielddaid gaskkas. Ohcejogas dušše 33 proseantta mánáin geain guktot váhnemat leat sámegeielagat, gullet Sámegeiela 1 -jovkui, Deanus 73 proseantta. Boadus čujuha dasa ahte sámegeiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat buorebut Deanu gielddas go Ohcejoga gielddas.

7.5.2 Bearaš sámegeiela giellašilljun

Sámegeielat bearašlahtut, nappo áhkut ja ádját, váhnemat ja oarbinat leat dehálaš oasis Sámegeiela 1 ja 2 informánttaid sámegeiela oččodeamis ja

sin sámegielat fierpmádagas. Lea dattetge čielga tendeansa ahte informánttaid sámegiela geavaheapmi geahppána bearašlahtuid agi mielde. Sii sámástit eanet sámegielat áhkuiguin ja ádjáiguin go iežaset váhnemiiguin ja eanet sámegielat váhnemiiguin go iežaset sámegielat oarbiniiguin. Muhtin informánttat čájehit giellavieruid mat leat dábálaččat giellamolsundilis, boares olbmuiguin hállet vehádatgiela, iežaset ahkásaččaiguin hállet majoritehtagiela.

Informánttaid giellamáhttu váikkuha čielgasit sin giellaválljemii. Sámegiela 1 informánttat sámástit eanet buot sámegielat bearašlahtuiguin go Sámegiela 2 informánttat, ja Sámegiela 3 informánttat sámástit háreve bearašlahtuiguin. Sámegiela geavaheapmi bearrašiin sáhtášii čilget, manne muhtin Sámegiela 2 ja 3 informánttat eai leat oččodan buoret sámegiela máhtu. Sivvan dáidá leat ahte sámegiella ii geavahuvvo nu ollu bearrašis go sáhtášii. Livččii buorre sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dáfus, jos sihke Sámegiela 2 ja 3 informánttat lasihivčče sámegiela geavaheami ruovttus. Sámegiela 3 informánttain leat dávjá sámegielat bearašlahtut, sámegielat váhnen ja/dahje áhkku ja áddjá, geaiguin eai sámás dahje háreve sámástit. Dát sámegielat olbmot leat resurssat maid sáhtášii geavahit eanebut Sámegiela 3 joavkku giellaoččodeamis.

Ohpihii lea sámegiela geavaheamis mearkkašahtti erohusat gielddaid gaskkas. Deanu informánttat sámástit eanet buot bearašlahtuiguin, muhto eandalit iežaset oarbiniiguin go Ohcejoga informánttat. Sámegiela 1 informánttain Deanus 82 proseanttas lea sámegiella váldogiellan oarbiniiguin, Ohcejogas 50 proseanttas. Sámegiela 2 informánttain Deanus 69 proseanttas lea sámegiella váldogiellan oarbiniiguin, Ohcejogas 33 proseanttas.

7.5.3 Skuvla sámegiela giellašilljun

Skuvla lea dehálaš giellašillju, dannego mánat ja nuorat geavahit olu áiggi doppe. Dat lea maid dehálaš giellašillju, dannego giellageavaheapmi lea belohahkii stivrejuvvon oahpahusa giela bokte, belohahkii guovttagielat informánttaid iežaset välljema ja daid olbmuid bokte geat eai máhte sámegiela. Ferte atnit buorin sámegiela ceavzinnávccaid dáfus, ahte eatnašis Sámegiela 1 ja 2 informánttain lea sámegiella váldogiellan oahpaheaddjiiguin skuvllas. Dat lea čielga ovdáneapmi dan rájes go sin váhnenbuolva váccii skuvlla ja sámegiella ii geavahuvvon oahpahusgiellan (gč. kapihtalliid 4.4.7 ja 6.3.1). Sámegiela geavaheamis skuvllas leat muđui sihke buorit ja heajut

bohtosat. Eatnašis Sámeigiela 1 informánttain lea sámeigiella váldogiellan eará oahppiiguin skuvllas, ja dat lea buorre. Sámeigiela 2 informánttain fas vuollel bealis lea sámeigiella váldogiellan eará oahppiiguin skuvllas, badjelaš bealis ii leat. Dát informánttat čájehit seamma giellavieruid go bearraša gaskkas. Sii hállet skuvllas sámeigiela oahpaheaddjiiguin geat leat boarrásut olbmot, muhto eai sámás eará oahppiiguin geat leat iežaset ahkásaččat. Dat ii leat buorre sámeigiela ceavzinnávccaide. Eanaš Sámeigiela 3 ja 4 informánttat eai sámás goassege skuvllas.

Sihke skuvlaguorahallamis ja kvalitatiiva jearahallamiin lea boahtán ovdan, ahte Ohcejoga Sámeigiela 1 ja 2 informánttat suomastit eanaš áiggi eará oahppiiguin skuvllas. Deanu Sámeigiela 1 ja 2 informánttat sámástit mealgat eanebut. Skuvlavuogádat, sámeigielat skuvla Deanus ja guovttegielat skuvla Ohcejogas, orru váikkuheamen informánttaid giellaválljemii skuvllas ja dat čilge, manne Ohcejoga informánttat sámástit uhcit skuvllas go Deanu informánttat. Kvalitatiiva jearahallamiin nuorrainformánttat leat čilgen skuvlla suomagielat birrasa giellaválljema dehálamos váikkuheaddjin. Eanaš Sámeigiela 1 ja 2 informánttat Deanus vázzet sámeigielat skuvlla. Danne dovdet ahte skuvllas galgá sámástit ja sii atnet dan ovddimusat lunddolažžan ja positiivan. Deanu gielddas buot informánttat eai sámás álo diimmuidgaskkas, muhto mearridit ahte galget sámástit eanaš áiggi. Dan ferte atnit buorin sámeigiela etnolingvistalaš ceavzinnávccaid dáfus.

7.5.4 Sámeigiella eará giellašiljun

Skihparat skuvlla olggobealde, fuolkkit ja ollesolbmot leat dehálaš sámeigielat šiljut dutkanguovllus. Mađe buoret sámeigiela máhttu informánttas lea, dađe eanet sámásta dáid giellašiljuin. Eatnašis Sámeigiela 1 informánttain lea sámeigiella váldogiellan, Sámeigiela 2 informánttain lea birrasiid bealis informánttain sámeigiella váldogiellan ja Sámeigiela 3 informánttain uhca oasáš sámásta, goitge muhtumin dáid giellašiljuin. Dán golmma giellašiljus guokte leat čielgasit čadnon ahkáí: Skihparat leat ovddimusat informánttaid iežaset ahkásaččat ja ollesolbmot leat ovddimusat váhnemiid ja áhku guoktá agis. Fuolkkit sáhttet leat buot ahkásaš olbmot. Sihke Deanu ja Ohcejoga informánttat čuvvot dáid giellašiljuin seamma minstara, mii lea boahtán ovdan bearrašis ja skuvllas. Eanaš Ohcejoga Sámeigiela 1 ja 2 informánttat sámástit uhccán iežaset ahkásaččaiguin ja eanet ollesolbmuiguin. Deanu informánttat sámástit iežaset ahkásaččaiguin measta seamma ollu

go ollesolbmuiguin. Deanu informánttain leat dás giellavierut, mat leat buorit sámegiela ceavzinnávccaide. Ohcejoga informánttain leat fuolastahtti giellavierut, maid boadusin veadjá leat giellamolsun sámegielas suomagillii.

7.5.5 Mediagiella

Mun lean skuvlaguorahallamis dutkan, mo informánttat geavahit sámegiela ja eará gielaid odđááigásaš mediain: musihkkateavsttain, elektrovnnalaš spealuin, TV-prográmmain, filmmain, rádios, internehttasiidduin ja giehtatelefovna teakstadieđuin. UNESCO (2003: 11) árvvoštallá ahte giellaservodat mii ii fidne iežas giela odđááigásaš giellašiljuide, šaddá eanet ahte eanet berošmeahttumain ja stigmatisearejuvvo. Dán dutkamuša bohtosat čájehit ahte sámegiela sajádat mediašiljuin lea uhcci, muhto seammás sámegiella lea nagadan čáhkkehit saji muhtin dehálaš giellašiljuide nuorra olbmuid eallimis.

Informánttaid mediagielaideid válljemat čájehit moadde tendeansa. Mađe buoret sámegiela máhttu, dađe eanet informánttat geavahit sámegielat mediafálaldagaid. Dákkár tendeansa bohtá erenoamáš bures oidnosii rádio- ja TV-prográmmavástádusain. Mađe buoret sámegiela máhttu, dađe eanet gehččet sámegielat TV-prográmmaid ja dađe eanet guldalit sámegielat rádioprográmmaid. Kvalitatiiva jearahallamiin bohtá ovdan ahte eanaš nuorat eai leat aktiiva rádioguldaleaddjit, muhto guldalit Sámi Radio sáddagiid jos váhnemat guldalit daid. Dehálamos sámegielat media ii oro leamen dakkár maid nuorat ieža válljejit.

Lea čielga tendeansa ahte informánttat geavahit ovddimusat eanгалsgielat ja riikkagielat mediaid. Gránnjáriikka giela, sámegiela ja eará gielaid sajádat lea uhcci. Govva lea čielgasamos dihtorspealuin, TV-prográmmain ja filmmain. Daid giellašiljuin lea sámegielas áibbas uhccán sadji. Veadjá leat nu ahte nuorat eai dovdda buot sámegielat vejolašvuodaid, mat leat dáid mediain ja atnet dáid giellašiljuid dili heajubun go dat duohtavuodas lea. Dat fas čájehivččii ahte sámegielas leat heajos subjektiiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat. Sámegielat musihkkateavsttat leat giellašillju mas lea veaháš nuppelágan govva. Eanгалsgiella vuoitá das maid, muhto musihkka lea dattetge giellašillju mas sámegiella geavahuvvo eanemusat buot sámegiela joavkkuin. Ovdamearkka dihte Sámegiela 1 ja 2 informánttat guldalit sullii seamma ollu sámegielat musihka go riikkagielat musihka.

Odđááigásamos mediain, internehttas ja giehtatelefovna teakstadieđuin, lea informánttaid sámegiela geavaheapmi vuordemeahttun uhcci. Nuoraid

kvalitatiiva jearahallamiin boahdá ovdan ahte eai čále teakstadieđuid sáme-
gillii teknihkalaš váttisvuodaid ja ekonomalaš sivaidd geažil: Telefovnas
ii leat sámegeiel sátnegirji, eai leat sámegeiela erenoamáš bustávvat ja šaddá
divrasabbon sáddet dieđuid jos čállá sámegeillii. Interneahtas informánttat
eai loga iežaset gávdnat miellagiddevaš sámegeielat siidduid, vaikko dihtet
ahte leat siiddut sámegeillii. UNESCO (2003: 11) váruha ahte interneahtta
ja ođđa mediat oktan áibmomeadiaiguin dušše lasihit fámollaš gielaid fámu ja
geavaheami, dannego vehádatgielaid geavaheapmi dušše geahppána ja vuoitta-
hallá. Dát dutkamuš duođašta ahte eanaš mediašlájat mielddisbuktet aiddo
dakkár dili sámegeillii. Dat dieđusge ii leat buorre sámegeiela ceavzinnávccaide.

7.6 Váhnemiid rolla ja oainnut sámegeiela sirdimis

7.6.1 Váhnemiid giellamáhttu

Váhnemiid kvalitatiiva jearahallamat orrot čájeheamen ahte váhnemat geat
sirdet sámegeiela mánáide, leat ovddimusat sámegeiela eatnigiela hállit, muhto
leat maid váhnemat geat sámástit iežaset mánáiguin, vaikko sámegeiella ii leat
sin eatnigiella. Eanaš eatnigiela hállit leat bajásšaddan dutkanguovllus ja leat
sámegeiela nana hálddašeaddjit. Bearrašiin lea mánáid sámegeiela očcodeapmi
ovddimusat sin ovddasvástáduš. Sin guoimmit leat measta buohkat oahppan
sámegeiela nu bures, ahte áddejit giela ja muhtimat leat šaddan aktiiva
hállin. Mánngat guoimmit leat sápmelaččat geat mánnávuodas leat vásihan
giellamolsuma. Nuppit dain leat bajásšaddan dutkanguovllus ja nuppit
leat fárran dohko ollesolmmožin. Sin gielalaš láhttema heive árvvoštallat
Landweer (2008) sisafárrejeaddji terminologijja mielde. Sis lea dehálaš rolla
sámegeiela nana giellahálddašeaddjiid joavkku giela doalaheamis, dannego
sámegeiela hállit eai dárbbas molsut giela sin dihte, ja sámegeielat guoibmái
lea álkit sámástit ruovttus.

7.6.2 Gielalaš fierpmádagaid rolla

Okta guovddáš áigumuš dán dutkamušas lea leamaš guorahallat, manne
váhnemiin geat leat bajásšaddan assimilerenáigodagas, lea sámegeiela máhttu
ja dáhttu sirdit sámegeiela mánáide. Vástáduš orru leamen ahte sii leat mánnán

ožžon buori sáme giela máhtu nana sáme giela birrasis mii bajásgesii sin sáme gielagin. Sin *lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádagaide* gulle váhnemat, oarbinat, fuolkkit, gránnját ja ustibat. Fierpmádagas lei sáme giella guovddáš árvu, ja sii háhke sihke buori giellamáhtu ja positiiva doaladumi sáme giela hárrái nu ahte sihke máhttet ja háliidit sámástit. Váhnemiid sáme giela geavaheapmi lea geahppánan muhtin áigodagaid eallimis, muhto sii leat álo sámástan iežaset sáme giela fierpmádaga lahtuiguin. Eallimis leat dađistaga viiddidan fierpmádaga, ja sidjiide lei lunddolaš fátmastit iežaset mánáid maid sáme giela fierpmádahkii ja bajásgeassit sin sáme giela hállin.

Sápmelaš váhnemat geat eai leat sámástan mánáideasetguin, leat ovddimusat vásihan giellamolsuma mánnávuodas. Giellamolsun lea dáhpáhuvvan, danne go sin sáme gielat váhnen ja eará olbmot eai sámástan singuin. Váhnemiid gaskkas leat maid golbma sápmelačča geat máhttet dahje leat máhttán sámástit, muhto eai leat sámástan mánáideasetguin. Sin sáme gielat fierpmádagat leat árrat cuovkanan ja sii heite juo mánnán dahje nuorravuodas sámasteames buot dahje eanaš fierpmádatlahtuiguin. Go sidjiide riegeadedje mánát, de eai máhttán šat sámástit dahje eai veadján sámástit singuin.

Guokte váhnema leaba molson hállangiela riikkagielas sáme giellii mánáideaskkaguin. Nubbi lea ollásit molson ja nubbi lea belohahkii molson. Maiddái dán giellamolsumis lea gielalaš fierpmádagas dehálaš rolla. Váhnen guovttos leaba ollesolmmožin sámástišgoahtán. Sudno sáme giela fierpmádagat leat dađistaga sturron ja danne go soai sámasteaba olu dán fierpmádagas, de lea sudno giellamáhttu buorránan. Soai álggiiga mánáiguin sámástit danne go háliideigga nannet mánáid sáme giela máhtu, muhto dat lei vejolaš danne go soai leigga iežaska sáme giela fierpmádagas háhkan dárbbášlaš giellamáhtu.

7.6.3 Váhnemiid motiivvat oahpahit sáme giela mánáide

Buot váhnemat geat serve kvalitatiiva jearahallamiidda, leat háliidan sáme gielat mánáid. Sihke sáme gielat váhnemat ja váhnemat geat eai máhte sáme giela. Buot váhnemat dovdet instrumentála sivaidd, maid dihte livččii buorre ahte mánná máhttá sáme giela. Sii atnet mánggagielatvuodá buorin, ja eanaš váhnemat jáhkket ahte sáme giela máhttu buorida mánáid vejolašvuodaid oahppomáilmmis ja bargomárkanis. Sii namuhit dattetge ovdimusat kontinuitehta motiivvaid go čilgejit duodalaš siva, manne sii atnet

sáme giela máhtu dehálažžan. Mánát galget oažžut dan maid ieža máhttet, maid máttut leat addán ja iežaset árbbi. Sii atnet maid sáme giela dehálažžan luonddus birgemis, guvlui gullevašvuodas, sámeálbmogii gullevašvuodas ja dieđuid háhkamis maid oažžu dušše sáme giela bokte. Dasa lassin sii namuhit integratiiva motiivva. Mánát ožžot sáme giela dihte buoret oktavuoda fulkkiiguin, gili olbmuiguin ja eará mánáiguin. Measta buot váhneninformánttat orrot atnimin mánáid sáme giela očcodeami dehálažžan, ja dat lea buorre sáme giela ceavzinnávccaid dáfus. Váhnemiid vástádusain boahtá maid ovdan ahte sii atnet sáme giela ávkkálažžan ja dovdet ahte sáme giela kultuvrralaš mássá lea stuoris. Dat fas čujuha dasa ahte sáme giela subjektiiva ceavzinnávccat leat buorit. (Gč. Ehala 2009: 127–128 ja kapihttala 2.4.13.)

Náittosguoimmit geat eai máhte sáme giela, leat dávjá sápmelaččat ja atnet mánáid sáme giela oahppama ealáskahttinprošeaktan. Mánát besset oahppat giela, maid ieža eai beassan mánán oahppat. Muhto maiddá váhne mat geat eai leat sápmelaččat, lohket iežaset doarjut mánáid sáme giela oahppama. Huss ja Lindgren (2011: 3) čájehaba ahte gielalaš emansipašuvdna dávjá dáhpuhuvvá vissis minstara mielde. Proseassa loahppamuttus vehádatgielagiid giellamolsun bisána ja giellamolsun álgá alla stáhtusa gielas vuollegis stáhtusa gillii dainna ulbmiliin ahte buoridivččii vuollegis stáhtusa giela sajádaga servodagas. Dutkanguovllus lea giellamolsun measta bisánan ja jorgalan. Dat čájeha ahte emansipašuvdnaproseassa lea joavdan guhkás. Dan ferte atnit buorin sáme giela ceavzinnávccaide.

7.6.4 Doaladumit ja boahtteáiggi jáhkku

Sáme giela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide livččii buoremus, jos sihke giela hálliin ja earáin livčče buorit doaladumit giela hárrái ja anášedje giela boahtteáiggi buorin. Váhne mat leat kvalitatiiva jearahallamiin dovddahan ahte eanaš sáme gielagat dutkanguovllus dorjot sáme giela seailuma. UNESCO árvvoštallama mielde dát lea nubbin buoremus molssaeaktu sáme gielagiid doaladumiin. (UNESCO 2003: 15; gč. maiddá kapihttala 2.4.12.) Váhne mat geat ledje aktiiva sáme giela hállit mánán ja nuorravuodas, muitalit iežaset vásihan olu givssideami ja bilkideami sáme giela ja sápmelašvuoda geažil. Eanaš váhne mat oaivvildit ahte sihke sápmelaččaid ja eará olbmuid doaladumit sáme gillii leat buorránan, vaikko buot negatiiva doaladumit eai leat jávkan.

Buoret doaladumit leat váhnemiid mielas váikkuhan sámegeiela geavaheapmái dutkanguovllus, ja sámegeiella geavahuvvoge mealgat eanet dál go 15 jagi dassái earenoamážit gielddaid guovddážiin Ohjcejohnjálmmis ja Deanušalddis. Dutkamušas bohtá ovdan ahte buolvvaidgaskasaš gielasirdáseapmi lassána, ja váhnemiid mitalusain bohtá ovdan ahte stuorát oassi báikkálaš servodagas lea dohkkehan sámegeiela ja bargá sámegeiela ja -kultuvrra ealáskahttima ovdii. Anán sihke lassánan buolvvaidgaskasaš sirdáseami ja buorránan doaladumi mearkan das, ahte sámegeiela subjektiivva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat buorránan.

7.6.5 Guoimmi doarjja

Váhnemiid kvalitatiiva jearahallamiin lea bohtán ovdan ahte váhnemat, geat sirdet sámegeiela mánáide, geavahit ovddimusat guokte metoda. Muhtimat doalahit ruovttu sámegeielat bastiuvdnan, gos dušše sámegeiella geavahuvvo ja/dahje váhnemat geavahit “ovtta olbmos okta giella” -metoda, mii mearkkaša ahte sámegeielat váhnen/váhnemat sámástit álo mánáiguin.

Ruovttuin main sámegeiella sirdášuvvá mánáide, vaikko dušše nubbi váhnen máhttá sámegeiela, sámegeielat váhnen lohká guoimmi doarjaga dehálaš áššin mánáid sámegeiela očcodeamis. Dat lea dieđusge lunddolaš ášši. Dáid bearrašiin mánát leat oahppan giela maid nubbi váhnen ii oppa áddenge go mánná riegádii, ja danne lea náittosguoimmi doarjja ja áddejupmi leamaš dehálaš. Buot váhnemat geat eai máhte sámegeiela, lohket alddiset posiitiiva oainnu dasa ahte mánná bajásšaddá guovttegielagin. Jearahallamiin bođii maid ovdan ahte buot sámegeielagat, earret okta, leat dovdan iežaset guoimmi dievaslaš doarjaga sámegeiela sirdimis mánáide. Bearrašiid giellageavaheamis lea maid leamaš sierramielalašvuohta. Ovtta páras sámegeielat váhnen háliida sámástit ruovttus buohkaiguin, muhto dan ii sáhte dannego guoibmi ii leat áddegoahtán sámegeiela. Guovtti páras fas lea leamaš sierramielalašvuohta, dannego sámegeielat guoibmi ii sámás mánáiguin. Náittosguoimmit guđet eai máhte sámegeiela, leat ávžžuhan guimmiid sámástit mánáide, muhto dan guoimmit eai leat dahkan.

7.6.6 Servodaga doarjja

Váhnemiin geaid mánát gullet Sámegeiela 1 ja 2 -joavkkuide, leat fuolkkit, skihpárat ja iežaset váhnemat dehálaš veahkkin mánáid sámegeiela očcodeamis. Váhnemat atnet buorrin daid sámegeielat asttuáigge fálddagaid mat leat mánáide ja nuoraide, muhto háliidivčče eanet fálddagaid ja atnet váidalahttin go eanaš fálddagat mánáide ja nuoraide lágiduvvojit dušše riikkagillii. Sii atnet dan oktan sivvan dasa go sámegeielat mánát ja nuorat eai sámás dahje uhccán sámástit gaskaneaset. Váhnemat namuhit maid sámegeielat mánáidgárddi ja skuvlla dehálaš giellaovddideaddjin. Deanu gieldda váhnemat leat mearkkašahhti duđavaččabut skuvlii go Ohcejoga gieldda váhnemat. Deanu váhnemat deattuhit dávjá skuvlla rolla sámegeiela ovddideaddjin. Eanaš Ohcejoga gieldda váhnemat lohket, ahte skuvla ii ovddit mánáid sámegeiela nu bures go galggašii. Mun lean kapihttalis 7.5.3. čájehan, mo skuvlašládja váikkuha informánttaid giellageavaheapmái. Maid dái váhnemiid jearahallamiin bohtá ovdan, ahte skuvlašládja váikkuha váhnemiid oidnui das, man bures skuvla doaibmá sámegeiela ovddideaddjin. Váhnemat leat duđavaččat Deanu gieldda sámegeielat skuvllaide ja duhtameahttumat Ohcejoga gieldda guovttegeielat sáme-/suomagielat skuvllaide, dannego skuvlabiras ii ovddit sámegeiela luohkkálanja olggobealde. Mii oaidnit dás, mo Fishman teorijja vehádatgeielat a- ja b-skuvllaid birra doallá deaivása. Váhnemat atnet álkibun ealáskahttit vehádatgeiela a-skuvllain mat leat vehádatgeielagiid hálldus go b-skuvllain mat leat majoritehta hálldus.

Váhnemat geain leat Sámegeiela 3 -jovkui gulli mánát, leat sakka duhtameahttumat almmolaš fálddagaide, mat galggašedje nannet sin mánáid sámegeiela. Mákrodási guorahallan čájeha ahte lea vejolaš álggahit beaktillis giellaovddidandoaimmaid mánáide geat eai oahpa sámegeiela ruovttus. Sidjiide sáhtta ásahtit sámegeielat giellabesiid ja giellalávgunluohkáid. Mesodási guorahallan čájeha ahte dákkár fálddagat eai leat. Deanu gieldda lea geahččalan oahpahit mánáide sámegeiela dárogielat mánáidgárddiin, ja sihke Ohcejoga ja Deanu gielddat fáldet sámegeiela vierrogeiela ja nubbigiela oahpu vuoddoskuvllas. Sámegeiela 3 informánttaid váhnemat leat geavahan daid sámegeiela ovddidandoaimmaid mat leat leamaš fidnemis: Eanaš mánát leat leamaš dárogielat mánáidgárddiin gos sámegeiella oahpahuvvui ja buot mánát leat lohkan sámegeiela fágan skuvllas. Dattetge ii leat oktage mánná lihkestuvvan oahppat hállat sámegeiela nu bures go váhnemat háliidivčče. Sáhtta dulkot ášši nu ahte servodat ii leat láhčán dili dáid mánáid sámegeiela očcodeapmái dahje ahte servodat ii leat lihkestuvvan daid doaimmaiguin, maid lea lágidan dáid mánáid várás.

Vihtta Sámegiela 3 nuorrainformántta serve kvalitatiiva jearahallamii. Dain golmmas leat heaitán ja guovttis leaba ain oahppamin sámegiela skuvllas. Sii moitet sihke sámegiela oahpamusmetodaidda ja dan ahte sámegiela oahppiin galget leat eanet diimmut skuvllas go earáin. Muhtin nuorrainformánttat háliidit liikká oahppat sámegiela ja atnet somán máhttit giela. Muhtimat leat skuvlla váccedettiin manahan movtta oahppat sámegiela. Sii eai jáhke iežaset goassege oahppat dan. Servodat lea geavahan vehádatgiela láivves oahpasmálla daidda mánáid guovdu sihke mánáidgárddiin ja skuvllas. Mánáin lea leamaš dábálaš majoritehtaohpamus ja sámegiella lea oahpavuon vierrogiellan. Baker (2001: 194) čilge ahte servodaga ulbmil dákkár guovttegielat oahpasmálliin lea muhtin muddui gielalaš riggodat, ja boadus lea ráddjejuvvon guovttegielatvuotta. Lea áddehahti ahte Sámegiela 3 nuorrainformánttat ja sin váhnemat leat beahttašuvvan, go mánát máhttet dušše veaháš sámegiela, muhto boadus lea aiddo dat maid sáhtta vuordit go geavaha dákkár oahpasmálla.

7.7 Deanu ja Ohcejoga erohusat

Dutkamušas boahhtá mángii oidnosii, ahte sámegiela objektiivva ceavzinnávccat leat sullii ovttaláganat Ohcejoga ja Deanu gielddain. Dattetge lea čalbmáičuohcci erohus Deanu ja Ohcejoga skuvlaguorahallama informánttaid sámegiela máhtus ja geavaheamis. Deanu gielddas leat eanet Sámegiela 1 informánttat go Sámegiela 2 informánttat. Ohcejogas lea nuppeláhkai. Doppe leat eanet Sámegiela 2 go Sámegiela 1 informánttat. Bohtosiid sáhtta dulkot nu ahte Deanu gieldda sámegiela hálliin stuorát oassi lea nana sámegiela hálddašeaddjit go Ohcejoga gielddas. Seammás oaidná ahte Sámegielat 1 ja 2 informánttat Ohcejogas geavahit sámegiela uhcibut go Sámegielat 1 ja 2 informánttat Deanu gielddas juohke giellašiljus. Nappo Deanus válljejit sihke nana sámegiela hálddašeaddjit ja heajubut giela hálddašeaddjit sámástit eanet go Ohcejogas. Guktot albmaneamit dáidet čájehit, ahte sámegiela subjektiivva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat nannosabbot Deanus go Ohcejogas. Danne lean dutkan dáid albmanemiid duogáža.

Váhnemiid sámegiela máhtus, informánttaid sámegiela máhtus ja ássangielddas lea kausála oktavuotta. Deanu informánttat máhttet sámegiela buorebut go Ohcejoga informánttat go guktot váhnemat leaba sámegiela hállit. 73 proseantta Deanu informánttain ja 33 proseantta Ohcejoga informánttain gullet Sámegiela 1 -jovkui go guktot váhnemat máhttet sámegiela.

Maiddái dalle go dušše nubbi váhnen máhtta sámegiela, gullá stuorat oassi informánttain Sámegiela 1 -jovkui Deanus go Ohcejogas. Jos dušše áhčči sámásta, de Ohcejoga informánttain gávccci proseantta ja Deanu informánttain 36 proseantta gullet Sámegiela 1 -jovkui. Jos dušše eadni sámásta Ohcejoga informánttain 11 proseantta ja Deanu informánttain 36 proseantta gullet Sámegiela 1 -jovkui. Gielddaid gaskkas leat uhccán erohusat váhnemiid sámegiela geavaheamis mánáiguin, muhto Deanu sámegielat váhneamat sámástit veaháš eanet go Ohcejoga sámegielat váhneamat informánttaiguin.

Informánttaid sámegiela geavaheamis iešguđege giellašiljus ja ássangiiddas lea kausála oktavuoha. Oktavuoha lea erenoamáš fámoláš giellašiljuin, gos informánttat ovtastallet iežaset ahkásaččaiguin: oarbiniiguin, skihpáriiguin skuvllas ja skihpáriiguin skuvlla olggobealde. UNESCO geavaha doahpaga *sodni giellašillju* čilget ahte vehádatgiela geavaheapmi geahppána muhtin giellašiljus (UNESCO 2003: 10; gč. maiddái kapihtala 2.4.9). Tendeansan lea ahte oarbinat ja iežas ahkásaččat leat sodni giellašiljut Ohcejogas. Deanus dát giellašillju bissu nannosabbon. Eatnašis Sámegiela 1 informánttain Deanus lea sámegiella váldogiellan iežaset oarbiniiguin, skihpáriiguin skuvllas ja skihpáriiguin skuvlla olggobealde, muhto eatnašis Ohcejoga informánttain ii leat. Erenoamáš bures dát bohtá ovdan, go lea sáhka giellageavaheamis skihpáriiguin skuvllas. Ohcejoga Sámegiela 1 informánttain hállet ovcci proseantta álo ja 27 proseantta dávjá sámegiela skihpáriiguin skuvllas. Deanu informánttain hállet 71 proseantta álo ja 20 proseantta dávjá sámegiela skihpáriiguin skuvllas. Sámegiela 2 informánttain ii leat erohus gielddaid gaskkas seamma čielggas go Sámegiela 1 informánttain, muhto maiddái Sámegiela 2 informánttain lea tendeansa, ahte Ohcejoga informánttat geavahit sámegiela mealgat uhcit go Deanu informánttat sihke oarbiniiguin, skihpáriiguin skuvllas ja skuvlla olggobealde.

Kvalitatiiva jearahallamiin lea bohtán ovdan, ahte Ohcejoga Sámegiela 1 ja 2 informánttat leat hárvánan suomastit eará sámegielat mánáiguin sihke mánáidgárddis ja skuvllas. Deanu informánttat leat hárvánan sámástit iežaset ahkásaččaiguin ja eandalit skuvla lea čielga sámegielat giellašillju sidjiide. Dát gávnnus maid orru doarjumin Fishman čuoččuhusa, ahte vehádatgiela ealáskahttin doaibmá buorebut vehádatgiela a-skuvllas go b-skuvllas.

Mun lean bajábealde čájehan gielalaš fierpmádagaid rolla váhnemiid sámegiela sirdimis mánáide. Váhneamat bisso sámegielagin ja aktiiva sámegiela geavaheaddjin, dannego álo sámástedje iežaset sámegiela fierpmádagas. Dán fierpmádahkii gullet maiddái oarbinat ja skihpárat. Skuvlaguorahallamis ja nuoraidinformánttaid jearahallamis bohtá ovdan, ahte ollu Ohcejoga

mánáin ja nuorain eai leat iežaset ahkásaččat fárus sámegiela gielalaš fierpmádagain. Seammás leat uhcit nuorra nana sámegiela hálddašeaddjit Ohcejogas go Deanus. Áidna čielga mesodási erohus lea skuvlavuogádat. Danne go skuvla ii ovddit sámegiela mánáid sámegiela seamma bures Ohcejogas go Deanus, de sámegiela ceavzinnávccat eai oro leamen nu buorit Ohcejogas go Deanus.

7.8 Lohppii

Dutkamušas boahtá ovdan ahte sihke dutkanguovllu mákrodási, sámi servodatdási, mesodási ja mikrodási nuppástusat leat buoridan sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Dutkanguovllu gielladilli lea dattetge mánggabealat ja mánggat proseassat dáhpáhuvvet oktanaga. Giellamolsun sámegiela dárogillii ja suomagillii lea dáhpáhuvvan ja dáhpáhuvvá ain muhtin bearrašiin. Giellamolsuma váikkuhus lea ahte ollu sápmelaččat eai máhte sámegiela. Mesodásis eai leat álggahuvvon beaktilis doaimmat, maiguin oahpahit dáid olbmuid mánáide sámegiela. Dat heajuda sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

Seammás lea giellamolsun bisánan go eanaš sámegiela váhnemat sámástit mánáiguin ja giellamolsuma jorgalahttin dáhpáhuvvá muhtimin. Guktuid albmanemiid sáhtá čilget sámegiela emansipašuvnna boadusin, ja anán dan čielga mearkan das ahte sámegiela subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat buorránan.

Dutkanguovllu gielddaid gaskkas boahtá ovdan erohus sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccain. Ceavzinnávccat leat buorebut Deanus go Ohcejogas. Sámasteapmi iežaset ahkásaččaiguin lea sodni giellašillju Ohcejogas. Orru dego mángga Ohcejoga informántta sámegiela gielalaš fierpmádagat leat cuovkaneamen. Dat čájeha heajut subjektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid maid boadusin veadjá šaddat giellamolsun.

8 Jurddabohtosat

8.1 Sáme giela ceavzinnávccat

Mun lean dutkan sáme giela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mákrodásis, sámi servodatdásis, mesodási guovtti gielddas, Deanus ja Ohcejogas ja mikrodási bearrašiin ja ovttaskas olbmuin. Dutkit leat badjel 40 jagi gárgedan teoriija ja metodaidda maiguin sáhtta guorahallat vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid. Dutkansuorggi ulbmilin lea addit dárkilis gova dihto giela etnolingvisttalaš ceavzinnávccain nu ahte sáhtta árvalit makkár giela dilli lea. Go diehtit man dilis giella lea ja leat guorahallan sivaidda, de lea vuoddu dutkanbohtosiid vuoddu ávžžuhit giellaservodaga lahtuid ja gullevaš eiseváldiid buoridit dihto beliid gielladilis nu ahte giela etnolingvisttalaš ceavzinnávccat lassánit. Etnolingvisttalaš ceavzinnávccain leat guokte beali: objektiiva ja subjektiva ceavzinnávccat. Objektiiva ceavzinnávccat leat ovddimusat deskriptiiva dieđut giela rámmaeavttuin. Subjektiva ceavzinnávccaid hábmejit olbmuid jáhkut ja dovddut. Dat lea gielladilli nugo olbmot jáhkket ja dovdet dan leat.

Buorránan etnolingvisttalaš ceavzinnávccat

Dán dutkamušas boahtá ovdan ahte dutkanguovllu guovtti gielddas, Deanus ja Ohcejogas, leat sihke sáme giela objektiiva ja subjektiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat buorránan 1990-logu álggu rájes. Dat mearkkaša ahte sáme giela etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat lassánan sáme giela ealáskahttináigodagas, mii álggii 1990-logu álggus. Dutkanguovllus lea giellamolsun dáhpáhuvvan sáme gielas suomagillii ja dárogillii. Dál dat lea measta bisánan ja muhtin muddui jorgalan.

Norga ja Suopma ledje juo ealáskahttináigodaga álggus mearridan eanaš odđa lágaid ja njuolggadusaid, mat leat lokten sápmelaččaid ja sáme giela stáhtusa. Dáid lágaiguin ja njuolggadusaiguin leat sáme giela objektiiva etnolingvisttalaš ceavzinnávccat mákrodásis lassánan. Mákrodási mearrádusaid dihte leat dál sámi servodatdásis Sámedikkít ja eará ásašusat dego alitoahppo- ja mediaásahusat, maid bargun lea ovddidit earret eará sáme giela oahpahušássiid, giellaplánema, mediafálaldagaid ja oahpponeavvuid. Mákrodási mearrádusat leat maid geatnegahttan mesodási, Deanu ja

Ohcejoga gielddaid, ovddidišgoahhtit sáme giela buorebut go ovdal. Mesodási almmolaš hálddahusat galget bálvalit sáme gielagiid sáme gillii giellalágaid vuodul. Olbmui galgá leat vejolaš oažžut oahpahusa sáme gillii ja sáme gielas gielddaid vuoddoskuvllain oahpahuslágaid vuodul ja galgá leat vejolaš oažžut sáme gielat mánáidgárdefálaldaga mánáide mánáidgárde-/beaivedikšolágaid vuodul. Nuppástusat sámi servodatdásis ja mesodásis leat maid lasihan sáme giela objektiivna etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid, danne sáme giela hállit leat ožžon eanet gielalaš vuoigatvuodaid.

Hyltenstam et al. (1999: 50, 90) deattuhit mákrodási politihka mearkkašumi vehádatgiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaide. Sii atnet maid politihka čadaheami mesodásis ja sámi servodaga siskkáldas diliid dehálažžan ja čilgejit, ahte servodaga bajit dási politihkka váikkuha maid mikrodási bearrašiid ja ovttaskas olbmuid diliide. Danne dutkit atnet dehálaččamussan nannet sáme giela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid servodaga dásis sihkkarastit sáme giela boahtteáiggi. Sii muittuhit vel ahte ovttaskas vehádatlahtu vehádatgiela geavaheapmi ii leat albmanepmi mii lea gitta dušše ovttaskas olbmo, gulahallandili dahje doaladumiide huksejvvon välljemis. Olbmuid giellaválljen speadjalastá giela stáhtusa joavkku ja servodaga gaskkas oppalaččat. Iežan dutkanbohtosiid vuodul sáhtán dadjat, ahte mákrodási nuppástusat ja dáid nuppástusaid čadaheapmi sámi servodatdásis ja mesodásis, leat váikkuhan dutkanguovllu mikrodási gielladillái. Sihke sáme gielagiid ja eará olbmuid doaladumit sáme giela hárrái leat rievdan ja sáme gielat olbmuid giellavierut leat nuppástuvvan. Ovttaskas olbmot geavahit sáme giela eanebut ja buot dehálamos, eanaš sáme gielagat mu dutkanguovllus välljejit sirdit sáme giela mánáidasaset. Dát orru čajeheamen ahte sáme giela subjektiivna etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat lassánan dutkanguovllus.

Emansipašuvnna rolla sáme giela ealáskahttimis

Huss ja Lindgren (2011: 3) leaba ovddidan doahpaga emansipašuvdna čilget dakkár proseassa mas olbmot doalahit giela, vaikko das lea uhccán árvu gielalaš hierarkiijas. Soai geavaheaba maid emansipašuvdna-doahpaga čilget, manne olbmot molsot giela allaárvosaš gielas gillii mas lea uhccit árvu servodagas. Emansipašuvdna lea ovdánan dutkanguovllus measta juste dan minstara mielde masa soai čujuheaba: Sáme gielas lei uhccán árvu báikkálaš servodagas ovdal ealáskahttináigodaga álggu. Sáme giella oaččui almmolaš stáhtusa lánkaaddima bokte. Dan maŋŋá sáme giella váldojuv-

vui atnui njálmmálaččat ja čálalaččat almmolaš eallimis eanet ahte eanet giellašiljuin, gos ii lean ovdal geavahuvvon. Sihke sámegiela hállit ja eará olbmot árvvoštalle sámegiela vuollegis árvvu odđasis ja atnigohte gielaset eambo árvvus. Dasto giellamolsun mii dáhpáhuvai sámegielas alla stáhtusa gielaide priváhta eallimis, bisánišgođii ja jorgališgođii.

Giellamolsun ii lean ollásit bisánan go čohkkejin dutkanmateriála dán doavttirgráda várás 2008–09. Giellamolsuma jorgaleapmi fas ii lean vel viiddes albmanepmi dutkanguovllus. Dás ferte váldit vuhtii ahte lean dutkan 10–16-jahkásaččaid geat leat riegádan áigodagas 1993–1998. Váhnemat ledje válljen giela mánáide sámegiela ealáskahttináigodaga álggus. Huss ja Lindgren (2011: 3) čilgebage ahte čuovvovaš lávki emansipašuvdnaproseassas dávjá lea, ahte giellamolsun álgá servodaga dásis allastáhtusa gielas vuollegis stáhtusa gillii dainna ulbmiliin ahte dat buoridivččii vuollegis stáhtusa giela sajádaga servodagas. Dutkanguovllus leat eanet nuorabuš sámegielat mánát go mu informánttaid ahkásaččat, ja dat veadjá leat juoga mii lea mearkan das ahte giellamolsuma jorgaleapmi lea lassánan báikkálaš servodagas. Dát veadjá maid leat mearkan das ahte sámegiela subjektii etnolingvisttalaš ceavzinnávccat leat lassánan dutkanguovllus 2000-logus.

8.2 Ovddidandoaimmat

Go diehtit man dilis giella lea ja leat guorahallan sivaiddasa, de lea vuodđu dutkanbohtosiid vuodul ávžžuhit giellaservodaga lahtuid ja gullelaš eiseváldiid buoridit dihto beliid gielladilis nu ahte giela etnolingvisttalaš ceavzinnávccat lassánit.

Mákrodási ovddideapmi

Dutkamušas leat boahmán ovdan muhtin dieđut mákrodásis mat dahket ahte sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccat eai leat nu buorit go sáhtášedje leat. Sápmelaččaid guovdu giellamolsun lea dávjá dáhpáhuvvon dán áigge váhneimiid ja áhku guoktá buolvvaid gaskkas dahje vel árabut. Dan dihte ollu sámemánát eai máhte sámegiela. Sis ii leat láhkavuogádagas nannejuvvon vuogatvuolta oahppat sámegiela beaktilis oahpahuovuogi mielde. Beaktilis vuogit livčče ovdamearkka dihte giellabeassi uhca mánáide ja giellalávgun stuorábuš mánáide.

Dutkamuša dokumeantaanaliissas čájehan, ahte stáhtat sáhtášedje ovddidit sámegiela buorebut eará sajiinge iežaset lánkavuogádagas. Dehálaš mearrádusaid sámegiela geavaheamis stáhta duvdá gieldda dássái. Gielddat mearridit man viidát dat geavahit sámegiela iežaset hálldahusas. Norggas gielda mearrida geavahuvvogo sámegiella gieldda orgána čoahkkimiin njálmmálaš giellan ja leatgo dáid čoahkkimiid áššebáhpárat sámegillii ja dárogillii vai dušše dárogillii. Dutkanguovllu guktot gielddat válljejit maid ieža sámegiela oahpahusa skuvlašlájja: sámegiela skuvllas vai guovttegiela skuvllas vai riikkagiela skuvllas gos lea oahpahus sámegillii sierra sámegiela luohkáin. Suomas lea ruotagiela vehádagas mearkkašahti buoret lánkasuodjalus go sámegiela vehádagas Norggas ja Suomas. Ruotagiela mánáin lea vuoigatvuohta vázzit ruotagiela skuvlla, gos visot oahpahus lea ruotagillii. Sámegiela mánáin ii leat sámegiela skuvla vuoigatvuohtan ja Suomas ii leat sámegiela mánáin vuoigatvuohta oažžut visot oahpahas sámegillii, muhto eanaš oasi. Dili sáhtá buoridit lánkanuppástusain mii nanne mánáid giellalaš vuoigatvuođaid.

Sámi servodaga ovddideapmi

Sámi servodaga dásis lea váilevaš iešstivren oktan čuolbman sámegiela ovddideamis. Sámi servodaga ášahusat dárbašit ruđalaš doarjaga mákrodásis, ja eanaš mearrádusat sámegiela ovddideamis ja ealáskahttimis dahkkojuvvojit mákro- ja mesodásis. Dutkamušas lea bohtán ovdan ahte sámi servodatdásis ii leat mearridanváldi sámegiela ovddideami dehálaš surggiin dego mánáidgárddiin, vuoddoskuvllain ja almmolaš ášahusaid ja priváhta bargoeallima giellageavaheamis. Dili sáhtá ovddidit gulahallamiin mákro- ja mesodási ášahusaiguin dahje dainna, ahte Sámedikki ja eará sámi ášahusat ožžot eanet iešstivrema.

Mesodási ovddideapmi

Mesodási guorahallamis lea čielgan ahte sámegiela ceavzinnávccain leat stuorra erohusat dutkanguovllu giliid gaskkas. Sámegiela ealáskahttin-fálaldagat eai leat daid báikkiin, gos giellamolsun lea leamaš fámolamos ja váikkuhan eanemusat sápmelaččaide. Jos háliida ealáskahttit sámegiela daid guovlluin ja sápmelaččaid guovdu geat leat giellamolsuma vásihan, de livččii vejolaš álggahit ođđa ja buoret ealáskahttindoaimmaid dego giellabesiid ja giellalávgunluohkáid giliid skuvllain.

Mun lean dutkamušas čájehan ahte gielddat eai olat sáme giela oahpahusa ulbmiliid suoma- ja dárogielat mánáid dáfus mánáidgárddiin ja vuodđoskuvllas. Dáid mánáin eanaš oassi ii oahpa sáme giela ruovttus. Ohcejoga gielddas ii leat sáme giela fáilaldat suomagielat mánáidgárddiin. Deanu gielddas fas lea sáme giela fáilaldat dárogielat mánáidgárddiin, muhto gieldda geavaha láivves oahpahusmálla dáid mánáid sáme giela oahpahasas. Guktuid gielddain lea vejolaš oahppat sáme giela nubbigiellan dahje vierrogiellan vuodđoskuvllas. Oahpahusa ulbmil lea doaibmi guovttegielatvuohta sáme gielas ja riikkagielas. Skuvllat geavahit láivves oahpahusmálla dáid mánáid sáme giela oahpahasas. Eará dutkamušat leat čájehan, ahte dákkár oahpahasmetodaiguin ii sáhte olahit doaibmi guovttegielatvuohta. Eanaš mánát geat leat riikkagielat oahpahasas, álget skuvllas lohkat sáme giela ja eatnašat heitet ovdalgo leat oahppan giela. Dutkamušas boahtá ovdan ahte dát mánát heitet oahpahasvuogi dihte ja dannego eai olat oahpahusa ulbmila. Danne galggašedje gielddat árvvoštallat sihke mánáidgárddi ja vuodđoskuvlla sáme giela nubbigiela/vierrogiela oahpahusa ja árvvoštallat ahte geavahišgohtetgo beaktilis oahpahasvuogi.

Skuvlaguorahallamis bohtet ovdan guokte čielga erohusa Ohcejoga ja Deanu gielddaid gaskkas. Deanus leat sáme gielat informánttain eanet nuorra, nana sáme giela hálddašeaddjit go Ohcejogas, ja Deanus sámástit sáme gielat mánát ja nuorat mealgat eanebut go Ohcejoga seamma ahkásaš sáme gielagat. Dutkamuša vuodul sáhtán dadjat ahte erohusat skuvlavuogádagas dáidet leat váikkuhan dáid erohusaide. Deanu gielddas leat sáme gielat skuvllat. Ohcejoga gielddas leat sáme gielat oahpahasjoavkkut suomagielat skuvllain. Jos Ohcejoga gieldda atná dehálažžan lasihit mánáid ja nuoraid sáme giela máhtu ja geavaheami, de galggašii árvvoštallat mo skuvla sáhtta doaibmat buorebut sáme giela giellašilljun. Buorre čoavddus livččii válljet seamma skuvlašlájá go Deanu gielddas, gos sáme gielat oahpahas lea sierra sáme gielat skuvllain.

Dutkamušas lea boahtán ovdan maid ahte mánáin ja nuorain, geain lea uhccán sáme giela máhttu dahje eai máhte álggage sáme giela, leat garra doaladumit sáme giela vuostá. Mađe uhcit máhttu, dađe garrasut doaladumit leat informánttain. Golbma njealjatoasi skuvlaguorahallama informánttain geat eai máhte sáme giela, eai liiko gullat sáme giela dahje dat eai háliit gullat go olbmot sámástit. Dušše golbma (3) proseantta sis jáhkket iežaset geavahit sáme giela eambo boahteáiggis go dál. Nuppiid sániiguin informánttat geat eai máhte sáme giela álggage, eai jáhke iežaset šaddat oahppat dan. Dán ášši ovddideamis livččii mánáidgárddiin ja skuvllain dehálaš rolla.

Dat galggašedje árvvoštallat, mo sáhtáshedje geavahit sámegiela eanebut iežaset árgabeaieallimis nu ahte oahppit hárvjaniit gullat sámegiela. Dainna mánáid gierdavašvuhta lassánivččii ja sii movttiidahttojuvvošedje oahppat sámegiela.

Mikrodási ovddideapmi

Dutkanbohtosiid vuodul sáhtán dadjat, ahte dutkanguovllus gávdnojit sámegiela resurssat mat eai geavahuvvo. Dát resurssat leat sámegielat olbmot mánáid lagašbirrasis: áhku ja ádját, váhnemat, oappát ja vieljat, fuolkkit, ustibat ja eará oahppásat. Ollu mánát máhtáshedje sámegiela buorebut, jos buot gielalaš resurssat livčče geavahuvvon sin sámegiela oččodeamis. Dat guoská ovddimusat mánáide geat máhttet veaháš sámegiela, ja Ohcejogas maiddái olu mánáide geat máhttet sámástit, muhto liikká sámástit uhccán. Dán ášši buorideapmin livččii vejolaš lágidit diehtujuhkinkampánja, mainna lasihivččii sámegielagiid diđolašvuoda áššis ja ávžžuhivččii sin váldit stuorát ovddasvástádusa sámegiela geavaheamis ja sirdimis mánáide ja nuoraide.

8.3 Joatkkadutkamušat

Dutkkadettiin sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid lean fuobmán miellagiddevaš joatkkadutkamušfáttáid sihke mákrodásis, sami servodatdásis, mesodási ja mikrodásis. Norgga ráđđehus lea ráhkadan Sámgielaid doaibmaplána (Ođasmahttin-, hálldahus- ja girkodepartemeanta 2011) ja Suoma stáhta Sámgielaid ealáskahttinprográmma (Oahpahas- ja kulturministeriija 2012). Plánas ja prográmmas leat olu evttohusat mat buoridivčče sámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid mákrodásis ja dat veajásedje lasihit sámegiela subjektii etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid sihke Norggas ja Suomas. Danne livččii beroštahti dutkat plána ja prográmma sisdoalu, čuovvuleami ja čađaheami ja eandalit daid váikkuhusaid dálá dutkanguovllus.

Mesodásis livččii vejolaš dutkat buorebut, manne dutkanguovllu dáro- ja suomagielat mánát eai lihkostuva oahppat sámegiela. Jos gielddat álggáshedje oahpahit sámegiela dáid mánáide beaktiilut oahpahasmánne mielde, de dákkár doaimmat rabašedje vejolašvuoda sihke čuovvulit dákkár oahpahasu ja maiddá geavahit akšuvnadutkanvuogi, man mielde dutki lea fárus proseassas ja rávve eará dahkkiid oahpahasmánne álggaheamis ja čađaheamis. Dat fas

buvttášii odđa dieđuid sámegeiela ealáskahttinbarggus, mat sáhtášedje leat ávkkálaččat maiddái earáide.

Dutkamuša boadus lea maid ahte sámegeiella geavahuvvo uhcit Ohcejoga go Deanu sámegeielat bearrašiin, erenoamážit oarbiniid gulahallangiellan. Mun in leat dutkamušas nagadan duođaštit, manne dilli lea nu ja danne háliidivččen dutkat dan buorebut. Mun navddán ahte gielddaid gaskkas lea erohus sámegeiela subjektiivva etnolingvisttalaš ceavzinnávccain. Dakkár govva boahdá ovdan sihke váhnen- ja nuorrainformánttaid kvalitatiiva jearahallamiin. Maiddái dákkár vuolggasajis livččii akšuvdnadutkan vejolaš ja sáhtášii dutkat buorebut gili, soga ja bearraša rolla sámegeiela seailumis ja ealáskahttimis.

Globaliseren, migrašuvdna, sámegeielagiid analfabetisma, sohkaealleminstarat, sápmelaš identitehtahuksen ja lingvisttalaš oktavuodaid individuála fierpmádagat leat miellagiddevaš fáttát maid lean guoskkahan dán dutkamušas. Dáid fáktoriinge orru leamen dehálaš rolla sámegeiela seailumis ja ealáskahttimis, ja danne galggašii daid maid dutkat vuđolabbot.

Mu nákkosgirji lea oassin Sámi allaskuvlla dutkanprošeavttas “Sámegeiela buolvvaidgaskasaš sirdáseapmi muhtin konteavsttain“, mii fas lea oassi polárajagi dutkanprošeavttas «Glocaliseren – giella, girjjálašvuohta ja media inuihtaid ja sámiid gaskkas». Mus ii leat leamaš vejolašvuohta buohtastaddat iežan bohtosiid eará sámegeiela ja arktalaš gielaid dutkanprošeavttaid bohtosiiguin. Dat lea juoga maid háliidivččen dahkat boahtteáiggis. Sihke giellamolsun ja gielalaš ealáskahttin leat máilmmeviidosas albmaneamit mat dutkojuvvojit viidát. Sáhtá vel buorebut ávkkástaddat ovttasbarggus earáiguin ja oahppat, mo earát leat dutkamin vehádat- ja álgoálbmotgielaid etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid.

8.4 Dutkamuša čadaheapmi ja váikkuhus

Oktan áigumuššan mu dutkamušas lea leamaš ohcat vuogi, mainna sáhtá árvvoštallat sámegeiela duohta dili. Mun lean gávnahan ahte dat lea vejolaš, jos árvvoštallá sihke objektiivva ja subjektiivva etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid ja dutká daid albmanemiid mákrodásis, sámi servodatdásis, mesodásis ja mikrodásis. Dutkamuš lea čadahuvvon mánggametodalaččat. Váldodutkanvuohkin leamašan dokumeantaanaliisa, kvalitatiiva jearahallamat ja skovvedutkan. Dutkanvuohki orru heivemin čadahuvvon kontekstii bures, dasgo etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dutkan lea mánggabealat ja gáibida

danne lahkoneami, mii bastá váldit vuhtii sámi servodaga kultuvrralaš ja gielalaš girjáivuoda. Mun čilgejin iežan dutkamuša válđoáigumuša vuosttaš kapihttalis. Mun háliidan leat fárus ovddideamen sámegeielaid ja eará máilmmi áitojuvvon geielaid ja sihkkarastit, ahte dát sáhttet eallit boahteáiggis olbmuid gaskkas gulahallangaskaoapmin. Lean válljen fáttá, teoriijavuođuštusa ja dutkanmetodaid nu ahte oaččun ovdan dieđuid, mat mu mielas lea dehálaččat giellaplánemis ja doaivvun, ahte mu dutkan váikkuha giellapolitihkalaš mearrádusaide. Čuovvuleamit livčče doaibmajut, maiguin nanne sámegeiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid dutkanguovllus, ja joatkkadutkamušat mat livčče ávkkálaččat ja miellagiddevaččat.

Gáldut

- Ahlakorpi, Liisa. 2010. Ohcejoga girjerájushoavda. Nákkosgirječálli jearahallan 26.09. 2010.
- Aikio, Marjut. 1988. *Saamelaiset kielenvaihdon kierteessä : kielisosiologinen tutkimus viiden saamelaiskylän kielenvaihdosta 1910–1980*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Aikio, Marjut, ja Anna-Riita Lindgren. 1973. *Kieliraportit*. Saamelaiskomitea. Vol. 46, *Saamelaiskomitean mietintö : liite: tutkimusraportit*. Helsinki: Valtioneuvosto. Valtion painatuskeskus.
- Aikio, Samuel. 2009. Ealáhagas leamen ohcejohkalaš dutki ja servodatberošteaddji. Nákkosgirječálli jearahallan 11.12. 2009.
- Aikio, Samuli, Ulla Aikio-Puoskari, ja Johannes Helander. 1994. *The Sami culture in Finland*. Vol. 49, *Lapin sivistysseuran julkaisuja*. Jyväskylä: Gummerus.
- Aikio-Puoskari, Ulla. 2001. *Saamen kielen ja saamenkielinen opetus Pohjoismaissa : tutkimus saamelaisten kielellisistä ihmisoikeuksista Pohjoismaiden kouluissa*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Aikio-Puoskari, Ulla/Sámediggi 2011. *Saamelaiset ja saamen kieli tilastoissa*. Anár: Sámediggi.
- Aikio-Puoskari, Ulla, ja Merja Pentikäinen. 2001. *The language rights of the indigenous Saami in Finland : -under domestic and international law*. Rovaniemi: Northern Institute for Environmental and Minority Law.
- Aikio-Puoskari, Ulla, ja Tove Skutnabb-Kangas. 2007. ”When few under 50 speak the language as a first language : linguistic human rights and linguistic challenges for endangered Saami languages.” *Revitalizing the Periphery: proceedings of the conference in language revitalization, Inari, Finland, November 14-15, 2002*, doaim. Nils Øivind Helander, 9–64. Guovdageaidnu: Sámi instituhtta, Sámi allaskuvla.
- Aikio-Puoskari, Ulla, ja Anja Vest. 2007. *Sámegiela ja sámegielat oahpahuš suoma skuvllain 2007-2008 saamen kielen ja saamenkielinen opetus suomen kouluissa*. Anár: Sámedikki skuvlen- ja oahppamateriáladoaimmahat.
- Alaraudanjoki, Arja, ja Katariina Kurki-Joensuu. 2002. *Saamea vai suomea : Utsjoen saamelaisten oppilaiden kielenkäyttö vuosina 1988 ja 2001*. Rovaniemi: Lapin Yliopisto.

- Alaraudanjoki, Arja. 2009. Ohcejoga gieldda rektor ja čuvgehusdoaimma jodiheaddji. Nákkosgirjji čálli jearahallan 31.3. 2009 Ohcejotnjálmis.
- Andersen, Svanhild, ja Johan Strömngren. 2007. *Evaluering av samelovens språkregler*. Dieđut. Vol. 1/2007. Kautokeino: Nordisk samisk institutt.
- Andresen, Egil, Rune Henningsen, ja Karl-Eirik A. Kval. 2011. *Individ og fellesskap : sosiologi og sosialantropologi*. 4. deaddileapmi 1. deaddileapmi 2007. Oslo: Cappelen.
- Anti, Trond Are. 2011. Deanu sámeskuvlla rektor. E-poasta nákkosgirjji čállái 13.05. 2011.
- Aslaksen, Jørn. 2008. Deanu gieldda ráđdealmái. Nákkosgirječálli jearahallan 16.04. 2008.
- Aubert, Vilhelm. 1978. *Den samiske befolkning i Nord-Norge. Sámi ál'bmud Davvi-Norgas. The Lappish population in Northern Norway, Artikler fra Statistisk sentralbyrå*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Baker, Colin. 2001. *Foundations of bilingual education and bilingualism*. 3. deaddileapmi. Clevedon [England] Buffalo [N.Y.]: Multilingual Matters.
- Barth, Fredrik. 1994. *Manifestasjon og prosess*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Beaivváš. 2010. *Beaivváš Sámi Teáhtera ruovttusiidu internehtas* [lohkojuvvon 25.05. 2010]. Gávdno neahttasiiddus <http://beaivvas.no/se/algosiidu/showlist>.
- Benton, Richard, ja Nena Eslo Benton. 2001. "RLS in Aotearoa/New Zealand 1989-1999." *Can threatened languages be saved?: reversing language shift, revisited : a 21st century perspective*, doaim. Joshua A. Fishman, 423–450. Clevedon: Multilingual Matters.
- Bibsys. 2009. Norgga universitehtaid ja allaskuvllaid elektrovnnalaš diehtujuohkin- ja girjerájusbálvalus [lohkojuvvon 27.10. 2010]. Gávdno neahttasiiddus <http://bibsys.no/samegillii/siiddut/index.php> Oslo: Norgga Máhttodepartemeanta.
- Borgos, Johan, Erik Bugge, Geir Remen, ja Finn Myrvang. 1999. *De er her ennå: samisk historie i Vesterålen*. Sortland: Vesterålen kulturutvalg.
- Bourhis, Richard Yvon, Howard Giles, ja Doreen Rosenthal. 1981. "Notes on construction of a 'subjective vitality questionnaire' for ethnolinguistic groups." *Journal of Multilingual and Multicultural Development* no. 2 (2): 145–155.
- Boyd, Sally, ja Erland Gadelii. 1999. "Vem tillhör talgemenskapen? : om jiddisch i Sverige." *Sveriges sju inhemska språk. -et minoritetsperspektiv*, doaim. Kenneth Hyltenstam, Christopher Stroud ja Mikael Svonni, 299–328. Lund: Studentlitteratur.

- Bratt Paulston, Christina, Pow Chee Chen, ja Mary C. Connerty. 1993. ”Language regenesis: A conceptual overview of language revival, revitalisation and reversal.” *Journal of Multilingual and Multicultural Development* no. 14 (3): 275–286.
- Bull, Tove. 2002. “Kunnskapspolitikk, forskningsetikk og det samiske samfunnet.” *Samisk forskning og forskningsetikk*, doaim. Den Nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora, (NESH), 6–21. Oslo: De nasjonale forskningsetiske komitéer.
- Carcia, Ofelia, Herold Schiffman, ja Zeena Zakharia. 2006. ”Fishmanian Sociolinguistics (From 1949 to the present).” *Language Loyalty, Continuity and Change. Joshua Fishmans Contribution to International Sociolinguistics*, doaim. Ofelia Carcia, Peltz Rakhmiel, Herold Schiffman ja Gella Schweid Fishman, 3–68. Clevedon, Buffalo & Toronto: Multilingual Matters Ltd.
- Clyne, Michael, Edina Eisikovits, ja Laura Tollfree. 2002. ”Ethnolect as in-group varieties.” *Us and others: Social identities across languages, discourses and cultures*, doaim. Anna Duszak, 133–157. Amsterdam: John Benjamins.
- Corson, David. 1997. ”Language policies.” *Language policy and political issues in education*, doaim. Ruth Wodak ja David Corson, 77–88. *Encyclopedia of language and education* no. Vol. 1.
- Dahl, Helge. 1957. *Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814-1905*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Davies, Emyr. 1996. ”Muhtun bealit giellaoahpaheamis: Go geahčča walesalaččaid bealis.” *Duostta hupmat: Gulahallanvuohki sámegielloahpahusas*, doaim. Jon Todal ja Martin Pope, 11–47. Guovdageaidnu: Sámi oahpahusráđđi.
- Davviriikkaid Ministtarráđđi. 1981. *Den nordiske språkkonvensjonen* [lohkkojuvvon 2.5. 2011]. Gávdno neahttasiiddus <http://www.norden.org/da/om-samarbejdet/aftaler/aftaler/sprog/sprogkonventionen/>.
- Davviriikkaid Ministtarráđđi. 2007. *Davviriikkalaš giellapolitihka julggaštus* [lohkkojuvvon 2.5. 2011]. Gávdno neahttasiiddus <http://www.sprakradet.no/upload/ANP2007746.pdf>.
- Deanu gieldda. 2003. *Iskkadeapmi Deanu gieldda gielladili birra*. Deanu gieldda ruovttusiiddus interneahhtas [lohkkojuvvon 23.1. 2009]. Gávdno neahttasiiddus <http://www.tana.kommune.no/>

- Deanu joatkkaskuvla. 2009. *Deanu joatkkaskuvlla ruovttusiidu interneahtas*. Dieđut Deanu joatkkaskuvla oahppofálaldagain 2009 [lohkkojuvvon 26.10. 2009]. Gávdno neahttasiiddus <http://www.tana.vgs.no/>.
- Diehtosuodjalanáittardeaddji. 2008a. Vastaanottokuittaus - Kvittering (RE: Fråga om forskning, 27.1.2008 klo 13.02). E-poasta Suoma Diehtosuodjalanáittardeaddjis.
- Diehtosuodjalanáittardeaddji. 2008b. Telefovdnaságastallan Suoma diehtosuodjalanáittardeaddji doaimmahaga bagadalliin 5.2. 2008.
- Dorian, Nancy C. 1981. *Language death : The life cycle of a Scottish Gaelic dialect*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ehala, Martin, ja Katrin Niglas. 2007. "Empirical Evaluation of a Mathematical Model of Ethnolinguistic Vitality: The Case of Võro." *Journal of Multilingual and Multicultural Development* no. vol. 28 (6): 427–444.
- Ehala, Martin. 2009. "An evaluation matrix for ethno-linguistic vitality." *Rights, Promotion and Integration Issues for Minority Languages in Europe*, doaim. Susanna Pertot, Tom Priestly ja Colin Williams, 123–137. New York: Palgrave Macmillan Ltd.
- Eide, Asbjørn. 2007. "Urfolks rettigheter – folkerettslige nyvinninger de siste 25 årene." *Gáldu čála: FN's erklæring om urfolks rettigheter : Politikk, selvbestemmelse og landrettigheter*, doaim. Henry Minde, Asbjørn Eide ja Mattias Åhrén, 39–80. Guovdageaidnu: Kompetansesenteret for urfolks rettigheter.
- Eriksen, Frans. 2007. *Centrale utviklingstrekk i Tana kommune. Power Point Presentašuvdna*. Deatnu: Deanu gielda.
- Ethnologue. 2009. *Languages of the World 16th edition*, doaim. Paul M. Lewis: SIL - Summer Institute of Linguistics International.
- Eurohpá Ráddi. 2011. *European Charter for Regional or Minority Languages ruovttusiidu* [lohkkojuvvon 2.5. 2011]. Gávdno neahttasiiddus <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/html/148.htm>.
- Fishman, Joshua A. 1971. "Putting the 'socio' back into the sociolinguistic enterprise." *International Journal of Sociology of Language* no. 92: 12.
- Fishman, Joshua A. 1991. *Reversing language shift : Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Fishman, Joshua A. 1992. "Conference Summary." *Maintenance and Loss of Minority Languages*. Studies in Bilingualism Vol 1, doaim. Willem Fase, Jaspaert Koen ja Sjaak Kroon, 395–403. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

- Fishman, Joshua A. 2001. *Can threatened languages be saved?: Reversing language shift, revisited : a 21st century perspective*, Clevedon: Multilingual Matters.
- Forskningsetiske komiteer. 2002. *Samisk forskning og forskningsetikk*. Oslo: Den Nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora.
- Forskningsetiske komiteer. 2006. *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oslo: Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora.
- Giles, Howard, Richard Yvon Bourhis, ja Donald M. Taylor. 1977. ”Towards a Theory Language in Ethnic Group Relations.” *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*, doaim. Howard Giles, 307–348. London: Academic Press.
- Goffman, Erving. 1972. *Interaction ritual : Essays on face-to-face behaviour*. Harmondsworth: Penguin.
- Guttorm, Juha. 1986. *Alle kouluikäisten saamelaislasten kasvuolosuhteet ja niiden kehittämismahdollisuudet Utsjoen kunnassa*. Helsinki: Sosiaalhallitus.
- Guttorm, Seija. 1987. *Dutkanraporta sámemánáid guovttegielalasuođa birra Ohcejoga vuolledásis (1–6 L K), Dieđut*. Guovdageaidnu: Sámi instituhtta.
- Hagen, Ingunn, ja Thomas Wold. 2009. *Mediegenerasjonen : Barn og unge i det nye medielandskapet*. Oslo: Samlaget.
- Halvorsen, Knut. 2003. Å forske på samfunnet: en innføring i samfunnsvitenskapelig metode. 4. deaddileapmi. 1. deaddileapmi 1987. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Hansen, Håvald. 2009. Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáza direktora. Nákkosgirječálli jearahallan suinna Deanušalddis 1.4. 2009.
- Hansen, Ketil Lenert, Marita Melhus, Asle Høgmo ja Eiliv Lund. 2008. “Ethnic discrimination and bullying in the sami and non-sami populations in Norway: the SAMINOR study”. *International Journal of Circumpolar Health* Vol 67No 1. 97–113. Oulo: Nordic Council for Arctic Medical Research.
- Hansen, Lars Ivar, ja Bjørnar Olsen. 2004. *Samenes historie*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Hansen, Tor Sverre. 2009. Finnmárkku fylkkamánni bajássáddan- ja oahpahusossodaga seniorrádđeaddi. E-poasta nákkosgirječállái 15.05. 2009.

- Haugen, Einar. 1953. *The Norwegian language in America : A study in bilingual behavior*, Publications of the American Institute, University of Oslo. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Haugen, Einar. 1972. "The ecology of language." *The Ecology of Language*, doaim. Anwar S. Dil, 325–339. Stanford, California: Stanford University Press.
- Heikkilä, Jouko. 2009. *Valtionosuusuudistus 2010 -rakenteelliset muutokset*. Suoma gielddalihtu ovddidanhoavdda Jouko Heikkilä logaldallanmáŋggus Suoma gielddalihtu lágidan čoahkkimis 2.10. 2009 Helssegis.
- Helander-Renvall, Elina. 1984. *Om trespråkighet : en undersökning av språkvalet hos samerna i Övre Soppero*, Umeå studies in the humanities. Umeå: Almqvist & Wiksell (Stockholm).
- Hellevik, Ottar. 1999. *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Helssega universitehtta. 2010. *Suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos*. Helssega universitehta humanisttalaš dieđagotti dieđut sámegiela oahpahusa birra [lohkkojuvon 26.10. 2010]. Gávđno neahttasiiddus <http://www.helsinki.fi/hum/sugl/tutkintovaatimukset/saameb.htm>.
- Henrichsen, Bjørn, ja Anne-Mette Somby. 2009. Reive Norgga servodatdieđalaš diehtobálvalusas 4.2. 2009 mas dohkkeha prošeavtta "Flerspråkighet i Tanadalen. En undersøkelse av bruken av samisk i familie" ja addá dasa prošeaktanummira 20643.
- Hinton, Leanne, ja Ken Hale. 2001. *The Green Book of Language Revitalization in Practice*. San Diego, California: Academic Press.
- Hovland, Arild. 1996. *Moderne urfolk*. Oslo: Ungforsk/NOVA.
- Huss, Leena. 1999. *Reversing language shift in the far north : Linguistic revitalization in Northern Scandinavia and Finland*, *Studia Uralica Upsaliensia*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Huss, Leena, ja Anna-Riitta Lindgren. 2011. "Introduction: defining language emancipation." *International Journal of the Sociology of Languages, The Many Faces of Language Emancipation*, doaim. Joshua A. Fishman, 1–16. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.
- Hyltenstam, Kenneth, ja Christopher Stroud. 1991. *Språkbyte och språkbevarande : om samiskan och andra minoritetsspråk*. Lund: Studentlitteratur.
- Hyltenstam, Kenneth, Christopher Stroud, ja Mikael Svonni. 1999. "Språkbyte, språkbevarande, revitalisering: samiskans ställning i svenska Sápmi." *Sveriges sju inhemska språk. ett minoritetsspråksperspektiv*,

- doaim. Kenneth Hyltenstam, Christopher Stroud ja Mikael Svonni, 41–97. Lund: Studentlitteratur.
- Hætta, Odd Mathis. 2003. *Dá lea Sámi radio : NRK sámegiel sáddagat 1946–1980*. Kárášjohka: Davvi girji.
- Inkinen, Sari. 2009. Ohcejoga beaiveruovttuid jodiheaddji. Nákkosgirječálli jearahallan 19.03. 2009 Ohcejogas.
- IPY prošeakta 123. 2006. *Glocalization – Language, Literature and Media among Inuit and Sami people*. Prošeaktačilgehus [lohkkojuvvon 17.06. 2008]. Gávdno neahttasiiddus <http://classic.ipy.org/development/eoi/proposal-details.php?id=123>
- Jahn, Gunnar. 1933. *Folketellingen i Norge I. desember 1930. Fjerde hefte. Samer og Kvener. - Andre lands statsborgere. Blinde, døvstumme, åndssvake og sinnsyke*. Oslo: Aschehoug.
- Jansson, Annika. 2005. *Sami language at home and at school. A fieldwork perspective, Studia uralica upsaliensia*. Uppsala: Acta universitatis upsaliensis.
- Jernsletten, Nils. 1982. «Språket i samiske samfunn.» *Nordnorsk : språkav og språkforhold i Nord-Noreg*, doaim. Tove Bull ja Kjellaug Jetne. Oslo: Samlaget.
- Johansen, Yngve, Siv Eli Kvernmo, Anna Rita Spein, ja Anne C. Silviken. 2003. *Nuorra Sámis. Oaidnil Vol. nr 1.*, Kárášjohka: Sámi dearvvašvuodadutkanguovddáš.
- Johansen, Åse Mette. 2009. *”Velkommen te’ våres Norge”*. Oslo: Novus.
- Johnsen, John. 2008. Deanu Montessori skuvlla rektor, Nákkosgirječálli jearallan 12.03.2008 Montessori skuvllas Sieiddás.
- Järvinen, Margaretha. 2001. ”Accounting for Trouble: Identity Negotiations in Qualitative Interviews with Alcoholics.” *Symbolic Interaction* no. 24 (3): 263–284.
- Järvinen, Margaretha. 2003. ”Negotiating Strangerhood: Interviews with Homeless Immigrants in Copenhagen.” *Acta Sociologica* no. 46 (3): 215–230.
- King, Kendall A. 2009. ”Language loss and revitalization: Ten things we know.” *Kvener i fortid og nåtid*, doaim. Anna-Riitta Lindgren, Marit Anne Hauan, Einar Niemi, Leena Niiranen ja Trond Thuen, 9–24. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Komiteanmietintö. 1905. *Komiteanmietintö Keisarilliselle Majesteetille: Komitealta Lapinmaan taloudellisten olojen tutkimista varten*. Helsset: Suoma senáhtta.

- Komiteanmietintö 1973:46a: Saamelaiskomitean mietintö. Helsset: Stáhtaráđđi.
- Korsnes, Olav, Heine Andersen, ja Thomas Brante. 2001. *Sosiologisk leksikon*. 2. deaddileapmi. 1. deaddileapmi 1997. Oslo: Universitetsforlaget.
- Krauss, Michael E. 1992. "The World's Languages in Crisis." *Language* 68: 4–12.
- Krauss, Michael E. 1997. "The Indigenous Languages of the North: A Report on Their Present State." *Northern minority languages: Problems of survival*, doaim. Hiroshi Shoji ja Juha Janhunen, 1–34. Osaka: National Museum of Ethnology.
- Kvale, Steinar. 2002. *Det kvalitative forskningsintervju*. 5. deaddileapmi 1. deaddileapmi 1997. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Lakomäki, Marianne. 1997. "Sydämeltäni olen saamenkielinen." *Oulussa asuvien saamelaisten kielellisiä elämäkertoja*. Prográdu-dutkamuš. Oulu: Oulu universitehta.
- Landry, Rodrigue, Réal Allard, ja Jacques Henry. 1996. "French in South Louisiana : Towards language loss." *Journal of Multilingual and Multicultural Development* (17): 442–468.
- Landweer, Lynn. 2008. *Endangered Languages. Indicators of Ethnolinguistic Vitality*. Originála deaddiluvvon čállošis Notes on Sociolinguistics. 5.1. 5–22 [lohkkojuvvon 19.05. 2010]. Gávdno neahttasiiddus <http://www2.sil.org/sociolx/ndg-lg-indicators.html>
- Lane, Pia. 2011. "The birth of the Kven language in Norway: emancipation through state recognition." *International Journal of the Sociology of Languages, The Many Faces of Language Emancipation*, doaim. Joshua A Fishman, 57–74. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.
- Lehtola, Veli-Pekka. 2001. *Sámi jietna : Suoma sámi radio 1947–1997*. Jyväskylä: Gummerus.
- Lehtola, Veli-Pekka. 2005. *Saamelaisten parlamentti : Suomen saamelaisvaltuuskunta 1973–1995 ja Saamelaiskäräjät 1996–2003*. Jyväskylä: Saamelaiskäräjät.
- Lehtola, Veli-Pekka. 2010. *The Sámi People: Traditions in transition*. Inari: Puntsi.
- Lehtola, Veli-Pekka. 2012. *Saamelaiset suomalaiset : kohtaamisia 1896–1953*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Lapin liitto. 2009. *Utsjoki*. Vuododiedut Ohcejoga gieldda birra [lohkkojuvvon 29.09. 2009]. Gávdno neahttasiiddus <http://www.lappi.fi/lappi/kunnat/utsjoki>.

- Lindgren, Anna-Riitta. 2000. *Helsingin saamelaiset ja oma kieli*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lindgren, Anna-Riitta. 2010. ”Modernization and small languages – fatal language sociological delay?” *Planning a new standard language: Finnic minority languages meet the new millennium*, doaim. Helena Sulkala ja Harri Mantila, 74–94. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Lund, Svein. 2007. “Tana montessoriskole - fra protest til alternativ.” *Sámi skuvlahistorjá*, doaim. Svein Lund, Elfrid Boine ja Siri Broch Johansen, 286–295. Kárášjohka: Davvi Girji OS.
- Magga, Ole Henrik. 2002. Mii mearrida ealáska go vai jápmá go okta giella? Sámeigiella ovdamearkan. *Sámeigiella dilli skuvllas ja lagasservodagas. Konfereansa Leavnnjas 28.-29.11.2000*. Leavdnja: Norgga Sámediggi.
- Minde, Henry. 2005. *Sápmelaččaid dáruiduhttin : - manne, movt ja makkár váikkuhusaid buvttii? Gáldu čála*. Vol. nr 3/2005, Guovdageaidnu: Álgoálbmotvuoigatvuodaid gelbbolašvuodaguovddáš.
- Moring, Tom, ja Francois Grin. 2002. *Final Report: Support for Minority Languages in Europa*. European Bureau for Lesser Used Languages ja European Centre for Minority Issues.
- Mühlhäusler, Peter. 1996. *Linguistic ecology : Language Change and Linguistic Imperialism in the Pacific Region*. London: Routledge.
- Müller-Wille, Ludger. 1974. *Lappen und Finnen in Utsjoki (Ohcijohka), Finnland: Eine Studie zur Identität ethnischer Gruppen im Kulturkontakt*. Vol. 30, *Westfälische geographische Studien*. Münster: Das Institut.
- Namtvedt Kvalheim, Vigdis ja Lis Tenold. 2008. Reive Norgga servodatdiedalaš diehtobálvalusas 5.2. 2008 mas dohkkeha prošeavtta ”Flerspråklighet blant barn og unge i Tanadalen” ja addá dasa prošeaktanummira 18171.
- Nielsen, Konrad. 1979. *Lappisk (samisk) ordbok 2. deaddileapmi 1979. 1. deaddileapmi 1932*. Vol. 17, *Instituttet for sammenlignende kulturforskning, Serie B, Skrifter*. Oslo: Novus.
- Norgga Sámediggi. 2009. *Norgga Sámedikki ruovttusiidu interneahτας* [lohkkuojvvon 30.10. 2009]. Gávdno neahttasiiddus www.samediggi.no.
- NOU 1980:59: *Samisk i grunnskolen*. Oslo: Girko- ja oahpamusdepartemeanta.
- NOU 1985: 14: *Samisk kultur og utdanning*. Oslo: Kulturdepartemeanta.
- Näkkäläjärvä, Klemetti. 2007. *Saamen kielilain toteutumisen vuosina 2004–2006 : Kertomus saamen kielilain toteutumisesta*. Anár: Suoma Sámedikki Sámi giellaráđđi/Sámeigiella doaimmahat.

- Näkkäljärvi-Länsman, Anna. 2012. Suoma Sámedikki musihkkaguovddáš-prošeavtta prošeaktabargi. Nákkosgirječálli jearahallan 05.06. 2012. Ohcejogas.
- Oahpahus- ja kulturministeriija. 2012. *Toimenpideohjelma saamen kielen elvyttämiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012:7*. Helsset: Suoma oahpahus- ja kulturministeriija.
- Oahpahusráđdehus. 2004. *Vuođđooahpahusa oahppoplána vuođđoáššit 2004*. Helsset: Suoma Oahpahusráđdehus.
- Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta. 2011. *Sámegielaide doaibmaaplána – gielladilli jagi 2010 ja joatkevaš barggut jagi 2011*. Oslo: Norgga Ođasmahttin-, hálddahus- ja girkodepartemeanta.
- Ohcejoga gieldda. 2004a. *Utsjoen kunnan saamenkielisen perusopetuksen opetussuunnitelma 1–9 lk* [lohkkojuvvon 23.1. 2009]. Gávndno neahttasiiddus http://opspro.peda.net/utsjoki/viewer.php3?DB=saame&mode=2&document_id=5.
- Ohcejoga gieldda. 2004b. *Utsjoen kunnan suomenkielisen perusopetuksen opetussuunnitelma 1-9 lk* [lohkkojuvvon 23.1. 2009]. Gávndno neahttasiiddus http://opspro.peda.net/utsjoki/viewer.php3?DB=utsjoki&mode=2&document_id=175.
- Ohcejoga gieldda. 2009. *Ohcejoga gieldda ruovttusiidu interneahhtas* [lohkkojuvvon 30.11 2009]. Gávndno neahttasiiddus <http://www.utsjoki.fi/fi/etusivu.php>.
- Oulu Universitehta. 2010. *Bures boahhtin Giellagas-instituhtii!* Oulu universitehta Giellagas Instituhta dieđut sámegiela oahpahusa birra [lohkkojuvvon 26.10. 2010]. Gávndno neahttasiiddus <http://www oulu.fi/giellagas/index.html>.
- Partanen, Minna. 1994. *Saamen kielen käyttö Suomen saamelaisalueella*. Oulu: Oulu universitehta.
- Pasanen, Annika. 2003. *Kielipesä ja revitalisaatio. Karjalaisten ja inarinsaamelaisien kielipesätoiminta*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Pettersen, Torunn. 2010. ”Jienastuslohku ja válgaoassálastin Norgga sámegiela válggeválggain 1989–2009.” *Sámi logut muitalit 3: Čielggaduvvon sámi statistihkka 2010*, doaim. Else Grete Broderstad, Magritt Brustad, Johan Ailo Kalstad, Paul Inge Severeide ja Jon Todal, 45–107. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Pieski, Aura. 2013. Ohcejoga gieldda sámegiela árrabajasgeassima jodiheaddji. E-poasta nákkosgirječállái 24.01. 2013.
- Rantala, Leif. 2004. *Sámiráđdi 50 jagi : Historihkka*. Ohcejohka: Sámiráđdi.

- Rasmus, Minna. 2008. *Bággu vuolgit, bággu birget : Sámemánáid ceavzinstrategiijat Suoma álbmotskuvlla ásodagain 1950-1960-logus*. Oulu: Oulu universitehta Giellagas Instituhtta.
- Rasmussen, Torkel. 2000. *Sámegiela dálá dilli*. Áviisaartihkkalat Min Aiggis 1998–2000. Kárášjohka. Artihkalčoaggaldat gávdno Sámi Allaskuvlla girjerádjosis. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Rasmussen, Torkel. 2005. *Jávohuvvá ja ealáska : Davvisámegielaigiid demografiija ja buolvaidgaskasas sirdáseapmi Norggas ja Suomas*. Romsa: Romssa universitehta.
- Rasmussen, Torkel. 2007. “Mo lea gielladilli? Leago vejolaš mihtidit giela dili?” Logaldallan *Sámedikki semináras sámeálbmoga foandda geavaheami birra 13.02. 2007*. Kárášjohka: Sámediggi.
- Rasmussen, Torkel. 2008. *Fråga om forskning*. E-poasta Suoma diehtosuodjalanáittardeaddjái 8.1. 2008.
- Rasmussen, Torkel, ja John Shaun Nolan. 2011. ”Reclaiming Sámi Languages : Indigenous language emancipation from East to West.” *International Journal of the Sociology of Languages, The Many Faces of Language Emancipation*, doaim. Joshua A. Fishman, 35–56. Berling/New York: De Gruyter Mouton.
- Ravna, Ellen. 2000. *Iskkadeapmi sámegiela geavaheami birra : Raporta*. Deatnu: Sámi ealáhus- ja guorahallanguovddáš.
- Romssa Universitehta. 2010. *Samisk*. Romssa universitehta humanisttalaš fakultehta dieđut sámegiela oahpahusa birra [lohkkojuvvon 26.10. 2010]. Gávdno neahttasiiddus http://uit.no/ansatte/organisasjon/artikkel?p_document_id=68433&p_dimension_id=88147&p_lang=2.
- Ruotsala, Pia. 2010. Suoma Sámedikki sosiála- ja dearvvašvuohtačállii: E-poasta nákkosgirjji čállái 12.01. 2010.
- Salminen, Tapani. 2011. Davvisámegiela dili birra dieđut UNESCO ruovttusiidduin [lohkkojuvvon 17.10. 2011]. Gávdno neahttasiiddus <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/index.php>
- Sammallahti, Pekka. 1998. *The Saami languages : An introduction*. Kárášjohka: Davvi girji.
- Sandal, Reidar. 1997. *Samisk læreplan skal gjelde i det samiske forvaltningsområdet*. Norgga Kirko-, oahpahus- ja dutkandepartemeanta preassadieđáhus 18.07 1997 [lohkkojuvvon 24.03. 2009]. Gávdno neahttasiiddus http://www.regjeringen.no/nn/dokumentarkiv/Regjeringen-Jagland/kuf/Nyheter-og-pressemeldinger/1997/reform_97-samisk_laereplan_skal.html?id=237972.

- Sarivaara, Erika Katjaana. 2012. *Statuksettomat saamelaiset : Paikantumisia saamelaisuuden rajoilla*. Dieđut Vol. 2/2012. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Sámediggi ja Senter for IKT i utdanningen. 2011. *Ovttas*. Sámegielat oahpponeavvuid resursasiidu [lohkkojuvvon 15.12. 2011]. Gávdno neahttasiiddus <http://ovttas.no/solr/?filters=type:bok>.
- Sámi allaskuvla 2010. *Sámi allaskuvla - sámi guovssonásti*. Dieđut Sámi allaskuvlla sámegiela oahppofálaldagaid birra [lohkkojuvvon 16.10. 2010]. Gávdno neahttasiiddus <http://samiskhs.no/index.php?c=110&kat=Manne+S%E1mi+allaskuvlii%3F&p=>.
- Sámi giellatekno. 2010. *Romssa universitehta Sámi giellateknologiija guovddáža ruovttusiidu interneahτας* 2010 [lohkkojuvvon 24.09. 2010]. Gávdno neahttasiiddus <http://giellatekno.uit.no/>.
- Sámi joatkkaskuvla ja boazodoalloskuvla. 2010. *Skuvlla birra*. Dieđut Sámi joatkkaskuvlla ja boazodoalloskuvlla oahppofálaldagain Guovdageainnus [lohkkojuvvon 27.4. 2010]. Gávdno neahttasiiddus <http://www.samisk.vgs.no/index.php?page=om-skolen&hl=sam>.
- Sámi Joatkkaskuvla Kárášjogas. 2010. *Sámegiella oahpahasas*. Dieđut Sámi joatkkaskuvla oahppofálaldagain 2009 [lohkkojuvvon 27.4. 2010]. Gávdno neahttasiiddus http://www.sjs.vgs.no/menu/mnu1.shtml#m-menu1_S_mivuohta_skuvllas.
- Sámi oahpahusráđđi. 1999. *10-jagi vuodđoskuvlla sámi oahppoplánat/ Det Samiske læreplanverket for den 10-årige grunnskolen*. CD-rom. Guovdageaidnu: Sámi oahpoahusráđđi.
- Scheller, Elisabeth. 2004. *Kolasamiska - språkbyte eller språkbevarande? : en sociolingvistisk studie av samernas språksituation i Ryssland*. Umeå: Universitetet i Umeå.
- Schiefloe, Per Morten. 2011. *Mennesker og samfunn : innføring i sosiologisk forståelse*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Schütz, Albert J. 1994. *The voices of Eden : A history of Hawaiian language studies*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- SGD 2009. *Norgga Statistihkaid Guovddášdoaimmahaga diehtovuodđu interneahτας* [lohkkojuvvon máŋgii 2009]. Gávdno neahttasiiddus <http://ssb.no>.
- Skutnabb-Kangas, Tove, Ilka Kangas, ja Kea Kangas. 1986. *Minoritet, språk och rasism*. Malmö: Liber.

- Skuvllaid luohkkálisttut 2007–08. Ohcejoga ja Deanu gieldda skuvllaid luohkkálisttut gos oahppiidnamat bohtet ovdan luohkaid mielde. Skuvllat leat addán daid nákkosgirjji čállái dutkamuša várás.
- Smith, Carsten. 2006. *Davviriikkalaš sámekonvenšuvdna : Suoma-Norgga-Ruota-Sámi áššedovdi álgohápmi : Geigejuvvui golggotmánu 26.b.2005*. Oslo: Bargo- ja servodahttindepartemeantta.
- Smith, Linda Tuhiwai. 1999. *Decolonizing methodologies : Research and indigenous peoples*. London: Zed Books.
- Solbakk, Aage. 1997. *Sámi čállingiela historjá*. Kárašjohka: Davvi girji.
- Solbakk, Aage, ja Solveig Vuolab. 2001. *Deanuleahki : Sogat : Historjá*. Kárašjohka: ČálliidLágádus.
- Sollid, Hilde. 2009. ”Nordnorske etnolekter.” *Kvener i fortid og nåtid*, doaim. Anna-Riitta Lindgren, Marit Anne Hauan, Einar Niemi, Leena Niiranen ja Trond Thuen, 47–64. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- SSG. 2008. Suoma statistihkkaguovddáš diehtovuoddu internehtas [lohkkojuvvon mángii 2008]. Gávdno neahttasiiddus <http://www.stat.fi/>
- SSG. 2009. Suoma statistihkkaguovddáš diehtovuoddu internehtas [lohkkojuvvon mángii 2009]. Gávdno neahttasiiddus. <http://www.stat.fi/>
- Staunæs, Dorthe. 2007. “Subversive analysestrategier - eller governmentality med kjole, fjerboa og sari”. *Magtballader : 14 fortællinger om magt, modstand og menneskers tilblivelse*. doaim. Dorthe Staunæs ja Jette Kofoed, 252-268. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- Stordahl, Vigdis. 1993. ”Ethnic integration and identity management: discourses of Sámi self-awareness.” *Changes in contemporary Northern societies: [collection of papers given at the First International Circumpolar Workshop ..., Guovdageaidnu, Sápmi ..., December 12 and 13, 1991]*, doaim. Ludger Müller-Wille ja Linna Weber Müller-Wille, 3–13. Guovdageaidnu: Sámi Instituhtta.
- Storjord, Marianne Helene. 2000. ”*Fra nødhjelp til folkehjelp*” : *Opprettelse og utbygging av samiske barnehager i Norge i 1969–99*, Trondheim: Norges teknisk, naturvitenskapelige universitet
- Storjord, Marianne Helene. 2008. *Barnehagebarns liv i en samisk kontekst : En arena for kulturell meningsskaping*, Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Strubell, Miquel. 2001. ”Catalan a decade later.” *Can threatened languages be saved?: Reversing language shift, revisited : a 21st century perspective*, doaim. Joshua A. Fishman, 260–283. Clevedon: Multilingual Matters.

- Svonni, Mikael. 1993. *Samiska skolbarns samiska: En undersökning av minoritetsspråksbehärskning i en språkbyteskontext*, Umeå: Universitetet i Umeå.
- Svonni, Mikael. 1999. *Det tveeggade skolsystemet : undervisningen av samernas barn i Sverige under 1900-talet fram till 1980*. Umeå: Samisk studier. Umeå universitet.
- Suoma Sámediggi. 2008. *Saamelaisien lukumäärä vuoden 2007 Saamelaiskäräjävaaleissa* [lohkkojuvvon 12.02. 2010]. Gávndno neahttasiiddus http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=114&Itemid=10.
- Suoma Sámediggi. 2009. *Suoma Sámedikki ruovttusiidu interneahatas* [lohkkojuvvon 30.10. 2009]. Gávndno neahttasiiddus www.samediggi.fi.
- Taipale, Riitta. 2012. *Ohcejoga sámegiela nuoraid giellageavaheapmi*. Ohcejohka: Sámi Siida ja Ovttasprošeakta.
- Tandefelt, Marika. 1988. *Mellan två språk : en fallstudie om språkbevarande och språkbyte i Finland*, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Tegengren, Helmer. 1952. *En utdöd lappkultur i Kemi lappmark : studier i Nordfinlands kolonisationshistoria*. Vol. 19:4, *Acta Academiae Aboensis, Ser. A. Humaniora: humanistiska vetenskaper, socialvetenskaper och juridik, teologi*. Åbo: Åbo akademi.
- Tjelle, Ingjerd. 2000. *Bortsendt og internert : møter med internatbarn*. Tromsø: Polar forlag.
- Todal, Jon. 1998. *Opplæringa i samisk som andrespråk : ei undersøking av vilkåra for å lære samisk i grunnskolen*. Vol. 7:1998, *SA-raporta*. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Todal, Jon. 2002. *”-jos fal gáhttet gollegielat” : vitalisering av samisk språk i Noreg på 1990-talet*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Todal, Jon. 2010. *”Sámegiella mánáidgárddiin ja skuvllain.” Sámi logut mitalit 3. Čielggaduvvon sámi statistihkka 2010*, doaim. Else Grete Broderstad, Magritt Brustad, Johan Ailo Kalstad, Paul Inge Severeide ja Jon Todal, 161–168. Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.
- Torikka, Kari. 2010. *Lappi guovlllohálddahušdoaimmahaga oahpahušdoaimma bajitdárkkisteaddji*. E-poasta nákkosgirjji čállái 28.04. 2010.
- Trosterud, Trond. 2008. *Language assimilation during the modernisation process: Experiences from Norway and North-West Russia*. *Acta borealia*, 93–112. London: Routledge.
- Tsunoda, Tasaku. 2005. *Language endangerment and language revitalization*. Berlin: Mouton de Gruyter.

- Tvare, Geir. 2009. Deanu gieldda bajásšaddanossodaga jodiheaddji. Nákkosgirjji čálli jearahallan 1.4. 2009 Deanušalddis.
- UNESCO. 2003. “Language Vitality and Endangerment”. *Document submitted to the International Expert Meeting on UNESCO Programme Safeguarding of Endangered Languages Paris, 10–12 March 2003*, doaim. Intangible Cultural Heritage Unit’s Ad Hoc Expert Group on Endangered Languages. Paris: UNESCO.
- UNESCO. 2009. *Endangered languages* [lohkkojuvvon 16.10. 2011]. Gávdno neahttasiiddus <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/endangered-languages/>
- UNESCO. 2011. *Atlas of the World’s Languages in Danger* [lohkkojuvvon 16.10. 2011]. Gávdno neahttasiiddus <http://www.unesco.org/culture/languages-atlas/>
- Vakhtin, Nikolai. 2009. *Field Research on Endangered Languages*. Logaldallan Sámi allaskuvlla PhD semináras sosiolingvistihka ja mánggagielalášvuoda birra 21.-23.09. 2009. Guovdageaidnu.
- Williams, Colin. 2009. ”Introduction.” *Rights, Promotion and Integration Issues for Minority Languages in Europe*, doaim. Susanna Pertot, Tom Priestly ja Colin Williams, 1–20. New York: Palgrave Macmillan Ltd.
- Øzerk, Kamil ja Eira Inger Marie G. 1996. *Språkrevitalisering og samisk-norsk tospråklighet i offentlige organer : En studie av bruken av samisk som forvaltningsspråk i kommuner i forvaltningsområdet for samisk språk*. Kautokeino: Samisk Språkråd.
- Åhrén, Mattias. 2007. ”FNs deklarasjon om urfolks rettigheter – Hvordan ble den vedtatt og hvorfor er den viktig.” *Gáldu čála: FNs erklæring om urfolks rettigheter : Politikk, selvbestemmelse og landrettigheter*, doaim. Henry Minde, Asbjørn Eide ja Mattias Åhrén, 81–127. Guovdageaidnu: Kompetansesenteret for urfolks rettigheter.
- Aarseth, Bjørn. 2006. *Norsk samepolitikk 1945–1990 : Målsetting, virkemidler og resultater*. Vol. b. 19, *Samiske samlinger*. Nesbru: Vett & viten.

Láhkalistu

Jos ii mihkkege eará gálduid leat namahuvvon, de leat Norgga lágat vižžojuvvon Lovdata-nammasaš siiddus internehtas (www.lovddata.no) ja Suoma lágat Finlex-nammasaš siiddus internehtas (www.finlex.fi). Lahkanamat čállojuvvojit dás sámegillii, jos almmolaš jorgalus gávdno namuhuvvon siidduin.

1921 Laki 7-vuotiaana alkavasta ja 13-vuotiaana päättyvästä oppivelvollisuudesta

Kansakoululaki ja Kansakouluasetus 1957

Laki kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta 1704/2009

Laki lasten päivähoitosta 36/1973, ja lága lasáhus 875/1981

Láhka Sámedikki ja eará sámi vuoigatvuodaid birra nr 56 1987: 56

(Sámeláhka) ja lága lasáhus 3. kap. nr 78 1990 (Norga)

Láhka sámegiela geavaheamis eiseválddiin 516/1991 (Suopma)

Lov om barnehager nr 19 1995

Lov om barnehager nr 64 2005/64

Loven om folkeskolen på Landet 1959

Lukiolaki 629/1998

Oahpahušláhka nr 61 1999 (Norga)

Perusopetuslaki 628/1998 ja láhkaásahusa 1435/2001

Sámediggeláhka 974/1995 (Suopma)

Sámi giellaláhka 1086/2003 (Suopma)

Vuodđoláhka 731/1999 (Suopma)

Vuodđoláhka § 110 A (Norga)

Mildosat

1. Skuvlaguorahallama gažadanskovvi
2. Deanu nuoraid giellaguorahallan
3. Diedut giellaguorahallamis Deanus
4. Miehtancealkámuš. Oassálastit dutkanprošektii giela birra
5. Jearahallanofelaš – Mánát
6. Jearahallanofelaš - Váhnemat

Miæddus 1

Deanu ja Ohcejoga nuoraid mánggagielatvuohta 2008

Dovddaldatnummir:

Deanuleagi nuoraid mánggagielatvuohta

Muhtin gažaldagat du birra:

Mun lean: nieida gánda

Man luohkás/ceahkis váccát? 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

Man skuvlla váccát? _____

Leatgo orron olles eallima Deanu gielddas dahje Ohcejoga gielddas?

Lean In leat

Jos leat eará sajis orron. Galle jagi leat dáppe orron? _____jagi

Jos leat eará sajis orron. Gos don leat orron?

Eará báikkis Norggas. Gos? _____

Eará báikkis Suomas. Gos? _____

Eará riikkas. Namut sihke riikka ja báikki. _____

Mánáidgárdi/Beaiveruoktu

Ledjetgo don mánáidgárddis dahje beaiveruovttus ovdalgo álget skuvlii?

Ledjen In lean

Jos don ledjet mánáidgárddis dahje beaiveruovttus, makkár giella geavahuvvui

eanemusat du ossodagas?

Dárogiella Sámeigiella Suomagiella Eará giella. Man giella: _____

In dieđe

Leatgo don uhccin hállan ovttage giella maid don it hála šat?

In leat

Lean ovdal máhttán hállat:

Dárogiella Sámeigiella Suomagiella Eará giella. Namut giella/gielaid jos leat

ovdal hállan eará giella/gielaid go dáro-, sáme- ja suomagiella: _____

Deanu ja Ohcejoga nuoraid mánggagielatvuotta 2008

Du gielaid birra**Man bures hálat don daid gielaid? Bija juohke linnjái ovtta ruossa!**

	Mun hálan bures	Mun hálan viehka bures	Mun hálan veaháš	Mun in máhte hállat
Dárogiera				
Eaŋgalsgiela				
Sámegiela				
Suomagiela				

Hálatgo eará gielaid maid? Mat gielat bat dat leat: _____

Man bures áddet don dáid gielaid? Bija juohke linnjái ovtta ruossa!

	Mun ádden bures	Mun ádden viehka bures	Mun ádden veaháš	Mun in ádde
Dárogiera				
Eaŋgalsgiela				
Sámegiela				
Suomagiela				

Áddetgo eará gielaid maid? Mat gielat bat dat leat? _____

Goas leat hállagohtán iežat giela(id)?

	Ovdalgo álgen skuvlii hállen mun juo	Dalle go ledjen álján skuvlii ohppen hállat
Dárogiera:		
Eaŋgalsgiella		
Sámegiela:		
Suomagiela:		
Eará giela:		

Deanu ja Ohcejoga nuoraid mánggagielatvuotta 2008

Du oappáid ja vieljaid birra

Galle vielja ja oappá leat dus ____

Merkes juohke oappá ja vielja agi ja makkár giela(-id) sii hállet.

1. Mu oabbá viellja lea ____ jagi

Son hállá: Sáhtát bidjat eanet go ovvta ruossa. Dárogiela Eangalsgiela Sámegiela
Suomagiela Eará giela(id) . Namut dan/daid: _____

Mun hálan suinna:

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Sámegiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege Maid eará giela(id)?: _____

2. Mu oabbá viellja lea ____ jagi

Son hállá: Sáhtát bidjat eanet go ovvta ruossa. Dárogiela Eangalsgiela Sámegiela
Suomagiela Eará giela(id) . Namut dan/daid: _____

Mun hálan suinna:

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Sámegiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege Maid eará giela(id)?: _____

3. Mu oabbá viellja lea ____ jagi

Son hállá: Sáhtát bidjat eanet go ovvta ruossa. Dárogiela Eangalsgiela Sámegiela
Suomagiela Eará giela(id) . Namut dan/daid: _____

Mun hálan suinna:

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Sámegiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege Maid eará giela(id)?: _____

Jos dus leat eanet go 3 oappá ja vielja, de oaččut lasi báhpára.

Deanu ja Ohcejoga nuoraid mánggagielatvuolta 2008

Du váhnemiid ja áhkuid ja ádjáid birra**Maid giela/gielaid hállá du eadni?** Sáhtát bidjat eanetgo ovtta ruossa.Dároggiela Eangalsgiela Sámeigiela Suomagiela Mus ii leat eadni Eadni hállá maid eará giela/gielaid Namut daid: _____**Maid gielaid hálat don iežat etniin?** Bija juohke gielas ovtta ruossa!Dároggiela: Álo Dávjá Hárve In goassege Sámeigiela: Álo Dávjá Hárve In goassege Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat iežat etniin?: _____

Maid giela/gielaid hállá du áddjá (eatni áhčči) dahje hálai jos lea jápmán?

Sáhtát bidjat eanetgo ovtta ruossa.

Dároggiela Eangalsgiela Sámeigiela Suomagiela In diede Áddjá hállá/hálai maid eará giela/gielaid Namut daid: _____**Maid gielaid hálat don iežat ádjáin (eatni áhčiin)?**Áddjá lea jápmán Dároggiela: Álo Dávjá Hárve In goassege Sámeigiela: Álo Dávjá Hárve In goassege Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat iežat ádjáin?: _____

Deanu ja Ohcejoga nuoraid mánggagielatvuohhta 2008

Maid giela/gielaid hállá du áhkku (eatni eadni) dahje hálai jos lea jápmán?

Sáhtát bidjat eanetgo ovttá ruossa.

Dárogiela Eaŋgalsgiela Sáme giela Suomagiela In dieđe

Áhkku hállá/hálai maid eará giela/gielaid Namut daid: _____

Maid gielaid hálat don iežat áhkuin (eatni etniin)? Bija juohke gielas ovttá ruossa!

Áhkku lea jápmán

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Sáme giela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat iežat áhkuin?: _____

Maid giela/gielaid hállá du áhčči? Sáhtát bidjat eanetgo ovttá ruossa.

Dárogiela Eaŋgalsgiela Sáme giela Suomagiela Mus ii leat áhčči

Áhčči hállá maid eará giela/gielaid Namut daid: _____

Maid gielaid hálat don iežat áhčiin? Bija juohke gielas ovttá ruossa!

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Sáme giela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat iežat áhčiin?: _____

Deanu ja Ohcejoga nuoraid mánggagielatvuotta 2008

Maid giela/gielaid hállá du áddjá (áhči áhčči) dahje hálai jos lea jápmán?

Sáhtát bidjat eanetgo ovttá ruossa.

Dárogiela Eanġalsgiela Sámeġiela Suomagiela In dieđe

Áddjá hállá/hálai maid eará giela/gielaid Namut daid: _____

Maid gielaid hálat don iežat ádjáin (áhči áhčiin)? Bija juohke gielas ovttá ruossa!

Áddjá lea jápmán

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Sámeġiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat iežat ádjáin?: _____

Maid giela/gielaid hállá du áhkku (áhči eadni) dahje hálai jos lea jápmán?

Sáhtát bidjat eanetgo ovttá ruossa.

Dárogiela Eanġalsgiela Sámeġiela Suomagiela In dieđe

Áhkku hállá/hálai maid eará giela/gielaid Namut daid: _____

Maid gielaid hálat don iežat áhkuin (áhči etniin)? Bija juohke gielas ovttá ruossa!

Áhkku lea jápmán

Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Sámeġiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege

Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat iežat áhkuin?: _____

Deanu ja Ohcejoga nuoraid mánggagielatvuolta 2008

Du giellaoahpahus skuvllas

Man giela oahpat don vuosttášgiellan dahje eatnigiellan skuvllas?

Dárogiella Sámeigiella Suomagiella

Eará giella go dáro-, sáme- ja suomagiella Namut dan giela: _____

Gude giillii lea buot dahje eanaš oahpahus du luohkás?

Dárogiillii Sámegiillii Suomagiillii

Mat gielat leat du skuvlafágan/oahppoávnnsin? Merkes ruossaiguin buot gielaide maid oahpat skuvllas.

Dárogiella Duiskkagiella Eangalsgiella Fránskagiella

Ruotagiella Ruoššagiella Sámeigiella Suomagiella

Eará giela(t) Namut eará giela/gielaid: _____

Dan gažaldahkii vástidat jos hálat eanet go ovtta giela.

Vulobealde vástidat don man giela don hálat buoremusat. Loga buot vástidanvejolašvuodaid ovdalgo bijat ovtta ruossa. Fuobmá! Don bijat dušše ovtta ruossa dasa mii du mielas heive buoremusat.

Mun hálan muhtin gielaide seammá bures.

Namut daid gielaide: _____

Mun hálan dárogiela buoremusat

Mun hálan sámeigiela buoremusat

Mun hálan suomagiela buoremusat

Mun hálan buoremusat eará giela go dárogiela, sámeigiela dahje suomagiela.

Makkár giella bat dat lea? _____

Deanu ja Ohcejoga nuoraid mánggagielatvuotta 2008

Daid gažaldagaide vástidat jos hálat eanet go ovtta giela!**Maid gielaide hálat fulkkiiguin dego vilbeliin, oarpmeliin, ednuin, goskkiin, čeziin:**Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege Sáme giela: Álo Dávjá Hárve In goassege Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat fulkkiiguin?: _____

Maid gielaide hálat skuvllas oahpaheaddjiiguinDárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege Sáme giela: Álo Dávjá Hárve In goassege Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat oahpaheaddjiiguin?: _____

Maid gielaide hálat eará ollesolbmuiguin geat eai leat fuolkkit, eaige oahpaheaddjit:Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege Sáme giela: Álo Dávjá Hárve In goassege Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat ollesolbmuiguin?: _____

Maid gielaide hálat skuvllas eará oahppiiguin:Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege Sáme giela: Álo Dávjá Hárve In goassege Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat oahppiiguin?: _____

Maid gielaide hálat skihpáriiguin go it leat skuvllas:Dárogiela: Álo Dávjá Hárve In goassege Sáme giela: Álo Dávjá Hárve In goassege Suomagiela: Álo Dávjá Hárve In goassege Eará giela(id): Álo Dávjá Hárve In goassege

Maid eará giela(id) hálat skihpáriiguin?: _____

Deanu ja Ohcejoga nuoraid mánggagielatvuotta 2008

Dál jearan mo don geavahat gielaid. Buohkat vástidit!

Man gillii leat musihkkateavsttat maid guldalat?

- Dárogillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Eaŋgalsgillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Sámegillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Suomagillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Eará gillii: Dávjá Hárve Man gillii? _____
In láve guldalit musihka

Man gillii leat dihtorspealut maid spealat?

- Dárogillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Eaŋgalsgillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Sámegillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Suomagillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Eará gillii: Dávjá Hárve Man gillii? _____
In láve speallat dihtorspealuid

Makkár gillii leat TV-programmat maid geahčat?

- Dárogillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Eaŋgalsgillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Sámegillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Suomagillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Eará gillii: Dávjá Hárve Man gillii? _____
In láve geahččat TV

Man gillii leat DVD ja videofilmmat maid geahčat?

- Dárogillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Eaŋgalsgillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Sámegillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Suomagillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Eará gillii: Dávjá Hárve Man gillii? _____
In láve geahččat DVD- inge videofilmmaid

Deanu ja Ohcejoga nuoraid mánggagielatvuolta 2008

Man gillii leat prográmmat maid guldalat radios?

- Dárogillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Eaŋgalsgillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Sámegillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Suomagillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Eará gillii: Dávjá Hárve Man gillii? _____
In láve guldalit radio

Man gillii leat siiddut maid logat internehtas?

- Dárogillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Eaŋgalsgillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Sámegillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Suomagillii: Dávjá Hárve Eai goassege
Eará gillii: Dávjá Hárve Man gillii? _____
In láve geavahit internehta

Man gillii čálát SMS-dieđuid (teakstadieđuid telefovnnas)?

- Dárogillii: Dávjá Hárve In goassege
Eaŋgalsgillii: Dávjá Hárve In goassege
Sámegillii: Dávjá Hárve In goassege
Seahkalas gillii: Dávjá Hárve In goassege
Maid gielaid sehket don SMS-dieđuin? _____
Suomagillii: Dávjá Hárve In goassege
Eará gillii: Dávjá Hárve Man gillii? _____
In láve čállit SMS-dieđuid

Deanu ja Ohcejoga nuoraid mánggagielatvuohhta 2008

Makkár čuoččuhusat leat du mielas riehta

Go mun lean šaddan ollesolmmošin geavahan mun: (Bija ovtta ruossa)

- Dárogiela eanet go dál
- Dárogiela seammá ollu go dál
- Dárogiella uhcit go dál

Go mun lean šaddan ollesolmmošin geavahan mun: (Bija ovtta ruossa)

- Eaŋgalsgiela eanet go dál
- Eaŋgalsgiela seammá ollu go dál
- Eaŋgalsgiella uhcit go dál

Go mun lean šaddan ollesolmmošin geavahan mun: (Bija ovtta ruossa)

- Suomagiela eanet go dál
- Suomagiela seammá ollu go dál
- Suomagiela uhcit go dál

Go mun lean šaddan ollesolmmošin geavahan mun: (Bija ovtta ruossa)

- Sámegiela eanet go dál
- Sámegiela seammá ollu go dál
- Sámegiela uhcit go dál

Deanu ja Ohcejoga nuoraid máŋggagielatvuolta 2008

Mo lea du mielas dárogiella, eaŋgalsgiella, sámegiella ja suomagiella

Bija ruossa dasa mii du mielas muitala buoremusat maid don oaivvildat:

Dárogiella:

- Mun liikon bures go olbmot dárostit
- Mun liikon go olbmot dárostit
- Mun in liiko nu bures go olbmot dárostit
- Mun in hálit gullat go olbmot dárostit

Eaŋgalsgiella:

- Mun liikon bures go olbmot hállet eaŋgalsgillii
- Mun liikon go olbmot hállet eaŋgalsgillii
- Mun in liiko nu bures go olbmot hállet eaŋgalsgillii
- Mun in hálit gullat go olbmot hállet eaŋgalsgillii

Sámegiella:

- Mun liikon bures go olbmot sámástit
- Mun liikon go olbmot sámástit
- Mun in liiko nu bures go olbmot sámástit
- Mun in hálit gullat go olbmot sámástit

Suomagiella:

- Mun liikon bures go olbmot suomastit
- Mun liikon go olbmot suomastit
- Mun in liiko nu bures go olbmot suomastit
- Mun in hálit gullat go olbmot suomastit

Deanu ja Ohcejoga nuoraid mánggagielatvuohhta 2008

Loahppagažaldagat

Mii bat don leat? Jurddaš dárkilit ovdalgo vástidat. Don sáhtát bidjat ovtta ruossa juohke linnjái

	Mun lean dušše	Mun lean ollu	Mun lean veaháš	Mun in leat
Dáža				
Sápmelaš				
Suopmelaš				
EARÁ				

Jos leat merken ahte don leat EARÁ go dáža, sápmelaš dahje suopmelaš. Mii EARÁ bat don leat: _____

Leago juoidá maid hálidat dadjat munnje dán skovi birra? Juoidá maid hálidat lasihit dahje cuiggodit?

Hálidivččetgo don leat mielde vuđolet jearahallamis maŋŋá? Dalle moai háleštetne sullii diimmu.

- Hálidan searvat
- In hálit searvat

Miæddus 2

Deanu ja Ohcejoga nuoraid mánggagielatvuolta 2008

Deanu nuoraid giellaguorahallan

Váhnemiidda/fuolaheaddjiide Deanus

Sáhttago du mánná leat fárus addit midjiide odda dieđuid Deanuleagi gielladilis?

Boahhte vahkus guorahalan mun Deanuleagi mánáid ja nuoraid mánggagielatvuoda, ja mun dáhtun du máná searvat dasa. Jos livččii ordnegis, de dáhtun du sáddet vástidanlihpu vuolábealde iežat gánda/nieidda fárrui skuvlii.

Dutkanprošeakta Deanuleagi mánáid ja nuoraid mánggagielatvuolta lea oassin mu doavttirgrádabarggus Romssa Universitehtas. Ulbmilin lea oážžut ovdan dieđu 5.-10. luohkálaččaid giellageavaheamis ja giellamáhtus, ja mun jearan ovddimusat sin dárogiela, eangalsgiela, sámegiela ja suomagiela máhtu ja geavaheami birra. Seammá guorahallan dahkkojuvvo maid Ohcejoga gieldda skuvllain Suoma bealde.

Oahppit galget deavdit 13 siidosaš skovi. Skovvi lea dárogillii, sámegillii ja suomagillii. Sii vástidit eanaš gažaldagaide dáiinna lágiin ahte bidjet ruossaid dakko gokko sin mielas lea rivttes vástáduš. Jos dus leat gažaldagat, de válddes oktavuoda muinna e-poastta dahje telefonna bokte. Eanet dieđuid ja mu oktavuodadieđuid gávnnat čuovvovaš siiddus.

Dearvuodaiguin

Torkel Rasmussen

----- Čuohta dahje gaikko dáppe -----

Mun lean ožžon dieđu “Deanuleagi mánáid ja nuoraid mánggagielatvuoda” guorahallamis

Mu máná nama: _____ Luohkkáceahkki: _____

Skuvla: _____

Mánná sáhtta oassálastit guorahallamii

.....
Báiki:

Beaivemearri:

Vuolláičála:

Deanu ja Ohcejoga nuoraid mánggagielatvuotta 2008

Mánáid ja nuoraid mánggagielatvuotta Deanuleagis

Guorahallama ulbmilin lea gávnnaht makkár gielladuogáš ja giellamáhttu mánáin ja nuorain lea Deanuleagis. Dát ges muitala juoidá dasa mo gielladilli šaddá leat boahhteáiggis, ja sáhttet veahkehit skuvllaid plánet giellaoahpahusa.

Gažadanskovvi

Mánát vástidit álggus gažaldagaide iežaset duogáža birra, de gažaldagaide oappáid, vieljaid, váhnemiid, áhkuid ja ádjáid giellamáhtu birra. Sis maid jerro maid gielaide sii ohppet skuvllas ja makkár oaidnu sis lea eangalsgillii ja gielaide mat hállojuvvojit Deanuleagis. Loahpas lea muhtin gažaldat sin identitehtas.

Dehálaš oassin guorahallamis lea gávnnaht man muddui oahppit geavahit mediaid mat leat Deanuleagi gielaide ja eangalsgillii, ja man ollu sii jáhkket iežaset geavahit Deanuleagi gielaide ja eangalsgiela boahhteáiggis. Buot vástáduosat anonymiserjuvvojit, iige boade goassege ovdan maid ovttaskas mánná lea vástidan

Dieđuid geavaheapmi ja suodjaleapmi

Mun geavahan guorahallama bohtosiid iežan nákkosgirjjis, ja muitalan bohtosiid fágalaš oktavuodáin eará dutkiide. Jos lea beroštupmi, de boadášin maŋŋá muitalit bohtosiid oahppiide, oahpaheaddjiide ja didjiide váhnemiidda.

Buot oahppit ožžot dovddaldatnummira mii boahá nama ja čujuhusa sadjái. Daid nummiriid geavahan go registreren dieđuid. Muhto ii oktage eará oaččo diehtit maid oahppit leat vástidan.

Norgga Dutkamid persuvdnasuodjalanáittardeaddji ja Deanu giela lea dohkkehan dán guorahallama. Mun deattuhan sakka ahte geavahan ja seailluhan bohtosiid dohkálaš vuogi mielde. Danne čuovun Peršuvdnasuodjalanlaga ja dáid njuolggadusaid maid Diehtobearráigeahčču lea ásahan dákkár guorahallama várás.

Earret eará dát mearkaša:

- Lea eaktodáhtolaš ášši searvat guorahallamii, ja mánná sáhtá goas beare geassádit guorahallamis. Iige dárbbaš čilget manne geassáda. **Vánnen/fuolaheaddji oážžu mus gažadanskovi ovdalgihtii jos háliida.**
- Ii leat mihkkege váikkuhus mánná jos ii searvva guorahallamii.
- In čále dutkamuššii, inge juoge dieđuid maid sáhtá guorrat ruovttuluotta dihto ovttaskas olbmui.
- In atte ovttage dieđu ovttaskas oahppis eará olbmuide dego ovdamearka dihte oahpaheaddjiide dahje skuvlla jodiheaddjiide.
- Diehtomateriála dego skovit maidda oahppit leat vástidan, duššaduvvo prošeaktaloahpas ođđajagimánus 2010.

Dearvvuodaiguin
Torkel Rasmussen

Muinna oaččut ságaide e-poasttas
torkel.rasmussen@hotmail.com

Dahje telefavnain
+358 16 677 822
+358 40 41 870 40

“Go ealáska, de lea váttis dápma”

Mielddus 3

Deanu ja Ohcejoga nuoraid mánggagielatvuotta 2008

Dieđut giellaguorahallamis Deanus

_____ váhnemiida/fuolaheaddjiide

Mun lean dutki Sámi allaskuvllas ja dutkkan mánggagielatvuoda Deanulegis. Dudno mánná lei gidđat mielde giellaguorahallamis maid mun čadahin skuvllas. Dál dárbbášan veahki muhtin váhnemiin ja mánáin oažžut eanet dieđuid giellageava-heamis ruovttuin ja báikkálaš servodagas. Háliidehpetgo searvat dasa?

Don/doai oažžubeahtti dán gažaldaga dannego mánná lea skuvlaguorahallamis vástidan ahte son sáhtášii leat fárus dárkilet jearahallamis. Mun ges háliidan háleštit bearrašiguin man sámegiela máhttu lea iešguđege dásis: Muhtin bearrašat gos guktot váhnemat ja mánát máhttet sámegiela ja muhtin gos dušše okta váhnen máhtta veaháš. Sivvan dasa lea ahte háliidan oažžut ovdan nu ollu go vejolaš Deanu guovllu mánggabealat gielladilis.

Lea eaktodáhtolaš ášši searvat, ja lea vejolaš geassádit guorahallamis almma čilgekeahtá siva dasa. Jos oktage geassáda, dieđut maid lean čohkken su birra anonymiserejuvvojit. Jos dii searvabehtet, de boadán fitnat din luhtte ja háleštan sihke váhnemiiguin ja mánáin oktanaga. Jearahallamis mii sáhttit hállat sámegiela, dárogiela dahje suomagiela. Jos mii áigut geavahit suomagiela, de válddán dulkka fárrui. Hálešteapmi bistá ovttá, guokte diimmu ja mun bádden dan. Mus lea jávohisgeatnegasvuotta ja visot maid dii muitalehpet munnje anonymiserejuvvo nu, ahte ii oktage diede maid dii lehpet dadjan.

Mun geavahan dáid guorahallamiid bohtosiid iežan nákkosgirjjiis, ja sáhtán almmuhit daid eará oktavuodain dego logaldallamiin ja artihkkaliin. Mun áiggun dis jearrat mo dii geavahehpet gielaid maid máhttibehtet, bearrašis ja báikkálaš servodagas. Mun háliidan háleštit guktuin váhnemiiguin vaikko nubbi ii máhte sámegiela vai mun beasan gullat mo dii vásihehpet gielladili ja mo dii háliidehpet ahte mánáid mánggagielat “ovttaseallin” galggašii leat. Visot diehtomateriála mii lea čohkkejuvvon anonymiserejuvvo ja jietnafillat duššaduvvojit prošeaktaáigodaga loahpas oddajagemánu 31. beaivvi 2009.

Skuvlaguorahallamis ledje fárus mánát sihke Deanu ja Ohcejoga gielddas, ja maiddái dán guorahallamis dáhtun fárrui váhnemiid ja mánáid sihke Norgga ja Suoma bealde. Ovttas sáhttet dát guorahallamat addit dehálaš dieđuid das mo boahte áiggi gielladilli lea ja das makkár ulbmilat ja sávaldagat váhnemiin leat. Dát fas sáhtta leat veahkkin gielladaide giellaplánemis.

Dearvvuodaiguin Torkel Rasmussen

“Go ealáska, de lea váttis dápma”

Miiddus 4

Deanu ja Ohcejoga nuoraid mánggagielatvuolta 2008

Miehtancealkámuš
Oassálastit dutkanprošektii giela birra
Váhnemat/fuolaheaddjit

_____ váhnemiid/fuolaheaddjiid miehtancealkámuš
(máná namma)

Mun lean ožžon dieđu Torkel Rasmussena doavttirgrádaprošeavtta birra ”Gielladilli Deanuleagis”. Mun dieđán ahte dieđut maid mun ja mu mánná leat addán sutnje jearahallamis, geavahuvvojit luohhtámušain ja buot dieđut min birra anonymiserejuvvojit go geavahuvvojit.

Mun miedán dasa ahte dát jearahallamat sáhttet geavahuvvot doavttirgráda nákkosgirjjis ja eará dutkanovdanbuktimiin dego raporttain, artihkkaliin ja logaldallamiin.

Vuolláičálus váhnen/fuolaheaddji 1

Báiki/beaivemearri

Vuolláičálus váhnen/fuolaheaddji 2

Báiki/beaivemearri

“Go ealáska, de lea váttis dápma”

Mielddus 5

Deanu ja Ohcejoga nuoraid mánggagielatvuohta 2008

Mánát

Giellaohppu:

Maid gielaide máhtát hállat?

Man bures hálat dáid gielaide?

Guđemuš giela hálat buoremusat?

Goas ohppet daid gielaide maid máhtát?

Fierpmádagat ja giellavierut: Dušše daidda geat máhttet sámegiela

Smiehta daid olbmui geaid deaivvat dábbálaš skuvlabeaivvi.

Maid gielaide hálat don daiguin? Ruovttus, diimmui skuvllas, diimmuidgaskkas/friddjainuhtain, skuvlla maŋŋá, eahkedis, gávppis, hárhállamis ja dien diekkárin.

- Oahpaheaddjiiguin skuvllas
- Skiháriiguin skuvllas
- Skiháriiguin eará sajiin go skuvllas
- Eadnu, áhčči, oappát ja vieljat
- Áhkut, ádját ja eará fuolkkit
- Eará ollesolbmot
- Mánát ja nuorat nuppi beale rájá? Ollesolbmuiguin nuppi beale rájá? Goas don deaivvát sin?

Leatgo muhtimat geaiguin don it sámás goassege vaikko dat máhttet? Mii bat sáhtášii leat sivvan dasa?

Mediageavaheapmi

- Man ollu guldatat musihka? Maid gielat musihka guldatat?
- Man ollu geavahat dihtora? Masa geavahat dihtora?
- Man gillii leat dihtorprográmmat maid don geavahat eanemusat?
- Maid logat internehtas? Man gillii?
- Makkár dihtor- ja TV-spealuide liikot? Man ollu spealat? Maid gielaide leat?
- Makkár siidduid logat Internehtas? Maid gielaide leat?
- Galle diimmu vahkus geahčat don TV dahje DVD/videofilmmaid? Maid gielaide leat prográmmat?
- Maid don guldatat radios? Man ollu ja maid gielaide?
- Galle SMS dieđuid sáddet don vahkus? Man gillii čálát don? Man gillii čállet eará olbmot dutnje?

Deanu ja Ohcejoga nuoraid máŋggagielatvuohta 2008

Gielladábit – nuppástusat:

- a. Hálatgo/áddetgo don sámegiela eanebut dál go dalle go álget skuvlii?
- b. Hálatgo/áddetgo don sámegiela eanebut dál go dalle go vázzet gaskadásis?
- c. Mii bat sáhtášii leat sivvan daid nuppástusaide?
- d. Maid gielaid geavahat don ollesolmmošin?
 - a. Geaiguin hálat dáid iešgudetge gielaid?
 - b. Gos ja goas geavahat eará gielaid?
 - c. Man giela hálat don eanemusat?
- e. Gos don orut 20-jahkásažžan? Dahje 40-jahkásažžan?

Máná vásáhusat sámegiela geavaheamis:

- f. Leatgo vásihan ahte olbmot leat rápmon du dannego hállet sámegiela? Mii dáhpáhuvai?
- g. Leatgo vásihan ahte olbmot leat rápmon du sámegiela dannego lea nu buorre dahje čáppa? Mital.
- h. Leatgo dáhpáhuvván ahte olbmot leat moaitán du sámegiela? Dadjan ahte don hálat boastut dahje ávžžuhan du hállat earáláhkai? Mii dáhpáhuvai?
- i. Leatgo vásihan ahte it livčče gulahallan olbmuiguin jos it livčče máhtán sámegiela? Mii dáhpáhuvai? Dahje vásihan ahte it sáhtán háleštit muhtin olbmuin dannego don it máhtán sámegiela doarvái bures? Gii bat dat lea?
- j. Leat go vásihan ahte olbmot leat hárdán du dahje givssidan du dannego hállet sámegiela? Dahje dáhtton du heaitit sámasteamis? Mii dáhpáhuvvá? Dahje leatgo hárdán dahje givssidan du dannego it máhte sámegiela?
- k. Leatgo olbmot cuigon dannego it hállan sámegiela? Dahje ávžžuhan du hállagoahtit sámegiela? Mital?

Máná oainnut sámegillii:

- a. Jáhkátgo ahte olbmot hállet sámegiela čuođe jagi geažes?
- b. Leago dutnje ávkálaš máhttit sámegiela? Livččiigo ávkálaš dutnje máhttit sámegiela buorebut?
- c. Mo livččii eallin sámegiela haga? Mo livččii du eallin jos livččet máhtán sámegiela?
- d. Livččetgo don sápmelaš jos it máhtáše sámegiela? Livččetgo don atnán iežat eanet sápmelažžan jos livččet máhtán sámegiela buorebut?

Deanu ja Ohcejoga nuoraid máŋggagielatvuotta 2008

- e. Masa lea giellamáhttu ávkin? Goas lea dehálaš máhtit?
 - i. sámegiela
 - ii. dárogiela
 - iii. suomagiela
 - iv. Eangalsgiela

- f. Leago álkit beassat joatkkaskuvllaide ja universitehtaide dannego máhtát sámegiela?
- g. Leago álkit gávdnat barggu dannego máhtát sámegiela?
- h. Leago álkit háleštít olbmuiquin dannego máhtát sámegiela? Geaiguin?
- i. Leago sámegiella dehálaš dannego ásat Deanuleagis?

“Go ealáska, de lea váttis dápma”

Mielddus 6

Deanu ja Ohcejoga nuoraid májggagielatvuohta 2008

Ollesolbmot

1. Bearaššládja:

Leatgo dudnos eanet mánát?

Ovttas dahje ovddežis?

2. Ássanbáikkid

Leahppigo dáppe eret?

Gos doai leahppi šaddan bajás?

Goas fárride/fárrejit deikke?

3. Bargu/oahppu:

Maid doai bargabeahhti?

Mo dakkárin šaddá?

Gos lea dakkár oahpu váldán?

Leatgo álo bargan doppe?

Gos dis lea eallu/dálveguohtun/geasseorohat?

4. Váhnemiid mánnávuohhta

A. Jos lea bajásšaddan sámeielat bearrašis dahje birrašis

Mo lei dilli dallego don šaddet bajás?

Hálletgo olbmot sámeiela gaskaneaset?

Goas don ohppet sámeiela?

Geaiguin don lávejit sámástit dalle? Bearaš, sohka, skuvla, skihpárat,
(Dahje, mo don geavahit sámeiela dalle. Omd áddejit go earát hálle.)

Deanu ja Ohcejoga nuoraid mánggagielatvuohta 2008

Muittátgo ahte dii logaidet sámegiel girjiid, aviissa, musihka, guldaledje sámiradio

Gos don vázzet mánáid- ja nuoraidskuvlla?

Orrotgo internáhtas?

Gilddii go oktage du goassege sámasteames?

Gárvetgo sámegiela hállamis gostege dahje earenoamáš dilis?

Heitetgo sámasteames olbmuiguin geaiguin ledjet ovdal sámástan

dahje álgetgománán sámástit olbmuiguin geaiguin it lean ovdal sámástan?

B. Jos lea bajásšaddan earágielat birra

Mo lei gielladilli din ruovttus ja birra?

Muittát go goas don gullet sápmelaččaid birra vuosttaš háve?

Smihttetgo goassege ahte don galget oahppat sámegiela?

Jos lea oahppan sámegiela: Goas don ohppet? Mo don ohppet? Manne don ohppet?

Jos informánta lea oahppan sámegiela dál:

Goas ohppet sámegiela?

Mo ohppet?

Manne ohppet?

Deanu ja Ohcejoga nuoraid májggagielatvuolta 2008

5. Nuorravuolta

Mo lei dilli nuorran?

Mo lei dilli dáid eará sajiin gos don leat vázzán skuvlla, leamaš militearas dahje barggus?

Hállletgo olbmot sámegiela gaskaneaset?

Geaiguin don lávejit sámástit dien áiggis? Bearaš, sohka, skuvla, skihpárat,

Gilddii go oktage du goassege sámasteames?

Bilkidedjeho dahje hárdego danne go ledjet sámegiela hálli dahje sápmelaš?

Gárvetgo sámegiela hállamis gostege?

Heitetgo sámasteames olbmuiguin geaiguin ledjet ovdal sámástan

dahje álgetgo sámástit olbmuiguin geaiguin it lean sámástan?

6. Álgu váhnenáigi

Mo lei dilli dallego mánná riegdáii ja lei uhcci?

Hálaidego doai das maid gielaid doai galggaide hállat mánnái?

Háleštalaidego earáiguin dán ášši birra? Viggego eará olbmot váikkuhit dihto guvlui?

Hállagohtego eará olbmot sámegiela mánnái?

Álggiigo son ieš hállat sámegiela? Eará giela? Sihke/ja?

Hállletgo don dalle sámegiela seammá olbmuiguin go ovdal? Heitetgo hállamis olbmuiguin geaiguin ovdal ledje sámástan, vai álget go hállat muhtin olbmuiguin geaiguin it lean ovdal sámástan.

Leigo mihkkege mii hehttii dahje eastadii máná giellaoahppama dahje doarjjui oahppama earenoamáš bures? Mánáidgárddi, Lagašbiras/giláš, fuolkkit, “olbmot”, girjjit, filmmat, gielda, searvvit, searvegoddi/girku

Gahtabeahttigo iežade giellaválljema?

Jos váhnen ii máhte dahje mánná ii máhte:

Livččetgo háliidan hállat sámegiela mánnái?

Deanu ja Ohcejoga nuoraid májggagielatvuotta 2008

Leatgo hásttuhan eará olbmuid hállat sámegiela dasa?

7. Dálá áigi

Mo lea dilli dál? Geaiguin hálat don dál sámegiela, gos gulat?

Geavahatgo sámegiela barggus?

Čálátgo sámegiela? Logatgo?

Man ollu geavahat sámegiela ruovttus? Man ollu dárogiela dahje eará giela?

Geaiguin hállá mánná sámegiela?

Gos/geas gullá mánná sámegiela?

Leago mánná goassege heaitán sámasteames? Mo ožžot/oaččuide su joatkit?

Mii hehte dahje doarju máná giellaoahppama dál? Leago dilli nuppástuvvan máná álgojagiid maŋŋá? Lagašbiras/giláš Skuvla, fuolkkit, “olbmot”, girjjit, filmmat, gielda, searvvit, searvegoddi/girku.

8. Boahhte áiggi

Mo jáhkát dilli lea boahhteáiggis go mánná lea sturron? Gos ássá son 20-jahkásažžan ja 40-jahkásažžan? Man dávjá hállá son dalle sámegiela?

Jáhkátgo ahte máná giellamáhttu mearkaša maidege skuvlavázzimis? Buoret dahje heajut guvlui? Vejolašvuodas lihkostuvvat skuvllas?

Vejolašvuodát bargomárkanis?

Jáhkki-beahttigo ahte sámegiella geavahuvvo eanebutgo dál dán gielddas?

Deanu ja Ohcejoga nuoraid májggagielatvuotta 2008

9. Loahppa

Dovdabehtetgo olbmuid nuppi beale rájá? Man oktavuodas deaivvabeahttet singuin? Fuolkkit, oahpes olbmot, searvedoaimmat, searvegottedoaimmat, girku, skuvla. Man dávjá oktavuodas? Maid gielaid hállabehtet daiguin?

Leago sámegeiella dehálaš gulahallangiella Deanuleagis?

Leago sámegeiella dehálaš Deanolaš identitehtas?

Man dehálaš lea sámegeiella eará gielaid ektui: Dáru, suoma ja eaŋgals?

Sáhtát/sáhhtibeahttigo čilget manne don leat oahpahan sámegeiela mánáide?

dahje it/eahppi leat oahpahan?

Maid mánná manaha jos ii máhte sámegeiela?

Leatgo vásihan juoidá suohttasa iežat sámegeiela máhtuid dihte? Dahjege iežat váillevaš sámegeiela máhtu dihte?

Leago juoidá maid háliideahppi lasihit?

